

VOLUMUL CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE
NAȚIONALE CU PARTICIPARE
INTERNAȚIONALĂ

**STUDENT, PROFESOR ȘI
CERCETĂTOR ÎN ANII 1980–1990:
DRUMUL SPRE REGĂSIRE ȘI LIBERTATE**

STUDENT, PROFESOR ȘI CERCETĂTOR ÎN ANII 1980–1990:
DRUMUL SPRE REGĂSIRE ȘI LIBERTATE

2022

EDIȚIA III

7 octombrie 2022,
Chișinău

Coordonator:
Lidia Prisac

9 789975 172103

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

STUDENT, PROFESOR ȘI CERCETĂTOR ÎN ANII 1980-1990: DRUMUL SPRE REGĂSIRE ȘI LIBERTATE

VOLUMUL CELEI DE A III-a EDIȚII
A CONFERINȚEI ȘTIINȚIFICE NAȚIONALE
CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ

Chișinău, 7 octombrie 2022

Lidia PRISAC
coordonator

Chișinău - 2023

Volumul a fost recomandat spre publicare de către Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie în ședința din 31 mai 2023.

Acest volum a apărut în cadrul proiectului nr. 20.80009.1606.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici*.

Volumul cuprinde lucrările prezentate la conferința științifică națională cu participare internațională *Student, profesor și cercetător în anii 1980–1990: drumul spre regăsire și libertate*, Chișinău, 7 octombrie 2022.

Responsabilitatea pentru punctele de vedere exprimate aparțin în exclusivitate autorilor.

Referenți științifici: Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova)

Sorin Domițian ȘIPOȘ, doctor în istorie, profesor universitar (Universitatea din Oradea)

Coordonator: Lidia PRISAC, doctor în istorie, cercetător științific coordonator

Responsabil de ediție: Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, cercetător științific coordonator

Editor: Liliana ROTARU, doctor în istorie, conferențiar universitar

Redactor: Claudia CEMÂRTAN, doctor în filologie, conferențiar universitar

Procesare computerizată: Nadia POTÂNGA

Coperta: Natalia BEREBIUC

Coperta 1: Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

"Student, profesor și cercetător în anii 1980-1990: drumul spre regăsire și libertate", conferință științifică națională (3 ; 2022 ; Chișinău). Student, profesor și cercetător în anii 1980-1990: drumul spre regăsire și libertate : conferința științifică națională cu participare internațională, ediția a 3-a, Chișinău, 7 octombrie 2022 / coordonator: Lidia Prisac ; referenți științifici: Sorin Domițian Șipoș, Demir Dragnev. – Chișinău : [S. n.], 2023 (Lexon-Prim). – 295 p. : fot. – (Seria: Historia Universitaria, ISBN 978-9975-3454-5-3).

Antetit.: Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – [100] ex.

ISBN 978-9975-172-10-3.

[378+94](478)(082)

S 93

MD-2049, mun. Chișinău, str. Pan Halippa 6G/13A
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

CUPRINS

Notă asupra ediției de Lidia PRISAC 5

COMUNISMUL ÎN DISOLUȚIE. DE LA TOTALITARISM LA LIBERALIZARE

Gabriel MOISA

Cercetarea evenimentelor din decembrie 1989.

O discuție istoriografică 10

Ruslan ȘEVCENCO

Controlul ideologic al viziunilor „naționaliste” la
Institutul Pedagogic din Tiraspol și Institutul Politehnic
din Chișinău 23

Georgeta STEPANOV

Învățământul superior din RSSM: reconfigurarea cadrului
relațional student – profesor în anii 1980–1990 32

Liliana ROTARU

Studentii și Mișcarea de Renaștere Națională din
RSS Moldovenească: noiembrie 1989 45

Ion Valer XENOFONTOV

Studenti și profesori de la Institutul de Stat de Medicină
din Chișinău (anii 1980) 61

Fiodor TONU

Poziția civică a tineretului creștin protestant din RSSM
la finele anilor 1980 79

István BANDI

Istoria dezvoltării mișcărilor studențești din Ungaria
în anii 1980 90

Sorin ȘCLEARUC

Fenomenul muzicii de dans a anilor 1980, în baza mărturiilor
studenților din RSS Moldovenească 101

Lidia PRISAC

Nunțile studenției anilor 1980 în RSS Moldovenească 110

Ionuț ENACHE

Laicizarea învățământului religios în România comunistă
(1944–1989) 127

VARIA

Alexandru MALACENCO

- Politica de cadre a URSS în formarea efectivului NKGB-MGB
a RSS Moldovenești în primii ani postbelici 136

Natalia MOROI

- Problema identitară și lingvistică în istoria științei din
RSS Moldovenească (1980–1990) 148

Sergiu GURIN

- Repere istoriografice ale culturii fizice și sportului
în RSS Moldovenească 169

PROFILURI PROFESIONALE

Ion EREMIA

- Decanul Facultății de Istorie a Universității de Stat din
Chișinău Mihail C. Sâtnic (1929–1988) 180

Andrei PRODAN

- Dumitru Coval – primul ziarist moldovean acreditat
la olimpiadă 193

Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC

- Anatol Petrencu: profesorul și istoricul ieșit din tipare 209

Valentina URSU

- Iosif Moldovanu: devotament și abnegație 251

NOTE DE LECTURĂ

Anatol PETRENCU

- Contribuții noi la rolul și locul intelectualității
în regim comunist 266

Liliana COROBICA

- Grecia și Roma antică și *Profesorul Vladimir Potlog* 271

Adrian ROȘCA

- O perspectivă franceză asupra sistemului de
învățământ sovietic 275

**ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ȘI CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ
ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ. GALERIE FOTO**

- Rubrică îngrijită de **Ion Valer XENOFONTOV**
și **Iulian SALAGOR** 282

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Fructificând o experiență mai veche, care a debutat în cadrul proiectului *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici* (cu cifrul nr. 20.80009.1606.11), sub coordonarea dr., conf. univ. Liliana Rotaru, volumul de față continuă tradiția și întrunește materialele sesiunii de comunicări științifice, desfășurate în cadrul celei de-a III-a ediții¹ a conferinței științifice naționale cu participare internațională *Student, profesor și cercetător în anii 1980–1990: drumul spre regăsire și libertate*.

Conferința, nemijlocit, s-a desfășurat într-un format mixt (deja consfințit) la 7 octombrie 2022 în cadrul Centrelor de studii interdisciplinare *Silviu Dragomir* de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova și de la Universitatea din Oradea, printre participanți fiind înscriși istorici și cercetători din Republica Moldova, România și Ungaria, care reprezintă instituțiile menționate, dar și altele, precum: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova.

Din punct de vedere tematic, volumul reprezintă o noutate – atât în peisajul istoriografic autohton, cât și în cadrul studiilor dedicate evoluției mediului universitar și academic –, întrucât se referă la ultimul deceniu de existență a lagărului socialist, inclusiv de încadrare a RSS Moldovenești în perimetrul Uniunii Sovietice, existând, în utlimul timp, o sensibilitate aparte față de problemele de patrimoniu academic universitar, care aduc în prim-plan particularitățile identitar-culturale și spirituale.

După tematica subiectelor abordate, lucrarea este compartimentată în câteva părți, și anume: *Comunismul în disoluție. De la totalitarism la liberalizare; Varia; Profiluri profesionale; Note de lectură*, inclusiv o *Galerie foto*, dedicată învățământului superior și cercetărilor științifice din RSS Moldovenească.

¹ Vezi și: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*, Conferința națională cu paricipare internațională, Ediția a II-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021 /coord.: Liliana Rotaru, Chișinău, Lexon-Prim, 2023, 355 p.; *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, Conferința națională cu paricipare internațională, Ediția a I-a, Chișinău, 15–17 octombrie 2020 /coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău, Lexon-Prim, 2020, 288 p.

În mod evident, volumul reprezintă efortul colectiv al autorilor preocupați de tematica interdisciplinară a schimbărilor care au survenit în anii '80 ai secolului trecut (pe anumite aspecte concrete: de la politică, probleme sociale până la sport) și reunește 17 contribuții inedite și novatoare, inclusiv trei prezentări de carte. Prima și a doua parte a volumului însumează 13 studii care surprind prin diversitatea subiectelor abordate, efectuându-se o trecere dinspre istoriografia evenimentelor din decembrie 1989 din România (Gabriel Moisa), spre mișcările studențești din Ungaria în anii 1980 (István Bandi) și evenimentele mișcării de renaștere națională din RSS Moldovenească (Liliana Rotaru), către istoria învățământului superior (Ruslan Șevcenco) și a mediului academic din anii 1980 (Natalia Moroi), inclusiv experiența trăită și narată de studenții, profesorii și intelectualii acelor timpuri (Ionuț Enache, Georgeta Stepanov, Fiodor Tonu, Ion Valer Xenofontov).

De remarcat faptul că cercetările autorilor nominalizați, precum și cele efectuate de Sergiu Gurin și Alexandru Malacenco, se bazează pe mult material inedit și adoptă metodologia clasică de cercetare a evenimentelor istorice, fiind folosită o gamă variată de documente depozitate în cadrul Direcțiilor Generale ale Arhivelor Naționale și al Organizațiilor Social-Politice ale Agenției Naționale a Arhivelor; al Arhivei Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei; al Arhivei Universității de Stat din Moldova; al Arhivei Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”; al Arhivei Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova; al Arhivei Istorice a Serviciilor Secrete din Ungaria etc.).

Alte câteva articole, însoțite de un bogat material fotografic și asamblate tematic în: cadrul relațional student - profesor în mediul învățământului superior (Georgeta Stepanov); studenți și profesorii de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (Ion Valer Xenofontov); muzica de dans în mediul studenților (Sorin Șclearuc); nunțile studenției (Lidia Prisac) precum și cele patru contribuții care ne propun o incursiune în viața și activitatea profesorilor din mediul universitar de ieri și de azi - Mihail C. Sâtnic (Ion Eremia); Dumitru Coval (Andrei Prodan); Anatol Petrencu (Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac) și Iosif Moldovanu (Valentina URSU), vin cu o împletire între materialul memorialistic și mărturiile de istorie orală.

Încă în 1999, istoricul K. Pomian, într-un capitol din cartea sa „*Sur l’histoire*”, intitulat „De la istorie, ca parte a memoriei, la memorie ca obiect al istoriei”, afirma că în ultimele două decenii există în istoriografie un interes nemaiîntâlnit, acordat memoriei colective în variantele și circumscrierile ei de „memorie națională, regională, comunitară”¹.

Cele câteva articole amintite, care fac parte dintr-o anumită zonă a „mondedității istoriografice”, se plasează între istorie și memorie în favoarea celui de-al doilea pilon, în sensul că „totul este istorie”, dar deacum încolo devine „totul memorie”. Resurgența memoriei în demersul istoriografic și în cel de teorie a istoriei vine dinspre o mare varietate de cauze, care pot fi ordonate în identitar-cultural, etic, epistemologic, ideologic și programatic. În acest context, deconstrucția istoriei învățământului superior din RSS Moldovenească din ultimul deceniu de existență a URSS convoacă memoria colectivă și individuală în reconstituirea discursului identitar-cultural în care memoria deține un loc prioritar și induce particularitate și diversitate.

Articolele care derulează cercetări pe sondarea memoriei prin metodologia istoriei orale, dar și prin intermediul memorialisticii, reconstituie secvențe din istoria trăită a anilor 1980 de către actanții mediului universitar și academic din RSS Moldovenească. Astfel, cercetările de istorie orală nu fac altceva decât să persevereze în clasificarea memoriei drept sursă de istorie care să producă, în cele din urmă, o „reconfigurare cognitivă a istoriei”.

Rubrica *Note de lectură* din cadrul volumului include trei prezentări de carte, a căror tematică reflectă contribuțiile legate de istoria învățământului superior, fiind vorba despre lucrările celei de-a doua conferințe naționale cu participare internațională „Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism”, coordonată de dr. Liliana Rotaru (Anatol Petrencu); lucrarea „Profesorul Vladimir Potlog. Povestea vieții”, elaborată de autorii Ion Valer Xenofontov și Lidia Prisac (Liliana Corobca), precum și lucrarea „Rapprocher l’école et la vie? Une histoire des réformes de l’enseignement en Russie soviétique (1918–1964)”, scrisă de Laurent Coumel (Adrian Roșca).

¹ K. Pomian, *Sur l’histoire*, Paris, Gallimard, 1999, p. 263. *Apud*: Radu Radosav, *Editorial*. În: *Anuarul Institutului de istorie orală*, vol. IV, Cluj-Napoca, 2023, p. 7.

În final, volumul încorporează o *Galerie foto* (formată din peste 25 de imagini), îngrijită de Ion Valer Xenofontov și Iulian Salagor, care relevă mediul studentesc, al cercetătorilor și profesorilor din RSS Moldovenească. Imaginile aferente, unele dintre ele inedite, vin să capteze atenția unui public cât mai larg și sunt orientate spre cititorii mai tineri pentru a-i molipsi de cunoașterea trecutului proxim.

În lumina celor expuse, ca și în cazul volumelor precedente, studiile incluse în lucrarea de față abordează teme specifice, ancorate la schimbările generate de disoluția sistemului totalitar și implozia liberalismului de la sfârșitul anilor 1980 în spațiul est-european. Cartea reprezintă o lucrare importantă nu doar prin soliditatea studiilor pe care le reunește, ci și prin retrospectivile și perspectivele pe care le propune, fiind o deschidere spre noi câmpuri de cercetare și o lansare spre noi provocări de explorare a mediului universitar-academic în perioada temporală a anilor 1990.

dr., cercet. șt. coord. Lidia PRISAC

COMUNISMUL ÎN DISOLUȚIE. DE LA TOTALITARISM LA LIBERALIZARE

Gabriel MOISA

Cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. O discuție istoriografică

Ruslan ȘEVCENCO

Controlul ideologic al viziunilor „naționaliste” la Institutul Pedagogic din Tiraspol și Institutul Politehnic din Chișinău

Georgeta STEPANOV

Învățământul superior din RSSM: reconfigurarea cadrului relațional student – profesor în anii 1980–1990

Liliana ROTARU

Studentii și Mișcarea de Renaștere Națională din RSS Moldovenească: noiembrie 1989

Ion Valer XENOFONTOV

Studenti și profesori de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (anii 1980)

Fiodor TONU

Poziția civică a tineretului creștin protestant din RSSM la finele anilor 1980

István BANDI

Istoria dezovertării mișcărilor studențești din Ungaria în anii 1980

Sorin ȘCLEARUC

Fenomenul muzicii de dans a anilor 1980, în baza mărturiilor studenților din RSS Moldovenească

Lidia PRISAC

Nunțile studenției anilor 1980 în RSS Moldovenească

Ionuț ENACHE

Laicizarea învățământului religios în România comunistă (1944–1989)

CERCETAREA EVENIMENTELOR DIN DECEMBRIE 1989. O DISCUȚIE ISTORIOGRAFICĂ

La începutul mileniului al treilea, meseria de istoric este din ce în ce mai complicată, întrucât a devenit foarte tentantă pentru cei din spațiul marginal specialiștilor propriu-ziși, neînțelegându-se pe deplin faptul că scrierea istoriei trebuie lăsată, totuși, pe seama istoricilor de meserie¹. Când vorbim despre recuperarea istoriei comunismului, cu toate avaturile sale, provocările epistemologice sunt foarte mari². Acestea sunt amplificate de literatura istorică produsă în epocă – cu atât mai mult, cu cât cercetătorul acestei perioade a devenit, vrând-nevrând, mai mult decât în alte epoci, un spectator angajat³. Era epoca în care cenzura scrisului istoric era draconică, iar produsul finit avea de suferit de pe urma canoanelor ideologice ale epocii⁴.

Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că în postcomunism, recuperarea anilor de comunism s-a făcut pe diverse nivele, datorate formației intelectuale a istoricului, epocii în care s-a format, dar mai ales, în prezent, motivațiilor istoricului, condițiilor sociale și profesionale în care activează și, foarte important, nivelului de satisfacție profesională și intelectuală a cercetătorului istoric⁵. Istoricul nu locuiește într-un turn de fildeș. Cei nemulțumiți de condiția lor – intelectuală, socială, politică, administrativă, familială etc. – au lăsat și vor lăsa urme asupra propriei producții istori-

¹ Ioan-Aurel Pop, *Meseria de istoric la începutul mileniului al treilea*. În: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Oana Mihaela Tamaș, *Între pasiune și profesie. Istoriografia românească la început de mileniu*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane-Școala Ardeleană, 2017, p. 18.

² Florin Leontin Abraham, *Provocări epistemologice ale totalitarismului. O metodologie a studiului regimurilor comuniste*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, pp. 203-318.

³ *Ibidem*.

⁴ Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, Institutul European, 2000; Florin Muller, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca, Editura Nere-miae Napocae, 2003; Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007; Pavel Țugu, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu Dej*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999; Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003; Ion Zainea, *Istoriografia română și cenzura comunistă (1966-1977)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2010; Gabriel Moisa, *History, Ideology and Politics in Communist Romania 1948-1989*, Budapesta, Eötvös Lorand Kiadó, 2012 etc.

⁵ John Lukacs, *The Future of History*, New Haven, Yale University Press, 2011.

ografice, iar acest lucru, făcând o corelație între cel care scrie și rezultatul muncii sale, este mai mult decât vizibil.

Nu întâmplător, o analiză istoriografică amplă asupra unui istoric necesită întotdeauna o incursiune în formația sa intelectuală, în lecturile care au contribuit la definirea sa ca specialist și, deloc de neglijat, în modul în care s-a raportat societatea la el sau el la societate. Acest din urmă aspect poate greva, la rândul său, decisiv asupra operei acestuia, iar concluziile pot conține subiectivisme situate în afara atelierului istoricului obișnuit¹.

Asupra validității recuperărilor istorice, în general, și a epocii comuniste, în special, planează un alt element care poate denatura tentativele sau micșora potențialul recuperator. Este vorba de înscrierea în tiparele a ceea ce numim corectitudine politică², dublată de limbajul de lemn, care complică foarte mult discursul istoric³.

Rar se întâmplă ca o întreprindere de recuperare a trecutului să fie dificilă, atunci când există la îndemână numeroase documente istorice. Ei bine, atunci când ne apropiem de istoria comunismului, combinată sau împreună cu cea a serviciilor secrete din epocă, întâmpinăm probleme majore de reconstituire legate, în primul rând, de credibilitatea surselor.

Desigur, din perspectivă metodologică, este fundamental să accesăm documentele produse de autoritățile vremii, asupra cărora ne-am concentrat cercetarea pentru a putea oferi o istorie cât mai aproape de adevăr. A scrie istorie în afara documentului de arhivă echivalează, mai degrabă, nu cu un act recuperator, ci, în cel mai bun caz, cu un produs eseistic. În acest sens, pledoariile pentru revenirea la document sunt de bun augur la începutul mileniului trei⁴.

Desigur, domeniul istoriografiei este foarte vast și complex. Tocmai de aceea, acest tip de scriere a istoriei, invocat mai sus, de sorginte metodologică pozitivistă, este și trebuie să fie completat de contribuții în care analiza istoriografică este necesar a fi făcută și dincolo de documentul istoric. Acest alt tip de scriere a istoriei îl completează pe primul, astfel încât produsul muncii cercetătorului să fie unul variat și cuprinzător.

¹ Vezi pe larg aceste aspecte în: Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, Editura All Educațional, 2000; Florin Leontin Abraham, *op. cit.*, pp. 142-318; François Furet, Paris, *L'atelier de l'historien*, Flammarion, 1982.

² Jean Sévilla, *Corectitudinea istorică*, București, Editura Humanitas, 2005; *Idem*, *Incorectitudinea istorică*, București, Editura Humanitas, 2012.

³ Françoise Thom, *Limba de lemn*, București, Editura Humanitas, 2005.

⁴ Ioan Bolovan, Luminița Dumănescu, *Baza de date a populației Transilvaniei. Instrument pentru cercetarea de demografie istorică și istorie socială*. În: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Oana Mihaela Tamaș, *Între pasiune și profesie. Istoriografia românească la început de mileniu*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane-Școala Ardeleană, 2017, pp. 269-295.

Subiectul propus spre dezbatere aduce cu sine dificultăți serioase de reconstituire istorică. Tocmai această greutate face însă demersul și mai frumos, întrucât specialistul este pus în fața a numeroase provocări intelectuale¹. Laboratorul de lucru trebuie să fie foarte bine conturat și mobilat cu achiziții metodologice viabile, așa încât să ne ferim de subiectivismul documentului generat de autoritățile totalitare comuniste. Limbajul de lemn și, mai ales, dublul limbaj semantic al acestora te obligă pe tine, cercetător, la a fi foarte atent la conținut.

Înainte de toate, trebuie foarte bine cunoscută epoca, după care trebuie acordată mare atenție conținutului documentului, care beneficiază – aproape de fiecare dată – de detalii semantice greu de înțeles. Pentru aceasta este aproape obligatoriu de a cunoaște cât mai bine sensurile cuvintelor. Ceea ce poate părea simplu la o primă citire, poate fi, de fapt, foarte complicat și cu conotații diferite de cele înțelese inițial ori dacă nu suntem familiarizați cu semantica totalitară comunistă. O simplă lectură a cuiva neavizat nu produce aproape nimic bun și, mai ales, lansează concluzii pripite și invalide științific. Aceasta dacă vorbim de documente.

Lucrurile sunt și mai complicate, dacă apelăm la presa din anii regimului comunist. Supusă unei cenzuri generalizate, rareori vom găsi realități acolo. Totul este controlat, cizelat și transmis publicului conform nuanțelor ideologice ale momentului. Un cercetător avizat reușește, chiar și în aceste condiții, să citească printre rânduri și să înțeleagă dacă se schimbă ceva în nuanțele discursului oficial, pentru ca apoi să coreleze cu evenimentul politic ca atare. În fapt, de foarte multe ori, trebuie să vedem în oglindă ceea ce se spune în presă. Spre exemplu, când se vorbește de „bandiți antiromâni”, trebuie, bunăoară, să înțelegem că sunt oameni care se opun totalitarismului comunist sau, alt exemplu, când se discută despre marile realizări economice ale României anului 1989 care vor duce, nu-i așa, la cea mai mare bunăstare întâlnită de români, români care au scăpat de datoria externă impusă de decadentul Occident, trebuie să citim, de fapt, că în România criza economică a atins apogeul.

Poate și mai complicate sunt lucrurile atunci când discutăm despre documentele produse de instituțiile de forță ale regimului comunist. Acolo situația este, într-adevăr, complicată și, în afara cercetătorilor avizați care mânduiesc cu îndemănare instrumentarul metodologic, greu poate fi defrișat cu succes hățșul informației din, bunăoară, documentele Securității. Aici ne găsim într-un teritoriu superior al complexității. Pe lângă obișnui-

¹ Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București, Editura All Educațional, 2000, pp. 19-79.

tul limbaj de lemn dublu, trebuie să vedem ce și cât este adevărat din ceea ce se spune acolo. Este cea mai mare provocare pentru oricare cercetător.

Pentru a putea vedea cât este viabil sau neviabil din punct de vedere științific în cele spuse, informațiile de acolo trebuie confruntate cu alte surse documentare, memorialistică sau mărturii orale. Adesea, ofițerii de Securitate sau Miliție, pentru a da bine în fața șefului ierarhic direct, a celor cu funcții de conducere superioare sau comanditarului politic, construiau informațiile, mai ales sintezele, de așa manieră, încât să ofere ceea ce le plăcea acelor să audă.

Anul 1989, asupra căruia ne-am oprit cu predilecție în acest volum, beneficiază de multe astfel de exemple produse la nivelul județului Bihor. Pe de altă parte, documentele instituției represive sunt fundamentale pentru a devoala biografii false sau despre care s-a crezut că au un parcurs ireproșabil¹, ajutând cercetătorul de astăzi să înțeleagă de ce, după căderea regimului comunist, au fost puse piedici serioase de către noii potențai ai României democratice cunoașterii documentelor produse de Securitate. În aceeași cheie trebuie privită și teribila opoziție a majorității politicienilor români postdecembriști la ceea ce a însemnat Punctul 8 al Declarației de la Timișoara din martie 1990, care viza interzicerea din viața politică a foștilor activiști comuniști sau a ofițerilor de Securitate în primele trei legislaturi de după 1989².

Dacă este să discutăm despre evenimentele din cursul ultimului an de comunism instituționalizat în România, care au dus la schimbări de nuanță ale regimului în decembrie 1989, lucrurile sunt la fel de complicate. Mai mult, acestea sunt amplificate de actorii evenimentelor, unii dintre ei având cariere politice fulminante după schimbarea la față a României din 1989, mulți dintre ei fiind și înainte oameni de nădejde ai vechiului regim.

În concepția lor, ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 a fost, în mod evident, o revoluție care a dat jos comunismul în România. Pentru aceasta nu s-au zgârcit să consume energii serioase și să încerce să demonstreze caracterul revoluționar al evenimentelor din decembrie 1989.

De regulă, cei care susțin cel mai inversunat acest lucru sunt politicienii emanați în decembrie 1989 (parte dintre emanați pregătită dinainte), cei

¹ Stejărel Olaru, *Agentul nostru Victor*, Iași, Editura Polirom, 2018.

² *Proclamația de la Timișoara* este un document programatic, adoptat la 12 martie 1990, fiind redactat în urma unei mari manifestații populare anticomuniste, care a avut loc în Piața Operei din Timișoara. La punctul 8 se propunea ca legea electorală care urma să fie adoptată să „interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foștilor activiști comuniști și al foștilor ofițeri de Securitate”. Evident că puterea emanată de revoluție nu avea nici un interes în acest sens.

din imediata lor apropiere și primul cerc al puterii cuprinzând majoritatea celor care au făcut politică la nivel înalt până în momentul 1996, când distanțarea de comunism s-a făcut cu o claritate ceva mai evidentă. Este un punct de vedere de înțeles, având în vedere consecințele acceptării unei alte definiții pentru ceea ce au coordonat, precum ar fi cea de lovitură de stat. Unde ar mai fi fost „voința poporului”, în urma căreia și-au asigurat legitimitatea și controlul României pentru timp de șase ani de la fuga lui Ceaușescu? Dacă ar fi fost lovitură de stat, evenimentul ar fi fost, nu-i așa, mai greu de recunoscut în plan extern? Și apoi, ce am fi făcut cu morții și crimele din decembrie 1989? Nu.., pentru aceștia era și este mai simplă eticheta revoluției, crimele fiind „acceptabile” dacă sunt rezultatul voinței poporului. Poate fi pedepsit poporul? Nu, el are întotdeauna dreptate. Prea complicat deja, deci... rămâne cum s-a stabilit inițial, adică revoluție.

Când documentele, memorialistica, mărturiile orale, investigațiile jurnalistice au apărut din ce în ce mai mult în spațiul public, s-a constatat că apar și voci care contestă total caracterul revoluționar, în timp ce altele – doar parțial, considerând că acolo s-au desfășurat, concomitent sau separat, cel puțin două fenomene: unul revoluționar și altul de tip lovitură de stat.

Pentru înverșunații susținători ai ideii de revoluție era deja prea mult și chiar periculos. Tocmai de aceea, în ultima săptămână de mandat la Cotroceni a lui Ion Iliescu a fost înființat Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989¹. Aceasta ca să fie clar pentru toată lumea că în decembrie 1989 a fost exclusiv revoluție. Desigur, decretul de înființare a fost semnat tocmai de principalul „emanat” din decembrie 1989, Ion Iliescu.

Înainte de a ieși din prim-planul politicii, acesta se asigura astfel că vor exista semeni de-ai săi, care se vor osteni, contra unor sume frumusețe asigurate de la bugetul de stat, să demonstreze că în decembrie 1989 a fost revoluție. Ori, dacă instituția se numește Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, oare care vor fi concluziile cercetărilor? Puteau fi altele decât cele sugerate de însuși titlul instituției? E suficient să ne aplecăm asupra revistelor lor, *Clio 1989*, *Caietele Revoluției*, precum și asupra majorității producțiilor istoriografice de acolo, pentru a vedea ce s-a întâmplat

¹ Înființarea acestuia a suscitat multe discuții în cadrul societăți civile legate de scopul înființării sale. Discuțiile au debutat cu o amplă dezbatere în paginile revistei 22, an XVI, nr. 811, 20-26 septembrie 2005. Genericul sub care s-au derulat a fost încă o țeară: Institutul Revoluției. Au participat istorici și alți reprezentanți ai societății civile, între care amintim pe Bogdan Murgescu, Adrian Cioroianu, Miodrag Milin, Liviu Mihaiu, Traian Orban, Radu Filipescu, Claudiu Iordache. Părerile au diferit, unele fiind pro, altele contra înființării instituției. Cel mai vehement a fost Adrian Cioroianu, care cataloga Institutul Revoluției drept o sinecură în mâna apropiaților lui Ion Iliescu.

în timp cu rezultatele investigațiilor realizate. În orice caz, nu descoperim nici un semn de întrebare, în decembrie 1989 a avut loc o revoluție, și cu asta – basta!

Pe măsura trecerii timpului, depărtarea de fenomene face ca ceața să se risipească, iar temperatura crescută generată în primii ani de după 1989 în societatea românească să se diminueze treptat, astfel încât să putem vedea din ce în ce mai clar ce s-a întâmplat. Aceasta în relație și cu anumite evoluții ulterioare evenimentului ale unor personaje din spațiul public românesc, care ne fac să constatăm, inclusiv, că ruptura de comunism nu a fost chiar o falie, ci, mai degrabă, o rigolă, care trebuia să arate că lumile s-au separat. Am înțeles apoi de ce multă lume s-a străduit și încă se străduiește să ne demonstreze că rigola este, de fapt, o falie. Este adevărat că depinde cum privim acea adâncitură, ce fel de ochelari și dioptrii avem sau din ce unghi facem acest lucru și, mai ales, cine prezintă lucrurile.

Am văzut, astfel, poziționări istoriografice dintre cele mai diverse și mai interesante față de evenimentele din decembrie 1989. Trei teorii sunt printre cele mai vehiculate. Prima este lansată de politicienii postdecembriști (unii și antedecembriști!), cei implicați direct în evenimente, dar fără antecedente vizibile în politica vechiului regim, militari și cei care, prin volumele publicate, susțin implacabil teoria revoluției¹. Este categoria cea mai interesată de menținerea caracterului revoluționar al evenimentelor și, oricine încearcă să pună sub semnul întrebării acest lucru, este rapid amendat că, în cel mai bun caz, nu înțelege nimic din ceea ce s-a întâmplat și că nu apreciază faptul că ei, cei implicați, și-au riscat viața pentru ca noi, cei de astăzi, să avem o viață fericită și normală, desfășurată în parametrii democratici. Printre cei care au totuși aprecieri mai nuanțate este Virgil Măgureanu, care afirmă că în decembrie 1989 a avut loc o lovitură de stat cu un oarecare „coeficient de spontaneitate”².

¹ Ion Iliescu, *Revoluția română*, București, Editura Presa Națională, 2001; *Idem*, *Revoluție și reformă*, București, Editura Enciclopedică, 1994; Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie 1989*, București, Editura Ion Cristoiu, 2000; *Idem*, *Revoluția. Începutul adevărului. Un raport personal*, București, Editura Topaz, 1995; Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994; *Idem*, *Mărturii provocate. Convorbiri cu Elena Ștefoi*, București, Editura Paideia, 2002; Claudiu Iordache, *Polul de putere*, București, Editura IRINI, 2002; *Idem*, *Clasa nevrodnică*, București, Editura IRINI, 1997 etc.; Teodor Brateș, *Explozia unei clipe. 22 decembrie 1989. O zi în studioul 4*, București, Editura Scripta, 1992.

² Vezi interviul lui Virgil Măgureanu cu Octavian Andronic. Disponibil la: <https://www.amosnews.ro/arhiva/virgil-magureanu-talpes-dat-americanilor-lista-spionilor-romani-fara-i-fie-ceruta-23-12-2008> (accesat: 23.06.2019); pe larg problematica este discutată în volumul *De la regimul comunist la regimul Iliescu, Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, Ediția a II-a, București, Editura RAO, 2009.

Trebuie ținut cont că Virgil Măgureanu posedă instrumente de lucru specifice științelor sociale, iar aceasta îl face mai puțin tranșant, ba chiar persuasiv în explicații. Tocmai de aceea, utilizându-le cu profesionalism, referitor la ideea de lovitură de stat, acesta a afirmat direct că pentru el momentul loviturii de stat a fost marcat de „secvența în care generalul Stănculescu a dat ordine care veneau în contradicție cu ordinele lui Ceaușescu, atunci a fost o lovitură de stat. Dacă socotim că acest lucru a fost o lovitură de stat, atunci am avut o lovitură de stat”¹.

În opinia lui, ceea ce s-a întâmplat în 1989 a făcut parte dintr-un scenariu mondial, iar „scenariul acestei revoluții desigur că a fost convenit și la nivelul celor două mari puteri. Fermentații săi s-au derulat pe tot parcursul anului 1989. Acest scenariu nu s-a putut conveni și avea în el și părți de spontan, cum se întâmplă în toate marile mișcări de masă. Fără îndoială, spontanul și-a avut rolul său”².

Caracterul revoluționar al evenimentelor este afirmat și de Vladimir Tismăneanu. Opiniile lansate și susținute de acesta converg spre ideea de cădere a lui Nicolae Ceaușescu ca urmare a unei revoluții. O privire mai atentă însă, legată de poziționările politologului Tismăneanu, ne atrag atenția asupra faptului că în decembrie 1989 ar fi avut loc evenimente ceva mai complexe. Astfel, acesta subliniază direct că **„Iliescu nu a participat la revoluție decât din momentul în care a putut să-i pună căpăstru”**³. Ori, ce înseamnă asta? Vladimir Tismăneanu ne spune clar, de fapt, că revoltei împotriva lui Nicolae Ceaușescu i-a fost pus căpăstru de către Ion Iliescu. Cu alte cuvinte, vorbim aici de o deturnare a voinței celor care participau la eveniment, adică revoluția și poporul au fost căpăstruite.

În consecință, am putea vorbi, în esență, de o lovitură de stat, atâta vreme cât fenomenul revoluționar a fost controlat, deturnat și expediat într-un spațiu de confort al celor care au profitat de utilizarea căpăstrului. Pentru necunoscători, conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, *căpăstrul* este acea „porțiune de harnașament, confecționată din frânghie sau din curea, care se pune pe capul calului, al măgarului etc., pentru a lega animalul respectiv la iesle sau pentru a-l duce undeva”⁴.

¹ Virgil Măgureanu despre evenimentele din '89: A fost lovitură de stat. Disponibil la: [/adevarul.ro/news/eveniment/virgil-magureanu-despre-evenimentele-89-fost-lovitura-stat-1_50bd3ead7c-42d5a663c8f8cf/index.html](http://adevarul.ro/news/eveniment/virgil-magureanu-despre-evenimentele-89-fost-lovitura-stat-1_50bd3ead7c-42d5a663c8f8cf/index.html) (accesat: 23.06.2019)

² *Ibidem*.

³ Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Iliescu*. Disponibil la: <http://www.contributors.ro/politica-doctrine/fantoma-lui-iliescu/> (accesat: 29.06.2019).

⁴ Vezi DEX online.

Ori, acel undeva, potrivit lui Vladimir Tismăneanu, era exclusiv acolo unde doreau Ion Iliescu și cei din jurul său, grupați în ceea ce a fost atunci Frontul Salvării Naționale, atât de la nivel central, cât și județean. Este vorba, în primul rând, de cei din conducere, nicidecum de participanții simpli.

Analiza biografiilor celor implicați spune multe despre cum și ce a fost din această perspectivă. În susținerea celor afirmate, politologul spune deschis că „în fapt, FSN-ul a fost marea frână a revoluției române. Devenit partid, grație strategiei imaginare de vechiul bolșevic Silviu Brucan, FSN-ul a utilizat toate pârgھیile vechii puteri, *pentru a-și consfinți hegemonia*”¹.

A doua categorie este cea a foștilor ofițeri de securitate sau apropiați de aceste structuri, care văd altfel lucrurile. În opinia lor, ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 în România era, inevitabil, urmare a unor conspirații internaționale, în cadrul cărora marile puteri au decis pentru România. Cei din structurile de securitate ar fi fost printre puținii care ar fi înțeles aceasta și tocmai de aceea, cu un aer ușor superior și suficient, ne spun că ceilalți nu pricep mare lucru, spre deosebire de ei, care aveau acces la date confidențiale.

În orice caz, susțin aceștia, ei trebuie să fie crezuți, chiar dacă nu pot dovedi ceea ce spun. În cele mai multe dintre aceste poziționări, Nicolae Ceaușescu este catalogat un patriot care a încercat să-și salveze țara – atât din mâna sovieticilor, cât și a occidentalilor hrăpăreți –, iar moartea lui ar fi fost comandată din exterior. După caz, fie de către sovietici, fie de către occidentali, sau de toți aceștia împreună².

În fine, a treia categorie este reprezentată de istorici profesioniști, care se apropie de subiect. Trebuie să recunoaștem că nu sunt foarte mulți cei

¹ *Ibidem*.

² Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara – decembrie 1989*, București, Editura Viitorul Românesc, 1992; Radu Tinu, *Timișoara... no comment*, București, Editura Paco, 1995; Niculae Mavru, *Revoluția din stradă*, București, Editura RAO, 2004; *Ochii și urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleșiță*, București, Editura Ianus Inf SRL, 2001; Alex Mihai Stoenescu, publicate în volumul *România postdecembristă 1. De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*, București, Editura RAO International Publishing Company, 2008; Aurel Rogoian, *Iulian N. Vlad. Confesiuni pentru istorie*, Baia Mare, Editura Proema, 2017 etc.; Dan Zamfirescu, *Războiul împotriva poporului român*, București, Editura Roza Vânturilor, 1996; Alexandru Săucă, *K.G.B-ul și revoluția română. Intensificarea ofensivei forțelor antiromânești*, București, Editura Miracol, 1994 etc. Filip Teodor, *Războiul parapsihologic asupra României*, Craiova, Editura Obiectiv, 1997; Vladimir Alexe, *Gorbaciov contra Ceaușescu. culisele secrete ale evenimentelor din decembrie 1989*, București, Editura Ștefan, 2016; *Idem, Ion Iliescu, Biografia secretă. Candidatul manciurian*, București, Editura Elit Comentator, 2000 etc.

care au aprofundat subiectul¹. Era și foarte greu să facă acest lucru, până în prezent, din motive absolut obiective. Aceștia nu s-au pronunțat încă ferm de-o parte sau alta, însă acceptă ideea existenței, în paralel cu revolta populară, a unei lovituri de stat organizate de grupul celor care au preluat puterea din jurul lui Ion Iliescu.

Cu toate acestea, există încă multe rețineri din partea istoricilor. Istoricul profesionist înțelege pe deplin dificultatea acestui demers motivat, pe de o parte, de lipsa perspectivei istorice, iar pe de alta, de dificultățile metodologice, invocate și la începutul acestor rânduri. În orice caz, aceștia din urmă așteaptă încă accesul la cele mai multe dintre documentele produse în decembrie 1989. În mod obiectiv, până în anul 2004, era aproape imposibil, de fapt, să se ajungă la altă concluzie decât cea potrivit căreia în decembrie 1989 a avut loc exclusiv o revoluție².

Faptul că exista și există pe rol un proces al revoluției de foarte mulți ani, care a ținut captiv subiectul multă vreme în sfera justiției, l-a făcut de ocolit. Rechizitoriul făcut cunoscut opiniei publice, inițial, în 2019 devolează un fapt esențial pentru cercetătorul istoric, chiar dacă rechizitoriul a fost retrimis Parchetului, anume faptul că vorbim despre *inculpați*³ și *suspecți*⁴ în rândurile celor care au condus destinele evenimentelor. Pentru un istoric un document emis de justiție este unul de primă mână în analiza istorică.

Din moment ce rechizitoriul vorbește despre „inducerea în eroare... cauza principală de survenire a unui număr mare de decese, răniți de persoane, suferințe psihice, lipsiri grave de libertate și distrugerii ale unor bunuri de patrimoniu”⁵, a populației României după 22 decembrie 1989 de către cei care au preluat puterea, profitând de protestele de stradă, iar conduita morală a persoanelor ce au avut un rol determinant în desfășura-

¹ Dumitru Preda, Mihai Retegan, 1989 – *Principiul dominoului. Prăbușirea regimurilor comuniste europene*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000; Adrian Pop, *Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, București, Editura Corint, 2002; Stelian Tănase, *Miracolul revoluției. O istorie politică a căderii regimurilor comuniste*, București, Editura Humanitas, 1999; *Idem*, *Revoluția ca eșec*, București, Editura Humanitas, 2006; Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, București, Editura Enciclopedică și Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2006; Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie 1989 percepută prin documentele vremii*, București, Editura Axioma, 2000; *Idem*, *Revoluția română din decembrie 1989 retrăită prin documente și mărturii*, București, Editura Axioma, 2001 etc.

² Ultimul mandat de președinte al lui Ion Iliescu s-a încheiat la sfârșitul anului 2004.

³ Ion Iliescu, Gelu Voican Voiculescu, generalul Iosif Rus și amiralul Emil (Cico) Dumitrescu.

⁴ Petre Roman, Tudor Postelnicu, Teodor Brateș, Ioan Toma, Viorel Igreș.

⁵ *Extras Rechizitoriu – forma anonimată – ziua 05 – luna aprilie – anul 2019*, p. 1. Disponibil la: <https://cdn.g4media.ro/wp-content/uploads/2019/04/Extras-rechizitoriu-Dosarul-Revolu%C8%9Biei.pdf> (accesat: 16.06.2019).

rea evenimentelor soldate cu urmările cunoscute incumbă „responsabilități de natură penală acestor persoane”¹, ne face să acceptăm ipoteza unei deturnări a evenimentelor sau chiar a unei lovituri de stat, dată în folosul unui grup dinainte ansamblat în acest sens.

Rechizitoriul vorbește de faptul că pentru preluarea și consolidarea puterii există suspiciuni, potrivit cărora inculpații și suspectii „au declanșat un atac generalizat, sistematic – așadar, planificat – îndreptat împotriva unei populații civile”². Desigur, deocamdată nu avem decât un rechizitoriu, care poate fi infirmat în justiție. Dar dacă va fi confirmat? Pentru cei implicați va fi prea târziu. Util va fi pentru cercetătorul istoric, care va avea, în sfârșit, dovada existenței unui grup dinainte aranjat care, pe fundalul protestelor de stradă, a preluat puterea în mod organizat, fără ca populația României să înțeleagă ceva în acel moment.

În fine, există mai multe poziționări venite dinspre politicieni, cei care nu au fost emanați de evenimente, și unii jurnaliști, pentru care decembrie 1989 a fost aproape exclusiv o lovitură de stat. Acestea suferă însă la capitolul metodologie de lucru și de aceea rezultatele cercetării trebuie privite cu oarecare spirit critic. Aceasta nu înseamnă însă că concluziile lor nu pot fi valide total sau parțial, întrucât unele dintre ele sunt rezultatul unor investigații serioase. Instrumentele de lucru sunt însă cele ale jurnalistului, nu ale istoricului, în cele mai multe dintre cazuri, iar rigurozitatea lasă pe alocuri de dorit³.

Preocupați de evenimentele din decembrie 1989 au fost și specialiștii străini. Acești autori – occidentali sau nu – au o viziune mai așezată, calmă și mai detașată asupra evenimentului. Guibert Gérard Alban⁴, Mark Almond⁵, Edward Behr⁶, Richard Andrew Hall⁷ se înscriu în această pa-

¹ *Ibidem*, p. 4.

² *Ibidem*.

³ Titus Suci, Titus, *Reportaj cu sufletul la gură: Traseele revoluției*, Timișoara, Editura de Vest, 1990; Mihai Tatulici, *Revoluția română în direct*, București, 1990; Mircea Bunea, *Praf în ochi. Procesul celor 24-1-2*, Timișoara, Editura Scripta, 1994; Constantin Mustață, *Reporter în Revoluția Română*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006; Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu, *Procesul Ceaușescu*, București, Editura Ziua-Omega Press Investement, 1996 etc.

⁴ Guibert Gérard Alban, *Chronique historique de la Révolution Roumaine de décembre 1989 – janvier et février*, Paris, Garamond, 1990.

⁵ Mark Almond, *The rise and fall of Nicolae and Elena Ceaușescu*, 1992, Chapmans Press, Londra, Marea Britanie; *Idem*, *The 1989 Romanian Revolution as geopolitical parlor game: Brandstatter's – Checkmate* documentary and the latest wave in a sea of revisionism, Londra, 2005.

⁶ Edward Behr, *Baise la main que tu n'oses mordre. Les Roumains et les Ceaușescu*, Laffont Editions, Paris, 1991; *Idem*, *Kiss the hand you cannot bite. The rise and fall of the Ceaușescus*, Hamish Hamilton Printing, Londra, 1992.

⁷ Richard Andrew Hall, *The Securitate roots of a modern Romanian fairy tale: The press, the former Securitate, and the historiography of December 1989*, Londra, 2002.

radigmă prin lucrările pe care le-au scris referitoare la decembrie 1989. O aplecare specială din acest punct de vedere se cuvine a avea asupra cărții lui Peter Siani-Davies, intitulată *Revoluția Română din Decembrie 1989*¹. Lucrarea este, incontestabil, una dintre cele mai importante studii consacrate istoriei momentului revoluționar. Fără a fi polemic, Peter Siani-Davies este adeptul aproape necondiționat al ideii conform căreia, în decembrie 1989, în România a avut loc o revoluție, și nu o lovitură de stat. Cartea este extrem de documentată.

Autorul se străduiește să expună, pas cu pas, evenimentele din România finalului de an 1989, ferindu-se a da verdicte. Astfel, de cele mai multe ori, Peter Siani-Davies propune sintagmele de „se pare” și „probabil”, atunci când lucrurile par nesigure. Întreaga carte este, de aceea, extrem de prudentă. O singură concluzie majoră se conturează din parcursul său: în decembrie 1989, în România a avut loc o veritabilă revoluție.

Există și între aceștia însă autori, care formulează concluzii, fără a lua în considerare toate datele. Astfel, Radu Portocală este foarte tranșant, considerând momentul decembrie 1989 drept o lovitură de stat². Judecăți de valoare discutabile au fost elaborate și de voci situate în imediata vecinătate a României. Între aceștia amintim pe József Gazda³, autor ungar, care privește întreaga chestiune prin prisma intereselor maghiare în zonă, sau pe Hans Vastag, György Mandics, Engelmann Manfred, care au publicat lucrarea *Temeswar, Symbol der Freiheit*⁴, situată – conceptual și interpretativ – foarte aproape de prima. Merită semnalată, în egală măsură, și lucrarea lui Larry Watts, *Oaia albă în turma neagră*⁵, unde istoricul american depistează amestecul extern în România, ungar și sovietic mai ales, cu scopul de a obține beneficii de pe urma prezentării României ca un stat instabil și greu de controlat. Atât Ungaria, cât și URSS aveau, în opinia acestuia, propriile socoteli în raport cu România și ce va urma după eliminarea lui Nicolae Ceaușescu. Catherine Durandîn susține, la rândul său, fără ezitare, că evenimentele din decembrie 1989 au fost exclusiv o lovitură de stat⁶.

¹ Peter Siani-Davies, *Revoluția Română din Decembrie 1989*, București, Editura Humanitas, 2006.

² Radu Portocală, *Autopsie du coup d'Etat roumain*, Paris, Calmann-Lévy, 1990.

³ Jozsef Gazda, *Megvalto karacsony*, Budapesta, Aura Kiado, 1990.

⁴ Hans Vastag, György Mandics, Engelmann Manfred, *Temeswar, Symbol der Freiheit*, Viena, 1993.

⁵ Larry Watts, *Oaia albă în turma neagră. Lupta pe frontul intern: politica de securitate în perioada Războiului Rece*, București, Editura RAO, 2018.

⁶ Catherine Durandîn, *Moartea Ceaușesților. Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, București, Editura Humanitas, 2011.

Analizând comparativ căderea regimurilor comuniste, istoricul francez Georges-Henri Soutou consideră că ceea ce s-a întâmplat în România nu a fost o schimbare de regim, ci, mai degrabă, o înlocuire a comunismului cu un „socialism democratic”, care a presupus conservarea nomenclaturii și a relațiilor cu Kremlinul. În opinia sa, scenariul propus pentru Europa Centrală și de Est „a reușit, în mare, în România și, pentru un timp, în Bulgaria și a eșuat în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria și Germania de Est, unde eșaloanele intermediare comuniste, reformiștii, au fost foarte repede măturați în toamna anului 1989”¹. În opinia acestuia, în România, cei care au preluat puterea în decembrie 1989 nu au ieșit din sistem la modul adevărat, fiind parte a unei scheme de preluare a puterii stabilite dinainte.

Literatura referitoare la subiect nu ne oferă verdicte foarte clare. Nici nu ar avea cum în acest moment. Există însă diferențe majore atunci când analizăm producția istoriografică. Seriozitatea abordării este sesizată, mai ales, în felul în care autorul își definește laboratorul de lucru (metodologie, surse, contextualizare, literatură etc.).

Fără precizarea foarte clară de la început a acestor dimensiuni, pentru a înțelege modul în care se raportează la temă, orice studiu riscă să fie secundar în raport cu relevanța pentru înțelegerea a ceea ce s-a întâmplat cu adevărat.

Desigur, orice scriere istorică este, la nivel teoretic, un pas înainte în cunoașterea istorică, însă trebuie să înțelegem că nu tot ceea ce se așterne pe hârtie este valabil din punct de vedere istoriografic. Pentru ca demersul să fie valid, este nevoie de o foarte bună pregătire prealabilă din punct de vedere metodologic a celui care investighează. Acest lucru nu îl poate face însă decât istoricul de meserie, singurul în măsură să abordeze cu simțul măsurii informația și, mai ales, cu onestitatea specifică celui care face aceasta cu profesionalism. Și mai este încă ceva. În abordarea subiectelor pretențioase precum evenimentele din decembrie 1989, este nevoie și de foarte, foarte multă onestitate.

Suntem încă în etapa în care lucrurile sunt departe de a se fi tranșat, deși au trecut trei decenii. La nivelul duratei istorice braudelliene, perioada înseamnă, de fapt, foarte puțin și tocmai de aceea concluziile se lasă așteptate. Sunt încă multe de văzut, de ascultat și de cercetat.

¹ Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 38.

***Researching the events of December 1989.
A historiographical discussion***

The historiography on the subject does not give us very clear verdicts. He wouldn't even be able to at this point. However, there are major differences when we analyze the historiographical production. The seriousness of the approach is noticed especially in the way the author defines his working laboratory (methodology, sources, contextualization, literature, etc.). Without specifying these dimensions very clearly from the beginning, in order to understand how they relate to the theme, any study risks being secondary in relation to the relevance for understanding what really happened. Of course, any historical writing is theoretically a step forward in historical knowledge, but we must understand that not everything that is written down on paper is valid from a historiographic point of view. In order for the approach to be valid, a very good preliminary preparation is needed from the methodological point of view of the one who investigates. This can only be done by the professional historian, the only one in a position to approach the information with a sense of measure and, above all, with the honesty specific to the one who does this professionally. And there is something else. In dealing with demanding subjects such as the events of December 1989, a lot, a lot of honesty is also needed. We are at the stage where things are far from being resolved even though three decades have passed. At the level of the Braudellian historical duration, the period actually means very little and that is precisely why the conclusions are left to be expected. There is still much to see, listen and research.

Keywords: *Historiography, December 1989, revolution, the coup d'état, conspiracy.*

Gabriel MOISA

doctor, profesor universitar,

decanul Facultății de Istorie, Relații Internaționale,
Științe Politice și Științele Comunicării, Universitatea din Oradea

e-mail: gabimoisa@hotmail.com

**CONTROLUL IDEOLOGIC AL VIZIUNILOR „NAȚIONALISTE”
LA INSTITUTUL PEDAGOGIC DIN TIRASPOL ȘI
INSTITUTUL POLITEHNIC DIN CHIȘINĂU**

Până în anul 1967, conducerea partinică a RSS Moldovenești nu acorda celor două instituții de învățământ superior atenția cuvenită. Nu a fost nicio decizie a Biroului CC, obligat să examineze situația din cadrul lor, deși Institutul Pedagogic din Tiraspol exista de câteva decenii, iar Institutul Politehnic din Chișinău se afla la faza inițială de existență. Dar evenimentele anului 1967 au schimbat brusc situația.

Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol

La 24-25 aprilie 1967, pe neașteptate pentru Biroul CC al PCM, la Tiraspol s-au produs confruntări între muncitorii locali și 35 de studenți ai Institutului Pedagogic din Tiraspol. În urma altercațiilor, cinci persoane s-au ales cu leziuni corporale¹. Unul dintre motivele evenimentului a fost conflictul „lingvistic”: studenții Institutului Pedagogic vorbeau, în mare parte, în limba română, numită la acel moment limba moldovenească, iar majoritatea covârșitoare a orașenilor și a tineretului local – în limba rusă. Acest fapt provoca regulat confruntări și insultări reciproce între ei².

Pentru a clarifica cauzele conflictului, Biroul CC a trimis la Tiraspol o comisie (ex-ministrul învățământului A. Crăciun, ministrul sănătății N. Testemițanu, ministrul deservirii sociale I. Kuskevici, secretarul Consiliului Republican al Sindicatelor V. Cohanschi). Venind la fața locului, membrii comisiei au dezvăluit o atitudine total indiferentă din partea Comitetului orașenesc de partid față de problemele Institutului. Deși conducerea partinică a orașului era la curent în privința relațiilor tensionate dintre studenți și orașeni în raport cu problema națională, Comitetul orașenesc de partid niciodată nu a abordat această chestiune și, în ultimii ani, nu a examinat deloc problemele legate de atmosfera de la Institutul Pedagogic, deși, pentru perioada menționată, situația ce s-a creat acolo poate fi caracterizată drept catastrofală, din motiv că printre lectori activau multe persoane care au făcut serviciul militar în armata română, feciori ai foștilor „chiaburi”,

¹ Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice (infra: ANA, DGAOSP), F. 51, inv. 28, d. 41, ff. 28, 160.

² *Ibidem*, f. 31.

deportați în 1949, diferiți „provocatori”. În cămine, lucrul cu studenții se efectua și mai formal decât în aulele Institutului. Conducerea Tiraspolului cunoștea vag starea de spirit a studenților și a lectorilor. Comisia a mai tras concluzionat că rectoratul Institutului manifestă atitudine absolut lipsită de principii în ceea ce privește selectarea cadrelor sau față de afirmațiile „apolitice” ale studenților. Ministerul Învățământului, deși, la fel, era la curent cu situația de la Institut, nu a luat măsuri pentru îmbunătățirea ei¹.

Comisia aflase că ciocniri între studenți și muncitori au avut loc și înainte, dar autoritățile nu le acordau nicio atenție. Mai mult, o perioadă îndelungată, aceste fapte erau ignorate chiar de procuratura și miliția orașenească. Numai după evenimentele din 24–25 aprilie 1967, provocate, printre altele, și de nedorința tineretului orașenesc de a-i admite pe studenți în locurile de distracții ale orașului, Comitetul orașenesc de partid, pentru a-și arăta operativitatea, l-a eliberat din funcție, în regim de urgență, pe șeful Secției orașenești de miliție².

Obținând toate aceste informații, Biroul CC al PCM, la ședința din 23 mai 1967, a respins opinia șefului Secției de știință a instituțiilor de învățământ al CC al PCM, A. Melnic, care cerea păstrarea lui I. Procopeț în funcția de rector al Institutului, deoarece acesta purta răspundere personală pentru situația creată. Comitetul orașenesc de partid și organizațiile primare ale acestuia trebuiau să elaboreze măsuri pentru îmbunătățirea educației politico-ideologice, să organizeze discuții cu tineretul, să construiască și să extindă terenuri de dans și să țină sub un control riguros selectarea cadrelor la Institut³.

Deși autoritățile înțeleseseră că *principalul motiv al conflictului de la Tiraspol* a fost cearta cu tentă națională, provocată de *încercările moldovenilor de a cere rușilor locali respectul față de limba populației băștinașe*, aceste fapte erau inacceptabile pentru ele, întrucât incitau la tensionări pe fundal național, ceea ce atrăgea atenția Moscovei. De aceea, conducerea republicană a decis să evite această cale și să declare populației că la Tiraspol nu s-a întâmplat nimic ieșit din comun. La examinarea repetată în cadrul Biroului CC al PCM a urmărilor evenimentelor de la Tiraspol, care a avut loc la 9 ianuarie 1968, Secretarul CC a PCM pentru ideologie D. Cornovan declara: „Studiind cazul altercațiilor la Institutul Pedagogic din Tiraspol, am ajuns la concluzia că ele s-au produs nu din motivul revoltei cu tentă națională”⁴.

¹ *Ibidem*, ff. 25, 28-30, 161.

² *Ibidem*, ff. 25, 27.

³ *Ibidem*, ff. 25, 27.

⁴ *Ibidem*, inv. 29, d. 31, ff. 13, 25, 27.

Pe de altă parte, autoritățile erau nemulțumite de faptul că tiraspolenii pretindeau la un statut aparte, propriu în republică, încercând să devină, într-o oarecare măsură, concurenți în raport cu Chișinăul. De aceea, cei de la conducere vroiau să pună capăt acestui fenomen. În legătură cu acest fapt, Președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM C. Iliășenco spunea: „la tiraspoleni este foarte dezvoltat simțul demnității naționale, uneori chiar excesiv. Acesta apare la unele persoane aflate în opoziție: ori noi suntem capitala, ori Chișinăul [...]. Probabil, Tiraspolul trebuie să concureze nu cu Chișinăul, ci cu Bălțiul”¹.

Biroul CC solicita Comitetului orașenesc de partid Tiraspol și organizațiilor primare de partid să activeze lucrul educativ în rândul populației, care lăsa de dorit, pentru a o mobiliza spre lupta cu „fenomenele nesănătoase”, pentru a scoate în evidență „legăturile între popoarele prietene”, pentru a consolida relațiile între ele. Se prevedea, inclusiv la Institut, să se organizeze serate tematice, conferințe teoretice cu privire la legăturile cu alte republici, la studierea istoriei RSSM, la explicarea politicii naționale leniniste și la rolul colaborării popoarelor URSS în construirea societății comuniste².

Comitetul orașenesc de partid Tiraspol a primit indicație să acorde o atenție deosebită îmbunătățirii procesului de studii, inclusiv în predarea istoriei RSSM, să activeze atragerea organizației sindicale în propaganda internaționalismului, să îmbunătățească calitatea informațiilor politice desfășurate la întreprinderi și organizații, punând accent pe propaganda prieteniei popoarelor, menționând, *în acest sens*, rolul ziarului orașenesc „Dnestrovskaja pravda”. Comitetul orașenesc al comsomolului din Tiraspol, de asemenea, obținuse partea sa de recomandări: să sporească educația internaționalistă a tineretului, drept reper având prezența în oraș a delegațiilor străine, să organizeze întâlniri cu veteranii de război, să realizeze standuri și montaje foto pe tema prieteniei popoarelor³. Aceste directive erau un argument ferm că autoritățile republicii au înțeles foarte bine ce s-a produs la Tiraspol, dar încercau să reducă tensiunea prin aplicarea diferitor măsuri propagandistice, în special al propagandei „prieteniei popoarelor”, care era considerată atunci o panacee contra conflictelor interetnice.

În vara anului 1969, Biroul CC a revenit la subiect. Motivul a fost scrisoarea scandaloaasă, semnată de conferențiarul Catedrei de economie po-

¹ *Ibidem*, f. 19.

² *Ibidem*, ff. 40, 42-43.

³ *Ibidem*, ff. 44-45.

litică a Institutului Pedagogic din Tiraspol, I. Ceban, care atenționa conducerea partinică asupra faptului că *Biroul CC nu a examinat până la capăt trecutul multor funcționari responsabili*. Comisia CC (A. Doroganici, M. Bazin, V. Cohanschi) a verificat afirmațiile lui și le-a confirmat: decanul B. Mihul a fost voluntar în armata română și, în cadrul ei, a luptat cu trupele sovietice în 1943–1944: lectorul G. Kozlovski s-a predat benevol germanilor, a participat în bătăliile contra trupelor sovietice, a devenit prizonier sovietic, a fost condamnat la împușcare, dar, ulterior, a fost grațiat, după care a fost condamnat la 10 ani de pușcărie, iar după ispășirea pedepsei, pe căi necunoscute, s-a angajat la Institutul Pedagogic din Tiraspol; chiar fostul rector al Institutului, I. Procopeț, din convingerile proprii, s-a înrolat în armata română și a făcut serviciul militar¹. Biroul CC a cerut explicații de la ministrul învățământului E. Postovoi. Justificându-se, acesta scria că, din 1967, Ministerul a majorat semnificativ cheltuielile pentru această instituție, a alocat apartamente colaboratorilor, a obținut atragerea cadrelor calificate și a organizat în acest institut mai multe conferințe științifice și științifico-practice. Despre acușările aduse Postovoi nu a scris nimic².

Cu toate acestea, Biroul CC a rămas nesatisfăcut de răspuns și a decis să analizeze situația la ședința care a avut loc la 22 iulie 1969, în cadrul căreia s-a examinat procesul executării hotărârii Biroului CC din 23 mai 1967. Noul rector al Institutului, A. Novac, a relatat membrilor Biroului CC cum predecesorii lui, câteva decenii la rând, îi selectau la Institut pe diferiți trădători, naționaliști, bețivi, cum profesorii se căsătoreau cu studente, dezvoltau familiarismul ș.a. Dar măsurile luate, în opinia lui Novac, au permis introducerea ordinii, au schimbat atitudinea studenților față de studii și, drept urmare a crescut reușita acestora etc. Secretarul organizației de partid al Institutului, Gherasi, l-a susținut pe Novac și a informat pe membrii Biroului CC cât de tare este presat rectorul de către colaboratorii rămași de la predecesorii lui, cum s-a divizat colectivul instituției în „pro” și „contra” rectorului. Cele relatate de Gherasi l-au impresionat chiar și pe I. Bodiul, care, uimit, a spus: „Eu nu am știut că la voi trădătorii ocupă asemenea poziții. Asta nu se uită”. Bodiul a adăugat că, după cum s-a aflat, deja după numirea lui Novac, în noiembrie 1967, la aniversarea a 50-a de la proclamarea puterii sovietice, în prezidiu erau prezenți foști colonei și locotenent-colonei ai armatei române³.

¹ *Ibidem*, inv. 30, d. 62, f. 85.

² *Ibidem*, ff. 108-113.

³ *Ibidem*, ff. 32-35.

În decizia sa, Biroul CC a supus unei critici aspre activitatea Ministerului Învățământului, menționând „poziția ambiguă” a ministerului și a Comitetului orășenesc de partid Tiraspol, care ignorau semnalele despre înfundarea cadrelor de conducere ale Institutului cu oponenții regimului și reacționau „incorect”, acordând ajutor insuficient cadrelor. Din partea sa, rectoratul și Comitetul de partid al Institutului, la fel, erau loiali celor care încălcau disciplina. De aceea Biroul CC a cerut Ministerului Învățământului, rectoratului și Comitetului de partid al Institutului să acorde atenție carențelor serioase în educația cadrelor și să ia *măsuri hotărâte pentru lichidarea lor, să îmbunătățească educația politico-ideologică, iar Comitetului orășenesc de partid Tiraspol – să acorde Institutului „un ajutor mai eficient”*¹. Despre executarea măsurilor înaintate de Biroul CC a informat conducerea republicii rectorul instituției A. Novac, în februarie 1970, care raporta că administrația catedrelor este instituită din nou, că sunt eliberați sau transferați în alte posturi mulți conducători incompetenți sau „bârfitori”, că sunt promovate cadrele active, de înaltă calificare. După spusele lui, erau luate măsuri pentru reducerea familiarismului (din 148 de profesori cu relații de rudenie au rămas „doar” 111), însă, deoarece la Tiraspol nu existau alte instituții de învățământ superior, nu puteau fi concediați toți cei aflați în rudenie până la sfârșitul anului de studii 1969/1970². Dar și măsurile *întreprinse* au fost, din punctul de vedere al autorităților, suficiente. În următoarea hotărâre a Biroului CC cu privire la activitatea Institutului Pedagogic din Tiraspol, adoptată în aprilie 1978, despre pericolul „naționalismului” nu se mai menționa³.

Institutul Politehnic din Chișinău

După șapte ani de la înființarea Institutului Politehnic din Chișinău (IPC) venise timpul să fie pusă în discuție situația instituției la Biroul CC, fapt desfășurat în cadrul comisiei CC al PCM (A. Constantinov, I. Iordanov, V. Fomin), care a studiat detaliat activitatea instituției din momentul înființării. Membrii comisiei menționau că la IPC nu se etalează „prietenia popoarelor”, „lupta cu ocupanții”, problemele de istorie și cultură, că studenții sunt „purătorii fenomenelor nesănătoase”, ei nu sunt dezmințiți de conducere și se „obraznicesc” tot mai tare. În pofida acestor lucruri, membrii comisiei apreciau pozitiv activitatea rectorului Sergiu Rădăușan, pe care l-au apreciat ca „cinstit” și „conștiincios” și care este în stare să îm-

¹ *Ibidem*, ff. 76-78.

² *Ibidem*, inv. 31, d. 191, ff. 1-2, 4, 7.

³ *Ibidem*, inv. 46, d. 22, ff. 2-3.

bunătațească starea lucrurilor, dar nu manifestă acuratețea și exactitatea necesară. De aceea, în opinia membrilor comisiei, Rădăușan și secretarul Comitetului de partid F. Tabunșic, trebuie, pur și simplu, corecți, ajutați în activitate, fără a-i concedia¹.

Membrii Biroului CC al PCM au examinat această chestiune la ședința din 22 iunie 1971, care avea următoarea ordine de zi: „Cu privire la unele manifestări negative la Institutul Politehnic din Chișinău”. Comparativ cu Institutul Pedagogic din Tiraspol, unde accentul era pus, deși voalat, pe componenta „naționalistă”, aici, Biroul CC examina activitatea IPC mult mai profund, studiind, practic, toate aspectele vieții instituției. Tonalitatea discuției a fost dată de prim-secretarul CC al PCM I. Bodiul, care l-a acuzat pe rectorul S. Rădăușan de admiterea la lucru a mai multor „feciori ai chi-aburilor”. Rădăușan se justifica, afirmând că „majoritatea din ei deja erau concediați”. Bodiul insista, menționând că unii dintre ei promovau „lucrul antisovietic, dușmănos”, dar totuși „erau trimiși la doctorat”, ceea ce nu era o simplă „denaturare a politicii de cadre”, dar chiar o „detașare completă de politica partidului”. Drept exemplu, Bodiul l-a adus pe primul disident al Moldovei, M. Moroșanu, pe care Institutul l-a admis pentru continuarea studiilor, deși, anterior, acesta petrecuse doi ani la pușcărie pentru activitate antisovietică. Rădăușan a fost nevoit să recunoască că „unele cadre”, într-adevăr, au fost „studiate insuficient”².

Aici Bodiul a trecut la o critică aspră la adresa ministrului învățământului, E. Postovoi, pe care unii istorici îl numesc – incorect – chiar „simbolul dictaturii comuniste”, având în vedere perioada aflării lui în funcția de secretar al CC al PCM (1961–1962). Dar de atunci situația s-a schimbat radical. Bodiul l-a acuzat pe Postovoi de selectarea iresponsabilă a cadrelor, de autodistanțarea completă de la acest proces, de *împăcarea cu faptele negative și nedorința de a „curăța” instituțiile de învățământ superior de dușmanii regimului, iar în cazul lui Moroșanu – și de „lipsă de principialitate”*. Postovoi, după părerea lui Bodiul, s-a împăcat cu numirea de către Rădăușan la posturi-cheie a „naționaliștilor” și a „dușmanilor puterii sovietice”, care făceau agitație contra puterii sovietice, iar apoi *în continuare îi promova, cu acordul ministerului, și la doctorat*³. O critică la fel de dură a activității lui S. Rădăușan a fost și în discursurile membrilor Biroului CC P. Voronin, P. Pascari, Ch. Iliășenco și a șefului secției organizatorice de partid a CC al PCM G. Dâgai. Doar P. Lucin-

¹ *Ibidem*, inv. 32, d. 64, ff. 80-93.

² *Ibidem*, ff. 13-15, 19.

³ *Ibidem*, ff. 19-21.

schi, recunoscând toate aceste fapte, le-a explicat prin „suprasolicitarea” lui Rădăuțan, iar despre „susținerea naționaliștilor” nu a spus nimic. În încheiere, Bodiul chema la „curățirea IPC de cei care vor să se împace cu elementele negative în activitatea instituției, de „liberali”. Pentru asta, după părerea lui Bodiul, trebuia organizată o „discuție sinceră cu comuniștii” organizației de partid a Institutului, care trebuiau să ajute în acest sens¹. Dar opinia membrilor comisiei CC, despre care am mai menționat, în cazul dat a jucat un rol decisiv: în pofida criticii aspre, S. Rădăuțan și-a păstrat funcția de rector al IPC.

În martie 1972, Secția de știință și instituții de învățământ a CC al PCM a raportat Biroului CC despre măsurile luate întru executarea acestei decizii. În document era inclusă o listă lungă de colaboratori concediați în cadrul campaniei de „curățare”, promise de I. Bodiul, a instituției de colaboratori, aspiranți și studenți neloiali regimului, o bună parte a cărora, la fel, era acuzată de „naționalism”. Pentru faptul că a permis activitatea acestora, la Institut, Rădăuțan a primit mustrare aspră. Secția cerea de la rectorat și de la Comitetul de partid al IPC să fie revăzută cardinal componența comisiilor de concurs și a consiliilor științifice ale Institutului, să înainteze în componența lor pe savanții cei mai principali și mai maturi, să adopte măsuri pentru consolidarea educației politico-ideologice a lectorilor și studenților, punând la baza activității de mai departe a IPC (și a Ministerului Învățământului) cunoscuta hotărâre a Biroului CC al PCM din 22 iunie 1971. Deși această hotărâre se considera „executată”, rectoratul mai trebuia să organizeze un șir de măsuri pentru îmbunătățirea selectării și amplasării cadrelor, pentru intensificarea rolului educației politico-ideologice a profesorilor și studenților².

„Liniștea” care se stabilise după această informație a Secției menționate nu mai putea însă dura mult. Acuzările la adresa lui S. Rădăuțan erau prea serioase. Mai târziu, Comitetul Securității Statului a obținut informații precum că Rădăuțan a ascuns proveniența sa socială: că este din familia „chiaburilor mari”, că a pierdut autoritatea în ochii subalternilor, iar tatăl lui făcea parte din *Frontul Renașterii Naționale*, existent în Basarabia în ultimii ani de administrație românească (1938–1940). În afară de aceasta, la Institut continuau să aibă loc, în pofida tuturor „purificărilor”, mai multe manifestări naționaliste și alte forme de promovare a pozițiilor antisovietice. Unii colaboratori, chipurile, concediați pentru încălcări, plecau deseori de

¹ *Ibidem*, ff. 23-28.

² *Ibidem*, inv. 33, d. 86, ff. 60-64.

la Institut cu caracteristici pozitive. Pentru toate acestea, S. Rădăuțan, prin hotărârea Biroului CC al PCM din 2 octombrie 1973, a fost eliberat cu mustrare aspră (introdusă în cărticică de evidență), din funcția de rector¹. De atunci, tematica „naționalistă” la această instituție a dispărut din deciziile Biroului CC al PCM (de exemplu, în cea luată la 17 iulie 1979 sau în informația șefului Secției de știință și instituții de învățământ B. Stratulat (16 decembrie 1987) aceasta nu figura deloc²). Hotărârea Biroului CC al PCM din 22 iunie 1971 a rămas în vigoare aproape 20 de ani. Doar la 10 mai 1990 Biroul CC al PCM, condus de P. Lucinschi, a susținut propunerea Secției ideologice a CC al PCM cu privire la anularea acestei hotărâri, ca nefondate, care „a adus după sine deformări serioase de cadre”³. Ironia soartei a făcut ca această ședință a Biroului CC să fie ultima. A doua zi, odată cu anularea art. 6 al Constituției, care garanta PCM monopolul asupra puterii, guvernarea comunistă a luat sfârșit.

În loc de concluzie

Biroul CC al PCM a aplicat față de cele două instituții de învățământ superior din republică metodele de contracarare a stărilor de spirit „naționaliste”, care, în mare parte, se asemănau între ele: izgonirea din cele două Institute a tuturor lectorilor și studenților, care susțineau aceste stări de spirit și înlocuirea lor cu cadre „verificate”, care nu avuseseră, în trecut, afirmații de acest gen. În cazul Institutului Politehnic, distrugerea cadrelor „naționaliste” a fost amânată doar datorită respectului membrilor Biroului CC față de rectorul S. Rădăuțan. Când s-au depistat însă unele informații compromițătoare, conducerea republicii a scăpat imediat și de acesta, realizând „purificarea” amânată în 1971. La Institutul Pedagogic din Tiraspol nu era o persoană atât de importantă și respectată de conducerea republicii cum era S. Rădăuțan. De aceea acolo autoritățile au procedat mai hotărât și mai dur, concediindu-i rapid pe toți „dușmanii regimului”. Deși mai mulți pedagogi, care împărtășeau aceste viziuni, totuși continuau să lucreze în ambele Institute și informația despre expresiile lor „naționaliste” continua să circule, autoritățile nu mai reacționau, considerând că problema este, în principiu, soluționată și afirmațiile antisovietice din partea unor profesori și studenți nu sunt periculoase.

¹ *Ibidem*, inv. 34, d. 57, ff. 37-39.

² *Ibidem*, inv. 49, d. 42, ff. 18-22; inv. 74, d. 30, ff. 78-79.

³ *Ibidem*, inv. 71, d. 622, f. 3.

Ideological control of „nationalist” visions at the Pedagogical Institute from Tiraspol and the Polytechnic Institute from Chișinău

The Bureau of the Communist Party of Moldova applied similar methods of suppressing „nationalist” sentiments in Moldovan universities: simple expulsion of all teachers and students who supported these sentiments in universities and replacing them with „proven” personnel who did not allow such statements in the past. In the case of the Chișinău Polytechnic Institute, the defeat of the „nationalist”-minded cadres delayed only the personal respect of the members of the Bureau of the Central Committee to the rector, S. Rădăușan. But when some compromising information was discovered on him as well, the leadership of the republic immediately got rid of him and carried out a „cleanse” postponed for 2 years. There was no such weighty figure in the TGPI for the leadership of the republic, so they acted more simply and decisively there, quickly dismissing all the undesirables. Although a number of teachers who shared the same views still continued to work there and information about their „nationalist” statements continued to come, but now the authorities did not react, believing that the problem was solved and individual anti-Soviet statements from their side would not do.

Keywords: *institution of higher education, nationalists, suppression, struggle, mode, students, teachers.*

Ruslan ȘEVCENCO,

doctor în istorie, Institutul Politici Eficiente

e-mail: rsevcenco@gmail.com

ID ORCID: orcid.org/0000-0001-5203-7858

**ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSSM:
RECONFIGURAREA CADRULUI RELAȚIONAL
STUDENT - PROFESOR ÎN ANII 1980-1990**

În școala superioară sovietică s-au dezvoltat, prioritar, două tipuri de cadre relaționale profesor - student: formal și informal. Cadrul relațional formal implica, pe de o parte, studenți, iar, pe de altă parte, cadrele didactice titulare și/sau nomenclaturiști cooptați pentru a instrui viitorii specialiști din punct de vedere ideologic. Acesta se dezvoltă și se implementa, prioritar, pe dimensiunea curriculară a procesului educațional. Cadrul relațional informal se institua, de regulă, între studenți și cadrele didactice netitulare, cooptate pentru predarea unor cursuri practice de specialitate. În cele mai dese cazuri însă, relațiile informale dintre profesori și studenți se dezvoltă pe dimensiunea extracurriculară, în cadrul unor activități obștești, în care erau încadrați atât studenții, cât și corpul profesoral. Dezvoltarea unui anumit tip de interacțiune între profesor și studenți depindea de diferiți factori, precum: însușirile personale ale cadrului didactic, forma de angajare a acestuia, statutul lui social, statutul profesional, genul de activități realizate/coordonate etc. Factorii de personalitate însă nu puteau influența substanțial relațiile profesor - student, întrucât acestora le revenea un rol secundar; determinanți pentru construirea și dezvoltarea unor anumite cadre relaționale în actul instructiv-didactic din perioada totalitaristă erau factorii ideologici.

Introducere

Învățământul jurnalistic din RSS Moldovenească și-a format identitatea în contextul sistemului educațional totalitar și a obținut particularitățile sale distincte datorită specificității jurnalisticii ca activitate socială, dar și ca urmare a politicii statului sovietic în raport cu mijloacele de informare în masă, pe care le considera instrumente de agitație, de propagandă și de organizare colectivă a maselor; de transpunere în viață a politicii sale oficiale; de creare, menținere și dezvoltare a imaginii pozitive a brandului de țară; de denigrare a statelor cu alte tipuri de regimuri politice decât cel existent în URSS. Totodată, mass-media era considerată una dintre resursele puterii, fiind pusă, în mod prioritar, în subordonarea și în serviciul statului sovietic și PCUS. În acele condiții și din acele considerente, jurna-

listica și-a adjudecat un statut dublu: pe de o parte, de activitate de creație cu pronunțate valențe ideologice, iar pe de alta, de activitate ideologică cu anumite însemne de creație.

Realitățile în cauză au marcat profund învățământul jurnalistic, care a fost conceput nu doar ca o modalitate de instruire profesională a viitorilor jurnaliști, ci și ca una de formare a activiștilor de partid, a propagandiștilor și a ideologilor. Aceștia urmau să activeze atât în secțiile de propagandă ale redacțiilor publicațiilor periodice, ale agențiilor de știri, ale posturilor de radio și TV, cât și în cadrul structurilor de partid de diferite niveluri. Misiunea lor era să facă agitație și propagandă pentru modul sovietic de viață și să implementeze în mase politica PCUS. Cei mai energici și mai devotați activiști erau promovați și ajungeau să facă parte din eşaloanele de vârf ale aparatului de conducere al PCUS.

Astfel, învățământului superior de profil jurnalistic i se punea în sarcină atât formarea jurnaliștilor, cât și pregătirea cadrelor ideologice, a potențialilor secretari ai comitetelor raionale, orașenești de partid și comsoliste, instructori ai Comitetului Central al PCM etc. Anume din aceste considerente, la specialitățile de creație, inclusiv la specialitatea *Jurnalistică*, procesul de studii era asigurat de un corp profesoral¹ foarte eterogen. După forma de angajare, cadrele științifico-didactice antrenate în actul educațional universitar puteau fi clasificate în două mari categorii: cadre didactice titulare și cadre didactice netitulare, angajate prin cumul intern sau extern.

Din cauza faptului că în toate instituțiile de învățământ superior din URSS exista o cultură instituțională puternic ideologizată, axată pe principiile marxist-leniniste, relațiile între profesor și studenți erau extrem de formalizate și reieșeau din îndatoririle fiecărui actant al actului educațional: a profesorilor – de a instrui, iar a studenților – de a învăța. De menționat însă că interacțiunea profesor-student nu era una statică, ea putea varia nesemnificativ, de la caz la caz, în funcție de diferiți factori, așa precum: însușirile personale ale cadrului didactic – caracter, temperament, calități morale, umane, profesionale; forma de angajare a acestuia – de bază sau prin cumul (intern și extern); statutul lui social – membru al PCUS, membru al organizațiilor obștești, al uniunilor de creație etc.; statutul profesii

¹ Vezi: Georgeta Stepanov, *Politica de personal în domeniul învățământului superior de profil jurnalistic din RSS Moldovenească (1966–1980)*. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, vol. 1. Materialele conferinței științifice cu participare internațională, Chișinău, 15–17 octombrie 2020 /Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău, Lexon-Prim, 2020, pp. 57-71.

onal – titlu științific (candidat în științe¹, doctor în științe², academician: membru-corespondent sau membru titular); titlu onorific (artist emerit, artist al poporului), grad științifico-didactic (lector asistent, lector, lector superior, docent³, profesor); genul de activități realizate – curriculare sau extracurriculare etc. Factorii de personalitate nu puteau însă influența substanțial relațiile profesor – student, întrucât determinanți pentru construirea și dezvoltarea unor anumite cadre relaționale în actul instructiv-didactic erau factorii ideologici. Totuși, factorii de personalitate și calitățile umane ale cadrelor didactice au avut un rol important în actul educațional din perioada totalitaristă, or, anume aceștia au asigurat și au dezvoltat dimensiunea umană a modelelor și cadrelor relaționale profesor – student.

Context

În școala superioară sovietică s-au dezvoltat, prioritar, două tipuri de cadre relaționale profesor – student: unul formal, care se aplica, de regulă, pe dimensiunea curriculară a procesului educațional, iar celălalt – informal, care se manifesta la nivelul dimensiunii extracurriculare a acestuia. De regulă, cadrele formale erau construite de cadrele didactice titulare, iar cele informale – de cadrele didactice netitulare, venite din producție.

Cadrul relațional formal folosea pe verticală tipul de relații conducător – subordonat, a căror esență rezida în controlul absolut din partea profesorilor și ascultarea totală din partea studenților. Aceasta era un soi de dictatură pedagogică ce poziționa profesorul deasupra actului educațional și îi oferea drepturi enorme în raport cu studenții. Profesorul era considerat atotcunoscător, iar valoarea acestuia – absolutizată. Poziția lui în procesele educaționale era hegemonică, el fiind preocupat, prioritar, de realizarea scopurilor didactice și de îndeplinirea angajamentelor de serviciu. În cadrul instruirii universitare, profesorul adesea utiliza metode de constrângere în raport cu studenții, pentru a-i determina să-și îndeplinească sarcinile și să-și realizeze obiectivele.

În contrariu, rolul studenților în actul educațional era extrem de minimalizat, iar valoarea acestuia – subestimată. Studenții întotdeauna erau tratați cu superioritate, interesele, așteptările și necesitățile lor fiind ignorate cu desăvârșire. În interacțiunea cu studenții, profesorul menținea o anumită distanță, adopta un comportament dominant și impunea un stil de lucru autoritar. „Stilul autoritar se caracterizează prin selectarea și pro-

¹ Candidat în științe – echivalentul titlului actual de *doctor în științe*.

² Doctor în științe – echivalentul titlului actual de *doctor habilitat în științe*.

³ Docent – echivalentul titlului actual de *conferențiar universitar*.

movarea tehnicilor, a procedeelelor de învățare, a modalităților de lucru, a etapelor activității dirijate efectiv de către profesor. El structurează timpul, nu încurajează inițiativele, sancționează atitudinile și rezultatele instruirii elevilor, menține o anumită distanță față de grup. Din punct de vedere pedagogic (stilul autoritar – *n.a.*) dezechilibrează corelația dintre subiectul și obiectul acțiunii, prin accentuarea rolului educatorului în defavoarea celui educat, ceea ce blochează canalele de conexiune inversă externă¹.

Cadrul relațional formal, utilizat în procesul de instruire universitară, avea la bază marca magistrocentristă, „axată pe primordialitatea actului de predare, de transpunere a cunoștințelor”². Conform acesteia, misiunea profesorului era să țină prelegeri, să impună puncte de vedere și să inculce valori, iar cea a studentului – să urmărească, de cele mai multe ori, în mod pasiv, conținuturile expuse, să rețină ideile de bază enunțate, să le reproducă și să le interpreteze strict din perspectiva politicii PCUS și prin prisma ideologiei sovietice. Între profesor și student nu existau relații spirituale speciale, întrucât studentul era considerat un simplu obiect al educației. Interacțiunea profesor – student avea caracter neutru, pur formal, și, per ansamblu, niciodată nu ieșea din zona indiferenței ambilor actanți; rolul relațiilor umane era mimat în favoarea realizării sarcinilor. „Dictatura pedagogică a marxismului s-a dovedit a fi o falsă soluție la dilemele iluminismului și modernității, cu consecințe catastrofice. Gânditorul structuralist marxist francez Louis Althusser scria cândva că marxismul nu a fost o formă de umanism, pentru că, în opinia sa, materialismul dialectic a depășit conceptualizările abstract-antropocentrice. S-a situat dincolo de hotarele altruismului empiric, pentru că a căutat legile fundamentale și constantele evoluției. Putem detecta aici o conexiune secretă între silogismul sofisticat al școlii althusseriene și imperativele conservatoare ale dogmatismului neo-stalinist: umanismul a fost doar o peliculă, o suprafață înșelătoare ascunzând adevăratele priorități ideologice”³.

Dictatura pedagogică a fost aplicată pe larg în învățământul superior din RSS Moldovenească în primele două decenii după terminarea celui de-al Doilea Război Mondial. Spre anii '70 ai secolului trecut, ca urmare a schimbării accentelor în politicile educaționale sovietice, în procesul di-

¹ *Stiluri de predare ale profesorilor* (2010). Disponibil la: <https://www.stiucum.com/management/management-educational/Stiluri-de-predare-ale-profeso45695.php> (accesat: 30.12.2022).

² Viorica Goraș-Postică, *Parteneriatul profesor-elev – abordare psihopedagogică pragmatică*. În: *Didactica Pro*. Revistă de Teorie și Practică Educațională, nr. 2-3 (36-37), iunie 2006, p. 5.

³ Vladimir Tismăneanu, *Exclusivismul etnic este o continuare a hybrisului leninist* (04 ianuarie 2022). Disponibil la: <https://moldova.europalibera.org/a/exclusivismul-etnic-este-o-continuare-a-hybrisului-leninist-/31637419.html> (accesat: 09.01.2023).

dactic universitar s-au afirmat noi practici pedagogice, care au contribuit la înlocuirea tehnicilor dictatoriale cu cele manipulatorii. „Manipularea constă în a folosi diferite metode și tactici, de cele mai multe ori abuzive, pentru a-i determina pe ceilalți să facă ceea ce tu dorești, fără a ține cont sau chiar prejudiciind dorințele, nevoile și interesele lor. În majoritatea cazurilor, manipulatorii sunt conștienți de ceea ce fac și vor ști, în orice moment, să-și explice comportamentul și acțiunile ca fiind justificate, ba mai mult decât atât, ca fiind în favoarea victimei”¹.

Manipularea pedagogică s-a extins foarte repede și, în scurt timp, a devenit practica cea mai des folosită în școala sovietică, fiind considerată mai puțin ofensivă și un pic mai umană decât dictatura totală. Esența acesteia rezida în faptul că profesorul se poziționa ca un părinte sever, autoritar, și se manifesta ca un mentor cu experiență, care știa exact ce le trebuie studenților, de ce au ei nevoie, ce este bine și ce este rău pentru cariera sau chiar pentru viața acestora. El realiza inocularea înțelegerii convenabile a ideologiei comuniste și a realității sovietice cu ajutorul argumentelor falsificate, non-raționale și, în esență, manipulatorii.

Cadrele didactice, prin utilizarea unor tehnici de persuasiune foarte subtile, determinau studenții să gândească și îi convingeau să acționeze în conformitate cu interesele regimului sovietic, adesea în detrimentul propriilor interese. Acțiunea de convingere nu era de tipul celei raționale, ci de tipul celei manipulatorii. Manipularea era atât de iscusită, încât producea senzația libertății de gândire și de decizie. Se crea, astfel, falsa impresie că studenții sunt liberi în gândire și în fapte, iar acțiunea lor individuală și socială sunt rodul propriilor lor decizii.

Cadrul relațional formal se stabilea, de regulă, între studenți și cadrele didactice titulare, care constituiau partea statică a colectivului profesoral. În atribuțiile de funcție ale titularilor intra formarea profesională teoretică a viitorilor jurnaliști, dar, mai ales, pregătirea ideologică și patriotică a acestora.

Așa cum la începuturile învățământului superior de profil jurnalistic din RSS Moldovenească nu existau cadre titulare cu titluri științifico-didactice în domeniul jurnalismului², în procesul de instruire a primelor promoții de jurnaliști erau implicați, prioritar, filologii și istoricii preocupați de cercetarea unor aspecte legate de jurnalistică, dar și specialiști din alte domenii apropiate jurnalisticii. „Astfel, pentru a asigura cu resurse umane

¹ Adela Mihalcea, *Manipularea ca mod de relaționare – caracteristici și riscuri asociate*. În: *Practica farmaceutică*, vol. 7, nr. 2, an 2014, p. 87.

² În URSS, jurnalistică nu era considerată domeniu științific autonom, aceasta avea statut de specialitate științifică din cadrul domeniului filologic.

noul domeniu de formare profesională, conducerea Universității a inițiat activități de recrutare, selectare și cooptare a cadrelor științifico-didactice, de regulă, de profil filologic sau istoric, capabile să se implice în procesul de organizare a învățământului superior de profil jurnalistic. Ca urmare a acestor acțiuni, în procesul de instruire a viitorilor jurnaliști au fost implicați, direct sau tangențial, filologii I. Mocreac, I. Dumeniuc, V. Marin, V. Pojoga ș.a., dar și istoricii C. Drahenberg, B. Trubețkoi, N. Laiu ș.a.”¹.

Cadrul relațional informal, spre deosebire de cel formal, folosea pe verticală tipul de relații *senior – junior*, a căror esență rezida în controlul relativ din partea profesorilor și ascultarea constantă din partea studenților. Aceste relații, în pofida faptului că profesorul continua să-și păstreze statutul de lider și să aibă o poziție privilegiată în actul educațional, se deosebeau semnificativ de relațiile specifice cadrului relațional formal. În interacțiunea cu studenții, profesorul se poziționa ca un lider autoritar și se manifesta ca un tovarăș mai mare, care știa interesele, așteptările și nevoile acestora, le oferea sfaturi, îi ajuta și îi ghida pe calea dreaptă. El nu făcea presiuni vizibile și nu constrângea studenții să acționeze într-un anumit fel, ci căuta să-i convingă și să-i determine să procedeze „corect și cum trebuie”. Autoritatea liderului, consecvența acțiunilor acestuia și angajamentul lui social erau calificare drept exemple demne de urmat, care generau la studenți sentimente de simpatie și acțiuni de reciprocitate.

Așadar, relațiile informale dintre profesor și studenți erau de natură persuasivă și se bazau pe puterea profesorului de a influența credința și gândirea studenților și de a-i convinge să facă un lucru anume, persuasiunea devenind însemnul distinct al acestui tip de relații. „Spre deosebire de manipulare (tot o formă de influențare), care are o conotație negativă, persuasiunea nu presupune metode incorecte și, în cazul în care suntem persuadați, ne cam prindem de acest lucru – o persoană urmărește satisfacerea unor trebuințe personale, însă fără a le nega pe ale interlocutorului. Așadar, persuasiunea merge mai mult către zona de câștig bilateral”².

Cadrul relațional informal avea la bază marca psihocentristă, axată pe procesul de predare, dar, în paralel, și pe cel de învățare. Într-un anumit fel, această abordare recunoștea rolul studentului în actul educațional, precum și importanța efortului și activității individuale a acestuia pentru dezvoltarea personală, pentru realizarea obiectivelor de studiu, pentru progresul și reușita academică a lui. Dar, în pofida faptului că studentul

¹ Georgeta Stepanov, *op. cit.*, p. 61.

² *Persuasiune: ce înseamnă și cum te poate ajuta?* (7 august 2020). Disponibil la: <https://atlas.app/ro/blog/coaching/persuasiune-ce-inseamna-si-cum-ajuta> (accesat: 28.12.2022).

este recunoscut drept subiect al actului educațional, inteligența și eforturile profesorului în procesul de predare și transfer al cunoștințelor continuau să fie considerate factori determinanți pentru formarea profesională a studentului. Cunoștințele profesorului nu puteau fi puse la îndoială, la fel precum nici opiniile acestuia, iar autoritatea lui era incontestabilă.

Acest tip de relații se stabilea, de regulă, între studenți și cadrele didactice netitulare. Cadrele didactice netitulare aveau misiunea să presteze servicii educaționale, de regulă, de natură practică și/sau de creație, fiind angajate cu cel mult o jumătate de normă didactică, în posturi de lectori sau lectori superiori. Ele formau partea fluctuantă a colectivului profesoral, întrucât erau angajate pentru o perioadă ce nu depășea un an de zile, cu posibilitatea de a prelungi anual contractul de muncă. Aceste condiții de angajare erau valabile și pentru specialiștii cu titluri științifice, ce și desfășurau activitatea de bază în cadrul altor facultăți sau chiar instituții de învățământ superior, dar care erau cooptați pentru a preda o anumită disciplină academică, de regulă, de nișă.

La specialitatea *Jurnalistică*, pe post de cadre didactice netitulare, cel mai des, erau antrenați jurnaliștii practicieni, care activau ca reporteri sau corespondenți în diferite instituții de presă (agenție de știri, ziar, revistă, post de radio, TV), precum și reprezentanții unor organizații profesionale, de creație, cum era, de exemplu, Uniunea Jurnaliștilor din Moldova. Din această categorie, de-a lungul anilor, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* de la Universitatea de Stat din Chișinău au activat: V.F. Mucerschi, P.T. Cravțov și V. Martin de la publicația periodică „Moldova Socialistă”, A.N. Blanovschii, M.B. Grimberg și M.S. Guzun de la ziarul „Tinerimea Moldovei”, I.C. Diordiev de la revista de satiră și umor „Chipăruș”, V. Patraș și V. Spinei de la ziarul „Viața Satului”; V. Atamanenco, secretar responsabil al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova ș.a.

În afară de jurnaliștii practicieni, antrenați pe post de cadre didactice netitulare, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* mai lucra o seamă de nomenclaturiști, a căror misiune cărora era să asigure pregătirea ideologică a viitorilor jurnaliști. Ei erau antrenați prin cumul extern, întrucât serviciul lor de bază era în cadrul organizațiilor ideologice de masă; aceștia erau fie reprezentanți ai organelor de conducere ale Partidului Comunist al Moldovei, fie exponenți ai organelor de conducere ale Organizației Republicane a Comsomolului din Moldova, fie persoane aflate în fruntea instituțiilor de presă republicane, considerate organe oficiale de presă ale diferitor organizații ideologice. Deși activau pe post de cadre didactice netitulare, interacțiunile profesorilor din așa-numita „grupare a lucrători-

lor ideologici” cu studenții erau, mai degrabă, de natură magistrocentristă decât psihocentristă, ceea ce presupunea proiectarea și dezvoltarea cadrului relațional formal între acești doi actanți ai procesului educațional. În relațiile cu studenții, majoritatea cadrelor didactice din rândul nomenclaturiştilor erau de o politețe rece și puțin comunicativă; mai întotdeauna ei adoptau o linie comportamentală rigidă și foarte distantă.

De-a lungul anilor, în procesul didactic la specialitatea *Jurnalistică* de la Universitatea de Stat din Chișinău au fost antrenați mai mulți activiști de partid, printre care: Gheorghe Marin, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Edituri, Poligrafie și Comerțul cu Cărți; Vasile Lanciu, directorul Editurii Comitetului Central al PCM; Mihail Eremia, redactor-șef al ziarului „Moldova Socialistă”; Stepan Lozan, președintele Comitetului de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune; Gheorghe Gorincioi, inspector la Comitetul orășenesc de partid; Tatiana Ivanova, director al Editurii „Timpul”; Efim Romanciuc, director al Editurii „Lumina”, iar ulterior – al studioului „Moldova-film” ș.a.

Pentru cadrele didactice netitulare venite din producție, interacțiunile formale erau, mai degrabă, o excepție decât o normă, întrucât cei mai mulți dintre netitulari preferau să stabilească interacțiuni informale, care să dezvolte cadre relaționale informale. Interacțiunile informale ale profesorului cu studenții, în pofida faptului că erau mai lejere decât cele formale, nici pe departe nu puteau fi considerate democratice; nici în interacțiunile informale nu existau relații spirituale speciale, deși, pentru a-și atinge scopurile, profesorii adesea ieșeau din zona indiferenței și se implicau în viața colectivelor de studenți.

Actul educațional, indiferent de perioada istorică, de sistemul economic și de regimul politic existente în țara în care acesta se desfășoară, se încadrează în sfera relațiilor interpersonale, ceea ce înseamnă că toate tipurile de cadre relaționale între participanți sunt influențate și variază nu doar în funcție de factorii obiectivi, ci și de cei subiectivi, cum ar fi, de exemplu, factorii de personalitate și calitățile umane ale actanților. În instituțiile superioare de învățământ din RSS Moldovenească, în pofida paradigmei educaționale totalitariste existente la acel moment, interacțiunile profesorilor cu studenții se încadrau în niște modele relaționale-tip, care însă, datorită factorilor de personalitate a profesorilor, obțineau anumite caracteristici proprii. Anume factorii de personalitate particularizau cadrele relaționale-tip, conferind individualitate modelelor relaționale între actanți și umanizând actul educațional propriu-zis. Tocmai din aceste considerente, cei mai mulți dintre studenții care și-au făcut studiile în institu-

țiile de învățământ superior din RSSM apreciază pozitiv relațiile profesor – student din acea perioadă, calificându-le drept „exigente, dar corecte” sau „severe, dar omenеști”. Această constatare a fost făcută după prelucrarea răspunsurilor interlocutorilor (absolvenți ai instituțiilor superioare de învățământ din RSS Moldovenească), oferite în cadrul interviurilor¹ în profunzime, semideschise, care au abordat problema învățământului superior ca mecanism al ingineriei sociale în perioada totalitaristă. Din totalul de 200 de intervievați, doar doi au afirmat că, în instituțiile de învățământ superior în care au studiat, cadrul relațional era formal, iar profesorii tratau studenții cu indiferență și superioritate și nu le ofereau modele de viață; restul – 198 de respondenți – au evaluat pozitiv cadrele relaționale care au existat între ei și profesorii lor. Cele mai frecvente răspunsuri la întrebarea „Care erau relațiile dintre profesori și studenți?” au fost următoarele:

Irina Caldarari (a.n. 1941), pedagog, Chișinău – „Profesorii se purtau omenеște. Ne încadrau în diverse activități extrașcolare. Erau foarte loiali și ne prețuiau mult, iar în pauză adesea intrau în discuții cu studenții pe diverse teme”.

Nicolae Olaru (a.n. 1945), muzeolog, s. Sireți, rn. Strășeni – „Profesorii erau binevoitori. Chiar dacă erau severi, severitatea o manifestau în sensul ca să facem carte. La început profesorii ne tratau de sus, de la înălțimea statutului lor, iar noi stăteam cumiți la locurile noastre, în bănci [...]. Până ne-am cunoscut. După cursul I, între noi și profesori s-au stabilit relații foarte colegiale, astfel încât toți erau lejeri și binevoitori cu noi, pentru că și noi eram sânguincioși și am dat dovadă de maturitate, iar acest lucru i-a făcut să ne respecte și să se apropie de noi”.

Svetlana Costin (a.n. 1955), funcționar public, Chișinău – „Profesorii erau progresiști. Puteam discuta pe diferite teme. Ei ne încurajau și nu aveau frică de sistem, eram uniți, fiind și puțini în grup. Pe lângă lecțiile de specialitate, aveam și lecții de viață din partea profesorilor. Relațiile dintre profesori și studenți erau prietenoase. Mai ales, când eram trimiși toamna la strâns roșii sau mere”.

Ala Zavadschi (a.n. 1956), cercetător, Chișinău – „Relațiile dintre profesor și studenți erau formale. Ne țineam la distanță. Profesorii au fost diferiți. Ne plăceau cei mai tineri. Nu erau așa de îndobitociți”.

Silvia Grosu (a.n. 1958), cercetător, Chișinău – „Relațiile între studenți și profesori erau pline de respect și demnitate. Noi, studenții, nu săream calul niciodată. Nu am tutuit profesorii, nu am încercat să-i discredităm.

¹ Interviurile au fost realizate în cadrul proiectului 20.80009.1606.11 Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici. Director de proiect: Liliana Rotaru, doctor, conferențiar universitar.

Profesorul era o autoritate. El era expert în domeniu. Noi am avut profesori care chiar au făcut istorie pentru Republica Moldova. Am avut ca profesori și jurnaliști practicieni care aveau o bogată experiență de muncă”.

Nicolae Popa (a.n. 1959), scriitor, Chișinău – „Profesorii erau înțeleghători, oameni și ei [...]. La prelegeri ei ne predau (materia de studii – *n.a.*), la seminare noi răspundeam. Și așa treceau zilele. Altfel era însă când plecam toamna, în colhoz. Acolo eram mai deschiși unii cu alții, în timpul liber citeam, discutam [...] despre Seneca, Platon. Despre filmele care erau interzise. Nu era ca la Chișinău, să stai drept în fața profesorului”.

Ana Onică (a.n. 1960), scriitoare, Chișinău – „Profesorii în etate erau diferiți, cei mai mulți erau obosiți de viață, veneau, citeau din «conspecte»¹ și plecau din auditoriu imediat, odată cu sunetul. Dar erau profesori care nu aveau nevoie de «conspecte». Iată Doina Aldea-Teodorovici era una dintre aceștia. Ea ne predă disciplina academică «Literatura universală». După lecții discutam cu ea despre orice. De fiecare dată venea îmbrăcată diferit, altfel, cu părul aranjat și acest lucru cumva a trezit feminitate în noi. Am îndrăgit foarte mult lectorii tineri. Fiecare om trebuie să știe când să se retragă, iar statul trebuie să le asigure existența”.

Rodica Terenti (a.n. 1962), pedagog, s. Suruceni, rn. Ialoveni – „În dependență de persoană. Și studenții, și profesorii erau diferiți. Jumătate din studenți erau de pe băncile școlii, dar cealaltă jumătate erau băieți după armată, erau fete deja căsătorite sau, pur și simplu, mult mai mari decât noi. Astfel, vârsta era foarte diferită. Și profesorii erau diferiți, depindea și de vârsta pe care o aveau ei, unii erau mai serioși și ne țineau mai la distanță, alții mai prietenoși”.

Ana Guțu (a.n. 1962), cadru didactic, Chișinău – „Relațiile dintre profesori și studenți erau foarte distante. Nu a existat, din câte îmi amintesc, nici urmă de socializare, de apropiere între studenți și profesori în afara orelor de curs. Această distanță era elementul stresant în studiile noastre universitare. Persista și o frică față de administrația facultății, frica de a fi exmatriculat pentru cine știe ce acțiune. Profesorii erau însă diferiți: unii scolastici, alții liberali [...]”.

Nadejda Sirețanu (a.n. 1964), medic, s. Hirișeni, rn. Telenești – „Am avut profesori foarte buni. Relația dintre profesor și student desigur că nu era ca în zilele de astăzi așa prietenoasă, ci mai distanțată”.

Igor Bercu (a.n. 1966), cadru didactic, Chișinău – „Au fost niște relații corecte. Mereu am simțit sprijinul spiritual al profesorilor, au fost ca niște relații părintești, dar acest lucru nu a afectat procesul educațional. Profe-

¹ Conspect – notițe.

sorii nu ne priveau ca pe niște copii străini, ai cuiva, ci investeau în noi ca în propriii lor copii”.

Dina Pripa (a.n. 1966), jurnalist, Chișinău – „Relațiile dintre profesori și studenți erau bune. Noi mereu am fost respectuoși și am știut că profesorii cunosc mult mai mult decât noi și trebuia să-i urmăm, pentru că erau un exemplu pentru noi, iar relațiile erau foarte amicale”.

Maria Iurcu (a.n. 1966), pedagog, s. Persecina, rn. Orhei – „Erau relații oficiale, reci; nu erau foarte apropiate, precum sunt în ziua de azi. Profesorii își aveau locul lor, iar noi, studenții, ne știam locul nostru. Totuși, cei mai mulți profesori erau buni și, pe lângă orele de curs, ne ofereau și lecții de viață. Ei ne dădeau foarte multe sfaturi pentru viață, dar și pentru viitoarea profesie: cum să fim la serviciu, cum să ne comportăm cu elevii, ce cuvinte să utilizăm în diferite situații. Eu și până în ziua de azi mă străduiesc să țin cont de aceste sfaturi”.

Adela Fiodorov (a.n. 1973), pedagog, s. Gordinești, rn. Edineți – „Depindea de profesor. Erau profesori care vorbeau cu noi prietenește, ne considerau colegi, dar erau unii care ne priveau de sus și încercau să ne demonstreze incapacitatea noastră, indiferent cât de mult ne străduiam sau munceam”.

Analizând răspunsurile interlocutorilor, putem deduce că, în pofida tuturor restricțiilor ideologice, în școala superioară sovietică au existat modele de relații spirituale speciale între cadrele didactice și studenți. Aceste modele au putut să se afirme datorită factorilor de personalitate și calităților umane ale actanților, îndeosebi ale profesorilor, cei mai mulți dintre care au fost respectați și s-au bucurat de prestigiu profesional și moral, de stima și recunoștința discipolilor.

Concluzii

În instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească predominau două tipuri de cadre relaționale profesor – student: formal și informal. Apariția și dezvoltarea unui anume cadru relațional se făcea în funcție de statutul cadrului didactic în ierarhia universitară, de rolul care îi revenea acestuia în actul instructiv-educativ și de misiunea pe care urma să o realizeze. De regulă, cu cât era mai înaltă poziția profesorului în ierarhia profesională, cu atât mai rigide erau interacțiunile lui cu studenții și mai formale erau cadrele relaționale pe care le stabilea pe dimensiunea curriculară.

Cadrele științifico-didactice titulare și exponenții organizațiilor ideologice, antrenați în actul educațional pentru instruirea ideologică a studen-

ților, dezvoltau, de regulă, interacțiuni oficiale, care consonau perfect cu stilul instructiv-educativ autoritar. În sistemul educațional de atunci, rolul profesorului era unul central, iar autoritatea acestuia – incontestabilă; în contrariu, rolul studentului era subestimat, la fel precum și capacitatea acestuia de a gândi critic, de a analiza și de a interpreta situațiile, de a avea opinii proprii asupra lucrurilor.

Cadrele didactice netitulare – jurnaliștii-practicieni, angajați prin cummul extern pentru a preda disciplinele academice de specialitate, de natură practică, dimpotrivă, preferau să stabilească relații informale cu studenții lor, apropiate de cele existente în redacții sau în colectivele artistice. Relațiile informale erau foarte apreciate de studenți, pentru că ele umanizau procesul didactic, dezvoltau gândirea critică și asigurau extrapolarea spiritului de creație. În același timp, factorii de decizie de la facultăți deloc nu priveau cu ochi buni aceste practici și monitorizau foarte atent activitățile cadrelor didactice care preferau să dezvolte relații informale cu studenții. De regulă, aceste cadre didactice nu se rețineau prea mult timp în facultăți, după 2-3 ani de activitate ei nu mai erau reangajați.

Aceste două cadre relaționale profesor – student, formal și informal, cu multiple variații determinate de factorii de personalitate și de calitățile umane ale actanților, îndeosebi ale cadrelor didactice, au dominat în școala superioară sovietică până în prima jumătate a anilor '80 ai secolului trecut, când au apărut circumstanțele favorabile pentru democratizarea procesului didactic și umanizarea relațiilor dintre profesori și studenți. Starea de spirit în universitățile din URSS și interacțiunile profesorilor cu studenții au început să se modifice în a doua jumătate a anilor '80, când, ca urmare a mișcării de eliberare națională, s-a format un context favorabil schimbării. Or, până la acel moment, sentimentele de revoltă împotriva opresiunii sovietice, existente în mediul studentesc și în cel academic, erau în stare latentă. Mișcările din anii 1985–1988, care au început la Moscova, odată cu *Perestroika* lui M. Gorbaciov, au generat perturbații cu efecte puternice și de lungă durată în tot imperiul sovietic; cel mai mult acestea s-au resimțit în Țările Baltice, Moldova, Georgia și în Ucraina. În circumstanțele create, au fost proiectate direcțiile programatice ale acțiunii sociale, care era orientată să submineze și să slăbească regimul sovietic, miza cea mare fiind libertatea și independența. Evenimentele care au avut loc ulterior au condiționat reformatarea sistemului de învățământ superior și, implicit, au determinat reconfigurarea cadrului relațional student – profesor. Ca urmare, în școala superioară sovietică a apărut necesitatea obiectivă de a dezvolta interacțiuni de alt gen între profesori și studenți decât cele exis-

tente anterior. Cadrele didactice au început să încurajeze studenții să-și exprime punctele de vedere în raport cu subiectele abordate în cadrul orelor, să facă schimb de idei cu colegii, dar și cu profesorii, să-și argumenteze opiniile etc. Implementarea treptată a principiului umanist în demersul didactic ca act de cooperare între actanții procesului de instruire universitară a determinat reconfigurarea, în anii 1980–1990, a cadrului relațional student – profesor, care a obținut vădite valențe umane.

Higher education in RSSM: the reconfiguration of the student – lecturer relational framework in the 1980s–1990s

In the first half of the 1980s of the last century, higher education institutions in the USSR, including those in the Moldavian SSR, continued to function according to the old Soviet standards. Their activity was focused on training highly qualified specialists, well trained from a moral point of view, in the spirit of Marxist-Leninist principles. The situation began to change in the second half of the 1980s, when, as a result of the national liberation movement, a favorable context for change was formed. Until that moment, the states of revolt against Soviet oppression, existing in the student and academic environment, were in a latent state. The movements of 1985–1988, which began in Moscow with Gorbachev's Perestroika, generated disruptions with powerful and long-lasting effects throughout the Soviet empire. They were most felt in the Baltic States, Moldova, Georgia and Ukraine. In those circumstances, the programmatic directions of social action were designed, which was oriented to undermine and weaken the Soviet regime. But the big stake was freedom and independence. The events that took place later conditioned the reformation of the higher education system and, by default, determined the reconfiguration of the student – teacher relational framework. The new configuration of the student – teacher relational framework in the 1980s–1990s represents the object of scientific investigation of this paper, which is to be exploited under the aspect of both formal and informal relations.

Keywords: *higher education, curricular/extracurricular dimension, relationship framework, totalitarianism period, student, teacher, interdependence relationships.*

Georgeta STEPANOV,

doctor habilitat, profesor universitar,

Președinte al Consiliului Științific, Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: georgeta.stepanov@usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9002-5743>

STUDENȚII ȘI MIȘCAREA DE RENAȘTERE NAȚIONALĂ DIN RSS MOLDOVENEASCĂ: NOIEMBRIE 1989

Preliminarii

Mișcarea de Renaștere Națională de la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut a cunoscut episoade care au marcat profund desfășurarea ulterioară a evenimentelor în RSS Moldovenească. Un astfel de episod este evenimentul din 7 noiembrie 1989 și cel care i-a urmat firesc la 10 noiembrie al aceluiași an. În prezentul studiu, ne propunem să urmărim, în baza documentelor de la Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice, starea de spirit a studenților din instituțiile de învățământ superior din Chișinău în anii 1988–1989, pentru a înțelege cum au ajuns aceștia să se implice plenar în cele două manifestări importante, care s-au consumat în luna noiembrie 1989, acțiuni, în timpul cărora au fost contestate autoritățile comuniste și regimul sovietic. Majoritatea documentelor, pe care le-am invocat în cercetarea noastră, vin dinspre putere – toate notele informative, rapoartele, denunțurile și alte tipuri de documente au fost elaborate de către diferite categorii de angajați ai CC al PCM, ai Comitetului orașenesc de partid și Comitetului executiv Chișinău, de funcționari aflați în serviciul statului sovietic și de activiști de partid. Aflându-se în agonia pierderii puterii, înaltele autorități de partid și de stat ale RSS Moldovenești își delegau emisarii în stradă, în căminele studențești și cele muncitorești, îi infiltrau în colectivele de muncă, în organizațiile și uniunile numite „neformale” – oriunde bănuiau că poate germina sau că deja există „elemente naționaliste” și nemulțumiți, care le pot eroda autoritatea și clătina scaunul puterii. Reprezentanții puterii comunicau în scris superiorilor despre starea de spirit în colectivele de muncă și/sau în mediile studențești, în diferitele medii sociale și grupuri etnice, despre liderii noilor formațiuni „obștești”, ale celor catalogate tot de ei „cultural-artistice”, „politice”, „social-politice” și alte uniuni la care participau locuitorii RSS Moldovenești în perioada *perestroikăi*. Documentele conțin detalii factologice cu prisosință despre acțiunile celor urmăriți, despre discuțiile și faptele lor, despre comunitatea de opinii sau lipsa coeziunii dintre ei și alte circumstanțe care li se păreau importante pentru crearea opiniei generale despre evoluția mișcării de emancipare națională și pentru elaborarea strategiilor de supraviețuire a regimului comunist.

Pe de altă parte, acest tip de documente arată foarte clar frica puterii față de necunoscuta mișcare și presupune existența unor „ape subterane” la care puterea nu avea acces. Această situație de imponderabilitate, dar și de neliniște a agitat puterea în măsura în care să nu mai poată acționa organizat și cumpătat, iar vechile metode de lucru nu mai erau aplicate logic și cu consecvență. Starea de spirit în rândul conducătorilor de partid și de stat s-a reflectat și în conținutul și caracterul documentelor pe care le primeau de la subalternii lor. De exemplu, sunt foarte puține documente care să se refere punctat doar la studenți sau cadrele didactice din învățământul superior, așa cum o făceau, tradițional, în perioadele anterioare¹. Altădată, aceste categorii de persoane erau urmărite meticulos de autoritățile de partid, dar și de stat, în cadrul CC al PCM funcționând chiar o secție specială, responsabilă de învățământul superior, iar în instituțiile de învățământ superior activând „secții speciale” și secții ideologice². La sfârșitul anilor 1980, studenții și profesorii din școala superioară erau asociați altor grupuri și categorii de persoane, fiind caracterizați și analizați împreună cu cei din urmă, fapt care denotă o ieșire a universitarilor din mediul îngust al instituțiilor și o coalizare social-politică cu alte grupuri profesionale sau/și sociale. De exemplu, studenții, împreună cu elevii instituțiilor de învățământ mediu de specialitate, cei din școlile profesionale și din cele medii au fost incluși în categoria „tineretul studios” (учащаяся молодежь), iar cadrele didactice și cele științifico-didactice din toate tipurile de instituții de învățământ – în grupul „intelectualității”. Astfel, schimbarea în abordarea actorilor principali ai învățământului superior indică asupra formării unor solidarități mai largi în societatea moldovenească de la sfârșitul anilor 1980, existența unei coeziuni de idei, opinii și altele, fapt înțeles și de „organele competente” și de cele de partid. Această trăsătură caracteristică a documentelor menționate mai sus ne face dificilă disocierarea studenților din masa „tineretului studios” sau a profesorilor universitari din cea a „intelectualității”, deși nu este o întreprindere imposibilă.

Anul 1988: starea moral-psihologică a studenților

Începând cu anul 1988, analiza „stării moral-psihologice” din instituțiile de învățământ devine o preocupare foarte importantă a autorităților de stat și de partid ale RSS Moldovenești, cele din urmă arătându-se extrem de preocupate de implicarea tot mai activă a „tineretului studios” în acti-

¹ Pentru detalii: Liliana Rotaru [ed.], *Crearea și consolidarea sistemului de învățământ superior în RSSM. Studiu, documente și materiale*, vol. I, Chișinău, Lexon-Prim, 2021.

² Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice (infra: ANA, DGAOSP), F. 12, inv. 34, d. 69, f. 37.

vitarea uniunilor și organizațiilor neformale. Contextul creat de evoluția energetică a mișcării naționale, pe de o parte, și a restructurării întârziate a învățământului superior sovietic, pe de alta, au stimulat participativitatea social-politică a și așa „ușor inflamabilului colectiv” de studenți. Spre sfârșitul anului 1988, studenții se radicalizează. Informațiile „despre atmosfera morală și psihologică”, redactate de emisarii „organelor competente”, dar și de conducătorii și secretarii de partid ai instituțiilor de învățământ superior din RSS Moldovenească denotă un caracter mai timorat și chiar panicat. Astfel, secretarul de partid al Institutului de Arte din Chișinău susține că „climatul moral-psihologic” în colectivul instituției a devenit unul „instabil”, găsim cauzele acestei „instabilități” în condițiile de natură materială și organizatorică, așa precum „lipsa unei baze tehnico-materiale adecvate” și „activitatea inconsecventă a serviciilor didactice și auxiliare”, care, susține activistul de partid, determină nemulțumirea mai multor cadre didactice și a studenților¹. Deși raportează că „Biroul de partid nu are un tablou exhaustiv al stărilor de spirit și orientărilor tuturor colaboratorilor și studenților institutului”, secretarul de partid este convins că „modernizarea bazei tehnico-materiale, introducerea predării tuturor disciplinelor academice în două limbi și o activitate ideologică bine formulată, vor permite organizației de partid să controleze pe deplin atmosfera moral-psihologică în colectiv”².

Se pare că „starea moral-psihologică din instituțiile de învățământ” evoluase spre sfârșitul anilor '80 într-o direcție diferită, decât credeau autoritățile de partid că i-o conferise intensificarea educației politico-ideologice și totalitatea de „măsuri” menite să distragă atenția studenților de la problemele naționale și social-politice. Comitetul de partid al orașului Chișinău demonstrează un interes special pentru studenții instituțiilor de învățământ din capitală și își atenționează membrii că în cadrul uniunilor/ organizațiilor informale ale elevilor și studenților „se admit judecăți care demonstrează analfabetism politic”, iar în unele grupe moldovenești ale studenților de la Universitate, institutele pedagogice din Tiraspol și Bălți, de la Institutul de Arte din Chișinău „se admit discuții politice imature despre identitatea națiunilor moldovenească și română, judecăți maximaliste despre realitățile sovietice, despre necesitatea luptei pentru puritatea culturii naționale”. Situația era mai gravă, considera autoritatea de partid, la facultățile de filologie și jurnalism ale Universității, unde s-a remarcat tendința de a crea asociații informale literare ale studenților [...] cu conți-

¹ *Ibidem*, d. 70, ff. 1-3.

² *Ibidem*, f. 3.

nut naționalist”¹. Au fost găsiți vinovați pentru cele expuse conducătorii instituțiilor de învățământ, care tolerează în mod excesiv și fără principialitate anumite comportamente ale studenților, dar și ale unor cadre didactice. Iar profesorii de științe sociale erau acuzați de „stereotipismul specific stăgnării” și „formalism în educarea tinerilor”, atitudini care au dus la răspândirea peste măsură (!) a culturii occidentale în mediul studentesc, aceștia fiind pasionați de *hard-rock*, *break-dance*, de diferite credințe religioase, de misticism².

Alerta autorităților de partid nu era lipsită de teme, or amplificarea mișcării naționale în a doua jumătate a anului 1988³ a radicalizat studenții și i-a scos din singularitate, transformându-i într-o forță autonomă a luptei naționale. Publicarea cunoscutelor Teze ale CC al PCM, Prezidiului Sovietului Suprem și Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenești, intitulate „Să afirmăm Restructurarea prin fapte concrete”, în care liderii partidului susțineau „rolul conducător al PCUS”, respingeau revendicările privind limba de stat și grafia latină și chemau locuitorii RSS Moldovenești să „perfecționeze sub toate aspectele bilingvismul în toate domeniile vieții”, cereau să se dea o ripostă hotărâtă „proceselor stihinice, «democrației mitingurilor», care îi abat pe oamenii muncii de la rezolvarea sarcinilor arzătoare ale restructurării”⁴, a provocat largi proteste, care au catalizat și studențimea chișinăueană la acțiuni autonome, or, „stările de revoltă împotriva opresiunii sovietice existau în mediul studentesc, în mediul academic, însă erau în stare latentă și așteptau o scânteie”⁵. Au urmat evenimentele din noiembrie 1988, care au fost o primă probă a maturității civice a studenților⁶.

În calitate de supapă a energiilor studenților, autoritățile au dispus intensificarea trecerii procesului didactic la limba română, introducerea unor discipline care se raportau la anumite aspecte ale istoriei naționale, așa cum era cursul de „Istorie a presei democratice moldovenești în secolele XIX–XX” de la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din

¹ *Ibidem*, d. 69, f. 37.

² *Ibidem*, f. 38.

³ Corneanu Constantin, *De la suveranitate la independență. Cazul Republicii Moldova* (I). În: *Archiva Moldaviae*, vol. VII, 2015, p. 132.

⁴ *Moldova Socialistă*, 1988, 11 noiembrie, pp. 1-2.

⁵ *30 de ani de la Mișcarea de Eliberare Națională din Basarabia*. Disponibil la: <https://www.dw.com/ro/30-de-ani-de-la-mi%C5%9Fcaria-de-eliberare-na%C8%9Bional%C4%83-din-basarabia/a-50238399> (accesat: 11.10.2022).

⁶ Pentru detalii: Liliana Rotaru, „Atmosfera morală și psihologică” în mediul studentesc în faza de germinare a Mișcării de renaștere națională în RSSM. În: *Akademos*. Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2022, nr. 4(67), pp. 96-103.

Chișinău¹. Apoi studenții instituțiilor de învățământ superior și medii de specialitate au fost eliberați de obligația de a face serviciul militar în Armata Sovietică, iar cei înrolați au fost demobilizați și readuși în aulele universitare² ș.a.

Pe de altă parte, Biroul CC al PCM dispune rectorilor instituțiilor de învățământ, printr-o hotărâre luată la 13 decembrie 1988, să intensifice educația politico-ideologică, patriotică și internaționalistă a studenților și să-i implice plenar în activități extracurriculare³, care, de fapt, aveau menirea să le ocupe tot timpul și toate gândurile și să le distragă atenția spre alte probleme, pur studențești, cum ar fi condițiile de trai în căminele studențești sau cuantumul bursei și modalitățile de acordare a ei. O altă modalitate de pacificare a studenților și îndepărtare a lor de focarul naționalist era delegarea lor în colhozurile, sovhozurile, întreprinderile din industria conservelor din RSS Moldovenească, pentru a le ajuta la culesul și prelucrarea fructelor și legumelor toamna⁴ și organizarea concursurilor republicane pentru cele mai bune rezultate în această activitate, iar vara erau trimiși (fiind stimulați cu salarii motivante) în alte republici ale Uniunii RSS, pentru a munci, alături de studenți din alte orașe, pe șantiere de construcție și altele. De asemenea, pentru a micșora numărul tinerilor în orașul Chișinău, Ministerul Învățământului a închis secțiile de pregătire a candidaților la studii în instituțiile de învățământ superior cu forma de organizare a studiilor la zi⁵.

Și responsabilii de educația studenților din școlile superioare au pus în funcțiune tot arsenalul de metode și instrumente de educare și propagandă, încercând să reorienteze și să canalizeze energia studenților în alte direcții și scopuri, decât participarea la acțiunile de protest ale mișcării naționale. Astfel, studenții erau tot mai des convocați la ore de educație politică, iar temele, alese pentru discuții, nu mai erau în totalitate indicate de organizațiile de partid, unele dintre ele fiind propuse de către studenți sau se ținea cont de interesele studenților, după cum informau rectorii școlilor superioare⁶. Comuniștii și activiștii comsomoliști din instituțiile de învățământ superior le citeau lecții și rapoarte cu scop educativ, ale căror teme reflectau diferite aspecte ale educației ateiste, patriotice, internaționaliste,

¹ Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Naționale (*infra*: ANA, DGAN), F. 2991, inv. 14, d. 7, f. 39.

² *Ibidem*, d. 4, ff. 248-249.

³ ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 71, d. 315, f. 2.

⁴ *Ibidem*, F. 2991, inv. 14, d. 153, ff. 82-87.

⁵ *Ibidem*, f. 93.

⁶ *Ibidem*, F. 12, inv. 34, d. 69, f. 190.

ideologice, așa precum „Limba rusă – limbă de comunicare interetnică”, „Politica națională a PCUS: istorie și actualitate”¹. Conform indicațiilor CC, a fost instituită „Ziua informației politice”, „Luna contrapropagandei”², iar instituțiile de învățământ erau tot mai des vizitate de secretarii CC al PCM și cei ai organizației comsomoliste republicane³. Astfel, activiștii comuniști și comsomoliști și-au adaptat instrumentarul propagandistic la noile realități impuse de *perestroika* și *glasnost*, și de avântul Mișcării de emancipare națională, orientând studenții spre discuția problemelor și intereselor tineretului. De exemplu, la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, studenților le-au fost propuse teme de discuții, precum „Cine poate fi considerat patriot adevărat?”, „Care este contribuția disciplinelor sociale la crearea concepției voastre despre lume?”, „Despre vigilența politică a tinerilor”, „1000 de ani de la creștinarea Rusiei – fapte istorice și ficțiuni teologice”, „Diversiunile ideologice și religia” ș.a.⁴. Erau siguri că, oferindu-le studenților posibilitatea de a se exprima, de a participa la discuții, vor putea identifica părerile, gândurile și opiniile lor, „pentru a le putea corecta la timp”⁵.

Anul 1989: „tineretul studios” devine o forță

Cu toate acestea, în condițiile în care Mișcarea Națională devenise o prezență numeroasă, vocală și puternic revendicativă la începutul anului 1989, situația a scăpat de sub controlul autorităților de partid. În Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice se păstrează numeroase dosare în care sunt adunate zeci sau chiar sute de rapoarte, note informative, memorii, scrisori, reclamații etc. despre evenimentele care se consumau zilnic în orașul Chișinău, dar și în toată republica, despre situația politică și climatul moral al cetățenilor, încă sovietici, din RSSM. Bonzii de partid se întrebau direct: „Ce se întâmplă în oraș?”, iar emisarii trimiși pe străzile orașului raportau tot mai multe mitinguri, proteste și demonstrații, numite „nesanctionate”, pe Piața Biruinței și pe bd. Lenin, în parcuri și în fața clădirilor care adăposteau organele de partid și de stat ale RSS Moldovenești⁶, evenimente care arătau că autoritățile republicane nu puteau gestiona situația social-politică.

¹ *Ibidem*, ff. 187-188, 193.

² *Ibidem*, f. 200.

³ *Ibidem*, f. 190.

⁴ *Ibidem*, ff. 193-194.

⁵ *Ibidem*, f. 191.

⁶ *Ibidem*, F. 2848, inv. 22, d. 522, f. 194.

După crearea Frontului Popular din Moldova, a urmat un alt val al implicării studenților în Mișcarea de emancipare națională. Dumitru Maxim, reprezentantul Ligii Democratice a Studenților¹, după ce a relatat Congresului de constituire a Frontului Popular din Moldova, la 20 mai 1989, despre activitatea organizației studențești în perioada noiembrie 1988 – mai 1989, menționa că „este nevoie să implicăm mai activ tineretul studios în procesele de restructurare”².

„Tineretul studios”, conștient sau mai puțin, devenise deja o forță activă a Mișcării naționale, fapt confirmat de cele mai înalte autorități de partid și de stat. Astfel, în raportul „Cu privire la situația social-politică din republică”, prezentat Plenarei a XIII-a a CC al PCM din 11 mai 1989, prim-secretarul Semion Grossu își exprima „îngrijorarea serioasă” și „adâncul regret” față de faptul că „tineretul studios și elevii sunt atrași în mod iresponsabil în demonstrații și mitinguri nesancționate, care se desfășoară sub lozinci naționaliste și extremiste”. La propria întrebare „Care este cauza?”, Semion Grossu găsește vinovați și acuză „rectoratele instituțiilor de învățământ superior, direcțiile instituțiilor de învățământ mediu de specialitate, ale școlilor generale, care și-au demonstrat incapacitatea de a se restructura, de a renunța la mai multe dogme și stereotipuri în organizarea procesului didactic și educativ, de a orienta activitatea de cunoaștere a tinerilor, de a arăta tinerilor direcția maturizării civice” ș.a.³. Deși Plenara punea în sarcina comsomolului „să stabilească relații individuale cu comsomoliști și tinerii ne-comsomoliști, care au ajuns sub influența speculanților și demagogilor politici și să aplice măsurile prevăzute de Statutul ULCTM față de acei comsomoliști, care încalcă ordinea publică, admit manifestări naționaliste și șoviniste”⁴, studenții din Chișinău au participat, organizat și în mod individual, în toate acțiunile și manifestările Mișcării Naționale. Euforia plină de optimismul și crezul posibilității schimbărilor, entuziasmul necesității exploatării momentului și deschiderii oferite de *perestroika* îi scotea pe studenți în stradă și îi făcea părtași ai tuturor evenimentelor și proceselor. Aceștia erau instigați, de rând cu ceilalți cetă-

¹ Extras din documentul „Caracteristica și conținutul activității mișcărilor politice și politizate”, elaborate pentru CC al PCM în 1989: „Liga Studenților – grupul de inițiativă alcătuit din 16 persoane. Conducător Dumitru Maxim, student din anul V la Facultatea de jurnalism. Congresul de constituire s-a desfășurat în noiembrie 1988. Proiectul de program presupune crearea unei organizații studențești în afara influenței comsomolului, apărarea drepturilor social-politice ale studenților. Este o substructură a FPM. Membrii din grupul de inițiativă sunt activiști ai acțiunilor organizate de Front”. Vezi: ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 73, d. 122, f. 58.

² *Ibidem*, f. 25.

³ *Ibidem*, inv. 71, d. 389, f. 39.

⁴ *Ibidem*, f. 142.

țeni, de promisiunile neonorate ale autorităților sovietice și cele de partid, incapabile de a soluționa problemele arzătoare.

Însuși Boris Melnic, rectorul Universității, arăta, la Plenara a XII-a a CC al PCM, că liderii de partid au promis „că în ianuarie 1989 va fi convocată o adunare a activului de partid care să examineze rezultatele discutării publice a Tezelor CC al PCM”, că „la sfârșitul lunii aprilie 1989 va fi publicat proiectul legii privind grafia limbii moldovenești”, că „va avea loc o întâlnire a membrilor Biroului CC cu activul studentesc” ș.a.¹, subliniind că tot ei nu și-au respectat niciuna dintre promisiuni. Iar mișcarea națională a devenit și mai dinamică, și mai vocală, mitingul din 12 martie 1989 fiind tocmai o dovadă în acest sens. Presa subordonată puterii a scris despre cel din urmă eveniment că participanții „au încălcat grav ordinea publică, destabilizând, astfel, situația în oraș”, mulțimea de oameni încercând să ia cu asalt sediul CC al PCM², iar „milițienii [...] s-au văzut nevoiți să recurgă la ajutorul militarilor”, pentru a-i „trage la răspundere pe cei mai înrăiți infractori”³. De fapt, așa cum relatau unii participanți la eveniment, instrumentele „pașnice” ale miliției erau „niște bețe de cauciuc lungi de aproape un metru și groase de trei centimetri”⁴, iar „cei mai înrăiți infractori” erau câțiva activiști ai Mișcării Naționale moldovenești, cărora, ulterior, li s-au întocmit dosare penale și care au fost ținuți timp de peste două luni în închisoare.

La 31 mai 1989, un grup de cinci tineri au declarat greva foamei, cerând eliberarea persoanelor care au fost arestate în timpul mitingurilor și marșurilor „nesancționate” (neautorizate, de fapt) din ianuarie-martie 1989 și, în mod special, a celor reținuți la 12 martie al aceluiași an⁵ – manifestări, care revendicau, mai ales, necesitatea decretării limbii moldovenești drept limbă de stat și revenirea la grafia latină. Revista „Literatura și Arta” scria că, la 1 iunie, grupul de greviști număra 13 persoane, iar la 4 iunie – 18⁶, dar în nota informativă „Cu privire la starea de lucruri în oraș”, elaborată de Secția ideologică a CC al PCM la 12 iunie 1989, raportorul dă o listă de 16 greviști, deși într-unul dintre documente se menționează că „la 2 iunie 1989 numărul greviștilor a crescut până la 18 persoane”⁷. „Grupul

¹ *Ibidem*, d. 388, ff. 118-116.

² *Tinerimea Moldovei*, 15 martie 1989, p. 2.

³ *Ibidem*.

⁴ 12 martie 1989: *la Chișinău mulțimea ia cu asalt sediul CC al Partidului Comunist*. Disponibil la: <https://mariusmioc.wordpress.com/2009/03/12/12-martie-1989-la-chisinau-multimea-ia-cu-asalt-sediul-cc-al-partidului-comunist/> (accesat: 12.IX.2022).

⁵ ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 73, d. 125, f. 19.

⁶ *Literatura și Arta*, 8 iunie 1989, pp. 1-3.

⁷ ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 73, d. 125, f. 21.

de tineri” – așa cum sunt numiți în document – cereau încetarea anchetei în privința persoanelor reținute de milițieni și reîntoarcerea la Moscova a grupului de anchetatori ai Procuraturii URSS. Printre cele 16 nume se regăsesc și șase ale studenților de la instituțiile de învățământ superior: patru de la Universitatea de Stat din Chișinău (Garry Bacal, Veaceslav Ceremur, Fiodor Rusu și Serghei Bunea), Ivan Sinizur de la Institutul Politehnic din Chișinău și Enrike Frumusache, student la Institutul Teatral din Tbilisi, dar și trei eleve: Tatiana Țigău, elevă la Școala Profesională nr. 87 din Chișinău și două eleve ale Școlii Medii nr. 1 din Chișinău (actualmente Liceul Româno-francez „Gheorghe Asachi”) – Svetlana Chiriac și Diana Grinciuc. Ceilalți șapte greviști au fost înscrși în document drept angajați în întreprinderi și instituții din Chișinău, cei mai mulți au fost identificați drept șomeri sau, în dreptul unora, era scris că „nu s-a stabilit locul de muncă”¹. Instructorul de partid care a redactat nota informativă se contrazice în mai multe rânduri în textul de mai puțin de o pagină, în care a reflectat, după cum susține, „cele mai tensionate zile ale primei jumătăți a anului 1989”. Pe de o parte, raportorul îi numește în zeflema pe greviști „grup de tineri”, deși printre aceștia erau și persoane mature, inclusiv fostul asistent de la Institutul Agricol din Chișinău – Iurie Țurcanu, Anastasia Calistru – inginer la Centrul de Calcul al Ministerului Învățământului Public al RSSM ș.a.². Totodată, instructorii CC au făcut rapoarte zilnice și foarte amănunțite despre grevă și greviști, despre „măsurile” de convingere a lor să renunțe la acțiune, despre lungile discuții ale membrilor CC al PCM, ai Comitetul orășenesc de partid, ale activiștilor de partid din colectivele lor de muncă sau de la instituțiile de învățământ cu greviștii (de mute ori, discuții individuale) și părinții acestora etc., acțiuni care demonstrează importanța pe care o dădeau autoritățile acestei acțiuni, dar și convingerea greviștilor. Doar după promisiunea deputaților Sovietului Suprem al RSSM de a elibera persoanele reținute în timpul acțiunilor neautorizate ale Mișcării Naționale și deținute în izolatoarele miliției, greviștii au încetat acțiunea³.

Raportând CC depre situația în oraș, un instructor al Secției ideologice a CC al PCM, susținea, după încetarea grevei, că, în mare parte, „situația în oraș s-a mai stabilizat”, dar atenționa autoritățile că „în instituțiile de învățământ situația rămâne acută și astăzi”, „cadrele didactice și studenții cer insistent soluționarea unor probleme, printre care enumeră: consolida-

¹ *Ibidem*, ff. 17-18.

² *Ibidem*, f. 18.

³ *Ibidem*, f. 14.

rea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de învățământ, trecerea predării disciplinelor în limba moldovenească, lichidarea deficitului de manuale și suport metodologic în limba moldovenească ș.a.”¹.

7 și 10 noiembrie 1989: „studenții sunt nucleul acestor acțiuni”

Totuși cele mai rezonante proteste ale anului 1989, la care au participat masiv studenții, au fost cele din 7 și 10 noiembrie 1989. Primul eveniment s-a consumat la 7 noiembrie 1989 – ziua în care Uniunea Sovietică aniversa revoluția bolșevică din octombrie 1917. Paralel paradei militare și demonstrației oficiale, în această zi a fost organizată la Chișinău o demonstrație anticomunistă, manifestații blocând intrarea tehnicii militare pe Piața Biruinței (azi – Piața Marii Adunări Naționale) și împiedicând – pentru prima dată de la 1944 – desfășurarea paradei militare la Chișinău.

Pentru că asemenea evenimente nu se mai întâmplaseră la Chișinău, la 9 noiembrie 1989, s-au convocat de urgență atât Biroul Comitetului orașenesc de partid, cât și cel al CC al PCM, care au pus în discuție „încălcarea ordinii publice” în timpul paradei militare de la 7 noiembrie 1989. Stenograma ședinței Biroului CC a înregistrat discursul emoționat și bulversat al lui Vladimir Voronin, atunci ministru de interne al RSS Moldovenești, care a relatat cu lux de amănunte despre evoluția evenimentelor. Descriind acțiunile miliției, care trebuia să oprească coloana Frontului Popular din Moldova, și încercând să demonstreze că acțiunea a fost foarte bine planificată și organizată de Front, Vladimir Voronin relata că un grup de vreo 500 de purtători de drapele, „foarte bine organizat”, a constituit „prima coloană” care și-a făcut apariția spontan pe piață, s-a infiltrat în șirul demonstrațiilor și „a atacat miliția în zona Teatrului” (Teatrul de Operă și Balet). „Acești purtători de drapele erau îmbrăcați în scurte roșii și aveau drapele puse pe bețe, asemenea unor cozi bune de hârleț, lungi de 1,5 metri”. Ministrul Voronin se arăta convins că aceștia erau „studenți de la școlile profesionale”, care, la un moment dat, „au scos pânza roșie de pe bețe și au atacat miliția din spate”, iar atunci când miliția le-a dat ripostă, declară ministrul de interne, „ei au pus pe bețe tricolorul (pe care le aveau ascunse sub haină) și au mers în piață”, unde au strigat lozinci cu caracter ofensator pentru putere². Dar când Semion Grossu îl întreabă pe Veaceslav Ciumacenko, secretarul al doilea al Comitetului orașenesc de partid, dacă știe cine erau tinerii cu drapelele, cel din urmă susține că „era un grup de studenți de la Universitatea de Stat din Chișinău, care au oprit trecerea

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem*, inv. 71, d. 480, ff. 20-21, 40-43.

unei coloane de purtători de drapele, fapt ce demonstrează nivelul foarte scăzut al educației în această instituție de învățământ”¹. Acești studenți, susține Semion Grossu, trebuie identificați și „să examinăm [...] dacă mai pot rămâne studenți sau îi exmatriculăm”². Pentru a-i mai da un argument în plus prim-secretarului CC al PCM, Grigore Eremei, președinte al Consiliului Sindicatelor din RSSM și membru al Biroului CC, anunță membrii Biroului că „în unele instituții de învățământ superior din Chișinău studenții s-au pregătit de sărbătoare, încercând să creeze un fel de «garda tânără» sau altă gardă”. Concluzia pe care o face Biroul CC prin intermediul ministrului de interne este una simbolică și evocatoare pentru înțelegerea *perestroikăi* și a *glasnost*-ei de către puterea de la Chișinău, Vladimir Voronin susținând: „Se zice că Iagodin³ le-a dat studenților frecvență liberă. Este greșit, pentru că, în loc să meargă la ore, așa cum i-au trimis părinții, stau toata ziua pe la mitinguri și lângă monument [al lui Stefan cel Mare – n.a.]. [...] Trebuie să le cereți directorilor de instituții de învățământ să ia măsuri în privința acestor studenți”⁴.

Peste câteva zile de la evenimentul descris, de ziua miliției sovietice, la 10 noiembrie, a avut loc un nou protest la care au participat studenții din Chișinău. Protestatarii, despre care Vladimir Voronin spune în memoriile publicate în 2021 că au fost mai bine de 20 000⁵, și-au exprimat dezaprobarea față de acțiunile miliției din 7 noiembrie, dar reținerea inițiatorilor manifestării a dus la atacarea sediului Ministerului de Interne al RSS Moldovenești. Spre deosebire de alte acțiuni similare din Tbilisi, Baku, Vilnius și Riga, la Chișinău nu s-a tras în manifestanți, aceștia fiind „convinși” să se retragă cu ajutorul grenadelor lacrimogene *Ceremuha*, deși Vladimir Voronin, susține că Ministerul de Interne „nu avea mijloace de risipire a mulțimii agresive [...], nici gaze lacrimogene sau grenade asomatoare” și că a miliția a folosit doar bastoane de cauciuc, numite în popor „democratizatoare”⁶.

Evenimentele din 7 și 10 noiembrie sunt considerate o victorie a Mișcării Naționale, iar unul dintre cele mai mari rezultate este destituirea lui Simion Grossu din postul de prim-secretar al CC al PCM. La ședința din 12

¹ *Ibidem*, F. 12, inv. 34, d. 79, f. 16.

² *Ibidem*, F. 51, inv. 71, d. 480, f. 49.

³ *Ghenadi Alekseevici Iagodin* – Ministrul învățământului superior și mediu de specialitate al URSS (1985–1988) și Președinte al Comitetului de Stat pentru Învățământul Public al URSS (1988–1991).

⁴ ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 71, d. 480, ff. 24-25.

⁵ Владимир Воронин, *Видится мне многое с высоты годов..*, Chișinău, S.n. (Tipograf. „Метромраш”), 2021, p. 101.

⁶ *Ibidem*, pp. 99-100.

noiembrie 1989, membrii Biroului CC al PCM au fost obligați să recunoască că studenții sunt nucleul tuturor „acestor acțiuni”, susținând, totodată, că după 10 noiembrie entuziasmul studenților a fost redus și ei „nu mai sunt la fel de activi în cadrul acțiunilor Frontului Popular din Moldova”. Meritul temperării studenților era pus pe seama „muncii educative”, a „convorbirilor cu studenții în grupuri, cămine și în mod individual”, pe care le-au organizat și desfășurat conducătorii instituțiilor de învățământ și secretarii organizațiilor primare de partid¹. Este dificil să identificăm ce caracter au avut „discuțiile” cu studenții despre care vorbesc liderii de partid și ce forme au conturat, dar, reieșind din conținutul stenogramei ședinței Biroului CC din 12 noiembrie 1989 și din repertoriul de „măsuri” care se propunea a fi aplicat celor care au participat la protestele din 7 și 10 noiembrie, putem presupune că este vorba despre intimidări, amenințări și șantaj.

După declarațiile lui Simion Grossu că situația din Chișinău este tensionată, pentru că „au fost întreprinse doar măsuri, în mare parte, cu caracter politic”² și că „numai o Comisie extraordinară și măsuri excepționale ne pot curăța orașul de astfel de elemente” (puțin mai sus, într-o intervenție, făcută la ședința din 12 noiembrie 1989 a Biroului CC, i-a numit „haimanale, hoți și infractori”)³, numărul documentelor cu titlul „Cu privire la situația din instituțiile de învățământ din or. Chișinău” a crescut, fapt care induce la concluzia că autoritățile și-au permis să extindă tipurile și formele de „măsuri” de pacificare a protestatarilor. Într-una din aceste note informative, elaborate pentru CC al PCM la 15 noiembrie 1989, instructorul Secției ideologice a CC raportează că „în toate instituțiile de învățământ se desfășoară activități de explicare a situației din republică. Conducătorii instituțiilor de învățământ, cadrele didactice, studenții și elevii din școli, tehnicumuri, școli profesionale și instituții de învățământ superior au fost avertizați despre necesitatea respectării ordinii publice și a legilor”⁴. Membrii CC al PCM și cei din ULCTM au fost obligați să se întâlnească cu membrii colectivelor profesionale, cu studenții și cu elevii, pentru „a discuta problemele cu care se confruntă” și a le propune soluții. Și „organele competente” și-au sporit vigilența. Astfel, aflăm din aceeași notă informativă că la câteva școli profesionale din Chișinău au fost distribuite foi volante, prin care elevii erau invitați la Adunarea Națională de la 19 noiembrie 1989, dar autorul documentului raportează că „emisarii, care

¹ ANA, DGAOSP, F. 51, inv. 71, d. 480, d. 480a, f. 12.

² *Ibidem*, inv. 73, d. 125, ff. 73-74.

³ *Ibidem*, inv. 71, d. 480a, f. 140.

⁴ *Ibidem*, inv. 73, d. 125, f. 72.

chemau elevii să participe la diferite activități ale organizațiilor neformale au fost identificați și expulzați din școală”. Pentru că membrii Biroului credeau că „cel mai mare focar sunt căminele studențești. Dacă nu îi vom bloca pe studenți [...] trebuie aici de lucrat”¹, au fost organizate „controale inopinate” în căminele studențești și au fost alungate toate persoanele care nu aveau viză de reședință în cămin, iar studenții, asupra cărora au fost găsite obiecte, considerate de miliție periculoase, au fost alungați din cămin. De asemenea, erau ascultate convorbirile telefonice ale cadrelor didactice și ale conducătorilor instituțiilor de învățământ etc.

Înflăcărarea protestatară a studenților a fost redusă din intensitate și datorită unor „măsuri de îmbunătățire a nivelului de trai și a condițiilor sociale ale studentului” și celor de implicare obligatorie a studenților în activități care să le distragă atenția de la „acțiunile străzii”, dispuse prin hotărârea Colegiului Ministerului Învățământului Public al RSSM „Despre participarea studenților și tineretului studios în acțiunile nelegale și despre măsurile urgente de însănătoșire a situației social-politice în instituțiile de învățământ”, aprobată la 13 noiembrie 1989. După ce condamnă participarea studenților din instituțiile de învățământ superior, mediu de specialitate și ai școlilor profesionale „la acțiunile de încălcare a ordinii publice în timpul sărbătoririi celei de-a 72-a aniversări a Marelui Octombrie, precum și la pogromul împotriva Ministerului de Interne din 10 noiembrie”², Ministerul Învățământului Public al RSSM obligă pe conducătorii instituțiilor de învățământ să identifice pe „toți studenții participanți la acțiunile de încălcare a ordinii publice, să afle motivele acțiunilor lor nelegale și să-i sancționeze proporțional gradului lor de vinovăție”, „să analizeze sistematic situația social-politică și climatul moral-psihologic în instituție și să întreprindă acțiuni de însănătoșire”. De asemenea, ministrul Zidu obliga unitățile subordonate să realizeze cercetări sociologice și să identifice motivele participării studenților „la acțiunile ilegale din 7 și 10 noiembrie din or. Chișinău”, iar concluziile și recomandările să le prezinte Colegiului Ministerului și „să consolideze rolul științelor sociale în procesul de maturizare politico-ideologică și de formarea poziției civice clare a studenților”³.

Ulterior, la 15 noiembrie 1989, Ministerul Învățământului Public decidea să organizeze, în anul 1990, un concurs pentru „cel mai bun cămin al instituțiilor de învățământ superior și mediu de specialitate”, pentru

¹ *Ibidem*, inv. 71, d. 480a, f. 140.

² ANA, DGAN, F. 2991, inv. 14, d. 157, ff. 131-134.

³ *Ibidem*, f. 134.

„a aduce căminele studențești în ordine, [...] a crea condiții exemplare de trai și de odihnă, un climat moral și psihologic sănătos în mediile studențești”¹, iar la 5 decembrie 1989, Sovietul de Miniștri al RSSM aprobă hotărârea „Cu privire la îmbunătățirea condițiilor de trai ale studenților din instituțiile de învățământ superior din republică”². Autoritățile, îngrijorate de „situația extrem de grea în ce privește asigurarea studenților de la instituțiile de învățământ superior cu cămin” (doar 68,7% dintre studenți erau asigurați cu locuri de cazare în cămine, și aceștia cu încălcarea normelor sanitare), decid că „sarcina primordială a Ministerului Învățământului Public al RSSM, a Ministerului Culturii, a Ministerului Ocrotirii Sănătății, a Comitetului de Stat pentru Planificare, a rectoratelor, comitetelor executive ale Sovietelor orașenești de deputați” și a altor instituții subordonate este „realizarea măsurilor complexe, în vederea îmbunătățirii condițiilor locative și de trai ale studenților, satisfacerea deplină, până în anul 1994, a necesităților lor în ce privește asigurarea cu cămin”³. Au urmat și alte hotărâri de „îmbunătățire a condițiilor de trai ale studenților” și de organizare a concursurilor artistice, literare și sportive, a festivalurilor, spartachiadelor și a altor activități extracurriculare, care să le consume studenților timpul și energia.

Concluzii

Împlicarea studenților în Mișcarea Națională din RSS Moldovenească a început pueril în anul 1988 și a crescut în intensitate până spre sfârșitul anului 1989, după care, până la evenimentele cu caracter mai mult economic din anul 1992, activismul studenților a fost mai moderat. Studenții s-au implicat prin convingere, dar au fost și implicați, prin exploatarea revoluționarismului tineresc, în Mișcarea de Emancipare Națională. În primul caz, studenții școlilor superioare, dar și ai celorlalte, au ajuns să iasă la acțiunile de protest și mitingurile organizate în Chișinău, în urma analizei proceselor care se derulau în societatea sovietică și în cea moldovenească la sfârșitul anilor '80. S-au autoorganizat și au folosit diferite modalități, ca să se facă auziți. Au organizat și desfășurat, la început, cenacluri și alte forme de expresie artistică și literară a sentimentelor lor naționale (Cenaclul „Gheorghe Asachi” la Institutul Agricol, Cenaclul „Ovidiu” de la Institutul de Medicină, „La steaua” la Institutul „T. Șevcenko” din Tiraspol, Cenaclurile „Petrea Darienco” (Facultatea de Jur-

¹ *Ibidem*, d. 153, ff. 6-8.

² *Ibidem*, F. 2848, inv. 22, d. 526, ff. 249-250.

³ *Ibidem*, f. 250.

nalism), „B.P. Hasdeu” (Facultatea de Istorie) și „Mihai Eminescu” la Universitatea de Stat din Chișinău), apoi s-au întrunit în ședințe, încă în cadrul grupurilor, organizațiilor comsomoliste sau sindicale, pentru a aplica instrumentele *glasnost*-ei, și au discutat documentele de partid care vizau viitorul RSS Moldovenești, luând atitudine față de încercările regimului de a se conserva. Au protestat public în noiembrie 1988 și s-au desprins de comsomol, creând Liga studenților, o organizație de alternativă, care să-i reprezinte. A urmat a doua etapă, mai rezonantă, atunci când studenții au ieșit în piețele orașului (sau au fost convinși să iasă) din cadrul universitar, fiind atrași și implicați în acțiunile de protest ale Mișcării democratice și ale Frontului Popular din Moldova. „Studenții străzii” au participat la toate acțiunile de protest cu răsunet cu caracter activ și revendicativ. Conștienți că studenții „sunt nucleul tuturor acestor acțiuni”, partidul și organele sovietice și-au orientat întreg arsenalul de instrumente și metode „de convingere” împotriva lor, reușind să-i țină mai mult în cămine, în sălile de curs, biblioteci, săli sportive și sălile caselor de cultură.

Students and the National Revival Movement in the Moldavian SSR: November 1989

The National Revival Movement at the end of the 1980s of the last century experienced episodes that deeply marked the subsequent development of events in the Moldavian SSR. One such episode is the event of November 7, 1989 and the one that naturally followed it on November 10 of the same year. In the present study, the author analyzes, based on unpublished archive documents, the forms, methods and degree of involvement of students in the National Movement of the Moldavian SSR, identifying two stages. The first stage, which chronologically coincides with the year 1988, is characterized by the self-organization of the students and their organized involvement within the institution, rather by the organization of literary-artistic cenacles, discussions on important documents, issued by the state and the party, etc. Towards the end of 1988, the „studious youth” became radicalized through the events of November and broke away from the Komsomol, creating the Student League – an alternative organization to represent them. The second stage is identified with the year 1989 and is more resonant. The students walked out of the universities (or were persuaded to walk out), being attracted and involved in the protest actions of the Democratic Movement and the Popular Front of Moldova. The „street students” participated in all the resounding protest actions with an active and retributive character, the peak of their involvement in the National Movement

protests being those of November 7 and 10, 1989. After the authorities undertook more coercive „measures”, directing the entire arsenal of tools and methods of „persuasion” against them, the students were „pacified” and returned to study hall and dormitories.

Keywords: *National Movement, students, educational institutions, November 7, 1989, November 10, 1989, Central Committee of the Communist Party of Moldova.*

Liliana ROTARU

doctor, conferențiar universitar

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: lilianaefrim@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3051-5721>

STUDENȚI ȘI PROFESORI DE LA INSTITUTUL DE STAT DE MEDICINĂ DIN CHIȘINĂU (ANII 1980)

Context general

În anul 2022, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” din Republica Moldova a fost inclusă în topul celor mai bune 2 500 de universități din lume, potrivit „Global Aggregate Ranking”. Este unica instituție de învățământ superior din Republica Moldova prezentă în acest rating, fiind una dintre cele 3 382 de universități evaluate conform criteriilor Agregatorului independent de evaluare a învățământului superior din 124 de state. Universitatea este poziționată printre cele mai bune 50 de școli de medicină din Europa din cele 250 existente. Instituția a fost decorată cu Ordinul *Gloria Muncii* (2005) și cu *Ordinul Republicii* (2015).

Acest succes inegalabil între instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova, evident, are la bază o platformă importantă a resursei umane. Este vorba de cadrele profesionale pregătite în cadrul unicei instituții publice de învățământ superior în domeniul medical și farmaceutic din Republica Moldova.

O retrospectivă istorică scoate în evidență faptul că Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (*infra*: ISMC) și-a început activitatea la 20 octombrie 1945. Inițial, includea o singură facultate, cea de Medicină Generală. Ulterior, au fost create mai multe facultăți: în 1954 – Pediatrie; în 1959 – Stomatologie; în 1963 – Medicină Preventivă, iar în anul 1964 – Facultatea de Farmacie. În anul 1962 a fost inaugurată Facultatea de Perfecționare a Medicilor, iar pentru desfășurarea activității științifice, în același an, a fost creat Laboratorul Central de Cercetări Științifice.

Spre deosebire de alte instituții de învățământ superior create în RSS Moldovenească, cea din domeniul medical avea anumite particularități. Era fondată în baza specialiștilor cu o înaltă experiență pedagogică și științifică din centre universitare prestigioase, fiind perpetuată tradiția didactico-științifică și clinică a unor importante școli medicale din Rusia. Această experiență a fost consolidată, inclusiv, pe parcursul celei de-a doua conflagrații mondiale. Or, este bine cunoscut faptul că, atunci când este practică pe câmpul acțiunilor militare, activitatea medicală este considerată ca fiind la cel mai înalt nivel de profesionalism.

Până în anul 1965, entitatea a fost catalogată ca instituție de învățământ superior de categoria a doua. Calificativul de instituție de învățământ superior de categoria a doua, precum și cauza reorganizării și transferării acesteia la periferia occidentală a Uniunii Sovietice, în capitala RSSM, în esență, era una de natură punitivă. În urma atestării instituției de către Comitetul Unional al Învățământului Superior, ISMC i-a fost acordată categoria I, obținând astfel dreptul de a asigura pregătirea cadrelor medicale prin subordonatură și internatură. La ISMC erau pregătite cadre în domeniul medicinei la același nivel cu alte centre educațional-științifice din RSS Ucraineană sau RSFS Rusă. Astfel, Institutul se poziționează pe locul patru, printre cele 87 de instituții de profil din Uniunea Sovietică, pe primele locuri aflându-se instituții cu vechi tradiții în domeniul învățământului medical superior, cum ar fi Moscova, Leningrad și Kiev.

În anii 1960, Nicolae Testemițanu, rectorul ISMC (1959–1963), ministrul ocrotirii sănătății al RSSM (1963–1968), a fost acuzat de *manifestări naționaliste*, de promovarea cadrelor naționale, de introducerea limbii române în activitatea didactică, ulterior fiind apoi persecutat ideologic și nedreptățit de autorități¹. Ulterior, rolul de supraveghetor al stării de spirit în cadrul instituției i-a revenit Catedrei de istorie a PC a URSS, la ședințele căreia cadrele didactice abordau subiecte referitoare la problema națiunilor și relațiilor naționale, a educației patriotice și internaționale². Un nou val de represiuni la Institutul de Medicină începe în perioada în care, la indicația lui V. Smirnov, secretarul al doilea al Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova, s-au organizat comisii care analizau componența națională și relațiile familiale dintre cadrele didactice din instituțiile de învățământ, după care unele persoane erau supuse represiunilor în diferite instanțe, ba chiar existau propuneri ca unul dintre soți să se concedieze sau să divorțeze. Se considera ca element protecționist faptul că un copil studia în aceeași instituție în care activau părinții. Prof. univ. Sofia Sîrbu, decanul Facultății de Stomatologie din acea perioadă (2 iulie 1986 – 1 martie 1993), își amintea: „În 1987, au venit directivele lui V. Smirnov, ca în 48 de ore să fie prezentată analiza procentuală a componenței naționale a cadrelor didactice și a studenților, pe ultimii 13 ani, după funcția exercitată (șef de catedră, conferențiar, secretar de partid, șef de curs, șef de grupă, li-

¹ Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Discurs identitar: Problema națională. Cazul Nicolae Testemițanu*. În: *Teme și metode de cercetare în istorie și filologie* / Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coordonatori), Milano-Cluj-Napoca, Criterion Editrice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 389-407.

² *Arhiva Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”* (infra: AUSMF „Nicolae Testemițanu”), F. 1, inv. 1, d. 2650, ff. 8-10.

der sindical, comsomolist, de partid). Unii «binevoitori» îl informau pe tovarășul secretar prin scrisori anonime că la facultate bursele și căminul se repartizează numai moldovenilor, cadrele didactice sunt rude între ele și cu decanul etc. Multe persoane din republică au fost persecutate, ca până la urmă să aflăm că Smirnov a fost un tâlhar care a estorcat milioane de ruble din Uzbekistan și a fost condamnat¹.

Univers studențesc

Universul studențesc constituie chintesența activității complexe din cadrul unei instituții de învățământ superior. La primele admiteri la ISMC pentru anii de învățământ 1945/1946 și 1946/1947, numărul studenților băștinași a fost cel mai mic, comparativ cu alte instituții de învățământ superior din RSSM. În faza inițială de activitate a instituției, existau decalaje substanțiale de vârstă între studenți. În promoția anului 1951 cel mai tânăr student era născut în 1929, iar cel mai în vârstă – în 1909.

Din a doua jumătate a anilor 1950 se constată o majorare de 2,5-3,0 ori a numărului de studenți admiși. Această activitate a fost în unison cu politicile de epocă, ce vizau apropierea nivelului de asigurare a asistenței medicale în mediul rural cu cel de nivel urban. În anii 1960, la facultățile ISMC s-a triplat numărul de studenți înmatriculați. S-a majorat și numărul de studenți absolvenți ai instituției de învățământ. Fiecărui al șaselea absolvent al ISMC i se elibera diplomă cu mențiune².

Alături de cursurile fundamentale și aplicative, studenților li se solicitau și activități educativ-politice, acțiuni intensificate, în mod special, în legătură cu aniversarea unor evenimente majore din istoria URSS³ și a Partidului Comunist⁴. La Catedra de istorie a PC a URSS se abordau subiecte referitoare la „grija partidului pentru sănătatea poporului”. Cursurile predate la această catedră nu erau populare în rândul studenților, de aceea la ședințe se vorbea despre faptul că tineretul le frecventează cu mari întârzieri, ceea ce perturbază activitatea didactică⁵.

Educația politico-ideologică a studenților era îndreptată, în mod special, spre studierea „ideilor înălțătoare ale comunismului”⁶. Din această perspectivă, se organizau lecții în grupe. Fiecare șef de curs elabora un plan

¹ Sofia Sirbu, *Catedrele de profil ale Facultății Stomatologie la 50 de ani. În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științe medicale, revistă științifico-practică*, 2 (34), 2012, p. 15.

² Iulian Grossu, *Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”* / Red. resp. Ion Ababii, Chișinău, Inconcom, 1995, p. 15.

³ AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 616, f. 11.

⁴ *Ibidem*, d. 663, f. 68.

⁵ *Ibidem*, d. 2650, ff. 7, 45.

⁶ *Ibidem*, d. 1264, f. 22.

de activitate politico-educativ, aprobat în structurile de învățământ, prin care se monitoriza reușita la învățătură, evenimentele politice de actualitate, analiza problemelor interne și internaționale, educația internațională, activitățile culturale de masă. La aceste lecții se punea accentul pe superioritatea sistemului socialist și a medicinei sovietice. În afara orelor, lecțiile de educație ideologică se desfășurau la căminele studențești. Mesajele cu conținut politic erau prezente în orice expoziție sau stand. Se organizau excursii la monumente de istorie, se pleca organizat la cinematograf. Uneori, se organizau întâlniri cu studenții de la alte instituții de învățământ, întâlniri cu veteranii de război, militari implicați în apărarea Moscovei în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale. De asemenea, se organizau lecturi de poezie patriotică. Se studia intens opera lui Leonid Ilici Brejnev, secretarul general al Partidului Comunist al URSS, ocrotirea sănătății în lumina deciziilor de partid, rolul lui V.I. Lenin în procesul de modernizare a ocrotirii sănătății etc.¹. Obiecte obligatorii cu caracter politico-ideologic erau: *Istoria PCUS, Economia politică, Materialismul dialectic și istoric*.

Studenții erau pregătiți și la Catedra militară. Colonelul Nicanor Mocealov, doctor în științe medicale, a fost șeful activității didactice la Catedra militară în anii 1955–1964, iar între 1964 și 1970 a fost șeful acestei catedre. În memoria generațiilor de studenți a rămas „colonelul Mobutu” (numele președintelui rival din Congo!), de fapt Butov². După anul V, studenții erau încadrați pentru o lună în stagiul militar. Prof. univ. Gh. Baciuc relatează că tot cursul său a fost repartizat la o unitate militară din Tiraspol. „Grupa din care făceam parte și eu, adesea mai profita de ocazie și dispărea din unitate – în oșpeție la Tudor Monul, unde eram serviți cu bucate alese”³. În contextul instrucțiunii militare, se emiteau dispoziții speciale referitoare la accesul studenților la documente secretizate și de uz intern, regulamente etc.⁴. Studenții erau pregătiți pentru a face față situațiilor excepționale, potrivit lozincii „Gata pentru muncă și apărarea URSS”⁵, se simulau situații excepționale⁶. Cadrele didactice implicate în instrucțiunea militară erau monitorizate atent de administrație⁷.

Tinerii studenți erau înrolați, în mod obligatoriu, în rândurile Armatei Sovietice pe termen de doi ani. Întorcându-se la carte, ei erau restabiliți,

¹ AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 1373, ff. 22-23; *Ibidem*, d. 2650, f. 40.

² Gheorghe Baciuc, *O viață de zbucium*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2009, p. 103.

³ *Ibidem*, p. 105.

⁴ AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 2345, ff. 65-90.

⁵ *Ibidem*, ff. 132-133.

⁶ *Ibidem*, f. 180.

⁷ *Ibidem*, ff. 91-92.

însă le venea greu să se încadreze în procesul de studii¹. De exemplu, Oleg Cotruța, născut la 28 august 1967 în s. Stepi-Soci, rn. Orhei, în 1984 a fost înmatriculat la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, la Facultatea de Medicină Generală, iar în anul III de studii a fost înrolat în cadrul Armatei Sovietice. Petrecerea la cătănie a fost realizată cu tot alaiul și ritualul studentesc: „Am făcut petrecerea în armată în noiembrie 1987 și colegii mei așa s-au veselit și îmbătat că n-au mai așteptat să se strângă masa să ia produse la cămin, dar au luat totul de pe masă cu tot cu peliculă [...]. Era veselie! A doua zi, țin minte mă scoală mama și-mi zice să mă duc la Chișinău că «farfuriile sunt ale nantei celea, ale nantei celea!». M-am dus, care s-au mai stricat din ele [...]”². Activitatea în armată a urmat într-un fel o oarecare continuitate practică cu studiile de la facultate, facilitând și o anumită poziție ierarhică: „În armată am lucrat felcer și am avut ocazia să fiu plutonier, *praporșcik* – cum ziceam noi, care era grad de subofițer. Pe timpul cela în armată primeam 36 de ruble, care, pentru acele vremuri, era cel mai mare salariu, soldații de rând primeau 12 ruble. Armata am făcut-o în Zaporojie și cunosc foarte bine locurile acelea. Stația atomică despre care se vorbește astăzi nu este în Zaporojie, ci în Energodar, cu un baraj mult mai mare decât acesta de la Kahovka [...]. În armată făceam tratament, eu am fost la *tocikă*³, se are în vedere izolat de oraș. Noi n-am fost mulți, eram 25 de soldați, cinci ofițeri și trei *praporșcici* (plutonieri – *n.n.*). Totodată, la noi de două ori pe an veneau, cum se zicea, *molodoe popolnenie*⁴. Veneau până la 1 000 de soldați și stăteau la noi trei luni, ș-apoi treceau *priseaga*⁵ [...]. Erau și șoferi care transportau rachete pentru instrucțiuni speciale și de asta eu eram în funcția de subofițer și lucram felcer. Mai aveam noroc că la Spitalul Militar din Zaporojie erau doi șefi de secție moldoveni, unul – în terapie, Balan, și altul – în chirurgie, Ceruță, ambii după stagiul militar în Afghanistan [...]⁶. Și multe am învățat de la ei, mă consultam cu ei”⁷.

O categorie aparte o formau studenții care au realizat stagiul militar în „țara munților”, în contextul războiului sovieto-afghan (1979–1989), cel

¹ Sofia Sîrbu, *op. cit.*, p. 14.

² Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

³ *Punct medical* (rus.).

⁴ *Recruții* (rus.).

⁵ *Jurământul militar* (rus.).

⁶ Este vorba de războiul sovieto-afghan (1979–1989) la care au participat 12 500 de combatanți din RSS Moldovenească. Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași, Lumen, 2020, 532 p.; *Idem*, *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași, Lumen, 2020, 512 p.

⁷ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

mai extins conflict militar dus de URSS. Acești combatanți aveau anumite privilegii în procesul de înmatriculare la instituțiile de învățământ superior: „În grupă la noi nu am avut, dar, în general, erau câțiva. Am avut o fată care a fost acolo ca soră medicală, era *trecuțică*, eu deja după ce am venit de la armată, am nimerit în grupa lor, era un pic stranie, avea vreo 30 și ceva de ani, era în anul IV. Dar băieții am avut câțiva. Cei din Afghan, cei mai mulți se duceau la juridică și la politehnică, la medicină erau puțini, doi sau trei la curs. Dar cred că ei n-au fost în punctele fierbinți, erau după școala medicală și lucrau prin *lazaret-uri*, adică în puncte medicale. Iată băieții de la juridică au fost în locurile fierbinți, au fost implicați în acțiuni militare, dar niciodată nu i-am auzit să povestească [...]”¹.

Fotografiile grupelor studențești cu cele mai bune rezultate la învățatură din cadrul Institutului erau afișate pe panoul de informații².

Viitorii medici frecventau conștient cercurile științifice studențești organizate la toate catedrele. Deprinderile practice și metodele de investigație însușite sub conducerea lectorilor au servit drept școală științifică incipientă pentru tinerii cercetători³. Participarea studenților la conferințele științifice era considerată o formă de consolidare a cunoștințelor teoretice și practice⁴. Pentru a anima activitatea științifică, se organizau concursuri în cadrul Institutului, și în afara instituției⁵. Activitatea științifică în perioada studiilor a devenit una esențială în pregătirea viitorilor specialiști consacrați. De exemplu, acad. Gheorghe Ghidirim a avut o experiență științifică dinamică în anii studenției, animată de subiecte ce țin de istoria științei medicale, dar și de abordări științifico-aplicative, participări la manifestări științifice: „Pe parcursul studiilor la Institut, am frecventat cercurile științifice din cadrul catedrelor de chirurgie (prof. univ. N. Anestiadi), chirurgie pediatrică (prof. univ. Natalia Gheorghiu), anatomie topografică și chirurgie operatorie (prof. univ. V. Parfentieva), farmacologie (prof. univ. V. Cernov). În această perioadă, am participat cu rapoarte la conferințele științifice studențești: *N.V. Sclifosofski – savant, chirurg, pedagog; Metodele farmacologice de reanimare a nou-născuților în stare de hipoxie; Anestezia locală – priorități și dificultăți*”⁶. Studenții cu rezultate înalte erau apreciați. De

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

² Gheorghe Baciu, *O viață de zburcium...*, p. 105.

³ *Idem*, *Istoricul medicinei și al învățământului medical pe plaiul basarabean*, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2016, p. 128.

⁴ AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 1104, f. 145.

⁵ *Ibidem*, f. 163.

⁶ Gheorghe Ghidirim, *O viață consacrată chirurgiei*. În: *Membrii Secției de Științe Medicale. Activitatea științifică și managerială: 60 de ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei* / Red. resp.: Gheorghe Țăbărnă; col. red. Ion Ababii, Chișinău, Tipografia AȘM, 2006, p. 12.

exemplu, studenta E. Glușco, participantă la concursuri unionale în anii 1982–1983, a fost distinsă cu *Diploma de Onoare* a Ministerului Învățământului Superior din URSS și a Uniunii Leniniste a Comsomolului din Moldova pentru cea mai bună lucrare.

Viața studențească includea și intrigii amoroase, unele centrate în „templul culturii” – Casa de Cultură a ISMC (actualmente, Biserica cu hramul *Sfântul Ierarh Nicolae*), locul de întâlnire a studenței din urbe. Revista „Moldova”, nr. 9, din 1980, la rubrica „Mărturisiri de la Romeo”, a publicat confesiunea lui V.M., student la Institutul Politehnic din Chișinău, aflat în căutarea „Julietei” sale: „Vreo câteva luni în urmă am fost la clubul Institutului de Medicină, la dansuri, și am văzut acolo o fată. Dacăți ști, măi băieți, ce fată!.. N-am să v-o descriu, am să vă spun numai că alta ca dânsa nu există pe acest glob. Când s-o invit la dans, se apropie alt tânăr de ea. Și fata se duce cu dânsul. Ei, să nu mori de ciudă?! Pe urmă am prins eu momentul și am dansat nu numai o dată, ci de mai multe ori. Îmi pusesem chiar de gând s-o conduc până acasă, însă ea a dispărut, fără să observ. Iar eu de atunci numai la dânsa mă gândesc. Iau cartea să învăț, dar credeți că-mi intră ceva în cap? Nu văd nicio literă – văd ochii ei. Iar când merg pe stradă, în autobuz, în troleibuz o caut în mulțimea de oameni. Zadarnic – n-o găsesc nicăieri! Atâta știu despre dânsa: o cheamă Anișoara și e de origine din satul Pitușca. Și încă mai știu ceva, știu cu siguranță: că mi-i dragă această fată. Dar unde s-o găsesc, ca să-i spun dorul inimii mele? Anișoară, mai vino la dansuri”¹.

Absolvenții anilor 1975 – mijlocul anilor 1980, deși educați în ideea socialismului dezvoltat, în comparație cu promoțiile anterioare, analizau mai critic specificul vieții cotidiene, iar evadarea din rutină au realizat-o prin intermediul culturii generale. „Am urmat studiile la ISMC, fiindcă consideram medicina un domeniu elită. Nu numai legat de medicină. Am cunoscut în acest domeniu și un număr mare de oameni cu o vastă cultură generală. Nu mi-a fost ușor. Eram un *artist* și un boem în suflet. Am căzut, m-am ridicat și, în final, am învins”².

Odată cu criza economică din a doua jumătate a anilor 1980, o parte din absolvenții ISMC, măcinați de rutina cotidiană, au fost nevoiți să plece în afara republicii³. „Am colegi în Canada, în Irlanda [...], s-au dus medici”⁴.

¹ *Mărturisiri de la Romeo*. În: *Moldova*, nr. 9, 1980, p. 19.

² Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov cu Ivan Borcea, absolvent în anul 1987 al Facultății de Stomatologie, la 12 aprilie 2020. *Arhivă privată*.

³ Gheorghe Baciu, *Istoricul medicinei...*, pp. 128-129.

⁴ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

Atmosfera variată și complexă a vieții studențești din anii 1980, legată de accesul spre blocurile de studii din cartierul periferic chișinăuian *Mălina Mică*, este descrisă în felul următor de un fost student la medicină în acele timpuri: „*Malina* – în jargonul hoțesc însemna *ascunziș*. Datele atestă că aici se ascundeau pe vremuri tâlharii Ursul și Tobultoc, care au fost omorâți în bătai. Pentru noi, studenții de la Medicină, *Mălina Mică* era totul – studii și odihnă, bucurii și tristeți, era însăși viața noastră. Studiile se desfășurau în centrul orașului, în blocul central, acolo erau situate unele catedre teoretice. Învățam de la 8:30 până la 17:00. După studii, ne îmbulzeam în autobuzul nr. 9, care lega or. Durlești cu *Mălina Mică*. Acest autobuz era «extraordinar de încăpător». Era incredibil, dar așa era. Cum încăpeau așa de mulți studenți în el, nu știu. La momentul când ne apropiam de *Mălina Mică*, simțeam mirosul de „lapte cu cacao”, la fel și când era ziua de joi – «ziua cu pește» [...]”¹.

Atmosfera studențească a fost puternic marcată de spiritul de epocă, de aplicarea în practică a renumitei *legi sec*. Raidurile inopinate din căminurile studențești se raliau cerințelor de epocă². „Cel mai interesant moment a fost în anul 1986–1987, de Anul Nou. Era legea aceasta cu băutura și am venit noi de la țară pe data de 1 ianuarie cu borcanul de 3 l de vin, fiecare cu ce avea, pe 2 ianuarie deja învățam. Eram în sesiune, ca atare. Și mă întâlnesc eu cu *starostele*³, eram anul III, cu *starostele* de la anul I, *comsorgul*⁴ de la anul I, încă o colegă de a noastră și un coleg. Am intrat în cămin să servim câte un păharel de vin. Și taman, cum zice rusul – *oblava*⁵! Eu eram cel mai mare după cursuri. Venise Goncear, care era directorul orașelului studențesc, Dubrovski, responsabil pe partea educativă, Emil Cioban – pe syndicate, și mai era cineva de la *comsomol*, unul Varan, și mai era unul de la direcția orașelului studențesc. Și ne-au prins! Dar ne știam foarte bine cu Goncear, el fiind prieten cu fratele lui tata, cu care ne mai întâlneam la Stepî-Soci [...]. Și el îmi zice: *du-te și-l varsă!* Da eu zic: *cum să-l vars?*! *Du-te și-l varsă!* Da sfoară prin cămin deja era dată! Cel mai interesant e că în bucătărie deja mă așteptau alți colegi cu borcanul gol [...]. Vin eu, aduc borcanul și văd că Goncear râde, pe urmă el mi-a zis: *Cum te-ai dus tu și l-ai varsat, dacă ai adus borcanul uscat!*”⁶.

¹ Ion Mereuță, Ion Cuvșinov, Ion Arteni, Mihai Țurcanu, *Prin tumultul anilor ne făurim istoria... Cronica întâlnirii jubiliare a absolvenților Facultății Curative a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău, promoția 1982*, Chișinău, 2007, p. 57.

² Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Gorbaciov precum Burebista*. În: *Magazin istoric*, București, nr. 11, noiembrie, 2016, pp. 86-88.

³ *Șeful grupei* (rus.).

⁴ *Președintele Organizației Comsomoliste* (rus.).

⁵ *Raid* (rus.).

⁶ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

Percepția foștilor studenți, actualmente cadre didactice consacrate, privind noile realități ale vieții și conexiunea studenților din zilele noastre cu aceste inovații nu este una echivocă, dar merită toată atenția [...]. Potrivit conf. univ. Filip Ambros, modernizarea generează și dezavantaje, în mod special, cele ce țin de relațiile interumane, de esență cognitivă: „Câștigăm una și pierdem alta. Legea vieții [...]. Noi am pierdut din cauza tehnologiilor, am îndepărtat cartea de om, în special de studenți. Acum, ei deschid Internetul – citesc, se informează, însă puțin se întipărește. Îmi amintesc că eu deschideam aceeași pagină de carte peste 10-15 ani și găseam mereu ceva nou, pentru că atunci avea un sens, acum, după atâta experiență – altul. Medicii din ziua de azi s-au apropiat de progresele tehnicii, dar s-au îndepărtat de pacient”¹.

Cadre științifico-didactice

În cercetările recente referitoare la instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească s-a constatat faptul că pregătirea profesională a cadrelor didactico-științifice de la ISMC era net superioară celorlalte instituții. „Cu unele excepții, cum a fost, de exemplu, cazul corpului profesoral al ISMC, creat exclusiv în baza Institutului de Medicină din Leningrad, de cele mai multe ori, persoanele delegate la Chișinău, Tiraspol sau Bălți nu aveau calificarea necesară postului sau funcției pentru care veneau, nu dețineau titluri științifice și deseori erau oportuniști, căci își câștigaseră numirea prin activități în organele de partid, armată sau serviciile secrete sovietice”². Într-o etapă incipientă de activitate a ISMC, se considera că dimensiunea pregătirii cadrelor era una „tenebră, multiproblematică”³. În contextul în care noua instituție nu reușea să acopere numărul necesar de cadre medicale pentru RSS Moldovenească, s-a mizat pe atragerea specialiștilor din afara republicii: Moscova, Odesa, Donețk, Dnepropetrovsk, Zaporojie, Samarkand ș.a. Multe dintre aceste cadre de specialiști invitați au fost promovați în funcții ierarhice, în calitate de șefi de catedre, de subdiviziuni etc.⁴. Începând cu anii 1950, se întreprind primii pași în instruirea cadrelor didactice și științifice din componența absolvenților ISMC, în special dintre reprezentanții populației locale. Din primele trei promoții

¹ Galina Munteanu, *70 de ani de învățământ superior medical*. În: *Ziarul Național*, 24 iulie, 2015, p. 9.

² Liliana Rotaru, *Leme și dileme ale construcției școlii superioare din RSS Moldovenească*. În: *Identități etno-confesionale și reprezentări ale celuilalt în spațiul est-european: între stereotip și voința de cunoaștere* / Coord.: Cristina Preutu, George Enache, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 297.

³ Agenția Națională a Arhivelor, *Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice*, F. 51, inv. 13, d. 255, f. 163.

⁴ Gheorghe Baciu, *Istoricul medicinei...*, p. 88.

(1950, 1951, 1952) au fost recomandați și promovați 85 de tineri, care, ulterior, au devenit șefi de catedre, doctori habilitați în medicină, profesori universitari, membri ai AȘM.

Grație nivelului intelectual înalt al profesorilor, mulți cu studii din perioada anterioară instaurării regimului sovietic, la Institut se instalase o atmosferă de creație, „plăcută, de înaltă cultură. Primul lucru care se observa era stima profesorilor față de studenți, stimă care genera dragostea, chiar venerarea profesorilor de către studenți [...], fiecare se întreba: cu ce cunoștințe voi veni eu în fața profesorilor?”¹.

Acești profesori au rămas în memoria studenților ca maestri ai artei oratorice și pedagogice, prin argumentarea tezelor enunțate, prin gradul înalt de pregătire profesională și de cultură generală, al cunoașterii culturii limbii, al activismului civic, stimei și respectului față de studenți. Tineretul studios era convins prin dovezi și argumente. Despre prelegerile lui A.P. Lavrentiev la disciplina *Anatomia Omului* se vorbea că „știința moartă” era presărată cu glume de bun gust, care înviorau publicul. Profesorul Savelie M. Rubașov era ascultat și de studenți de la alte instituții de învățământ. Prelegerea sa cu tema *Greșelile mele de chirurg* a avut un larg răsunet printre studenții impresionați de curajul profesorului. Nicolae A. Harauzov cucerea publicul prin experimentarea medicamentelor pe animale. La cursurile de *Psihiatrie*, susținute de A.N. Molohov, veneau și studenți de la psihologie, istorie ș.a.².

Unii profesori se remarcău prin gesturi captivante: „Dintre profesori, m-a impresionat un docent evreu, om simpatic, înalt, frumos, cu o barbă lungă neagră. Mergea cu un băț lung prin auditoriu, unde noi, cei 250 de studenți, îl ascultam cu nesaț și ne făceam notițe. Făcea multe scamatorii cu noi – arunca bisturiul în sus și când îl prindea făcea o tăietură perfectă”³.

Despre măiestria pedagogică a lui A. Zubkov circulau legende. Aulele unde își ținea prelegerile erau arhipline nu doar de studenți, ci și de conferențieri universitari, asistenți. Se zicea că pe drumul spre aulele unde conferința A. Zubkov „nu creștea niciodată iarba”⁴. Uneori apărea în emisiuni televizate, în care prezenta lecții de popularizare a științei.

Acad. Mihail Popovici își amintește de lecțiile, desprinse parcă din scenarii de film, ale profesorului Nicolae Starostenko: „El ne ținea lecții la cursul de terapie facultativă și își prezenta prelegerile în mod deosebit.

¹ Constantin Matcovschi, *Alma mater studiorum medicorum Moldaviae*. În: *Curierul medical*, nr. 2 (287), 2005, p. 19.

² *Ibidem*, pp. 19-20.

³ Victor Jița, *Răsfoind amintiri*. În: *Medicus*, nr. 1-3 (878-880), 2015, p. 3.

⁴ Teodor Furdui, *Profesorul universitar Anatolie Zubkov – savant, cetățean și patriot*. În: *BAȘM. Științe Biologice, Chimice și Agricole*, nr. 1 (286), 2001, p. 154.

Eram captivat de acest mod de expunere, îl ascultam și aveam senzația că vizionez filmul Семнадцать мгновений весны¹. Impresionat de acest fel de expunere, mă gândeam: «*Doamne, cum aș putea și eu analiza așa și să am talentul acesta de a cerceta!*»². Principiile didactico-metodologice utilizate de N. Starostenko au fost următoarele: pacientul este principalul obiect de studiu la lecțiile practice; respectarea ordinii și a metodelor de examinare a pacientului; cunoașterea și înțelegerea etiologiei, patogeniei, a semnificației pentru diagnostic a simptomelor, a semnelor și sindroamelor, și nu doar memorarea mecanică a acestora; dezvoltarea raționamentului clinic (elaborarea tuturor argumentelor de procedee de diagnostic și tratament individual); susținerea lucrului individual al studentului și includerea acestuia în cercetare; exigența față de activitatea studentului și respectarea demnității acestuia³.

Profesorul Aron Kocerghinski, șeful Catedrei de obstetrică și ginecologie, nu obliga pe studenții chiulangii să-i conspiceze prelegerile. Frecventarea orelor de curs era lăsată la discreția fiecărui student. În opinia lui A. Kocerghinski, scopul celui care conferențiază constă în îmbunătățirea calității orelor de curs, iar prin aceasta se putea asigura lejer și atractivitatea disciplinei predate. De profesor depinde ce materiale didactice va prezenta la ore. Prelegerile sale erau mai atractive și prin exemplele din activitatea clinică⁴.

Prof. univ. Natalia Gheorghiu, unicul membru corespondent al Academiei de Științe Medicale din URSS, originară din Moldova⁵, a modelat parcursul profesional al mai multor discipoli, inclusiv pe cel al viitoarei acad. Eva Gudumac⁶. Cuvintele Nataliei Gheorghiu de la prima prelegere sunt aplicate de generații de chirurși pediatri: „Copiii sunt expresia valorii biologice a unui popor, starea sănătății lor și indicele mortalității infantile

¹ Filmul artistic sovietic „Șaptesprezece clipe ale primăverii” a fost regizat între 1971 și 1973 și are 12 epizoade. A fost ecranizat după romanul omonim al lui I. Semionov. Abordează subiectul agenților sovietici infiltrați în cele mai înalte structuri ale Germaniei naziste.

² Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov cu acad. Mihail Popovici la 4 ianuarie 2018. *Arhivă privată*.

³ Marc Ștemberg, *O pleiadă de glorie: Rectorii Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” (Schize biografice)/Славная плеяда: Ректоры Государственного университета медицины и фармации им. Николае Тестемицану: (Биографические очерки)*, Chișinău, 2009, p. 38.

⁴ Марк Штемберг, *Минувших лет воспоминания*. Издание второе, Кишинев, Reclama, 2005, p. 36.

⁵ Lidia Prisac, *Istoria medicinei la feminin: profesor universitar Natalia Gheorghiu (1914–2001)*. În: *Intellectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021 /Coord.: Liliana Rotaru, Chișinău, Lexon-Prim, 2023, p. 151.

⁶ Ion Ababii, *Eva Gudumac, 70 de ani*. În: *Curierul medical*, nr. 2 (320), 2011, p. 76.

constituie unul din factorii ce caracterizează gradul de evoluție și civilizație. Pediatria nu este o specialitate limitată la o parte a corpului, la o funcție organică, la o tehnică, la o boală sau la un grup de boli, ci o aplicare a medicinei generale la o întregă perioadă a dezvoltării omului, deoarece copilul nu este nici pe departe un adult în miniatură”¹.

Despre dedicația și profesionalismul cadrelor didactice ne vorbește și cazul profesorului Petru Areșev, șeful Catedrei de medicină legală (1949–1966) a ISMC, ulterior – al Catedrei de medicină legală a Institutului de Medicină din Crimeea (1966–1981), care a decedat la domiciliu, „șezând în fotoliu cu lampa aprinsă, lucrând asupra redactării unui curs în probleme de deontologie medico-legală, prelegere care trebuia să fie susținută a doua zi medicilor dermo-venerologi din Crimeea”².

Izvorul probității profesionale a lui Nicolae Testemițanu se explică prin setea de cunoaștere și prin responsabilitate: „El se pregătea pentru fiecare lecție, conferință publică atât de serios și scrupulos, cu toate că era unul dintre cei mai de vază specialiști din țară în disciplina sa; își prezenta ideile exact, laconic și clar, era sever și nepărtinitor. Studenții îl iubeau și îl răsplăteau cu atașament sincer și respectuos”³.

Talentul nativ al pedagogilor de la ISMC a fost considerat o resursă compensatorie în condițiile de penurie în care se aflau unii studenți. Un exemplu extras din biografia lui Gheorghe Țâbârnă, viitorul membru titular al AȘM, vine în confirmarea acestei idei: „Nu a avut niciodată mulți bani, haine frumoase, ba nici mâncare pe săturate (în afară de zilele când mergea acasă, la părinți), dar a avut parte de profesori, dascăli și îndrumători din cei mai buni, personalități de valoare ale medicinei autohtone: N. Testemițanu, N. Anestiadi, N. Gheorghiu, N. Fetisov, V. Titarev, C. Țâbârnă, E. Maloman, Gh. Ghidirim, A. Guțan, V. Melehov, I. Postolache, S. Sârbu, A. Robu și mulți alții, care erau oameni de o rară cultură și frumusețe sufletească”⁴.

¹ Membru corespondent Eva Gudumac. În: *Membrii Secției de Științe Medicale. Activitatea științifică și managerială: 60 de ani de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei* / Red. resp.: Gheorghe Țâbârnă; col. red. Ion Ababii, Chișinău, Tipografia AȘM, 2006, pp. 116-117.

² Grigore Blubștein, *Medicii legiști – elevii profesorului Petru Areșev*. În: *Etiopagenia infracțiunilor comise împotriva omului. Materialele 1-i Conferințe internaționale consacrate aniversării a 75 de ani de la nașterea profesorului Petru Gheorghe Areșev (4-5 septembrie 1997)* / Coord.: Gheorghe Baciu, Chișinău, 1997, p. 9.

³ E. Popușoi, I. Grosu, *Profesorul Nicolae Testemițanu – medic-umanist, cetățean și patriot (65 de ani de la naștere)*. În: *Medicul*, nr. 10-11 (832-833), 28 august 1992, p. 3.

⁴ Raisa Țâbârnă, *Destinul și harul (schiță biografică)*. În: *Academicianul Gheorghe Țâbârnă. Biobibliografie* / Red. șt.: C. Manolache, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2014, p. 18.

Lecțiile profesorului Gherghe Ghidirim erau elaborate la un nivel științific foarte înalt: „Ca specialist era bun, când îți citea o lecție, nici nu-ți trebuia să ai caiet, totul se memoriza”¹.

Ca forme pedagogice de transmitere a cunoștințelor (conținuturilor) se utilizau activități teoretice și practice (fiecare student avea o fișă de evidență a fiecărui pacient), alături de metodele practice de transmitere a cunoștințelor se utilizau metodele audio-vizuale (înregistrare la casetofon, filme, aparate de proiectat imagini cu diapozitive color). În vederea evaluării studenților, se prevedea simularea unor situații tipice/netipice, acțiuni prezentate și la examene, în afara tradiționalelor bilete, chestionări-expres etc. Pentru formarea componentelor instructiv-didactice ale studenților, se prevedea instruirea lor la Catedra de oftalmologie. Pe parcursul anilor, numărul abilităților pe care studenții urmau să le asimileze s-a mărit de la 17 la 25. De asemenea, era prevăzută pregătirea colectivă și individuală a studenților². Angajații catedrelor recomandau literatură științifică suplimentară³. Pentru a asigura activitatea în afara programului de studii la catedre, profesorii făceau de serviciu, potrivit unui grafic bine stabilit⁴.

În vederea perfecționării profesionale a cadrelor didactice, membrii catedrelor realizau cursuri în institutele de profil ale Uniunii Sovietice, numite „de bază”, care implementau dispozițiile conducerii supreme de stat și de partid în sistemul de cercetare⁵.

Spre finalul epocii sovietice se schimbă componența națională a cadrelor didactice. Pe 1 ianuarie 1991, corpul didactico-științific era constituit din 768 de angajați, inclusiv 251 de femei. În instituție activau 62 de doctori habilitați (nouă femei) și 404 doctori în științe (dintre care 131 de femei). În cadrul instituției activau 600 de moldoveni (români), dintre care 52 erau doctori habilitați și 329 de doctori în științe; 91 de ruși, dintre care doi erau doctori habilitați și 42 – doctori în științe; 47 de ucraineni, dintre care doi erau doctori habilitați și 19 – doctori în științe; nouă români, dintre care doi erau doctori în științe; șase evrei, dintre care cinci erau doctori în științe; cinci bulgari, dintre care unul era doctor habilitat și doi doctori în științe; patru găgăuzi, dintre care doi erau doctori în științe; trei belaruși, dintre care unul era doctor în științe; un bulgar, doctor în științe; un grec, doctor în științe; un polonez.

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

² AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 1, inv. 1, d. 1591, f. 141.

³ *Ibidem*, d. 1104, f. 169.

⁴ *Ibidem*, d. 1180, f. 64.

⁵ *Ibidem*, f. 77.

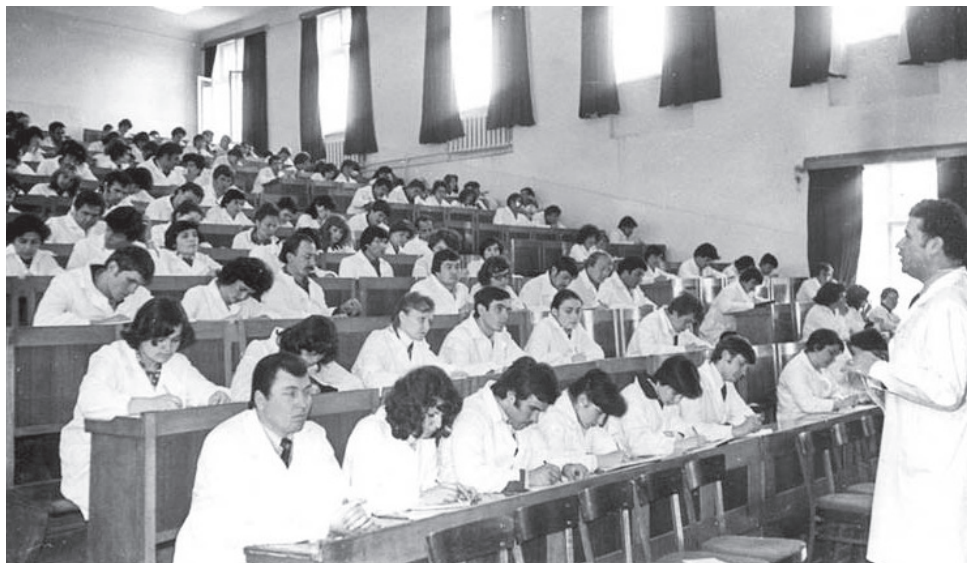
Considerații finale

Atmosfera creată în anii 1960 în cadrul Institutului de Stat de Medicină din Chișinău a răbufnit la sfârșitul anilor 1980. În contextul Mișcării de Eliberare Națională, studenții și profesorii din instituțiile de învățământ superior¹, inclusiv cei de la ISMC, au fost printre cei mai mari susținători ai revenirii la valorile naționale, ai recunoașterii limbii române în calitate de limbă oficială. Având la bază o experiență militantă în viața social-politică, cadrele didactice de la medicină, în mod special cei de la catedra unde a activat N. Testemițanu, au participat activ la evenimentele majore de formare a statului independent Republica Moldova. Din componența primului Parlament al Republicii Moldova (1990–1994), de exemplu, au făcut parte șase profesori universitari, cadre didactice la singura instituție de învățământ superior din domeniul medicinei de la Chișinău².

¹ Vezi: Elena Negru, Gheorghe Negru, „Perestroika” și misiunea specială a PCM (1986–1989). În: *Destin românesc*. Revistă de istorie și cultură, serie nouă, nr. 1 (95), 2016, pp. 50-63.

² *Declarația de Independență a Republicii Moldova [inclusiv lista deputaților care au semnat documentul]*. În: *Sfatul Țării*. Cotidian al Parlamentului Republicii Moldova, nr. 151-152, 28 august 1991, pp. 3-4; *Enciclopedia „Oamenii Moldovei”*. Vol. I. Președinți, prim-miniștri, președinții Parlamentului, miniștri, deputați (1991–2017), Chișinău, Tipografia Centrală, 2017, p. 161; Ion Valer Xenofontov. *Profesori de la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” în Parlamentul Independenței*. În: *Republica Moldova în căutarea identității*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova / Concepte și coord.: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chișinău, Cartdidact, 2022, pp. 382-390.

SURSE ICONOGRAFICE¹

Prof. univ. Nicolae Testemițanu la o prelegere

Reprezentanții promoției a XVIII-a (1963) în drum spre mormântul
lui Nicolae Testemițanu, 2008

¹ Arhiva curentă a Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” din Republica Moldova; Arhiva privată Gheorghe Baci.

Profesori și studenți la Catedra de fiziologie normală, în anul de studii 1983–1984

Colectivul Catedrei de epidemiologie, 1986

Curs de endoscopie și ultrasonografie al FPM, examen la prima promoție, 1989
De la stânga la dreapta: Mihail Eftodi, Vladimir Maloghin, șeful Cursului, Vasile Guțu, Nicolae Curlat, Dumitru Ursachi

Catedra de farmacologie, 3 februarie 1990

*Students and teachers from the State Institute of Medicine
in Chișinău (1980's)*

The study presents the varied and complex atmosphere of daily student and teacher-didactic life within the State Institute of Medicine in Chișinău during the last decade of the existence of the USSR. The students from this higher education institution, although educated in the idea of developed socialism, compared to the previous graduations, analysed the specifics of everyday life more critically, and they achieved the escape from routine through general culture. Future doctors consciously attended the student scientific circles organized at all departments. The practical skills and investigative methods learned under the guidance of the lecturers served as a scientific early school for the young researchers. With the economic crisis of the second half of the 1980s, some of the State Institute of Medicine in Chisinau graduates, tired of the daily routine, had to retire outside the republic. The perception of former students, currently established teaching staff, about the new realities of life and the connection of today's students to these innovations is not an equivocal one. The departments were occupied by university professors directly involved in the political and ideological activity. They were obliged to perfect their knowledge by attending thematic lessons and conferences held at the Institute, some of them were graduates of the Institute of Marxism-Leninism. In order to improve the professional development of teaching staff, the members of the departments conducted courses in the profile institutes of the Soviet Union, called "basic" ("golovnâe"), which implemented the provisions of the supreme state and party leadership in the research system. As pedagogical forms of knowledge (content) transmission, theoretical and practical activities were used (each student had a record sheet of each patient), along with the practical methods of knowledge transmission, audio-visual methods were used (tape recording, films, projectors with color slides).

Keywords: *the State Institute of Medicine in Chisinau, students, teachers, national events, 1980.*

Ion Valer XENOFONTOV

doctor în istorie, conferențiar universitar

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova,

e-mail: ion.xenofontov@usm.md

ORCID: 0000-0002-5993-1235

POZIȚIA CIVICĂ A TINERETULUI CREȘTIN PROTESTANT
DIN RSSM LA FINELE ANILOR 1980

ГРАЖДАНСКАЯ ПОЗИЦИЯ ХРИСТИАНСКО ПРОТЕСТАНТ-
СКОЙ МОЛОДЁЖИ В МССР В КОНЦЕ 1980-х ГОДОВ

В марте 1985 г. во главе ЦК КПСС, становится Михаил Горбачев, лидер, объявивший ряд реформ, известных под общим названием «Перестройка». Одним из основных столпов перестройки стала политика «гласности», которая заключалась в установлении новых отношений между государством и обществом, между партией и обществом, а также между религиозными культурами и государством.

Процесс был сложным, так как, несмотря на лозунги, государство/партия, в широком смысле, оставалось на позициях религиозной непримиримости вплоть до 1988–1989 гг. Переломным становится 1988 год, когда публичные демонстрации набирают обороты, создаются общественные организации в поддержку Перестройки, которые через короткое время подвергаются серьезным испытаниям авторитетом партии. Таким образом, обновление духовной жизни советского общества, развитие демократии и гласности оказали заметное влияние на процессы, происходящие в среде религиозных людей и особенно протестантов.

Уже в период 1988–1989 гг., атеистическая работа в МССР, на местах, нередко была пущена на самотек. В местных газетах и журналах зачастую можно было увидеть публикации о религии, церкви и деятельности духовенства. Публицисты предпринимают первые попытки отыскать связь атеизма с произволом в годы культа личности, волюнтаризма и застоя¹. Впервые религиозность советского человека не является препятствием для его морального и материального поощрения, продвижения по службе, избрания на выборные должности.

Как отмечал Директор киевского филиала Института научного атеизма Академии общественных наук при ЦК КПСС, член-корреспондент АН УССР, А.С. Онищенко в своей аналитической записке, направленной ЦК Коммунистической партии МССР, «наиболее ре-

¹ Аналитическая записка «Об изменениях в религиозной обстановке и новых подходах в атеистической работе». In: *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века*, Гуменый И. [и др], Кишинёв, Cartdidact, 2019, с. 329-332.

лигиозными в МССР являлись представители художественной и научно-технической интеллигенции»¹.

По данным социологических исследований, проведенных в 1988 г. среди молодежи в Кишиневе и Бельцах, количество положительно оценивающих роль религии в жизни человека составило 17,8%. Почти четверть (23,4%) опрошенной молодежи допускала существование «чего-то сверхъестественного», а 30% опрошенных считало, что атеистическая пропаганда не нужна, что говорит о высоком уровне либеральных идей в молодежной среде².

В этом контексте, партийными органами, ответственными за идейно-воспитательную работу с протестантами, на передний план впервые ставится задача «развития у них чувств гражданственности, интернационалистских убеждений, повышение политической и правовой культуры», «активизации их трудовой и общественной деятельности», главное – «обеспечить единство верующих³ и неверующих в решении задач перестройки».

Документальная база

Тезисы, изложенные в данной статье, основываются на архивных документах ЦК Компартии Молдавии, которые касаются религиозной обстановки в МССР конца 80-х гг. XX века, опубликованные в сборнике документов «Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века»⁴.

В статье подробно анализируется документ из Архива Общественно-политических организаций Республики Молдова⁵, где изложен комплекс статистических данных, полученных в ходе социологического исследования, проведенного среди протестантской молодежи МССР, для выявления гражданской позиции, мировоззрения, нравственности и культуры⁶.

Материалы публикации, в дальнейшем могут стать подспорьем как для специалистов в области истории и социологии, так и для

¹ Там же.

² О результатах опроса верующей молодежи в Молдавской ССР по вопросам их гражданской позиции, мировоззрения, нравственности, культуры. În: *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века*, Гуменый И. [и др.], Кишинёв, Cartdidact, 2019, pp. 332-340.

³ Термин «верующие» в советской литературе и пропаганде в основном относился к представителям протестантских конфессий.

⁴ *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века...*, с. 332-340.

⁵ Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivei Organizațiilor Social-Politice, F. 51, inv. 73, d. 118, ff. 24-37.

⁶ *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века...*, с. 332-340.

представителей широкой общественности, желающих лучше понять характер и особенности коммунистического режима в МССР сквозь призму политики, которую проводило советское государство в отношении протестантов в последние годы своего существования.

Социально-демографические данные

В документе мы можем ознакомиться с ответами 332 молодых представителей (169 мужчин и 163 женщины) самых больших протестантских общин МССР (180 баптистов, 95 адвентистов и 57 пятидесятников) на различные социально-политические вопросы, с целью изучения их мировоззрения и гражданской позиции.

По роду занятий, опрошенные молодые люди были разделены на: промышленные рабочие – 57,2%; колхозники, рабочие совхозов – 7,5%; инженерно-технические работники, специалисты сельского хозяйства – 3,3%; служащие – 10,8%; студенты вузов, учащиеся техникумов – 4,8%; школьники, учащиеся ПТУ – 9%; художники, медработники – 1,5%; домашние хозяйки – 1,8%; другие – 6,9%¹.

Род занятий опрошенных

- Колхозники, рабочие совхозов
- Специалисты Сельского хозяйства
- Служащие
- Студенты ВУЗ-ов, Учащиеся техникумов
- Школьники, учащиеся ПТУ
- Художники, медработники
- Домашние хозяйки

Распределение по конфессиям

По возрастному определению опрошенные были разделены следующим образом: 18-20 лет – 33%, 21-25 лет – 31,3%, 26-30 лет – 35,7%².

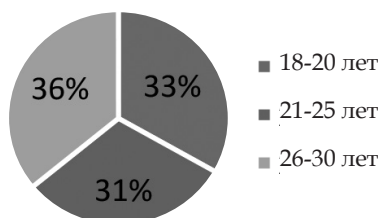
По образованию: неполное среднее имели 14,8% опрошенных, среднее общее – 48,8%, среднее специальное – 35,5%, незаконченное высшее и высшее – 0,9% опрошенных.

Как можно заметить, среди протестантов отмечается высокий уровень профессионального образования и низкий уровень высшего образования, что связано

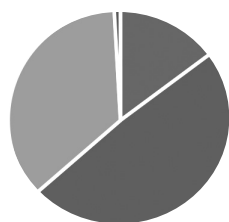
¹ Там же.

² Там же.

Возрастная структура

Структура по уровню образования

- Неполное среднее
- Среднее общее
- Среднее специальное
- Незаконченное высшее и высшее

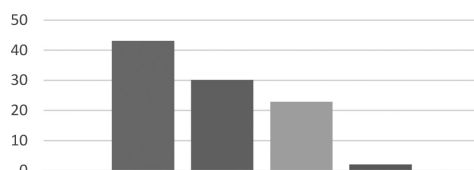
как с позицией протестантов, которые по большей части отрицали фундаментальные науки, так и со сложностями с которыми сталкивались молодые люди при поступлении в высшие учебные заведения, ввиду своих религиозных взглядов.

Анализируя предоставленные цифры, можно сделать вывод, что социально демографическая характеристика опрошенных протестантов (до 30 лет) в основном совпадает или же приближена к аналогичным показателям, характеризующим неверующую молодежь.

Также следует отметить высокий профессиональный уровень молодых людей и факт их активного включения в структуру социально занятого населения, что стало возможным благодаря начавшемуся в 60-х гг. XX века процессу омоложения протестантских общин¹.

Авторы исследования констатируют, что в условиях перестройки и демократизации общественной жизни, процесс омоложения протестантских общин и их социальной инклюзивности будет продолжаться, и в дальнейшем приведет к росту количества протестантов среди инженерно-технических работников, служащих, профессий гуманитарного профиля, студентов вузов, учащихся техникумов. «Это будет результатом процессов, отражающих равенство верующих и неверующих, полноту их социально-экономических, полити-

Отношение молодых протестантов к перестройке

- Положительно, расширение демократии
- Положительно, улучшилась духовная атмосфера
- Положительно, ускорение, социально-экономического развития
- Не интересует

¹ Nicolae Fuștei, *Comunitățile religioase ale creștinilor evangheliști-baptiști în RSSM (1944-1965)*. În: *Tyragetia*. Serie nouă, 2019, nr. 2(28), pp. 235-246.

ческих, личных прав и свобод, провозглашенных и гарантированных Конституцией СССР» – заключают исследователи¹.

Несмотря на достаточную консервативность протестантского учения, и традиционную абстракцию от политических процессов, большинство молодых христиан-протестантов положительно оценивали результаты перестройки советского общества. Так, 43,1% опрошенных отметили расширение демократии, гласности; 30,1% опрошенных оценили улучшение духовной атмосферы в обществе, а 22,9% опрошенных отметили ускорение социально-экономического развития страны и повышение уровня материальной и культурной жизни людей. Только 2,1% респондентов заявили об отсутствии интереса к политическим процессам².

Также незначительное количество молодых людей высказали мнение о том, что «сложно во всем этом разобраться», «принципы социальной справедливости медленно входят в жизнь», «в Молдавии большой разрыв между словом и делом», «перестройка требует обращения, прежде всего к Спасителю», «верующие нуждаются в духовной литературе» и другое.

Значительная часть опрошенных молодых верующих протестантских конфессий (18,3% баптистов, 23,2% адвентистов и 22,8% пятидесятников) заявили, что интересовались публикациями о ходе перестройки в различных отраслях народного хозяйства и сферах государственной, партийной, общественной жизни.

Такое разнообразие мнений, как и в целом, отношение к процессу перестройки, свидетельствует о том, что молодые христиане протестанты активно участвовали в общественной жизни и интересовались социально-политическими процессами, с которыми сталкивались непосредственно в быту или на рабочих местах.

Выявленный спектр мнений отражает также и соотношение религиозного и нерелигиозного в сознании различных конфессиональных и возрастных групп протестантов. Ответы опрошенных в какой-то мере отражают и уровень идеологической, идейно-воспитательной работы партийных комитетов, общественных организаций, характер и степень ее воздействия на людей с глубокими религиозными взглядами.

Из приведенных ответов, безусловно, можно сделать четкий вывод, что большинство молодых людей из протестантских конфессий к концу 80-х гг. XX века выступало за перестройку. Особенно важные

¹ *Религиозная политика в МССР в 80-е годы 20-го века...*, с. 332-340.

² Там же.

процессы для них заключались в расширении демократии, гласности, улучшении духовной атмосферы в обществе, в усилении борьбы с недостатками жизни советского общества и негативными явлениями атеистического воспитания.

Оценка правовых и реальных условий для удовлетворения религиозных потребностей

Данный блок анализируемого нами социологического исследования показывает, что на фоне перестроечных процессов у молодых протестантов вырос интерес в области реализации своих конституционных прав на свободу совести и правовых гарантий удовлетворения религиозных потребностей. Это, в свою очередь контрастирует с ситуацией 60-х гг., когда протестанты в основном жили на нелегальном положении, стараясь не демонстрировать свои религиозные предпочтения.

В этом контексте, 27,6% опрошенных высказали мнение о том, что протестанты ещё не полностью обеспечены условиями для удовлетворения своих религиозных потребностей, 8,7% опрошенных отметили, что протестанты в основном имеют все возможности для удовлетворения религиозных потребностей, и 7,2% опрошенных высказали мнение о том, что у них имеются все возможности для удовлетворения религиозных потребностей¹.

При этом, молодые протестанты не склонялись к противопоставлению гражданских обязанностей и религиозных убеждений. Значительная часть опрошенных молодых людей (39,1%) указали, что принимают участие в обсуждении вопросов совершенствования организации производства, улучшении условий труда с товарищами по работе, на собраниях, совещаниях в трудовых коллективах. 12,3% опрошенных отмечали, что выполнение гражданского долга, обязанностей перед коллективом и обществом полностью согласуется с их религиозными убеждениями. 10,8% отмечали, что выполнение гражданского долга, обязанностей перед коллективом и обществом в основном согласуется с их религиозными убеждениями, но иногда может возникнуть и несогласованность. О выполнении общественных поручений по месту работы, учебы заявили 15,1% опрошенных, а о том, что общественные поручения противоречат религиозным убеждениям заявили 5,4% молодых людей. Остальные воздержались от ответа на эти вопросы².

¹ Там же.

² Там же.

Некоторые молодые протестанты отмечали, что на работе или в коллективе на постоянной основе выполняют разнообразные общественные поручения: профсоюзный актив (14 человек), члены редколлегии стенгазет (10 человек), трудовая комиссия учкома (2 человека), совет воинов-интернационалистов (2 человека), члены комитета ДОСААФ (3 человека), секретари товарищеских судов (3 человека), политинформаторы (2 человека), старосты студенческих и учащихся в техникуме групп (4 человека), члены советов трудовых коллективов и бригад (7 человек).

Стоит отметить, что центральные или местные власти сами с неохотой привлекали протестантов к общественным занятиям. Так, 37% опрошенных рассказали, что с ними никто не говорил о каких-либо общественных поручениях, а 24,7% опрошенных рассказали о том, что не получают общественных поручений, поскольку являются «верующими».

В этом контексте, авторы приводят несколько цитат молодых людей: «Я – верующий и не комсомолец, поэтому общественные дела в трудовом коллективе делаются без нашего участия, а это оскорбляет нас, верующих, как граждан СССР»; «чиновники из-за страха перед вышестоящими органами не доверяют верующим общественной работы»; «создалось впечатление в вышестоящих партийных кругах, что верующим нельзя доверять никаких общественных поручений, даже закрепили за каждым верующим своего человека»¹.

Исходя из полученных ответов и реакций, авторы исследования приходят к выводу: «для создания прочной политико-правовой основы консолидации протестантов и остального советского общества (атеистов), которая будет способствовать разрядке напряженности между протестантами и местной властью, преодолению религиозного экстремизма – важно не подменять идейно-воспитательную работу с верующими администрированием, унижением их человеческого достоинства, нарушением гражданских прав. Для этого необходимо проводить аргументированную правовую работу среди верующих, убедительно объяснять им их права и обязанности, строже спрашивать с должностных лиц, отвечающих за полное и неукоснительное выполнение советских законов о свободе совести, удовлетворении религиозных потребностей верующих»².

¹ Там же.

² Там же.

По мнению социологов, значительная часть проблем, вызывающих беспокойство и двусмысленное толкование у протестантов, могли быть сняты после принятия нового Закона о свободе совести.

Каналы информации, источники пополнения знаний молодых протестантов. Виды пропаганды

Как уже отмечалось во вводной части статьи, к концу 80-х гг. XX века атеистическая пропаганда в МССР велась поверхностно и зачастую исключительно для статистики.

В социологических анкетах, около 60% опрошенных молодых протестантов указали, что были бы не против принять участие в устных формах пропаганды (лекции, вечера вопросов и ответов), но при этом отмечали: «Очень редко выступают интересные, компетентные лекторы атеисты, с которыми можно вступать в диалог», «Интересуюсь всем, если нет халтуры и есть высокая культура лектора», «Верующих не приглашают для обмена мнениями в духе демократизации, гласности, уважения их религиозных чувств» и т.п. Только 37,7% опрошенных заявило, что они не посещают такие мероприятия¹.

В то же время, на первом месте по интересу у молодых протестантов была международная тематика. Интерес к ней проявляли 29,5% опрошенных, а большой популярностью пользовались лекции про вопросы ядерного разоружения и сохранения мира.

Лекции о перестройке, расширении демократии, гласности, укреплении правовых основ социалистического государства, свободе совести, правах и обязанностях граждан привлекали четверть от представителей всех протестантских конфессий, а лекции о воспитании детей, молодежи, о проблемах молодой семьи – 24,3% опрошенных.

Авторы исследования отмечают, что молодых людей не привлекает лобовая, примитивная, вульгарная атеистическая пропаганда в виде лекций типа «Реакционная сущность сектантства», «Религия – опиум для народа» и т.п.

При этом абсолютное большинство молодых представителей протестантских конфессий выписывали и читали газеты и журналы, слушали радио (как советское, так и зарубежное религиозное), а также были приобщены к различным формам устной пропаганды.

В этом плане, интересы опрошенных молодых протестантов были разнообразны, однако 65,3% из них предпочитали публикации на темы нравственного воспитания, в том числе молодежи. 34,6% мо-

¹ Там же.

лодых людей изучали критические материалы в газетах и журналах, в которых вскрывались недостатки в воспитании детей и молодежи, а 16,6% опрошенных проявляли интерес к материалам, в которых описывались различные общественные деформации, недостатки в хозяйствовании, в различных сферах управления¹.

Около половины из опрошенных молодых протестантов интересовались вопросами международной жизни и публикациями на эту тему (41,1% баптистов, 43,1% адвентистов, 33,3% пятидесятников). Другая часть молодых людей (18,3% баптистов, 15,8% адвентистов и 7% пятидесятников) отдавала предпочтение прессе, где освещались проблемы культуры, литературы и искусства.

Почти половина опрошенных систематически прослушивала зарубежные религиозные передачи, среди которых наибольшим интересом пользовались трансляции богослужений, проповеди и беседы о Библии из зарубежных протестантских общин. Их слушали 60% баптистов, 29,5% адвентистов, 77% пятидесятников. Передачи зарубежных радиоцентров о положении религии, церкви и протестантах в СССР привлекали 20,5% баптистов, 15,8%, адвентистов, 24,6% пятидесятников.

Менее привлекательная для протестантской молодежи была телевизионная пропаганда, что можно объяснить общим скептицизмом со стороны протестантов к телевидению. Так, 35,2% молодых людей заявляли: «не смотрю телепередач», «нет телевизора». У тех, кто всё-таки уделял внимание телевидению, наибольший интерес вызывали программы: «Время», «Новости», «В мире животных», «Клуб путешественников», «Очевидное – невероятное». Больше всех эти программы просматривали адвентисты. Меньше всех – пятидесятники.

Художественные, документальные фильмы, эстрадно-развлекательные программы смотрело незначительное число опрошенных молодых протестантов, преимущественно адвентисты и баптисты. Среди опрошенных молодых пятидесятников таких оказалось, буквально, единицы.

Притом, что большинство опрошенных молодых протестантов указали, что интересуются современными научными достижениями и открытиями, определенная их часть не доверяла науке, особенно в вопросах о биологическом происхождении человека, и нигилистически относилась к научным достижениям и открытиям. Главное противоречие, которое они стремились разрешить, это гармонизировать религиозную веру и материалистические выводы науки.

¹ Там же.

Несмотря на достаточное разнообразие и количество источников информации, которые были доступны молодежи к концу 80-х гг. XX века, основным каналом получения информации, удовлетворения религиозных потребностей и эмоционального общения оставались собрания единоверцев. Их посещали 3-4 и более раз в неделю 83,3% баптистов, 44,2% адвентистов, 84,2% пятидесятников. Такие цифры свидетельствуют о том, что, несмотря на расширение свободы совести и вероисповедания в МССР, протестанты по-прежнему оставались консервативной религиозной группой, доверяющей только своим единоверцам.

Выводы

Анализируя социологические показатели, можно прийти к выводу, что на рубеже тысячелетий и на фоне разрушения советской империи, молодые протестанты в МССР проходили через сложный процесс становления частью гражданского общества, способной активно защищать свои права и без страха распространять свои религиозные убеждения.

Молодые христиане-протестанты больше не замыкались в сугубо религиозном мироощущении, а искали своё место в тогдашнем советском обществе, переживающем глубокие социально-политические и экономические изменения. На этом фоне социальная ориентированность, жизненная и гражданская позиция молодых людей, а также понимание ими смысла и цели жизни была неоднозначна, а иногда и противоречива.

Советское государство к концу 80-х гг. уже не воспринимало протестантов как фанатиков или экстремистов, однако у него уже не было сил и ресурсов поддерживать эти тенденции, чтобы интегрировать протестантов в социальную структуру советского общества.

К концу '80-х гг., все попытки советского государства навязать протестантам атеистическую пропаганду не увенчались успехом. Прямые темы атеистических материалов, выступлений, лекций и других форм устной пропаганды не привлекали молодых людей из-за своей примитивности и поверхностного отношения лекторов.

Молодые протестанты все больше проявляли интерес к нравственной тематике, к социально-экономическим, политическим, правовым проблемам общества, к вопросам перестройки, демократизации, гласности, реализации конституционного права свободы совести.

Их интересовали глобальные проблемы времени, прежде всего, вопросы войны и мира, ядерного разоружения, выживания человечества в условиях экологического кризиса, накопившихся демографических проблем. Также молодежь привлекали трактовки мировоззренческих выводов из научных открытий, достижений, в целом естественнонаучная тематика, раскрытие роли религии в истории, культуре, духовной жизни человечества и отдельных народов, соотношение религии и культуры, религии и нравственности, религии и науки.

Такой широкий спектр противоречивых суждений молодых христиан-протестантов свидетельствует о том, что, оставаясь глубоко религиозными людьми, молодые люди стремились одновременно чувствовать себя полноправными гражданами, принадлежать к религиозной общине, но при этом выполнять трудовые и гражданские обязанности, быть полезными обществу. Молодые протестанты стремились примирить светское, гражданское, патриотическое, социалистическое, наконец, жизненно практическое с религиозными, общинными, эсхатологическими принципами.

The civic position of Christian youth in the RSSM at the end of the 1980s

The end of the 1980s becomes a turning point in the relations between the Soviet state and the Protestant confessional minorities. Against the backdrop of the „glasnost” policy, the position of Protestant cults and currents, which were traditionally pursued by the Soviet state, is highlighted and strengthened. In the USSR, located on the periphery of the Soviet empire, these changes are especially noticeable. In these conditions, for the assessment of the state of society by the Soviet authorities of the MSSR, a complex sociological study devoted to studying the views of young Christians is carried out. The author of the article analyzes the sociological data obtained from the archive through the prism of the evaluation of civil views of the youth of Protestant communities.

Keywords: religion, protestantism, perestroika, glasnosti, sociology, citizenship, atheism, propaganda.

Fiodor TONU

doctorand, Școala Doctorală de Istorie, Arheologie și Filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova.
e-mail: tonufiodor@gmail.com

ISTORIA DEZVOLTĂRII MIȘCĂRILOR STUDENȚEȘTI DIN UNGARIA ÎN ANII 1980

Preliminarii

După cel de-al Doilea Război Mondial, în vara anului 1945, comunitățile studențești din universitățile și institutele de învățământ superior, în principal confesionale, care mai funcționau liber, adică cele care nu au fost interzise, au creat Uniunea Asociațiilor Studențești din Universități și Institutele de Învățământ Superior din Ungaria (MEFESZ).

Organizația se definea ca fiind una de top pentru învățământul superior, independentă de partidele politice, dar este de menționat că președinția ei la nivel național era formată din persoane legate de partidele din coaliție. Simptomatic este faptul că Uniunea Studenților Catolici, care era numeric cea mai mare organizație studențească din Ungaria, nu a fost acceptată ca membră, iar liderul său între anii 1945–1948 a fost opoziționistul de stânga Pál Jónás¹.

Până în vara anului 1948, controlul Partidului Comunist s-a extins și în domeniul managementului educațional. De atunci încolo, pregătirea deciziilor privind politica de învățământ superior a fost realizată de către Comitetul pentru Învățământul Public al Partidului Comunist și de către departamentele relevante ale aparatului de partid, în timp ce deciziile au fost luate de către Comitetul de Agitație și Propagandă și de către Secretariat. În martie 1948, sub influența centralizării comuniste, mai multe organizații de tineret au format Uniunea Populară a Tineretului din Ungaria, precursora Uniunii Tineretului Muncitor de mai târziu.

În 1948, MEFESZ-ul și-a schimbat numele în Organizația Unificată a Studenților din Universități și Institutele de învățământ superior din Ungaria și a continuat să funcționeze până la formarea Uniunii Tineretului Muncitor, organizație de tineret a Partidului Comunist, în 1950.

¹ Pál Jónás (1922–1998), a studiat, din 1940, economia la Universitatea „Pázmány Péter”. În decembrie 1944 a fost arestat de crucile cu săgeți, fiind predat Gestapo-ului. După ce a evadat, în ianuarie 1945, a participat la fondarea MADISZ-ului (Organizația Tineretului Democrat Maghiar – o organizație de stânga înființată în 1945). Între 1945 și 1947 a fost președinte al MEFESZ-ului, în 1948 a obținut un doctorat în economie, a fost arestat în același an, iar în 1953 a fost eliberat, lucrând ca muncitor. În 1956 a participat la revoluție și, după înfrângerea ei, a părăsit Ungaria. A devenit cadru universitar activ, obținând mai întâi un doctorat la Universitatea Yale, iar apoi a predat la universitățile din New York și New Mexico. A participat la activitatea Comitetului Maghiar din Exil și a Federației Națiunilor Înrobite.

Datorită condițiilor create de revoluția din 1956, s-a reînființat Uniunea Asociațiilor Studențești din Universități și Institutele de Învățământ Superior din Ungaria. Privind aspectele reînființării acestora, trebuie accentuat rolul seriei de dezbateri inițiate de Cercul Petőfi, în luna mai 1956, în cadrul Universității din Szeged, ceea ce a constituit baza ideologico-identitară a organizării activității anti-dictatoriale a tineretului universitar¹.

Reînființarea organizației a avut loc la Szeged, la 16 octombrie 1956, iar în cele câteva zile până la izbucnirea revoluției, în toată țara s-au format organizațiile MEFESZ; după aceea, organizația, extinsă la scară națională, a funcționat liber până la sfârșitul luptelor pentru libertate. Până în primăvara anului 1957, activitățile organizației MEFESZ au fost sistate, iar viața publică a tineretului universitar a fost dominată de Uniunea Tineretului Comunist de atunci (KISZ)², care, cu privilegiile acordate de partidul de stat, a devenit organul reprezentativ hegemonic al tineretului maghiar până în 1985 – intrat după aceea în declin, golit complet de semnificație –, fiind organul reprezentativ al tineretului din universități și institutele de învățământ superior.

Revenind la sistemul instituțional al învățământului superior din Ungaria din anii 1960, se poate afirma că următoarea etapă de dezvoltare de după cel de-al Doilea Război Mondial a început în 1959, iar fundamentul său juridic a fost asigurat de Legea nr. 3 din anul 1961. Rezultatele acestora pot fi evaluate doar în cifre, deoarece în trei ani – până în 1962 – atât numărul elevilor din învățământul public, cât și cel al studenților din învățământul superior a crescut cu 150%, dar, din cauza temerilor și a ineficienței în fața greutăților economico-financiare și economice ale țării, conducerea partidului-stat a oprit în 1965 acest proces de dezvoltare³. Încercarea de reformă a fost, astfel, un semnal de alarmă pentru conducerea profesională comunistă în cadrul partidului, ceea ce a dus la faptul că în domeniul educației nu s-a înregistrat nicio reformă sau vreo încercare privind dezvoltarea semnificativă a sistemului de învățământ până la sfârșitul regimului socialist.

De la mijlocul anilor 1970, din 1976 până în 1986, numărul total de studenți din Ungaria a scăzut cu 11%, invocându-se, în principal, motivele

¹ Despre dezbaterile și activitățile anti-dictatoriale ale tineretului universitar vezi: Hegedüs B. András (Redactor șef), *Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján (Dezbaterile în cadrul Cercului Petőfi în lumina proceselor verbale autentice)*, vol. I-VII, Budapesta, Editura Kelenföld Kiadó, 1989–1994.

² Székelyhídi Ágoston, *A MEFESZ és a KISZ 1956-57-ben (Organizațiile MEFESZ și KISZ în 1956–1957)*. În: *Hitel*, mai 2007, pp. 35-38.

³ Polónyi István – Tímár János, *Tudásgyár vagy papírgyár (Fabrică de cunoștințe sau de hârtie)*, Budapesta, Új Mandátum Kiadó, 2001, p. 56.

economice existente¹. Lipsa totală de autonomie a sistemului de învățământ superior și reglementarea centralizată a numărului de studenți au însemnat că învățământul superior din Ungaria a fost izolat de structurile secundare ale societății, iar formarea cadrelor a servit unor obiective economice pe termen scurt².

Pentru a înțelege apariția reprezentării studenților în anii 1980, merită o scurtă trecere în revistă apariția și dezvoltarea fenomenului de rezistență socială în anii 1970.

În Ungaria, opoziția față de partidul de stat a fost, în multe privințe, înrădăcinată în revoluția din 1956 și în gândirea reformatoare din 1968, dar a apărut ca grup și subcultură independentă abia în a doua jumătate a anilor 1970. Unii erau mai dedicați idealului unui comunism idealizat de tip acționalist, bazat pe conceptul de acțiune; în schimb, alții vedeau principala lor sarcină în reînnoirea teoriei marxiste.

De la începutul anilor 1960, Facultatea de Științe Umaniste a Universității din Budapesta (ELTE) a fost marcată de o efervescentă intelectuală deosebită. În 1961, la filosofie și-a început studiile generația care a jucat, ulterior, un rol decisiv în apariția tinerei mișcări lukácsiene³. Disidența

¹Jancsák Csaba, *Fejezetek a magyarországi hallgatói mozgalmak történetéből (Capitole din istoricul mișcărilor studențești din Ungaria)*, Szeged, Belvedere Meridionale, 2019, p. 136.

²Setényi János, *Felsőoktatás politika (Politica privind învățământul superior)*. În: *Educatio*, nr. 1, 1994 pp. 34-49.

³György Lukács (1885–1971), filosof, comisar al poporului comunist, profesor universitar, ministru. A fost influențat de lucrările lui Max Weber și Rosa Luxemburg, în timp ce studia la Berlin, înainte de Primul Război Mondial. În 1919, a fost unul dintre liderii dictaturii comuniste, care a venit la putere în Ungaria, în calitate de Comisar al Poporului pentru Învățământ Public. După căderea dictaturii, s-a refugiat la Viena și apoi și-a continuat cariera comunistă la Moscova, ca membru de frunte al Partidului Comunist din Ungaria. Din 1930, a fost membru al Institutului Marx-Engels-Lenin, iar din 1935 până în 1937 a fost membru al Institutului de Filosofie al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. La întoarcerea în Ungaria, a fost profesor la catedra de estetică și la cea de filosofie ale Facultății de Filologie a Universității Pázmány Péter din Budapesta. În 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe. A fost unul dintre executanții restructurării după model sovietic a Academiei de Științe Maghiare în 1949, iar mai târziu a devenit membru al Consiliului de conducere al Academiei. A fost unul dintre promotorii mișcării internaționale pentru pace și, în calitate de reprezentant maghiar al Consiliului Mondial al Păcii, înființat în 1949, a participat la primul congres internațional al organizației, care a avut loc la Wrocław. A participat la guvernul lui Imre Nagy în octombrie 1956, apoi s-a refugiat la ambasada iugoslavă, pentru a scăpa de invazia sovietică și, în cele din urmă, a fost trimis la Snagov ca membru al grupului lui Imre Nagy. În aprilie 1957, el și soția sa au primit permisiunea de a se întoarce acasă. În mai 1957, i s-a retras mandatul de parlamentar, care fusese neîntrerupt din decembrie 1951, și s-a pensionat în 1958. În anii 1960, o apropiere reciprocă i-a permis să revină în viața intelectuală maghiară și a fost readmis în partid în 1967. În jurul său s-a format un cerc de tineri filosofi și oameni de științe sociale, mulți dintre ei devenind ulterior critici și chiar negaționiști ai regimului.

spirituală¹ a tinerilor filosofi, prima generație de discipoli ai lui Lukács, a reușit, până la mijlocul sau sfârșitul anilor 1970, să acumuleze, prin studii tenace, premisele care erau deja disponibile într-o societate occidentală, dezvoltată în anii 1960. Una din premise a fost o schimbare de poziționare ideologică, pe care tinerii disidenți o adoptă în 1975, datorită Conferinței de la Helsinki, iar de atunci drepturile omului devin unul dintre pilonii lor conceptuali de bază, care conferă un nou conținut gândirii lor și îi ajută să devină primii reprezentanți ai „drepturilor omului” la noi².

Consolidarea și „reconcilierea” sub regimul Kádár, concretizate în creșterea constantă a consumului casnic, au creat supapele de eliberare a tensiunii sociale, prin care energiile critice la adresa sistemului puteau fi transformate în căi de scăpare individuală, prin acumularea individuală de bunuri și prin micile compromisuri în cadrul sistemului. Acest lucru a împiedicat inițiativele critice să se bucure de un sprijin de masă. Societatea a devenit imună la ideile de opoziție, astfel încât mișcările de opoziție critice la adresa sistemului au avut o sferă de acțiune destul de restrânsă. Istoria opoziției/disidenței democratice maghiare ca mișcare politico-intelectuală datează din 1968, când un mic grup de filosofi (Ágnes Heller, Mária Márkus, György Márkus, Vilmos Sós și Zádor Tordai) a protestat împotriva ocupației Cehoslovaciei (Declarația de la Korčula)³. Înfrângerea „Primăverii de la Praga” a dus la conștientizarea ideii că sistemul comunist nu poate fi reformat și că nici ideologia, nici practica nu vor genera o societate bazată pe egalitate și libertate, ceea ce a avut un efect semnificativ asupra unei anumite părți a intelectualității maghiare.

Concluzia care se impunea din evenimentele de la Praga era că epoca reformelor de sus în jos se încheiase și că „socialismul cu față umană” nu avea nicio șansă de a fi realizat. Din acel moment, comuniștii reformatori au fost văzuți și ei altfel: nu ca o alternativă, ci ca un fenomen de tranziție între două perioade represive. Era necesară o schimbare de strategie. Astfel, ei au trecut de la o critică a alienării și birocratizării sistemului la

¹ Csizmadia Ervin, *A reformmarxizmustól az ellenelméletig és az ellenhatalomig. A magyar demokratikus ellenzék (De la marxismul reformator la contrateorie și contraputere. Opoziția democratică din Ungaria)*. În: Szabó Máté (szerk.) 1968 tiltakozási hulláma fél évszázad visszfényében (Valul de proteste în lumina unui jumătate de secol), Budapesta, ELTE Bibó István Szakkollégium, 2021, 253 p.

² Csizmadia Ervin, *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988) (Opoziția democratică din Ungaria [1968–1988])*, T-Twins Kiadó, 1995, pp. 84-87.

³ În august 1968 a avut loc o universitate de vară în orașul iugoslav Korčula (pe insula cu același nume), așa cum a fost pe parcursul a câtorva ani, cu sute de participanți. Printre cei aproape șaptezeci de participanți s-au numărat iugoslavi, americani și europeni de vest și de est, inclusiv, de exemplu, Ernst Bloch, Lucien Goldman, Jürgen Habermas și Herbert Marcuse. La știrea intervenției sovietice, întâlnirea a fost întreruptă, iar participanții au întocmit o declarație comună de protest.

revendicări pornite de jos în sus, în vederea democratizării politice și a respectării drepturilor omului. Această nouă „ideologie” a constituit, de asemenea, o punte de legătură între diferitele tendințe marxiste, nemarxiste, independentiste și naționaliste.

În dezvoltarea opoziției stângii maghiare față de regimul lui Kádár, trei manuscrise importante au jucat un rol decisiv. În 1972, György Bence, János Kis și György Márkus au elaborat o lucrare intitulată „Există oare o știință economică critică?”, în care cei trei filosofi, inițial marxiști (discipoli ai lui Lukács), puneau sub semnul întrebării teoria plusvalorii a lui Marx și concluzionau că o societate funcțională nu poate fi construită pe baza principiilor lui Marx. Autorii au fost supuși unor măsuri administrative și au fost concediați din posturile lor. În acest fel, autoritățile i-au constrâns să formeze o opoziție. În 1973, a fost publicată lucrarea intitulată *Salariu la bucată* (Darabbér), în care Miklós Haraszti a rezumat experiențele sale la Fabrica de Tractoare Vörös Csillag din Kispest. Manuscrisul volumului a fost confiscat de poliția politică, iar el a fost condamnat la opt luni de închisoare cu suspendare, sub acuzația de incitare la răzvrătire împotriva statului¹.

Este de remarcat lucrarea lui György Konrád și Iván Szelényi, cu titlul *Calea intelectualilor către puterea de clasă*, care descrie sistemul socialist de stat ca fiind guvernarea unei clase exploatoare. Szelényi a fost forțat să emigreze, în timp ce Konrád a ales o viață de opoziție/disidență internă. În general, până la mijlocul anilor 1970, devenise clar că sistemul nu numai că nu era reformabil, dar era și intolerant față de opiniile, analizele și tendințele care nu erau în concordanță cu cele ale autorităților. Această conjunctură a fost agravată de alți doi factori care au schimbat situația de până atunci. Pe de o parte, criza economică mondială care se manifesta încă de la începutul anilor 1970 a început, treptat, să aibă impact în Ungaria. Pe de altă parte, în 1975, țările din blocul sovietic au semnat Actul Final de la Helsinki, care includea obligații de respectare a drepturilor omului și a drepturilor civile. Noua situație a deschis, de asemenea, perspective mai bune pentru opoziție/disidență. La începutul anului 1977, opozanții cehoslovaci au publicat o declarație numită *Carta'77*, la care s-au alăturat, câteva zile mai târziu, 34 de intelectuali maghiari.

Grupurile de opoziție/disidență maghiare au urmat strategia opoziției poloneze, fără a beneficia de sprijinul social extins al acesteia. În Ungaria, nu a existat un impact social similar celui din Polonia, cu conflicte sistemi-

¹ ÁBTL (*Arhivele istorice ale Serviciilor Securității de Stat*) 3.1.9. V 159604 Haraszti Miklós és társa.

ce permanente. Cu sistemul său specific de negociere, societatea maghiară nu numai că a tolerat, dar a și acceptat dictatura blândă care a prevalat. Apariția mișcării „Solidaritatea”, care a urmat strategia poloneză, a dat un impuls răspândirii „universităților volante” și a literaturii Samizdat, deși aceasta din urmă a fost întotdeauna mai limitată, monocentrică și în număr redus¹.

Adevăratul apogeu al opoziției a avut loc în perioada 1980–1988, pentru că, dacă înainte de aceasta era vorba mai mult de acțiuni individuale ale disidenților, slab legate între ele, în perioada analizată disidenții s-au definit ca o opoziție democratică, acționând din ce în ce mai strâns împreună.

În epoca care poartă numele lui János Kádár, primul secretar al Comitetului Central al Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar, au fost urmate modelele intelectualilor critici față de regim din anii 1970, dar tinerii universitari au trecut, încet-încet, de la a fi adepți ai modelelor de disidență la modele de dăruire, exemple pentru societate. Procesele sociale au arătat clar că această transformare nu poate avea loc fără o schimbare fundamentală a rolurilor și valorilor. Inițial, ei au înființat o „universitate secundară”, independentă de stat, fiind autodidactă și autosuficientă, adică grupuri de studiu la domiciliu, reviste semiclandestine, cursuri la universitatea volantă, în încercarea de a dobândi cunoștințe istorice, sociale, artistice și economice pe care nu le puteau dobândi la „prima” universitate oficială.

Lupta pentru reprezentare a tineretului universitar în Ungaria, în anii 1980, de la mișcare la instituționalizare.

Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov a creat oportunitatea unei schimbări sociale rapide în cadrul blocului socialist. La începutul anilor 1980, în Ungaria nu exista o reprezentare studențească conștientă, independentă de conducerea comunistă.

În cadrul mișcărilor tematice, au fost organizate grupări alternative, dar și aceste inițiative au fost rapid desființate de inerția, de măsurile consacrate ale puterii.

O astfel de încercare alternativă a fost mișcarea „Dialog” („Dialogus”), așa cum indică simbolic numele mișcării, care dorea să se angajeze în dialog în cadrul mișcării oficiale pentru pace. Pe de o parte, acest lucru a fost conceput ca o modalitate de a se angaja într-un discurs cu reprezentanți ai mișcărilor pacifiste din Occident cu privire la eliminarea barierelor ideologice dintre Est și Vest, în interesul unei Europe comune fără arme nucleare.

¹ Csizmadia Ervin, *A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988) (Opoziția democratică din Ungaria [1968–1988])*, T-Twins Kiadó, 1995, p. 182.

În afară de occidentali, dialogul urma să fie inițiat și cu mișcări similare din alte țări socialiste, cum ar fi mișcarea *Schwerter zu Pflugscharen* („Din săbii să facem brăzdare”) din RDG¹. Un al treilea nivel de dialog era prevăzut și între membrii mișcării pacifiste maghiare din țară: în primul rând, între reprezentanții mișcării pacifiste oficiale (Consiliul Național pentru Pace) și cei ai mișcării alternative („Dialog”). În Ungaria, nașterea acestei inițiative alternative a tineretului universitar este legată de „parlamentul studențesc” al Facultății de Filologie a Universității Eötvös Loránd din noiembrie 1981. Această inițiativă studențească dorea, pe de o parte, să se angajeze într-un dialog legal cu autoritățile pe tema păcii și, pe de altă parte, să protesteze împotriva încarcerării tinerilor care refuzau să servească în forțele armate, să organizeze demonstrații pentru pace și să înființeze cluburi pentru pace². Grupurile din provincie ale mișcării pentru pace au fost organizate până în primăvara anului 1983.

Grupurile au fost desființate, chiar dacă membrii lor încercau să respecte legile dictaturii maghiare și se ocupau exclusiv de pace, dar autoritățile nu au fost deloc încântate de faptul că organizația a refuzat orice încercare de centralizare și au vrut să le readucă în Consiliul Național pentru Pace, prin organizația oficială a Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar și a tineretului comunist, KISZ³.

Grupurile de „Dialog”, cu sute de membri la nivel național, au continuat să aleagă calea acțiunii independente. Prin intermediul agenților, poliția politică s-a infiltrat în grupuri din orașe universitare, precum Pécs⁴, Szombathely⁵, Budapesta. În orașul Szombathely, investigația confidențială

¹ *Dialógus* – a független magyar békemozgalom lapjában (Dialog – în revista mișcării maghiare pentru pace), anul I, nr. 5, 1983, citează Tóth Eszter Zsófia, „*En fiókos szekrény voltam, és a teásbögrével táncoltam egész este*” A szombathelyi Dialógus békemozgalom az ügynökjelentésekben és az emlékezetben, in *Betekintő* 2009 nr. 1. p. 1. Disponibil la: https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_1_toth.pdf (accesat 07.06.2023).

² Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor, *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon. Corvina – 1956-os Intézet (Un trecut sub tăcere. Statul de partid și internele. Funcționarea poliției politice în Ungaria. Corvina – 1956-os Intézet)*, Budapesta, 2008, p. 398; Haraszi Miklós, *Dialógus. Két éves a független békemozgalom (Dialog. Mișcarea pacifistă a împlinit doi ani)*. În: *Beszélő*, 9 februarie 1984. nr. 9, pp. ?; *Beszélő*. În: *Beszélő. Ediție completă*, vol. I. 1981–1984. Pegătirea materialelor pentru tipar: Havas Fanny, Budapesta, AB-Beszélő Kiadó, 1992, pp. 512–518.

³ Országos Béketanács. A avut loc în Ungaria, la 18 iunie 1949, în cadrul campaniei Vom apăra Pacea!, iar la 4 noiembrie 1950, consiliul național al acesteia s-a transformat în Consiliul Național pentru Pace. Mișcarea maghiară pentru pace a fost organizată de comitetele locale ale Frontului Popular Patriotic și de sindicate, pe baza deciziilor Consiliului Național pentru Pace. În anii 1980 și-a pierdut importanța politică.

⁴ ÁBTL 3.1.5. O-18631 Benkő Zsuzsanna.

⁵ ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller”. Dosarul de la Arhivele istorice ale Serviciilor Securității de Stat a fost întocmit pentru organizatorii Grupului Dialog, înființat la Institutul Pedagogic Berzsényi Dániel din Szombathely, care au avut relații cu grupurile înființate la Budapesta și în alte orașe universitare din Ungaria.

lă/adică secretă a folosit¹ o varietate de forțe operaționale (de informații), instrumente și metode – persoane (agenți) din rețea (de exemplu, „Kolos”, „Gerencsér”), percheziții secrete la domiciliu, studii de vecinătate, interviuri sub acoperire, interviuri cu caracter educativ, contacte oficiale² și sociale³. Ca urmare a activității poliției politice, acțiunile studenților în cauză în interesul „Dialogului” au fost reduse treptat sau au încetat începând cu martie 1984⁴. Serviciile de securitate ale statului au acționat în mod similar la Pécs. Și în acest caz, agenții⁵ erau integrați în grup, iar activitatea lor era susținută de contacte sociale și oficiale⁶. Grupul „Dialog” a fost desființat și aici.

Până în 1986, relațiile dintre statele membre ale Pactului de la Varșovia erau mai puțin intense datorită *perestroikăi* de la Moscova, iar acest lucru a avut impact asupra creării unor structuri noi de către partidul de stat maghiar, astfel încât Legea nr. 1 privind educația națională, adoptată în 1985, a creat posibilitatea înființării unor organizații locale alternative de învățământ superior, în paralel cu organizațiile instituționale ale Uniunii Tineretului Comunist (KISZ) din universități și institute. Ca urmare a legislației amintite, organizarea autoguvernărilor studențești a început să ia formă din 1986, în multe cazuri pornind de la/ sau cu sprijinul organizației KISZ, din unitățile respective de învățământ. Ideea de autoguvernare, adică de autonomie în învățământul superior maghiar, a fost exprimată pentru prima dată într-o formă organizată de către studenții care participau la sistemul de învățământ înainte de schimbarea de regim, în comunități, în esență, independente, însă, izolate, la nivel național.

Paralel cu pierderea continuă a rolului și semnificației organizațiilor locale KISZ, procesele din perioada 1986–1988, demonstrațiile autoguver-

¹ ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller”, p. 279.

² Contact oficial – definiția se bazează pe manualul de uz intern privind securitatea statului, elaborat pe baza Regulamentului de procedură al Ministerului de Interne, intrat în vigoare pe baza Ordinului nr. 1 al Ministrului de Interne al Republicii Populare Maghiare: un contact oficial este o persoană care, în virtutea poziției sale de conducere într-un anumit domeniu, linie sau obiect, sprijină activitatea organelor de securitate ale statului. ÁBTL 4.1 A-3036 Glosar de termeni privind securitatea statului 84.

³ Un contact social este o persoană loială socialismului care, la cerere sau în mod voluntar, asistă și informează în permanență serviciile de securitate ale statului. ÁBTL 4.1. A-3036 Glosar de termeni de securitate a statului 183.

⁴ ÁBTL 3.1.5. O-18826 „Geller”, p. 285.

⁵ Mester”, „Gelencsér”, „Soós”, „Arató” hálózati személyeken (ügynökök) keresztül vonták ellenőrzés alá a Dialógus csoport szervezőit („Mester”, „Gelencsér”, „Soós”, „Arató” persoane din rețea (agenți) au fost folosite pentru a controla organizatorii grupului Dialog). ÁBTL 3.1.5. O-18631 Bennkő Zsuzsanna, p. 76.

⁶ Secretarul organizației KISZ al facultății, Ferenc Gyurcsány, considerat un contact oficial datorită funcției sale de partid, a eliminat apelurile grupului Dialog în urma unei consultări cu poliția politică. ÁBTL O-18631 Zsuzsanna Benkő, 16 p.

nărilor studențești instituționale / facultative, care au avut impact local, dar și național, au dus la formarea Asociației Naționale de Reprezentare a Intereselor din Învățământul Superior (OFÉSZ). Inițial, OFÉSZ a fost o organizație care a recrutat nu numai membri studenți, ci și membri din personalul didactic și din învățământul superior, astfel Asociația a devenit, ulterior, o organizație studențească și de tineret cu drepturi depline¹.

La Budapesta, câțiva tineri entuziaști, printre care și György Fábri, ulterior președintele fondator al OFÉSZ, au început să organizeze, în toamna anului 1986, la Facultatea de Științe Umaniste a ELTE un sistem de auto-guvernare studențească – HÖK –, pornind de la organizația KISZ a facultății și profitând de Legea nr. 1 privind educația națională din 1985 și de Decretul ministrului culturii nr. 24/1986 (VIII. 31.) menționat mai sus, care au oferit posibilitatea de a forma organizații studențești locale alternative în învățământul superior, în paralel cu organizațiile instituționale ale KISZ din universități și institute². În prima perioadă de după înființarea sistemului de reprezentare a studenților, inițiativele de reprezentare a facultăților și universităților nu au reușit încă să dea dovadă de o activitate spectaculoasă, deoarece noii reprezentanți delegați în Consiliul Universității, nu înțelegeau nici măcar limbajul profesional al acestuia și nu cunoșteau structurile interne ascunse, legăturile personale și nici nu-și găseau rostul.

Cu toate acestea, ei nu au rămas în cadrul stabilit de KISZ, care era în vigoare de zeci de ani, ci au urmărit să creeze o organizație reprezentativă națională independentă. Una dintre primele etape spectaculoase ale acestui demers a avut loc în aprilie 1988, când la Universitatea din Veszprém³ a avut loc un Parlament Național al Tinerilor din Învățământul Superior, în cadrul căruia nevoia de reprezentare a intereselor studenților din învățământul superior în afară de KISZ a fost mai acută ca niciodată. Ulterior, în vara anului 1988, liderii autoguvernărilor studențești din cadrul Facultății de Științe Umaniste de la ELTE împreună cu reprezentanții autoguvernărilor studențești din alte câteva universități din Budapesta, care fuseseră

¹ Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea, *A magyarországi főiskolai-egyetemi hallgatói mozgalom története – 1988–2006* (Istoria mișcării studențești din institutele și universitățile maghiare – 1988–2006), Budapesta, HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány, 2006, p. 24.

² Kucsera Tamás Gergely, *Az országos felsőoktatási hallgatói képviselő és a magyarországi hallgatói önkormányzati modell fejlődéstörténete 1988–2008*, phd dolgozat (Dezvoltarea reprezentării pe țară a tineretului universitar și a modelului autoguvernării studențești din Ungaria 1988–2008, teză de doctorat). Disponibil la: [kucseratamasgergelyphd 1988-tól.pdf](https://www.researchgate.net/publication/354844444) (accesat: 6.09.2022).

³ Parlamentul Național Studențesc menționat mai sus, care funcționa sub auspiciile organizației KISZ și se întrunea o dată la doi sau trei ani, unde tinerii își puteau exprima opiniile într-o formă filtrată, nu mai corespundea nevoilor protejării intereselor tineretului universitar. Apariția unor „lideri ai studenților” la universități, aleși în mod democratic în primăvara anului 1988, ca alternativă la candidații KISZ, a produs o răsturnare de situație.

de asemenea formate până atunci au decis să lanseze o mișcare națională și au considerat că o demonstrație la nivel de țară ar fi „antreul” potrivit pentru aceasta. Cei doi organizatori proeminenți ai acestor manifestații¹ au fost András Pikó și László Szilasi, doi studenți ai Facultății de Științe Umaniste de la Universitatea „Attila József” din Szeged, care au fost înregistrați de poliția politică², dar nu au mai fost implicați în niciun fel.

Evenimentele care au transformat societatea și, în același timp, lumea învățământului superior au accelerat. Unele dintre revendicările studenților au fost încorporate în reforme, și astfel instituționalizate. La 1 ianuarie 1989, a intrat în vigoare un nou regulament de admitere, care prevedea ca toți cei care îndeplineau criteriile de admitere să fie admiși în instituția respectivă și a eliminat luarea în considerare a meritelor părinților în deciziile de admitere. În primăvara anului 1989, pentru prima dată, a fost posibil să se depună o cerere de admitere, fără a fi nevoie să se includă o caracterizare sau o recomandare din partea organizației KISZ a liceului. La 21 aprilie 1989, la cel de-al XII-lea Congres al său, KISZ a fost dizolvat. La 6 mai 1989, Asociația Națională pentru Protecția Intereselor în Învățământul Superior, OFÉSZ a fost înființată cu studenți și tineri universitari, devenind un susținător important al reformei învățământului superior maghiar și al schimbărilor sistemice.

Concluzii

În baza celor expuse, putem conchide faptul că, între cele două războaie mondiale, se înființau deja organizații de protecție a studenților și anumite organizații studențești pentru schimburi internaționale de studenți. Reprezentarea studenților din Ungaria nu a fost monopolizată, începând cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial până la preluarea puterii de către comuniști în 1948. Posibilitatea unei reprezentări pluraliste începe după 1985 și a fost, de fapt, stabilită în timpul schimbării de regim, moment în care poziția hegemonică a organizației de tineret a Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar a fost spulberată. Se poate afirma, de asemenea, că până în 1988, reprezentarea studenților din învățământul superior din Ungaria nu a fost lipsită de ideologie, deoarece după Primul Război Mondial, principalele organizații reprezentative au fost înființate în funcție de concepțiile religioase și de scopurile politice; începând cu 1945, a existat o prezență și o determinare politică directă, astfel chiar și în timpul revoluției din 1956 a existat un caracter de protest (politic), timp de mai bine de patru decenii.

¹ Pentru detalii despre greva de la Universitatea József Attila din Szeged, vezi: Csaba Jancsák, *Capitole din istoria mișcărilor studențești din Ungaria*, Szeged, Belvedere Meridionale, 2019, pp. 143-148.

² Pikó András ÁBTL 2.7.1. NOIJ névmutató karton.

The history of the development of student movements in Hungary in the 1980s

Until the mid-1980s, higher education in Hungary was, on the one hand, isolated from other social subsystems due to the total lack of autonomy and central regulation of the number of students, and on the other hand, university education was subordinated to the objectives economic in the short term. The need for reforms in the 1980s also reached the field of higher education. Recognizing the crisis, ideas regarding the need to transform higher education emerged in various political (party) and professional workshops, and later at the state level, since the late seventies. Parallel to all this, the student world became spectacularly active in the early eighties (similar to the generation of the sixties). In the first wave of self-organizations, peace movements (the „Dialóg” Peace Movement), „free” universities, professional colleges, dissident colleges and university clubs began their activities. One of the questions of our analysis, to what extent were these independent initiatives and to what extent were the „organic development” of the transition period of the UTM – Communist Youth Union (Kommunista Ifjak Szövetsége- KISZ). In 1985, a new higher education law was voted. In addition to the UTC (KISZ), the law opened the way for alternative self-organization of students in the university student representation system. New student movements were created many times by the former satellite organizations of the state party – Association of Pioneers, Association of Young Communists (KISZ), etc. –, in some cases these organizations partially provided the material-infrastructural and not least personal basis of the developing social organization, they were partially transformed and functioned as student movements. In addition to the continuous loss of role and the emptying of local UTC organizations (KISZ), the characteristic processes of the period 1986–1988 were the local but also national demonstrations of student organizations, all these processes led to the establishment of the National Association of Interests of Higher Education (OFÉSZ). In the spring of 1990, the already formalized national student representative, two events took place that ensured the organization’s external legitimacy and marked a new era in the history of student representation in Hungary.

Keywords: Higher education, students, organizations, movements, UTM, UTC, Hungary.

István BANDI

doctorand, cercetător științific

Arhiva Istorică a Serviciilor Secrete din Ungaria, Budapesta, Ungaria,

e-mail: istvanbandi@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4301-3755

FENOMENUL MUZICII DE DANS A ANILOR 1980, ÎN BAZA MĂRTURIILOR STUDENȚILOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Indiferent de țară sau perioada istorică, dansul ocupă un rol central în viața tinerilor, fiind nu doar o modalitate de distracție, ci și o formă de comunicare și exprimare socială. În acest articol, vom analiza impactul muzicii de dans din anii 1980 asupra culturii de tineret și a societății, în general, în baza relatărilor studenților din RSS Moldovenească, mai exact, ale celor de la Institutul Pedagogic (Universitatea Pedagogică) de Stat „Ion Creangă” și Tehnicumul de Medicină din Bălți.

Mărturiile studenților din RSS Moldovenească dezvăluie modul în care muzica de dans și discotecile au influențat moda, atitudinile și stilul de viață al tinerilor din perioada respectivă. Fenomenul muzicii de dans din anii 1980 a avut un impact semnificativ în RSS Moldovenească, reprezentând o tranziție spre o cultură a libertății și individualității. Prin intermediul mărturiilor studenților, studiul oferă o perspectivă asupra unui moment important din istoria culturală și socială a republicii.

De la „dansuri” la „discotecă”

Studenții anilor 1980 au fost martorii unor procese culturale curioase, în care muzica de dans a devenit un element central al vieții lor. În ciuda faptului că muzica de dans era considerată de autorități drept o amenințare la adresa valorilor de partid, tinerii au continuat s-o asculte, s-o răspândească și s-o danseze, împărtășind, astfel un sentiment de comunitate și libertate.

Muzica de dans a anilor 1980 reprezintă un fenomen deosebit în viața cotidiană și de divertisment din spațiul sovietic. Dansurile, numite mai nou și *discoteci*, nu reprezentau nimic altceva decât niște evenimente publice, la care oamenii dansau sub o anumită muzică. O perioadă, aceste dansuri erau socotite marginale, fiind o scuză pentru cei care nu-și puteau permite să meargă la dansurile cu muzică vie, care aveau loc pe terenurile de dans special amenajate. Unul dintre factorii-cheie care a contribuit la această expansiune a muzicii de dans a fost tranziția de la muzica vie către cea pusă la discoteci de pe casetofoane. Tinerii deja puteau asculta muzică și dansa în intimitatea propriei locuințe sau propriului cămin, fără a mai fi nevoie să se deplaseze la terenurile de dans sau în alte spații de acest gen.

Acest lucru a permis o accesibilitate și o libertate mai mare în alegerea muzicii preferate și în exprimarea prin dans.

Comparativ cu dansurile anterioare, discotecile nu mai presupuneau o coregrafie anumită. Fiecare dansa cum vroia, cum simțea. Ceea ce numim noi, acum, discotecă, se consideră că a apărut în Uniunea Sovietică la începutul și mijlocul anilor 1980. Principala deosebire între discoteci și dansuri era că, în locul muzicii vii, de muzică răspundeau unul sau doi băieți, numiți „disk jokey”, care, de obicei, stăteau la o măsuță aparte și puneau muzică la un casetofon cu bobine, ulterior, cu casete audio.

Spațiul RSS Moldovenești, la fel, a fost parte a acestor fenomene culturale, iar în cele ce urmează, în baza mărturiilor orale ale studenților perioadei vizate, vom încerca să pătrundem în esența lucrurilor perindate acum mai bine de 40 de ani.

Spațiul

Din interviurile cu studenții anilor 1980, aflăm că, cel mai des, discotecile se desfășurau în coridorul de la etajul I al căminelor studențești sau în subsolurile acestora, iar la ele participau doar locatarii căminului. Doamna de la recepție, supranumită în popor „vahtă”, nu permitea, în mod categoric, străinilor să intre. De obicei, discotecile aveau loc duminica, fiindcă vinerea și sâmbăta mulți plecau acasă, pe când duminica studențimea revenea., „iar a doua zi era jale cu dusul la prima pereche”¹.

Discoteci se mai făceau uneori la universitate, în sala de festivități. Deja aici, exista și practica de a invita studenți și din alte instituții de învățământ superior. „Discotecile de la universitate niciodată nu se făceau doar între noi, mereu erau invitați și cineva din afară”².

„Acolo, de obicei, erau invitați și studenți de la alte universități, ca să socializăm și să facem cunoștință între noi. [Acolo] se stabileau prietenii, iar unele fete s-au măritat chiar în urma acestor cunoștințe. Discotecile de la universitate se făceau în zilele de weekend, sâmbătă sau duminică”³.

În practica de a invita studenți de la alte universități observăm, de asemenea, o selectivitate specifică, astfel încât „[...] niciodată n-a fost așa ca, de exemplu, cei de la „Pedinstitut” [Institutul de Stat „Alec Russo” din Bălți] să-i cheme pe cei de la „Ucilișce” [Tehnicumul de Medicină din Bălți]”⁴. „Ei se socoteau de rang mai înalt. Dar nici noi tare nu ne supăram”⁵.

¹ Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Natalia Popovici* la 29.09.2022. *Arhivă privată*.

² Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Galina Mîrzac* la 29.09.2022. *Arhivă privată*.

³ *Ibidem*.

⁴ Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată*.

⁵ *Ibidem*.

Comparativ cu studenții anilor 1970, cei din anii 1980 spun că de terenurile de dans nu știau și nu prea se duceau. În opinia lor, terenurile de dans încep să poarte o reputație rea. „Posibil, de asta și ne dădeau voie să facem discoteci în cămin, ca să nu mergem încolo. La terenurile de dans din centru [la Bălți] se duceau cele mai destrăbălate fete. Noi le întrebam: și nu te temi? Iar ele răspundeau: ei, da ce-o să ne fie?”¹.

Muzică la modă

Ținând cont de impedimentele pe care le întâmpinau studenții anilor 1970, dispozitivele cu muzică se cumpărau deja mai liber, cu toate că unele trupe și interpreți, în opinia conducerii de partid, erau considerate/ți nefavorabili. În baza interviurilor luate, putem sublinia că la magazine se comercializa preponderent muzica interpreților de limbă rusă, însă repertoriul discotecilor din RSS Moldovenească avea specificul său. Aici surprindem cum tineretul moldovenesc s-a aflat la intersecția a diverse valuri de muzică, pe care, convențional, în ordinea popularității, le putem împărți în: cea occidentală (în limba engleză și italiană), cea sovietică (în limba rusă) și cea locală (în limba română). La discoteci, povestesc studenții, de obicei se puneau 3-4 cântece mai active, care mai apoi culminau cu renumitele „medleacuri”².

Anii 1980 au adus o schimbare semnificativă în preferințele muzicale ale publicului. Muzica academică și de estradă au fost înlocuite, treptat, de interpreți energici și carismatici.

Se bucura de o popularitate imensă trupe cum ar fi ABBA, Modern Talking, Boney M, Baccara, iar italo disco³, în general, a devenit un curent aparte în muzica de dans. Nu era discotecă fără vreun cântec în italiană. Cei mai populari erau Al Bano și Romina Power, Adriano Celentano, Toto Cutugno, Ricchi e Poveri ș.a. În pofida faptului că piesele lor erau într-o limbă complet străină, refrenurile acestora erau fredonate pe derost. Din sovietici, la modă erau Valerii Leontiev, Vladimir Kuzmin și Alla Pugaciova⁴.

Din interpreții locali, la discoteci, disk jokey-ii puneau compozițiile Sofiei Rotaru, Anastasiei Lazariuc, iar uneori și cele ale lui Ion Suruceanu – însă nu toate cântecele, și mai rar⁵.

¹ *Ibidem.*

² Medleac – argou, prin care se subînțelege o compoziție muzicală liniștită, lentă.

³ Italo disco – gen muzical care a apărut în Italia la sfârșitul anilor 1970 și a fost produs, în mare parte, la începutul anilor 1980. Italo disco a evoluat din muzica underground de atunci, pop și electronică, atât locală, cât și străină.

⁴ Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată.*

⁵ *Ibidem.*

În ceea ce privește muzica occidentală, în anii 1980 se face observată o sexualizare a muzicii pop și a celei de dans, dar și o abordare mai deschisă și mai provocatoare a versurilor cântecelor interpretate de către cele mai celebre cântărețe, devenite și sex-simboluri ale vremii. Ele reprezintă un fenomen distinct pentru anii 1980, fapt care a dat naștere unei noi estetici în industria muzicală.

Samantha Fox a fost una dintre cele mai cunoscute sex-simboluri ale anilor 1980, datorită hiturilor sale, precum „Touch Me (I Want Your Body)” (1986) sau „I Surrender” (1987). Versurile cântecelor ei nu mai păstrau inocența caracteristică interpreților din deceniile anterioare, ci erau mai directe și mai provocatoare.

La fel, în acest context, o putem menționa pe interpreta Sabrina, al cărei hit „Boys” (1987) nu lipsea de la nicio discotecă și avea o popularitate enormă, mai ales în rândurile părții masculine a tinerilor.

Această tendință a fost observată și în cazul altor artiste renumite, care au contribuit la redefinirea conceptului de feminitate în industria muzicală. Printre principalele interprete se regăsesc C.C. Catch, Kim Wilde, Sandra, care au reușit să devină populare nu numai datorită talentului vocal, dar și prin modul în care și-au exploatat sexualitatea în promovarea muzicii lor.

E important de menționat că această tendință de sexualizare a muzicii pop și de dans a fost rezultatul unor schimbări culturale și sociale de epocă. Anii 1980 s-au caracterizat printr-o mai mare deschidere față de subiectele de sexualitate și de o revoluție în modul în care societatea percepea și discuta acest aspect.

Față de acest subiect, unul din respondenții noștri afirmă faptul precum că „(...) mai în glumă, mai în serios, fetele doreau miri ca Adriano Celentano sau ca cei din Modern Talking, iar băieții – mirese ca Samantha Fox sau blonda¹ din ABBA”. „Din jurnale, erau anumite pagini duble pe care le puteai atent scoate și pune pe perete în cameră. Măcar că părinții nu prea dădeau voie, noi, oricum, aninam vreo două”².

Sălile discotecilor

Foștii studenți povestesc că în ceea ce privește sălile unde se făceau discotecile, acestea erau, în general, simple și neîmpodobite, cu excepția unor sărbători, când sala era decorată. Principalul accent era pus pe muzi-

¹ Este vorba despre celebra Agnetha Fältskog (n. 05.04.1950), interpretă care a devenit vestită în calitate de membră a trupei ABBA.

² Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată*.

că și pe prezența tinerilor. În cazul în care se desfășurau evenimente în săli de festivități sau cantine, băieții erau responsabili să mute scaunele în jurul pereților, eliberând, astfel, pentru dans centrul sălii.

„Apăruse pe atunci chestia cu *svetomuzica*¹ și discobolurile. Se stingeau luminile și sclipeau doar ele. Era frumos. Iar când cineva din adulți brusc aprindea lumina, mai ales la *medleacuri*, când băieții mai cuprindeau fetele [...], toți se ascundeau ca *taracanii*² și strigau s-o stingă înapoi”³.

Vestimentația

Muzica de dans a anilor 1980 a avut un impact puternic asupra vestimentației tinerilor. Discotecile au devenit locuri de socializare și de exprimare a individualității, iar aspectul fizic constituia un element important. Tinerii se străduiau să arate cât mai frumos și să se remarce în mulțime. Copiind vestimentația interpreților celebri, îmbrăcămintea tinerilor devine mai liberă și nonconformistă, iar la discoteci nu erau impuse anumite dress-coduri. „La discoteci nu erau interdicții la îmbrăcămintă. Era moda de pulovere și bluze cu inscripția „Boys”, pantaloni „piramide” și „banane”, la fete fuste-blugi și ștrampi cu „setocika”, care erau și practice, fiindcă puteau fi ușor legate, dacă se rupeau”⁴.

În ceea ce privește părul, fetele foloseau *bigudiuri* și făceau coafuri care acum par extravagante. Încălțăminte populară era reprezentată de renumitele „mălinițe” și „kolodki”. Toate aceste elemente vestimentare reflectau dorința tinerilor de a se diferenția și de a-și exprima personalitatea într-un mod unic.

Părerea părinților

Ca în relațiile părinți – copii din toate timpurile, generațiile mai în vârstă priveau sceptic noile tendințe și gusturi muzicale ale copiilor lor. „Părinții se uitau rău la gusturile noastre. Ei spuneau: ce, acestea-s cântece? Din muzica de pe atunci ei agreau doar interpreți cum ar fi ca Sofia Rotaru și Alla Pugaciova, spuneau că nu înțeleg despre ce se cântă și că vă duceți și «vă zghihuiți după muzica ceea străină». Lor le plăceau concertele, unde să te așezi frumos, liniștit și să ascuți liniștit muzica”⁵.

¹ Se are în vedere un utilaj special, care în funcție de sunet, emitea lumini multicolore în sală.

² Gândacii de bucătărie (rus.).

³ Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată*.

⁴ Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Natalia Popovici* la 29.09.2022. *Arhivă privată*.

⁵ Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu *Respondentul anonim* la 02.10.2022. *Arhivă privată*.

Concluzii

Muzica de dans din anii 1980 reprezintă un fenomen unic, care a ieșit în evidență în cotidianul tineretului vremii, individualizând această decadă față de anii 1960 sau 1970. Această perioadă a fost marcată de tranziții interesante în industria muzicală. Pe de o parte, a avut loc trecerea de la muzica vie către cea de casetofon, oferind oamenilor posibilitatea de a audia și dansa după muzica preferată, practic, oriunde. Pe de altă parte, s-a produs o schimbare în preferințele muzicale, de la muzica de estradă la cea pop, cu interpreți energici și carismatici. Acest lucru a adus un specific aparte și o estetică unică muzicii pop a anilor 1980. Totodată, această decadă a fost marcată de o evidentă sexualizare a interpreților și a industriei muzicale, în general, care au reușit să-și capitalizeze imaginea și să devină foarte populari în rândul tinerilor. Un ultim aspect interesant al muzicii de dans din anii 1980 este faptul că aceasta a devenit un instrument universal de comunicare. Diferențele dintre orașele-capitale, cele periferice și sate nu mai erau atât de evidente în ceea ce privește muzica dezirabilă la discotecă. Muzica de dans a fost un factor de unificare, aducând oamenii împreună și creând o comunitate în care distracția și comunicarea prin dans depășea anumite bariere.

Lista martorilor (a persoanelor intervievate):

Natalia Popovici, studentă la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie, Institutul Pedagogic (Universitatea Pedagogică) de Stat „Ion Creangă” în perioada 1987–1992.

Galina Mîrzac, studentă la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” în perioada 1989–1994.

Respondent anonim, studentă la Tehnicumul de Medicină din Bălți în perioada 1984–1987.

SURSE ICONOGRAFICE

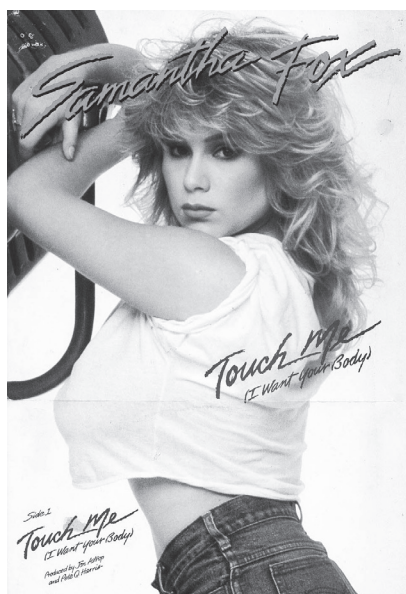
Disk jockey la o discotecă sovietică (poză simbol).
Sursă: <https://dubikvit.livejournal.com/305517.html?page=1> (accesat: 15.05.2023)

Tinerii în timpul unui „medleac” (poză simbol).
Sursă: <https://dubikvit.livejournal.com/305517.html?page=1> (accesat: 15.05.2023)

Renumitul duet german Modern Talking.
Sursă: <https://www.pinterest.com/pin/1101763496312706884/> (accesat: 15.05.2023)

Interpreta Samantha Fox pe coperta albumului său de debut „Touch Me (I Want Your Body)”. Sursă: <https://www.amazon.com/Samantha-Touch-record-picture-sleeve/dp/B00ILYYTC2> (accesat: 15.05.2023)

Interpreta Sabrina pe coperta albumului „Boys (Summertime Love)”. Sursă: <https://www.amazon.co.uk/Boys-Summertime-Love-Vinyl-Single/dp/B07WFQSD5W> (accesat: 15.05.2023)

Legendară trupă suedeză ABBA. Sursă: <https://www.pinterest.com/pin/1009791547677829437/> (accesat: 15.05.2023)

*The dance music phenomenon of the 1980s based on the testimonies
of students from the Moldavian SSR*

Regardless of the country or historical period, dance occupies a central place in the lives of young people, this being not only a way to have fun but also a form of communication and social manifestation. In this article, is examined the impact of dance music from the 1980s on youth culture and society in general, based on the testimonies of students of the period from the Moldovan SSR, namely from the Moldova State University, State Pedagogical University „Ion Creangă ” and the College of Medicine from Bălți. The testimonies of the students of the Moldovan SSR reveal how dance music and discotheques influenced the fashion, attitudes and lifestyle of the youth of that time. The dance music phenomenon of the 1980s had a significant impact in the Moldovan SSR, marking a shift from traditional to modern values, to a culture of freedom and individuality Through the testimonies of the students, this article offers a perspective on an important moment in the cultural history of the Moldovan SSR.

Keywords: music, pop, dance, discotheque, Moldovan SSR, culture, students, 1980

Sorin ȘCLEARUC

doctorand, cercetător științific

Centrul de Studii Interdisciplinare „Silviu Dragomir”,

Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: sorin.sclearuc@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8693-3770>

NUNȚILE STUDENȚIEI ANILOR 1980 ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

Preliminarii

Nunțile sunt cele mai spectaculoase evenimente care marchează mentalul colectiv al oricărei comunități. Desigur, de la o generație la alta, ceremonialul nupțial, inclusiv în mediul studențesc comportă schimbări modernizatoare, înregistrând caracteristici diferite, condiționate de anumite circumstanțe istorice, politice, ideologice, culturale și/sau sociale¹. Din această perspectivă, nunțile predecesorilor noștri, în special cele efectuate cu participarea studenților, pe parcursul anilor '80 ai secolului trecut, cu toate elementele definitorii, nu au fost neapărat identice. După cum arată titlul, scopul studiului de față este analiza nunților realizate cu implicarea și participarea studenților de la instituțiile de învățământ superior din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Cadrul cronologic al studiului cuprinde anii 1980 – începutul anilor 1990, derularea nunților fiind ancorată la schimbările din ultimul deceniu de existență al URSS și apariția statelor suverane pe fundalul decăderii conglomeratului sovietic. Considerate evenimente majore, nunțile la care participau studenții erau organizate, de obicei, „în localitatea de unde era fie băiatul, fie fata”². O particularitate totuși a desfășurării nunților în perioada vizată rezidă în faptul că se atestă o intercalare a mediilor – din cel rural în cel urban, crescând tendințele de transferare a derulării nunților de la sat la oraș, acestea fiind sărbătorite în localuri de alimentație publică sau în restaurante. Noua tendință era caracteristică, în special, nomenclaturii sau elitei rurale, formate din președinții de colhoz, care își doreau pentru propriii copii evenimente mult mai speciale decât cele încadrate în cotidianul sărbătoresc rural.

¹ Vezi: Lidia Prisac, *The Soviet Moldavian Kolkhoz Weddings in the Vintage Photos. Oral History Study*. În: *DROBETA XXV*, Seria Etnografie, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, c. 211-232; Lidia Prisac, „...Frumoase-s nunțile-n colhoz...” sau despre mariaj în mediul rural sovietic (1960–1980). În: *Dupa 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul / Cosmin Budeanca, Florentin Olteanu (coord.), Iași, Polirom, 2017, pp. 181-200.*

² Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Învățământul superior în RSS Moldovenească: o abordare din interior*. În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Vol. 1 / ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov [et al.], Chișinău, Lexon-Prim, 2022, p. 26.

Suportul informațional de bază, utilizat în abordarea subiectului, îl constituie fragmentele extrase din interviurile semistructurate, colectate în corespundere cu metodologia de cercetare specifică istoriei orale. Dimensiunea originală de aplicare a istoriei orale în rândul studenților de altădată ne-a permis valorificarea „experienței trăite” în perioada studenției, inclusiv la capitolul participării la nunți (proprii sau ale colegilor).

Un alt material important care acumulează valoare de document și se regăsește cu prisosință în studiul de față, îl constituie sursele iconografice, adică fotografiile de epocă.

Context istoric

Pornind de la premisa manifestării unor tendințe de valorizare a trecutului, trebuie să semnalăm faptul că Marea Istorie din limitele temporale cercetate a înserat o serie de evenimente care au avut un impact major asupra societății. Astfel, în intervalul enunțat, se desprind câteva evenimente definitorii, care au marcat pregătirea și desfășurarea nunților în RSS Moldovenească, inclusiv participarea la acestea a studenților din mediul școlilor superioare de învățământ. În acest sens, studenții anilor 1980 au resimțit din plin era gorbaciovistă cu efectele *transparenței* și *restructurării*, însoțite de fenomenul *legii seci* (*сухой закон*)¹, a *deficitului*, *speculei* generate de criza mărfurilor, a produselor alimentare și de inflație.

Căsătoriile în rândul studenților

De obicei, legăturile de mariaj printre studenți (așa cum arată relatările celor intervievați) se înfiripau odată cu generarea procesului de studii în cadrul instituțiilor superioare de învățământ. Soții Miron, ambii foști studenți la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău își amintesc următoarele: „Ne-am întâlnit în 1985, când eram studenți la medicină, eu în anul I, el – în anul II. Atunci, nu doar toamna, ci și vara, după ce terminam sesiunea, ne duceau la lucru [...]. Prima dată ne-au trimis la Tiraspol, la fabrica *Detskogo Pitania*², așa se numea întreprinderea. Lucram în ture, [fetele] la linia de ambalare [...], băieții duceau [borcănelele] în depozit [...]. Lucram și noaptea. Câteodată linia de ambalare se mai strica. Atunci stăteam la vorbă, jucam volei. Cât eram la fabrică mai ieșeam în oraș la câte o cafea sau mergeam la vreun film [...]”³.

¹ Vezi: Ion Xenofontov, *Consumul de alcool din RSS Moldovenească. Tradiție și imixtiune politică în anii '80*. În: Simpozionul internațional *Stat și viață privată în regimurile comuniste*. Făgăraș-Sâmbăta de Sus, 3–5 iulie 2008, Iași, Polirom, 2009, pp. 422-429.

² *Fabrica de preparare a produselor alimentare pentru bebeluși/copii* (rus.).

³ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron despre căsătoria și nunta acestora, organizată la Chișinău, la 14 februarie 1987. Vezi: Lidia Prisac, „...Frumoase-s nunțile-n colhoz...” sau despre mariaj în mediul rural sovietic...

Un alt reprezentant al Institutului de Stat Medicină din Chișinău, Oleg Cotruța, memorează: „De obicei, băieții după armată puneau mâna pe fetele după 10 clase, la anul II, III. Deja la anul IV se căsătoreau cei de aceeași vârstă. La anul I și II mergea selecția fetelor tinerele cu aceștia de după armată, care erau cu vreo doi-trei ani mai mari decât noi și se considerau mai copti. Nebuneau fetele după 10 clase [...]. Se căsătoreau și fetele care erau după școala medicală, care aveau 23-24 de ani”¹.

O altă părere ține de faptul că nunțile printre studenți în mare parte aveau loc în anii terminali ai studiilor „Majoritatea au jucat nunta exact în ultimul an de studii. Dacă ai bani, atunci poți chefui, de exemplu, poți să sărbătorești într-o cafenea. Dar din rândurile noastre s-au căsătorit relativ puțini, am apucat doar trei nunți. Restul s-au căsătorit mai târziu”².

Drumul studenților spre nunțile de la sate

Desfășurarea nunților cu participarea studenților era un eveniment irepetabil. Activarea memoriei episodice a martorilor, legată de acest fapt, denotă întâmplări unice, uneori de mare încărcătură emoțională. „Am fost la nunți la colegi de-ai mei, care s-au căsătorit imediat după facultate, am fost la nunți moldovenesti, în sate, frumos”³. „Toți colegii de grupă urcau într-un autobuz și se duceau la nuntă, apoi, organizat, veneau înapoi. Acolo erau așteptați, stăteau câteva ore și apoi se întorceau înapoi”⁴. „Erau niște nunți frumoase. Ne organizam toată grupa cu autobuzul. Ne duceam prin satele de baștină de unde erau colegii, colegele și toți eram cu buchețele de nuntași, de tineret. Băsmăluțele ne scoteau în evidență din toți nuntașii. Eram primiți de părinți în mod special. Studenții veneau flămânzi de la facultate, ne cinsteau, nu era fără asta. Nu aveam dreptul să cinstim nimic. Trebuia numai apă să luăm, dar cu noi totuși nu mergea conducătorul de grupă. Ne străduiam să fim toți grămăjoară, să nu se întâmple, Doamne ferește (!) ceva, dar ne duceam foarte frumos înapoi la Chișinău. Erau studenți chișinăuieni. Era foarte veselă studenția și aveam o vârstă foarte fericită”⁵.

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

² „Mi-a fost foarte greu să trăiesc din bursă” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Stanislav Macarciuc]. În: *Recurs la memorie...*, p. 359.

³ „Nu se permitea să gândești liber” [Interviu realizat de Sorin Șcleruc cu Alexandru Ciuvaga]. În: *Recurs la memorie...*, p. 189.

⁴ „A venit cineva de la KGB, am fost toți interogați” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Ion Ghilașcu]. În: *Recurs la memorie...*, p. 280.

⁵ „Grupele moldovenesti eram cu o treaptă mai jos decât grupele rusești” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Olga Soroceanu Petrenco]. În: *Recurs la memorie...*, p. 712.

Așa cum majoritatea nunților erau organizate la sate, studenții nuntași, colegii mirilor, se deplasau pentru consemnarea evenimentului cu autocarul sau cu trenul. „La nunți ne duceam cu autobusele de rută și cu trenul. Unde era tren, cu trenul ne duceam. Dacă unii părinți puteau să-și permită, aduceau studenții cu mașina. La petrecerea mea în armată, tata a organizat un autobuz cu *butkă*, închisă toată, se chema *gruzo-taxi*¹ [...]. Ne duceam, era entuziasm, nu era invidie, cei de la oraș se considerau un pic altfel, dar până la urmă pe la nunți îi dădeam cu capul de pământ, îi îmbătam [...]. Era vesel. Nu mergeau toți din grupă [...]².”

La nunți ca la „aliniera sub drapel”

Specific nunților din anii 1980, în raport cu nunțile de astăzi, este faptul că prezența studenților era una covârșitoare. Nadia Cristea, care a abolit două facultăți la Univeristatea de Stat din Chișinău (de Biblioteconomie și, alta, de Istorie) își amintește că prezența era „ca la drapel”. „Nu știu dacă lipsea unul-doi. Nu exista să lipsească. De aia era sigur, când se închiria un autobuz, era sigur că era plin și, dacă erau fetele de la noi și nu se umplea, veneau băieții de la alte facultăți sau colegi [...]. Tot timpul noi ne duceam cu autobuze pline [...]³.”

Nunțile rurale cutumiare

Desfășurarea nunților la sate presupunea încadrarea tuturor nuntașilor în tiparele tradiționale, cu diferite obiceiuri și datini. În anii 1980 se atestă o perpetuare a acestor datini, în special, în mediul rural. „La noi erau nunțile tradiționale; când s-a început povestea cu restaurantele, nunțile s-au stricat [...]. Toți făceau nunțile acasă, cu neamurile în casa cea mare. În cort au început să le facă hăt încoace [...]. Nunta mergea prin sat, se duceau la mireasă, veneau [...]. La nunta mea am invitat colegii de la institut, dar taman erau în vacanță! De la Marusea au fost!”⁴.

Așa cum locul de întâlnire a tinerilor era la Chișinău, unele nunți erau organizate atât în localitatea de baștină a mirelului, cât și în cea a miresei „Nunțile [se organizau] în corturi. Noi am făcut două nunți: una la Țari-grad și una la Cușmirca. Cu un cort mare și cu multă lume, era obiceiul ca fiecare nuntaș să aibă prosop”⁵.

¹ *Taxi de mărfuri* (rus.).

² Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Nadia Cristea la 26 iunie și 1 iulie 2023. *Arhivă privată*.

⁴ „*Politehnica nu avea timp de descărcat vagoane!*” [Interviu realizat de Lidia Prisac și Ion Valer Xenofontov cu Ștefan Prisac]. În: *Recurs la memorie...*, pp. 536-537.

⁵ „*Sistemul și-a îndeplinit obiectivul prin cărțile, manualele, prin ziarele celea mincinoase*” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Nina Cîrstea]. În: *Recurs la memorie...*, p. 211.

Unele nunți din mediul rural puteau dura și câteva zile: „Nunta studențească este o nuntă pentru tineri. Erau nunți ca la moldoveni, în cort, cu muzicanți, cu neamuri, cu nănășei. Nunta se organiza, de obicei, în localitatea de unde erau [mirii]; mergeam și noi [studenții - *n.a.*] ca invitați la această nuntă, dansam, stăteam la masă, veneam cu daruri. Se făceau nunți exact cum se fac acum”¹. „[...] Îmi plăceau nunțile din sat. [...] Te duceai la nuntă, descopereai dansurile acestea naționale, strigături [...]. La noi toate nunțile se făceau așa cum era obiceiul în trecut. Nu se făceau sâmbăta [...], ci duminica. Tinerii se cununau și după masă era nunta. Nunta dura câteva ore până la ora zece. Nu era toată noaptea. A doua zi, nunta se prelungea acasă la mire. În prima zi, când erau la mireasă, veneau oaspeții [...]”².

Studenți la nunțile între tradiție și modernitate

O particularitate a nunților organizate în mediul studențesc în anii 1980, potrivit relatărilor celor intervievați, se caracterizează prin faptul că acestea începeau să depășească tiparele cutumiare de altădată, fapt condiționat, în special, de desfășurarea nunților în mediul urban. „Nunțile studențești erau făcute chiar la cantina universității, [...] doar cu studenți. Personal, am avut nuntă din studenți doar. A venit grupa mea și grupa lui, atât, și n-am avut niciun fel de [...] tradiții, cum se fac la noi. La mine a fost foarte, foarte lejer. Bine, și tradițiile își au locul lor, nu trebuie să le negăm”³.

Din cauza condițiilor impuse de restaurante, numărul nuntașilor era restricționat. „N-am făcut înțelegerea în sensul tradițional al cuvântului. În 1987, când am făcut nunta, părinții din ambele părți s-au întâlnit la Chișinău, unde învățam și s-au înțeles când, unde și câte persoane vor fi la nuntă. Atât! [...] „Nunta noastră a fost fără legături, cum se obișnuia, au fost doar niște cadouri pentru socrii mari și socrii mici”⁴.

¹ „Viața mea de elev și apoi student a fost cu mult mai interesantă, decât cea a generațiilor contemporane” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Svetlana Buruiian]. În: *Recurs la memorie...*, p. 155.

² „După '89 m-am simțit profesor fără diplomă” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Tatiana Găină]. În: *Recurs la memorie...*, p. 269.

³ „M-am dus primul an și erau 15 pe un loc” [Interviu realizat de Sorin Șclearuc cu Maria Bantea]. În: *Recurs la memorie...*, p. 99.

⁴ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...

Nunți comsomoliste (?)

Deși cercetările denotă faptul că nunțile comsomoliste, denumite și „roșii”, nu au avut priză în mediul dintre Prut și Nistru¹, unii martori relatează și despre desfășurarea unor asemenea nunți în rândul studenților. „Nunți se făceau, dar numai nu erau comsomoliste [...], poate s-a încercat, dar nu a prins în rândul oamenilor [...]”²!

„În perioada studenției am fost la foarte multe nunți. Nu erau nunți comsomoliste – erau nunți frumoase, cu tradiții. Am fost la Țaul, la Edineț, la Strășeni, la Chișinău și la Pănășești. Cred că am fost invitată la vreo 15 nunți”³.

Rarele nunți comsomoliste le aparțineau administrației organizațiilor de partid. „Îmi amintesc o singură nuntă comsomolistă, cea a șefului organizației de tineret comunist a facultății cu o activistă comsomolistă din cadrul altei facultăți, care s-a petrecut în anul 1984. Atunci se vorbea foarte mult despre evenimentul dat, însă ni s-a părut anormal acest subiect. Alte nunți nu au mai fost. Această nuntă comsomolistă mi s-a întipărit în minte printr-o abordare ideologizantă a întregii ceremonii de înregistrare și a însăși nunții, a interpretării cântecelor patriotice sovietice, a lipsei totale de dansuri și a lipsei de alcool. În opinia mea, semăna mult mai mult cu un tradițional miting comunist, decât cu o petrecere moldovenească”⁴.

Mariaje studențești organizate în oraș – la cantine, cafenele și restaurante

Deși nu erau frecvente, nunțile desfășurate în oraș, în localurile cu alimentație publică, nu erau o noutate printre studenți. Potrivit mărturiilor, acestea aveau loc în cantinele studențești, în cafenele și restaurante. „Am

¹ Vezi: *Археология, этнография и искусствоведение Молдавии. Материалы и исследования*, Кишинев, 1968, с. 8-9, 25; Миронец Н. И., *Песня в комсомольском строю*, М., 1985, с. 259; Лебина Н., *Мужчина и женщина: Тело, мода, культура. СССР – отменель*, М., 2015, с. 52-53; Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic moldovenesc*. În: *Educație și viață spirituală în Basarabia: Tradiții și perspective*, conferință științifică cu participare internațională (1-3 octombrie 2015, Chișinău), Chișinău, CEP USM, 2015, pp. 300-306.

² „Politehnica nu avea timp de descărcat vagoane!” [Interviu realizat de Lidia Prisac și Ion Valer Xenofontov cu Ștefan Prisac]. În: *Recurs la memorie...*, p. 536.

³ „Nu știu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Silvia Matei (Ciobanu)]. În: *Recurs la memorie...*, pp. 447-448.

⁴ „Profesorii de origine evreiască lucrau numai cu elevii care într-adevăr doreau să însușească materialul” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Marian Romaniuc]. În: *Recurs la memorie...*, p. 628.

participat la o colegă de a mea, au făcut nunta în ospătăria instituției. Ei erau doi studenți orfani, ambii erau în anul IV și nunta a fost simplă de tot [...]”¹.

O particularitate a nunților din localurile urbane era orarul fix de desfășurare. „Majoritatea, sau multe [dintre nunți – *n.a.*], erau [desfășurate – *n.a.*] în cantina universității, se începeau la 7 seara și se terminau la 12:00, noaptea, gata. Asta era toată nunta”². Soții Miron, la fel, își amintesc că la nuntă au avut vreo 70 de perechi de oameni. „A fost destul de mare. [...] Nunta la restaurant a fost strict de la 19:00 la 24:00. Mai mult nu aveai voie”³.

„Nunțile la restaurant nu erau foarte frecvente, dar erau. La nuntă la restaurant am fost, chiar în perioada ceea, în anul 1991. Se mai făceau nunți și la restaurant, pentru că nu era ruptura ceea, destrămarea, lumea mai avea rezerve. Oricum majoritatea făceau nunțile în corturi, cam până în 2000”⁴.

Moda și vestimentația mirilor

În ceea ce privesc atribuțiile vestimentare ale mirilor, spre exemplu, la începutul anilor '80, pălăria de mireasă lua locul coroniței de pe cap. Ulterior, spre mijlocul anilor '80, o adevărată invenție sovietică – devine așa zisa *julietka*⁵, visul oricărei mirese din RSSM.

La capitolul costumelor destinate mirilor se înregistrează o deschidere mai puțin conservatoare în ceea ce privește paleta de culori, făcându-și apariția costumele de culoare albă⁶.

De remarcat, potrivit fotografiilor de epocă, finețea și sobrietatea rochiilor de mireasă, în special prin acoperirea gâtului și a brațelor. Cu referire la rochia de mireasă, Elena Miron își amintește că a ei a fost cumpărată cu 400 de ruble de la un magazin din Chișinău. „Pe timpul acela [era – *n.a.*] destul de scump. Atunci intrau în modă rochiile cu multe fuste sau volane. Eu vroiam însă ceva finuț și găsisem”⁷.

¹ „*Conspect, conspect și încă o dată conspect, și atât!*” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Natalia Tomșa]. În: *Recurs la memorie...*, p. 730.

² „*Nu se permitea să gândești liber*” [Interviu realizat de Sorin Șcleruc cu Alexandru Ciuvaga]. În: *Recurs la memorie...*, p. 189.

³ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...

⁴ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

⁵ *Goriko! Hroniki moskovskogo bita*. Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=QpR-8F4iHcsU> (accesat: 22.06.2015).

⁶ Lidia Prisac, *Vestimentația mirilor din RSS Moldovenească (anii 1950–1980): între tradiție și modernizare*. În: *Portul popular – expresie a istoriei și culturii neamului*, Programul și rezumatele conferinței. Ediția I, Chișinău, 2021, p. 36.

⁷ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...

În perioada anilor '80, la mare căutare era încălțăminte, care era destul de greu de procurat. „După înscriere, pe care o făcusem în sat, cu certificatul de căsătorie, am putut să ne cumpărăm pantofi de mire și mireasă la *Univermag*¹ în Chișinău”².

La cumpărarea inelelor de către miri statul sovietic se implica prin contribuția materială, gestul, probabil, fiind dictat de politica demografică din URSS. „Când ne-am căsătorit, în 1987, era o lege prin care statul oferea 140 de ruble pentru verighete tinerilor care se căsătoreau. Noi am intrat pe ultima sută de metri, pentru că nu mult după aceasta legea a fost abolită. Din cele 140 de ruble ne-am luat inele de 108 ruble și ne-au mai rămas încă 32 de ruble”³.

Cununii religioase printre studenți

Parte componentă a ceremonialului de întemeiere a familiei, cununia religioasă continua să joace un rol important în rândul populației. Practic, de-a lungul perioadei sovietice, cununiile religioase erau realizate „în mare taină” sau „pe ascuns”, „în satele îndepărtate, unde era biserică, sau în Ucraina [...]”⁴.

Unii soți care s-au căsătorit în perioada studenției nu riscau să încheie legământul divin, întrucât puteau fi penalizați până la exmatriculare. „Ne-am cununat abia pe 21 septembrie 1995 la Biserica *Sf. Dumitru* din Chișinău, când eram deja nași și urma să cununăm alți doi tineri [...], în timpul sovietic nici nu putea fi vorba să ne cununăm, ne-ar fi dat afară de la universitate [...]”⁵.

Pe la monumentul ostașilor căzuți

În anii 1980 în obiceiurile tradiționale de nuntă își fac loc cele „noi”, în stil sovietic. Astfel, apare „ritualul” depunerii de flori și al fotografierii tinerilor căsătoriți la monumentul lui V.I. Lenin sau al ostașilor căzuți în „Războiul pentru Apărarea Patriei”. Adoptarea obiceiului era în strânsă corelare cu ridicarea, în aceeași perioadă, a monumentelor propriu-zise, în special în mediul rural⁶. „Dacă o fată sau un băiat dintre studenții noștri

¹ *Magazin Universal* (rus).

² Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...

³ *Ibidem*.

⁴ Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic moldovenesc...*, p. 305.

⁵ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...; Vezi și: Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic moldovenesc...*, p. 305.

⁶ Vezi: Lidia Prisac, Natalia Gradinaru, *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSS Moldovenească. În: Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretari* / Liliana Corobca (ed.), Iași, Polirom, 2019, p. 717.

se căsătoreau, mergeam la nuntă cu toată grupa împreună. Am avut două nunți în timpul studenției. Ne duceam la oficiul stării civile cu muzică, ne legam cu panglică, aveam în piept sau pe braț buchete. După căsătoria oficială era obligatoriu ca tinerii căsătoriți să depună flori la monumentul lui Lenin sau la monumentul ostașilor căzuți pentru patrie [...]”¹.

Potrivit mărturiilor, „noile cutume” sovietice erau de-a dreptul impuse. „Am învățat la facultate în ultimii cinci ani [de existență – *n.a.*] a Uniunii Sovietice. Eu tot m-am căsătorit în studenție, dar nu s-a discutat nimic de comsomol. Totuși, existau elemente sovietice care erau impuse. Eu am fost prima în istoria satului soțului meu, pe lângă obligații și tradiții moldovenești cu nași, trebuia să te duci la nași să-i iei de acasă cu muzică, era o condiție civilă să depui în acea zi flori la monumentul lui Lenin (râde). Ce fel de monument al lui Lenin? Eu nu depun flori la acest monument. Toată nunta e în spatele tău, toți așteaptă, dar am zis că nu pun flori la acest monument, nu mă reprezintă, nu-l înțeleg și asta a fost un șoc. Nu știu cine a reușit să încetățenească tradiția, înțeleg că în 70 de ani oamenii s-au deprins să depună flori și la nunți, și la cumetrii, toți la Lenin. Am acceptat să depun [...] la Monumentul Eroului căzut în război. Nu am nimic și sunt de acord că au murit milioane de oameni în război, dar eram deja conștientă și cunoșteam de la bunicii mei că ostașii armatei României au fost respinși. Ei nu sunt recunoscuți, n-au niciun monument nicăieri, și atunci de ce trebuie să ridicăm în slăvi doar ostașul sovietic și să-l denigrăm pe cel din armata română. Așa am privit cu scârț la treaba asta, dar era singurul moment ideologic în nunțile pe care le-am prins eu”².

Muzică și dans

Tradițional pentru nunțile studenției anilor 1980 devine dansul mirilor, în rândul tinerilor fiind în vogă, în special, melodiile rusești. „Țin minte că am dansat după cântecul rusesc «Obrucialinoe kolișo»³. La sat mai mult cântau muzică populară. Noi dacă am făcut în oraș, la restaurant, muzica era toată rusească. Au fost doar șlagărele anilor 1980 – cântecele

¹ „A venit cineva de la KGB, am fost toți interogați” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Ion Ghilașcu]. În: *Recurs la memorie...*, p. 299.

² „Școala sovietică era foarte rigidă, îți bloca foarte multe inițiative, ascundea unele adevăruri și eu am înțeles și am învățat de atunci cum să lupt și cum să rezist” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Alina Radu]. În: *Recurs la memorie...*, pp. 566-577.

³ Piesa „Obrucialinoe kolișo”. Disponibil la: <https://www.youtube.com/watch?v=6voEXzVhNtU> (accesat: 13.07.2023).

Sofiei Rotaru¹, ale lui Iurii Antonov², ale Allei Pugaciova³ și ale lui Veaceslav Dobrinin^{4/5}.

Daruri din partea studenților

Potrivit relatărilor celor intervievați, studenții nu aveau obligația de-a pune bani pe masa mirilor, asemeni celorlalți nuntași, însă totuși aceștia veneau cu anumite daruri pentru cei căsătoriți. „Am participat la o colegă de a mea [la nuntă – *n.a.*], erau doi studenți orfani, [...] cu colegii am pus mână de la mână și le-am luat cadouri. Am cumpărat, țin minte, un pat de fier, o masă și două scaune, ca să aibă unde dormi și pe ce mânca. Mai târziu, instituția le-a dat o cameră separată în cămin”⁶.

„Când am făcut noi nunta, la restaurant nuntașii simpli puneau pe masă câte 100 de ruble (cam echivalentul la 100 de dolari). Părinții mei ne-au pus 2 000 de ruble, a Lenei tot 2 000 de ruble și nașii 1 000 de ruble. Era destul de mult, dacă echivalentul unui dolar era 80 de copeici”⁷.

Oleg Cotruța își amintește că studenții nu puneau bani pe masă, dar „strângeam câte 5 ruble pentru cadou și luam, de obicei, o oglindă formată din trei părți (*triumo*) sau o masă. Eu și acum am oglinda ceea de la nuntă, e la mama – așa era moda. Atunci nu erai dependent de anumite lucruri ca acum, că trebuie să iei doar de la magazinul acela – *Bergoff* etc. Lumea o primea așa cum era [...], nu dădea din nas [...]

⁸.

¹ Sofia Rotaru – interpretă sovietică de muzică ușoară de origine română, născută pe 7 august 1947 în regiunea Cernăuți, Ucraina. Locuiește în Italia. Repertoriul ei include peste 500 de cântece în limbile română, ucraineană, rusă. Artistă emerită a RSS Ucrainene (1973), Artistă a poporului Ucrainei (1976), Artistă a poporului RSS Moldovenești (1983), Artistă a poporului URSS (1988) etc. În 2000 a fost numită cântăreața secolului XX.

² Iurii Antonov – compozitor, poet și interpret sovietic de muzică ușoară, născut pe 19 februarie 1945 la Tașcent, în RSS Uzbekă. Artist al poporului Federației Ruse (1997). În anii '80 era cel mai popular interpret de muzică ușoară din URSS. Cântecele lui devin șlagăre și sunt solicitate până în prezent.

³ Alla Pugaciova – interpretă sovietică de muzică ușoară, născută pe 15 aprilie 1949 la Moscova. Artistă a poporului URSS (1991), Laureată a Premiului de Stat al Federației Ruse (1995). Repertoriul ei include peste 500 de cântece, în special în limba rusă. Începând cu 1976 devine cea mai celebră cântăreață a URSS.

⁴ Veaceslav Dobrinin – compozitor și interpret sovietic de muzică ușoară, născut pe 25 ianuarie 1946 la Moscova. Artist al poporului Federației Ruse (1996).

⁵ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...

⁶ „*Conspect, conspect și încă o dată conspect, și atât!*” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Natalia Tomșa]. În: *Recurs la memorie...*, p. 730.

⁷ Din amintirile soților Elena și Aurel Miron...

⁸ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

Sub incidența „Legii seci”

Restricționarea consumului de alcool prin legea instituită pe fundalul restructurării gorbacioviste a marcat, într-un fel, memoria mentalului colectiv, inclusiv în rândurile studenților de altădată. Astfel, Igor Iovu își amintește că, în fapt, campania gorbaciovistă era subiect de glume în satele Moldovei, fiind exclus orice consum de alcool¹.

Silvia Matei (Ciobanu) își amintește că și nunta ei a fost sub incidența *legii seci*, doar că nu a fost organizată în anii studenției. „Nunta noastră a fost în '87, când era *сухой закон* – acea lege strictă, când nu se permitea să ai pe masă nici șampanie, nici vin – nimic. Cu toate acestea, toți nuntașii erau beți, fiindcă socrul meu a adus într-o mașină un butoi cu vin, acoperit cu fân deasupra și ducea nuntașii tot câte doi, câte trei la butoi. Toți erau veseli și dansau, dar pe masă nu era băutură defel”².

Vera Conovali (Pîrlîi) memorează faptul că nunțile din perioada legii cu pricina nu erau lipsite de așa-zii observatori printre nuntași. „La 3 septembrie 1988, m-am căsătorit. Nunțile pe atunci se făceau la casa părintească, în cort. Când pregătirile erau în toi, a venit la noi acasă un reprezentant de la sovietul sătesc și l-a obligat pe tata să semneze o hârtie. Umbra tata prin ogradă necăjit. Ne-a spus că a fost avertizat că, în cazul în care va servi nuntașii cu băuturi alcoolice, va suferi rău. Unii săteni l-au sfătuit să nu dea atenție și să facă nunta așa cum este obiceiul la moldoveni. Dar, în aceeași zi, a venit un alt vecin și i-a spus că printre cei invitați vor fi și observatori, care imediat îl vor turna”³.

Nunțile studenției în perioada devalorizării banilor

Un aspect dur, trăit de studenții perioadei imediate restructurării a fost devalorizarea banilor, care făceau organizarea modului de trai și mai dificil. „M-am căsătorit la anul V, era în 1993, ea era studentă la Pediatrie. Am făcut nunta cu două săptămâni înainte de a se schimba banii. Am luat televizor, mașină de spălat „Zoluška” și nu știu mai ce și, când ne-am uitat, nu mai aveam bani [...]. După un an a apărut băiatul [...], s-a născut în noiembrie 1994. Nunta a fost pe 13 noiembrie 1993, iar el s-a născut pe 22 noiembrie 1994”⁴.

¹ Interviu realizat de Adrian Roșca cu Igor Iovu la 5 iunie 2022. *Arhivă privată*.

² „Nu știu pentru ce am învățat această disciplină, că nu mi-a mai trebuit în profesia de medic” [Interviu realizat în cadrul Laboratorului de creație „Interviul social-politic”, redactor coordonator Georgeta Stepanov, cu Silvia Matei (Ciobanu)]. În: *Recurs la memorie...*, pp. 447-448.

³ Interviu realizat de către Ion Xenofontov cu Vera Conovali (Pîrlîi) în perioada februarie-aprilie 2023. *Arhivă privată*.

⁴ Interviu realizat de Lidia Prisac cu Oleg Cotruța la 7 și 11 iunie 2023. *Arhivă privată*.

Concluzii

Făcând o analiză a nunților studenției anilor '80 ai secolului trecut, putem spune că acestea au fost marcate de efectele reformelor gorbacioviste, care au atras cu sine fenomenele de genul deficitului, al speculei, al *legii seci* și al devalorizării banilor.

Trebuie să semnalăm faptul că nunțile din perioada vizată au îmbinat elementele tradiționale cutumiare (păstrate, în special, în mediul rural) cu cele oficiale, instituite de regimul sovietic. Printre „noile” obiceiuri înrădăcinate în ceremonialul nupțial al anilor 1980 se înscrie procedura de depunere de flori și a fotografierii tinerilor la monumentul lui V.I. Lenin sau la cel al ostașilor căzuți.

Din relatările de istorie orală a celor intervievați se desprinde participarea *in corpore* a studenților la nunțile anilor '80, totodată, este consemnat și aportul studenților cu anumite daruri la temelia familiei celor căsătoriți.

Dacă este să comparăm nunțile cu participarea studenților la sate și la orașe, atunci putem spune că în mediul urban avea loc o simplificare vădită și o modernizare nu doar a ceremonialului civil, ci și a banchetelor. În mediul studențesc de la orașe se înregistrează o solicitare vădită a derulării nunților în localurile cu alimentație publică, de genul cantinelor studențești, în cafenelele și în restaurante. Deși nunțile în restaurante erau mai rare, totuși acestea devin o realitate. Punerea în circuit a acestor tendințe este caracteristică, în special, pentru elita nomenclaturistă de stat și de partid, care prinde contur la sate. În Moldova sovietică asemenea nunți, de regulă, erau organizate pentru copiii președinților de colhoz sau de sovhoz.

O interdicție surprinsă a perioadei vizate în contextul întemeierii familiilor printre studenți a fost inadmisibilitatea practicilor religioase, cum ar fi încheierea legământului sacral – al cununiei. Cei care nu se subordonau regulilor riscau să fie exmatriculați din cadrul instituției de învățământ. Puțini tineri se încumetau să se cunune, legământul fiind efectuat într-un mod tainic¹ prin deplasarea în alte localități din republică sau chiar în cele din afara ei.

¹ Vezi: Lidia Prisac, *Religiozitatea în ceremonialul nupțial sovietic...*, pp. 300-302.

SURSE ICONOGRAFICE

Nunta soților Elena și Aurel Miron, restaurantul Hotelului „Struguraș”, 14 februarie 1987. Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

Daruri pentru tinerii însurați. Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

„Amar, la nunii mari!”.

Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

Masa de sărbătoare a părinților. Sursă: *Arhiva personală a autoarei*

Secvențe de la căsătoria și cununia soților Conovali la Biserica Sfântul Ierarh Nicolae din s. Vădeni, rn. Soroca, 3 septembrie 1988.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Conovali*

Nunta soților Iovu în s. Recea, rn. Strășeni, 15 mai 1988.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Iovu*

Nunta mirilor Alina Radu și Oleg Mazureac, s. Trebisăuți, rn. Briceni, 13 august 1989.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Radu-Mazureac*

Nunta soților Lucia și Nicolae Juravschi, s. Chircăiești, rn. Căușeni, toamna 1990. Sursă: *Arhiva privată a familiei Juravschi*

Student weddings of the 1980s in the Moldavian SSR

Weddings are the most spectacular events that mark the collective mind of any community. Of course, from one generation to another, the wedding ceremony, including in the student environment, involves modernizing changes, registering different characteristics, conditioned by certain historical, political, ideological, cultural and/or social circumstances. From this perspective, the weddings of our predecessors, especially those performed in the student environment of the 80s of the last century, with all the defining elements, were not necessarily identical. As the title indicates, the purpose of the article is the analysis of weddings performed among students in the Moldavian Soviet Socialist Republic in the second half of the 1980s. The basic informational tool used in approaching the subject is iconographic sources (vintage photography), which accumulate document value, including information extracted from semi-structured interviews collected in accordance with oral history methodology.

Keywords: *student weddings, 1980s, Moldavian Soviet Socialist Republic, vintage photography, oral history.*

Lidia PRISAC

doctor în istorie, cercetător științific coordonator,
șefa Arhivei Științifice Centrale a AȘM,
Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”,
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: lidiaprisac@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3406-3670>

LAICIZAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI RELIGIOS ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ (1944-1989)

Preliminarii

Religia, disciplină din cadrul trunchiului comun al sistemului de învățământ, are rolul de a forma și modela caracterul și spiritualitatea omului. În esență, omul este o ființă religioasă și, din această cauză, religia reprezintă legătura liberă, conștientă și personală a omului cu Dumnezeu. Or, în cadrul sistemului de învățământ, religia reprezintă o disciplină care se bazează pe revelația divină și are drept scop conducerea tuturor învățăcelilor, fără constrângere, spre cunoașterea lui Dumnezeu, întrucât numai în El și prin El omul poate să ajungă la desăvârșire, scopul final al existenței umane. Datorită faptului că învățământul a pornit în tinda mănăstirilor și a bisericilor, se poate spune că această disciplină ocupă un loc de cinste în sistemul tradițional de învățământ românesc. Or, acest parcurs firesc al societății românești a fost abuziv întrerupt după cea de-a doua conflagrație mondială și după includerea României în sfera de influență sovietică.

Educația religioasă a intrat sub supravegherea atentă a politicii încă din anul 1945, fiind atent monitorizată de către regimul comunist. Un departament de culte religioase, un organism guvernamental care se ocupa de chestiunile religioase exista din perioada pre-comunistă, acesta continuând să activeze intens, fiind, totodată, transformat într-o structură de stat care se ocupa de un control strict al afacerilor religioase din țară.

După preluarea puterii de către regimul comunist, noua conducere politică și-a instaurat controlul deplin la București, la 30 decembrie 1947, sub umbrela Moscovei. Printre primele măsuri adoptate a fost instituirea unui control total asupra statului și populației, considerent reflectat și în domeniul spiritual. Drept urmare, religia nu mai era o disciplină obligatorie în cadrul învățământului românesc. Prin Decretul nr. 175, emis de Ministrul Învățământului Public, privind Reforma Învățământului și Decretul nr. 1383 din 2 august 1948, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 177 din 3 august 1948, învățământul a fost laicizat. Religia a fost scoasă din rândul obiectelor de studiu¹. Aceste schimbări legislative au rămas în vigoare, cu

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 109.

unele modificări ulterioare, până în anul 1968¹. Astfel, a fost creat un suport legislativ ce a format bazele sistemului de învățământ liniar, sistem rupt în totalitate de tradițiile învățământului românesc: școala elementară cu două cicluri (I și II), școala medie (licee, școli tehnice și pedagogice) și ciclul superior, constituit din universitate, politehnici și institute de învățământ superior. Cele două legi care urmau în ordine cronologică (1968 și 1978) încearcă să revină la structurile tradiționale², însă nu și în privința religiei, care rămânea în continuare una interzisă nu doar ca disciplină de studiu, ci și ca menționare a conceptului religios în cadrul altor discipline de studiu³.

La începutul Revoluției din anul 1989, care a pus capăt regimului comunist din România, existau 18 culte religioase recunoscute, culte care au avut șansa de a recâștiga bunurile pierdute după anul 1945, anul în care Petru Groza, din cadrul Partidului Frontul Plugarilor, membru foarte apropiat al Partidului Comunist, a devenit prim-ministru, funcție în care a fost puternic sprijinit de către Kremlin.

Potrivit ultimelor cercetări, Securitatea avea inclus în fiecare departament special câte un colaborator care se ocupa de supravegherea vieții religioase. Acesta avea rolul de a monitoriza problemele ce se iveau în cadrul cultelor, în mod special ale grupurilor religioase și ale persoanelor ostile regimului.

Învățământul religios în timpul regimului comunist

Imixtiunea comunismului în sistemul de învățământ teologic din România a devenit tot mai acerbă după cel de-al Doilea Război Mondial. Au existat și tendințe de a identifica căi de mijloc. De exemplu, la 13 octombrie 1947 a avut loc o întrunire cu profesorii de la Academia Teologică de la Arad, sub președinția Episcopului Andrei Magieru, care a avut drept subiect de abordare marxismul, politica și viața religioasă. În final, s-a trasat concluzia că „teoretic nu putem colabora, practic – da”. În contextul deschiderii festive a cursurilor la Academia Teologică din Arad, din 14 octombrie 1947, Episcopul Andrei a vorbit despre noua etapă a instituției, „ca un al treilea templu în care intră Hristos”⁴.

¹ Ștefan Bărsănescu ș.a., *Dicționar cronologic. Educația, Învățământul, Gândirea Pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 146.

² Costin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, București, Editura Nemira, p. 541.

³ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 69-70.

⁴ Cristinel Ioja, *Ilarion V. Felea (1903–1961), preotul, teologul, mărturisorul*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2022, p. 113.

Includerea României în orbita politico-ideologică a URSS, adoptarea legislației învățământului în anul 1948 a generat o restructurare, o re-orientare și, în cea mai mare parte, a dus la desființarea învățământului teologic. Astfel, la 12 august 1948 la Arad s-a întrunit dr. Vasile Lăzărescu, Mitropolitul Banatului, dr. Andrei Magieru, Episcopul Aradului, și Veniamin Nistor, Episcopul Caransebeșului. Prelații au decis să mențină pentru Mitropolia Banatului, Academia Teologică de la Arad, prin transformarea acesteia în Institut Teologic. Această prevedere era în contradicție cu art. 49 din Legea Cultelor care fixa că cultul ortodox putea avea doar două institute teologice de gradăție universitară, menite să contribuie la pregătirea clerului¹. Patriarhia Română a dispus ca în anul de studii 1948–1949 să fie activat Institutul Teologic Ortodox pentru cele trei eparhii din Mitropolia Banatului. O decizie a Sfântului Sinod din octombrie 1948 prevedea instituirea a patru institute teologice – la București, Iași, Sibiu și Arad. Din păcate, această decizie nu a fost pusă în aplicare, din cauza impactului factorului politico-ideologic. S-a mers împotriva unei tradiții a istoriei învățământului teologic din aceste centre, dar și a susținerii financiare din partea autorităților ecleziastice. Sibiu și Cluj-Napoca au fost transformate în Institute de Teologie Ortodoxă, cea din Cluj-Napoca funcționând doar până în anul 1952². În același context, menționăm faptul că la Arad, până în anul 1952, au fost organizate niște cursuri preoțești. Acestea aveau menirea de a pregăti clerul, fiind îndrumați de către profesorul Petru Deleanu. Cursurile erau ținute de către profesori de teologie consacrați. Aceștia erau cadre didactice la cele două Institute Teologice cu grad universitar din România: București și Sibiu³.

La Congresul intelectualilor români, ținut în capitala României în zilele de 29–31 martie 1949, Iosif Chișinevschi a prezentat în culori sumbre învățământul interbelic, afirmând că este „antiștiințific, antipatriotic și antisocial, o armă în mâinile claselor exploatare, școală de misticism și de ură șovinistă, caracterizată de falsificări grosolane ale istoriei în interesul clasei dominante”⁴. Cu alte cuvinte, se anunța o nouă etapă, aflată în dihotomie cu perioada anterioară și de unificare cu tendințele generale, importate cu forța din URSS.

Structurile de partid s-au implicat intens în procesul educațional prin crearea de organizații în interiorul școlilor (pionierii, Uniunea de Muncă pentru Tineret, UTC). Cu toate acestea, au existat unele realizări, unul tipic

¹ *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Arad, 2022, p. 37.

² *Ibidem*, pp. 39-40.

³ *Ibidem*, p. 56.

⁴ Francesco Guida, *România în secolul XX / Traducere din italiană de Dragoș Cojocaru, Chișinău, Cartier, 2019, p. 244.*

pentru regimurile totalitare, alfabetizarea în masă, fiind realizate campanii de educație pentru adulți (alfabetizarea cunoscând un procent foarte ridicat), precum și apariția sau, mai bine spus, reintroducerea educației în limbile minorităților¹. Această tendință ascendentă, de altfel, a fost inițiată încă în perioada interbelică. Astfel, evoluția numerică a populației înscrise la nivelul de școlarizare a avut o creștere considerabilă, începând cu anul 1938 și până în anul 1971².

În ceea ce privește rapoartele pe ramuri ale economiei naționale și totalul forței de muncă ocupate în economia națională, în perioada 1959–1989, s-a remarcat o creștere numerică, în schimb, evoluția ascendentă în efective și procente a populației ocupate în ramura învățământului, a culturii și artei, a fost menținută³.

O problemă majoră a funcționării sistemului de învățământ în țara carpato-danubiană au reprezentat-o disfuncțiile care au fost înregistrate în aplicarea în practică a unora dintre prevederile legii învățământului din 1968; fluctuațiile cifrei de școlarizare, nerespectarea calendarului prevăzut pentru generalizarea deplină a școlii de cultură generală de 10 ani, creșterea procentului de abandon școlar după clasa a VIII-a, existând o intenție declarată a conducerii statului de a proceda la o majorare a controlului politico-ideologic asupra școlii românești, alterându-i, astfel, misiunile tradiționale formativ-educative, determinând o serie de perturbări și dificultăți în funcționarea unităților școlare, în anii 1970. Această realitate s-a agravat ulterior pe fundalul crizei economice, survenite în ultimii ani ai „epocii ceaușiste” (1980–1989)⁴.

România a trecut printr-o perioadă foarte dificilă în ceea ce privește învățământul, deoarece, din inițiativa cuplului Ceaușescu, a fost emisă o nouă lege a învățământului, în anul 1978, prin care se instituia un control riguros al instituțiilor școlare de către autorități.

Trebuie de specificat faptul că, din dorința de a lichida datoriile țării și, totodată, de a strânge bani la stat, în ciuda crizei economice și a dificultăților cu care s-a confruntat după anul 1980, școala românească a fost capabilă să păstreze cadența și coerența în funcționare și să înregistreze chiar unele rezultate surprinzătoare în privința accesibilizării procesului

¹ Ioan Bojoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, București, 1973, pp. 875-880.

² Dan Constantin Rădulescu, *Învățământul Românesc 1948–1989. Între derivă și recuperare instituțional-funcțională*. În: *Calitatea Vieții*, an. XVII, nr. 3-4, 2006, p. 312.

³ *Ibidem*, p. 314.

⁴ Vezi: Ion Valer Xenofontov, *România în „Epoca Nicolae Ceaușescu” (1965–1989)*. În: *Revista Militară*. Studii de securitate și apărare, 2019, nr. 1 (21), pp. 119-122.

educativ în rândul populației, dacă se ține seama de condițiile grele în care erau obținute. Un exemplu foarte important în susținerea celor spuse mai sus este că, în anul școlar 1983–1984, situația școlară a României arăta că unul din patru copii urma o formă a învățământului.

În timpul regimului comunist, cu precădere după anul 1980, conducerea politică, dornică de a implementa ateismul, a fost drastică în ceea ce privea înscrierea la școlile teologice.

Viața cultelor din România comunistă era atent monitorizată de „ochiul de veghe” al împrumuternicitului, funcție creată după modelul sovietic¹. Era vorba de o persoană specială, implicată în sustragerea și obținerea de informații, considerent ce a semnalat prima fisură cu trecutul și instaurarea noului regim în raportul său cu Biserica. Șocul a fost atenuat, într-o perioadă inițială, de lipsa cadrelor comuniste, ceea ce a dus la folosirea în cadrul aparatului împrumuterniciților a unor personaje aflate în legătură directă cu cultele, foști preoți, studenți de la teologie, preoți caterisiți. Acest lucru a îngăduit cultelor religioase să-și formeze un mecanism de negociere și de control asupra reprezentantului statului. După o perioadă inițială, când autoritățile s-au folosit de funcționarii pe care îi moșteniseră de la vechiul regim, s-a produs schimbarea acestora cu cadre comuniste. Se face, astfel, trecerea de la un funcționar care administra autoritatea ministerială la unul care exercita autoritatea, care era înzestrat cu ea. Mecanismele dezvoltate de cultele religioase până la acel moment fac ca această trecere să-i găsească pregătiți în a folosi negocierea, pentru a ocoli directivele ce loveau direct în activitatea lor. Partidul Comunist Român nu a fost niciodată deschis negocierilor, iar din această cauză, reprezentanții Bisericii s-au confruntat cu ideile ateiste ale acestui regim.

De menționat faptul că tinerii români care locuiau peste hotare și doreau să-și urmeze studiile în România aveau să se confrunte cu o gamă mare de dificultăți. Astfel, pe lângă diferențele generate de sistemele de învățământ, aceștia erau urmăriți de Securitate. Relevantă, în acest sens, este cercetarea realizată de István Bandi. Autorul a expus modalitățile de supraveghere operativă, executată de sistemul represiv asupra unor tineri ortodocși din cadrul comunității românești din Ungaria².

¹ *Idem, Activitatea împrumuterniciților în problemele Bisericii Ortodoxe de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. pentru R.S.S. Moldovenească. În: Lucrări prezentate la Simpozionul Internațional Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social. Făgăraș-Sâmbăta de Sus, 22–25 iulie 2013, Iași, Polirom, 2014, pp. 311–322.*

² *István Bandi, Studenți ortodocși români din Ungaria „în atenția” securității ceaușiste. În: Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021 /Coord.: Liliana Rotaru, Chișinău, Lexon-Prim, 2023, p. 271.*

O caracteristică a Bisericii Ortodoxe Române a constituit-o practicarea *ecumenismului local*, începând cu anul 1964. Este vorba de o cooperare inițiată de Patriarhul Justinian, ce îngloba organizarea unor conferințe comune ale profesorilor din cadrul institutelor teologice ortodoxe și protestante. Astfel, se organizau întruniri ecumenice interconfesionale în instituțiile universitare din România: la Institutul Teologic Ortodox din București, la Institutul Teologic Ortodox din Sibiu și la Institutul Teologic Protestant din Cluj-Napoca. Aceste manifestări aveau un conținut religios, dar și politic, urmând să consolideze politica ceaușistă în plan extern¹.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române exista toată deschiderea spre înscrierea tinerilor pentru a fi păstori de suflete, doar că partidul, prin intermediul Securității, încerca să diminueze numărul acestora și, totodată, să stârpească dăinuirea Bisericii. Deoarece unii dintre reprezentanții Bisericii nu au fost simpatizanți ai regimului, au avut foarte mult de suferit, fiindu-le barat parcursul profesional și susținerea învățământului teologic. Mulți preoți profesori au fost arestați și condamnați la muncă silnică datorită credinței în Hristos². Securitatea a făcut presiuni asupra unor duhovnici, tinzând să-i coopteze de partea sa. De exemplu, o încercare eșuată a fost în cazul Părintelui Cleopa Ilie, abandonat de Securitate „pentru deconspirare”. Cercetătorul Adrian Nicolae Petcu a demonstrat, în baza documentelor de arhivă, că Părintele nu a furnizat nicio notă informativă structurilor represive din România, inclusiv Departamentului Cultelor³.

Un alt episod controversat ce ține de ingerința comunismului în viața învățământului teologic este cel al profesorului preot Ilarion V. Felea, ultimul rector al Academiei Teologice din Arad. Potrivit cercetărilor recente, realizate de preotul profesor Cristinel Ioja, Ilarion V. Felea a fost un anti-bolșevic convins, vorbind despre evenimentele din 22 iunie 1941 ca despre un „război sfânt împotriva boșevismului”. A semnat – prin șantaj și presiune – un angajament cu Securitatea, obținând și numele conspirativ „Horia”. Era descris de serviciile de securitate drept un „adept al concepțiilor filosofice, mistico-religioase” și că „nu colaborase cinstit cu organele

¹ *Ibidem*, p. 278.

² *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raportul final* /Președinte: Vladimir Tismăneanu, București, 2006, pp. 446-487; Ion Enache, *Preoți închiși în anii regimului comunist în județul Olt și Romanați*. În: *Latinitate, Romanitate, Românităte*, conferință științifică internațională (6; 2022; Chișinău), Ediția a 6-a, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău: Programul și rezumatele comunicărilor / comitetul științific: Liliana Rotaru [et al.]; comitetul de organizare: Igor Șarov (președinte) [et al.], Chișinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 428-438.

³ Adrian Nicolae, Petcu, *Părintele Cleopa Ilie în documentele Securității*. În: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 1, 2011, pp. 238-266.

noastre”, de aceea se soicita „reanchetarea”. A fost arestat și întemnițat la Aiud, unde la 18 septembrie 1961 a murit ca martir¹.

Referitor la cele relatate mai sus, completăm că multe lăcașe de cult au fost demolate, deoarece incomodau sau blocau procesul de dezvoltare materială, subminând astfel, dezvoltarea educației religioase.

Concluzii finale

Odată cu schimbarea regimului politico-ideologic are loc o ingerință tot mai intensă a factorului decizional politic în activitatea internă a Bisericii Ortodoxe Române. Pregătirea clerului în spiritul vechilor tradiții creștine era în contradicție cu noul curs politic. De aceea, se constată o marginalizare tot mai evidentă a învățământului teologic. În paralel, structurile represive au atacat și clerul român, care nu se conforma noilor cerințe socio-politice.

SURSE ICONOGRAFICE

Profesorul, preotul Ilarion Felea în grădina Academiei Teologice, 22 septembrie, 1948.
Sursă: Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 407.

¹ Cristinel Ioja, *op. cit.*, pp. 32, 317-338.

Profesorul, preotul Ilarion Felea, poză din detenție, 1948.
Sursă: Cristinel Ioja, *op. cit.*, p. 409.

Secularisation of religious education in communist Romania (1944–1989)

Theological education in Romania experienced a period of great limitation during the communist period. After the establishment of this party at the helm of the country, religious education came under the careful supervision of this party. Ever since coming to power, a Security man was infiltrated within the Department of Cults to divulge all the movements that were made within the Church. After 1980, due to the strong onset of the economic crisis, religious education came to a standstill and at the same time the teaching staff were persecuted and punished because of their love for Christ, and the neglect of atheism.

Keywords: *Communist Party, ideology, priests, theology, education.*

Ionuț ENACHE
doctorand, Școala Doctorală de Științe Umanistice
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: enache_ionut90@yahoo.com

VARIA

Alexandru MALACENCO

*Politica de cadre a URSS în formarea efectivului NKGB-MGB a
RSS Moldovenești în primii ani postbelici*

Natalia MOROI

*Problema identitară și lingvistică în istoria științei din RSS Moldovenească
(1980–1990)*

Sergiu GURIN

Repere istoriografice ale culturii fizice și sportului în RSS Moldovenească

POLITICA DE CADRE A URSS ÎN FORMAREA EFECTIVULUI NKGB-MGB A RSS MOLDOVENEȘTI ÎN PRIMII ANI POSTBELICI*

Războiul pe *frontul invizibil* are o natură specifică, este permanent și nu cunoaște pacea, comparativ cu războaiele clasice, care presupun confruntarea forțelor militare între tabere (state) inamice. Personalul implicat în această confruntare perpetuă cu elementele adverse regimului, în funcție de prioritățile trasate de conducerea politică, utilizează diverse mijloace și metode specifice, pentru a-și îndeplini scopul. Despre aceste categorii de persoane și activitatea lor „nevăzută” se vorbește și se scrie rar. În această cheie, cercetătorul american Michael Parrish, în una din lucrările sale, menționează cu relevanță că „serviciile de informații și securitate, chiar și cele din statele democratice, sunt extrem de timide când vine vorba despre dezvăluirea operațiunilor și a personalului acestora”¹, însă sunt și anumite excepții, în speță, atunci când aducem în discuție trecutul unui regim totalitar, așa cum a fost cel sovietic. De cele mai multe ori, umbra anonimatului domină activitatea desfășurată de cadrele organelor de securitate și informații, a căror muncă fie a rămas păstrată în arhive, fie nu.

Astfel, politica de cadre aplicată de URSS în procesul constituirii efectivului NKGB-MGB² al RSS Moldovenești reprezintă o componentă inerentă a restabilirii și consolidării puterii sovietice în teritoriul încor-

* Studiul a fost publicat într-o formă mai restrânsă în Revista științifico-practică Studii naționale de securitate, nr. 1(5), 2022, pp. 28-37.

¹ Michael Parrish, *Soviet security and intelligence organizations, 1917-1990: a biographical dictionary and review of literature in English*. 88 Post Road West, Westport, Greenwood Publishing Group, 1992, p. 12.

² NKGB (НКГБ – Народный Комиссариат Государственной Безопасности СССР) – Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului al URSS. Acronimul provine de la denumirea oficială a poliției politice secrete a URSS între anii 1941 (februarie – iulie), 1943-1946. Ulterior, din martie 1946, NKGB a fost transformat în Ministerul Securității Statului, cunoscut cu abrevierea MGB, care se descifrează în rusă ca Министерство Государственной Безопасности СССР (МГБ СССР). Pentru detalii a se vedea: Н.В. Петров, А.И. Кокурин, *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991. Справочник*, Москва, Издание МФД, 2003, с. 7, 634.

porat, în cazul de față al Basarabiei / RSS Moldovenească¹ în primii ani postbelici. Prin urmare, în acest demers științific ne vom concentra asupra analizării specificului politicii de cadre a URSS în formarea efectivului NKGB-MGB al RSS Moldovenești, în vederea descifrării unor tendințe ale acestei politici. De asemenea, pentru a explica obiectivele urmărite de Moscova în politica completării cu personal a organelor securității sovietice ale RSS Moldovenești, ne vom focusa și pe analiza componenței etnice a efectivului NKGB-MGB al RSS Moldovenești din primii ani postbelici. Totodată, vom examina cine anume, din perspectiva regimului sovietic, erau cadrele cele mai capabile, delegate de URSS să realizeze din culise, în cel mai eficient și loial mod, sarcinile aferente indigenizării și consolidării puterii sovietice în RSS Moldovenească în perioada de referință. Abordarea acestor aspecte inedite ne va permite să înțelegem cine erau ostașii invizibili din prima linie a *frontului din umbră*, precum și rolul lor în procesul restabilirii, înrădăcinării și consolidării regimului sovietic în RSS Moldovenească, începând cu anul 1944.

În acest sens, în cercetarea materialelor de arhivă au fost identificate un șir de documente relevante² pentru studierea politicii de cadre a URSS în procesul formării efectivului NKGB-MGB al RSS Moldovenești. Astfel, în contextul restabilirii NKGB al RSS Moldovenești pe teritoriul Basarabiei reocupate de sovietici, începând cu primăvara anului 1944, în data de 25 mai, comisarul securității Iosif Mordoveț a semnat Ordinul nr. 002 privind statele de personal, parafat cu „strict secret”³. Conform documentului, se anunța „repartizarea cadrelor conform statelor de funcții ale Comisariatului Poporului pentru Securitatea Statului al RSS Moldovenești, ordinul urmând să fie implementat începând cu 1 mai 1944”⁴. Documentul structurează într-un tabel funcția, numărul de poziții, numele și prenumele se-

¹ Atât la 28 iunie 1940, cât și în perioada martie–august 1944, Uniunea Sovietică a (re)anexat Basarabia, din teritoriul căreia a format abuziv, contrar drepturilor suverane ale populației băștinașe, așa numita RSS Moldovenească în componența Uniunii Sovietice, la 2 august 1940. Astfel, conform hotărârilor de la Moscova, care a luat în considerație și punctele de vedere ale conducerii sovietice de la Kiev, nordul Bucovinei, ținutul Herța, părțile de nord și de sud ale Basarabiei au fost încorporate în RSS Ucraineană (RSSU), iar restul teritoriului Basarabiei a fost comasat cu o parte a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM) – (republică autonomă din componența RSSU între anii 1924–1940). Drept urmare, la 2 august 1940 a fost proclamată RSS Moldovenească, fără ieșirea la Marea Neagră, care reprezenta doar $\frac{3}{4}$ din Basarabia. Vezi: *Седьмая сессия Верховного Совета СССР [1-го созыва] (1 – 7 августа 1940 г.): стенографический отчет*, Издание Верховного Совета СССР, 1940, с. 38-61, 183-185.

² *Arhiva Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova (infra: ASISRM), F. a (administrativ), inv. 8, d. 27, ff. 1-4, 8-10.*

³ *Ibidem*, f. 2.

⁴ *Ibidem*.

curiștilor, gradul și funcția ocupată anterior¹. Analizând datele prezentate în documentul menționat, observăm că la etapa reinstalării NKGB-ului sovietic în nordul Basarabiei, în primăvara anului 1944, multiple funcții nu erau acoperite cu cadre.

Este important de menționat că numărul statelor de funcții a fost aprobat la etapa inițială de restabilire a securității sovietice în RSS Moldovenească, atunci când doar partea de nord a Basarabiei era sub controlul sovietic, stare, de fapt, valabilă până la 24 august 1944, după care întreg spațiul dintre Prut și Nistru a fost (re)ocupat de Armata Roșie. De asemenea, apreciem că, odată cu restabilirea RSS Moldovenești și transferul autorităților sovietice din reședința temporară (Soroca) la Chișinău, la sfârșitul lunii august 1944, statele de funcții ale comisariatului securității republicii au fost mărite pe parcurs. În acest sens, istoricul Valeriu Pasat, în baza documentelor de arhivă cercetate, menționează că, la 1 ianuarie 1945, schema de state a aparatului NKGB al RSS Moldovenești prevedea 1 127 de funcții, dintre care doar 912 erau ocupate².

Confruntarea datelor prezentate de acad. Valeriu Pasat în una din lucrările sale³ cu informațiile noi, identificate în materialele de arhivă, care vizează starea de fapt a efectivului NKGB al RSS Moldovenești, chiar din prima etapă a restabilirii securității sovietice în republică, ne permite să deducem că statele de personal ale securității sovietice au fost mărite considerabil, după ce teritoriul basarabean a fost „eliberat” în totalitate de trupele Armatei Roșii și aparatul central al NKGB al RSS Moldovenești a fost mutat cu sediul de la Soroca la Chișinău. Dacă în mai 1944 organele sovietice de securitate, aflate în proces de restabilire în RSS Moldovenească, aveau 288 de funcții, dintre care doar 164 erau ocupate⁴, atunci, în urma unor calcule, deducem că la începutul lui 1945, statele de personal ale NKGB al RSSM s-au majorat cu 25,6% după numărul de funcții și cu cca 18% după numărul cadrelor angajate *de facto*, față de luna mai 1944, atunci când puterea sovietică deținea controlul doar asupra nordului Basarabiei și a raioanelor din stânga Nistrului. Creșterea numărului de cadre ale NKGB al RSSM în acest interval relativ scurt relevă că în ianuarie 1945 organele securității sovietice erau deja bine ancorate structural în teritoriul RSS Moldovenești, având cu circa 18% mai multe cadre decât în anul 1944, care lucrau pentru instituționalizarea și consolidarea regimului sovietic în republică.

¹ *Ibidem*, f. 3.

² Valeriu Pasat, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă, 1940–1953*, Chișinău, Cartier, 2011, p. 185.

³ *Ibidem*, pp. 185, 186.

⁴ ASISRM, F. a., inv. 8, d. 27, ff. 2-19.

De asemenea, din tabelul din Ordinul nr. 002 din 25 mai 1944, menționat anterior, aflăm informații valoroase despre componența etnică/natională a efectivului organelor securității sovietice ale RSSM. Astfel, analizând numele de familie ale cekiștilor aparatului central al NKGB al RSS Moldovenești, incluse în tabelul la care ne referim, constatăm că majoritatea cadrelor securității sovietice recent reînstaurate în nordul Basarabiei erau de origine slavă, precum și unele de origini evreiești¹. Caracterul alogen al efectivului NKGB al RSSM, desprins din sursele de arhivă studiate, ne conturează tendința metropolei sovietice de a completa statele de personal ale aparatului comisariatului securității republicii cu cadre străine, aduse din interiorul URSS.

Tot la subiectul respectiv, Valeriu Pasat, în una din lucrările sale², prezintă un șir de date factologice despre componența etnică a aparatului NKGB-MGB al RSSM, însă fără a accentua accesul vădit limitat al moldovenilor – exponenți ai populației majoritare a republicii, în calitate de angajați ai aparatului de securitate al RSS Moldovenești. Cu toate acestea, Valeriu Pasat menționează, în lucrarea sa, că majoritatea cadrelor NKGB al RSSM erau venite din alte regiuni ale URSS, dintre care „695 de angajați (76%) erau ruși, 92 de persoane (10%) erau ucraineni, 47 (5%) erau evrei și doar 40 (4,4,%) erau moldoveni”³.

Astfel, în baza informațiilor prezentate de istoricul Valeriu Pasat⁴, coroborate cu noile materiale de arhivă, identificăm desprindem tendința clară a puterii sovietice de a angaja în NKGB al RSSM, preponderent, cadre străine, aduse din interiorul Uniunii Sovietice, limitând la maximum prezența angajaților din rândul moldovenilor în această instituție. Politica de cadre orientată spre aducerea personalului pentru completarea statelor de funcții ale organelor securității sovietice ale RSS Moldovenești a rămas neschimbată de-a lungul anilor, dovadă a acestui fapt fiind raportul cu privire la munca cu cadrele a MGB al RSSM din primul semestru al anului 1947, menționat de istoricul Valeriu Pasat în lucrarea sa, în care se constată că de selectarea și pregătirea „cadrelor naționale de cekiști” în perioada de referință Secția cadre nu s-a ocupat deloc⁵.

Totodată, constatăm că puținele cadre ale organelor securității sovietice ale RSS Moldovenești, cu nume de familie de origine locală, identificate în sursele de arhivă, au fost totuși angajate, dar în funcții inferioare

¹ *Ibidem*, ff. 2, 3-19.

² Valeriu Pasat, *op. cit.*, pp. 186-187.

³ *Ibidem*, p. 186.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 187.

din punct de vedere ierarhic în cadrul comisariatului securității republicii. Astfel, conform Ordinului nr. 16 din 13 iunie 1944, semnat de către comisarul adjunct al NKGB al RSS Moldovenești, V. Ivanov, responsabil de cadre, în pozițiile de personal auxiliar de deservire a Direcției administrative de logistică, finanțe a NKGB al RSSM sunt numite persoane ale căror nume de familie sunt vădit de origine locală: Ana Pantelei Știrbu, Vera Ivan Bordeian, Valentin Feodor Răilean¹. De asemenea, în documentele de arhivă studiate pentru primii ani postbelici (1945 - 1947) au fost identificate mai multe cadre NKGB-MGB al RSS Moldovenești cu numele de familie de origine locală, dar care ocupau diverse funcții de ierarhie inferioară în aparatul comisariatului securității republicii, cum ar fi: gardieni ai penitenciarului al NKGB RSSM², traducători³, șoferi, dactilografi și portari⁴, personal auxiliar⁵.

Astfel, deducem că materialele de arhivă⁶ și sursele istoriografice⁷ analizate nu au oferit date absolut complete despre efectivul NKGB-MGB al RSS Moldovenești. Cu toate acestea, informațiile identificate în sursele documentare (in)edite ne permit să descifrăm tendințele dominante referitoare la politica de cadre a URSS în formarea statelor de personal ale NKGB-MGB al RSSM în primii ani postbelici⁸. Deși numărul de cadre stabilite nu este exhaustiv, faptul că majoritatea erau de origine slavă ne evidențiază conturarea unei tendințe clare privind formarea efectivului securității sovietice din RSS Moldovenească, în primii ani postbelici, preponderent din cadre alogene, aduse din Uniunea Sovietică, precum și limitarea la maximum a numărului de cadre din rândul populației autohtone - români-moldoveni⁹.

Putem prezuma că acest fapt se explică prin necesitatea regimului sovietic de a avea în cadrul aparatului său de securitate din RSS Moldovenească persoane loiale, libere de afinități național-culturale cu populația

¹ ASISRM, F. a., inv. 8, d. 27, f. 132.

² *Ibidem*, d. 2, f. 102; d. 1, f. 192; d. 3, ff. 131, 156, 180, 247; d. 4, ff. 65, 117, 120; d. 8, ff. 20, 79, 173; d. 9, ff. 41, 144.

³ *Ibidem*, d. 1, f. 161; d. 27, f. 141.

⁴ *Ibidem*, d. 2, ff. 19, 20, 40; d. 3, ff. 96, 179v; d. 8, f. 108; d. 4, ff. 2, 5, 46, 64, 172, 192; d. 9, ff. 28, 35, 97; d. 10, ff. 64, 88, 162.

⁵ *Ibidem*, d. 3, f. 223; d. 8, f. 79; d. 10, f. 220.

⁶ *Ibidem*, inv. 6 (vol. 18), d. 1, 3, 4, 9, 10; (vol. 30), d. 15; inv. 8, d. 27, ff. 1-4, 8-10.

⁷ Н.В. Петров, А.И. Кокурин, *op. cit.*, с. 249-300; Н.В. Петров, *Справочник. Кто руководил органами госбезопасности 1941-1954*, Москва, Звенья, 2010, с. 133-960.

⁸ Alexandru Malacenco, *Poliția secretă a RSS Moldovenești - efectiv și sarcini în primii ani postbelici. În: Studia Universitatis Moldaviae. Revistă științifică, seria științe umanistice (Chișinău)*, nr. 10 (130), 2019, p. 177.

⁹ *Ibidem*, pp. 180-181.

autohtonă a republicii, pentru a putea realiza fără constrângeri morale sarcinile NKGB-MGB al RSSM, în vederea indigenizării și consolidării puterii sovietice în acest ținut.

Complementar, în susținerea concluziei formulate și în lumina noilor surse identificate, în continuare ne propunem să analizăm structura etnică a efectivului în primii ani postbelici a uneia dintre cele mai conspirate subunități a Comisariatului Poporului Securității Statului al RSS Moldovenești – Direcția 1 – Direcția de informații externe (spionaj). Astfel, la 2 martie 1945 a fost emis Ordinul nr. 108, denumit „Completarea statelor de personal titular al Direcției 1 a NKGB RSS Moldovenești”, care prezintă datele de identitate ale cadrelor care ocupau funcțiile respective¹.

Analiza numelor de familie din punct de vedere al specificului onomastic al celor 17 cadre ale structurii de spionaj a RSSM ne permite să conchidem că aceștia erau de origine străină, adică aduși din URSS. Evidențiem următoarele naționalități: ruși – Breanțev, Colesnikova, Petrov etc., ucraineni – Mordoveț etc., evreu – Vainberg, armean – Madakian². Astfel, constatăm că numele de familie ale cadrelor cekiste ale Direcției 1 a NKGB al RSSM, în majoritatea covârșitoare a cazurilor erau de origine rusă, ucraineană, evreiească, caucaziană etc., deci cu onomastică evident străină spațiului autohton³.

Remarcăm o singură posibilă excepție, mai exact Andrei Efimovici Muntean, împuternicit operativ superior al Secției 3⁴, care, după nume, putea fi băștinaș. Dar, având în vedere că toate celelalte cadre ale Direcției 1 erau de origine străină, admitem cu un grad înalt de probabilitate că A. Muntean era fie originar din stânga Nistrului din fosta RASSM, fie din RSS Ucraineană.

Având în vedere că în perioada 1944–1953 tendința politicii de cadre a URSS era de a completa efectivul NKGB-MGB al RSS Moldovenești cu personal loial adus din interiorul Uniunii Sovietice⁵, nu este surprinzător faptul că și efectivul uneia dintre cele mai secrete subunități – Direcția 1 a NKGB al RSSM – era formată din alogeni.

În același context, atestăm că statele de personal ale Secretariatului Direcției 1 includea și funcția de traducător. Deși nu este stipulat expres, este logic să admitem că rolul traducătorului în direcție era de a intermedia

¹ ASISRM, F. a., inv. 8, d. 1, ff. 140-141, 139.

² *Ibidem*, ff. 139-140.

³ Vladimir Zagaevski, *Nume de familie românești arhaice și derivatele lor în zone periferice și insulare*. În: *Limba Română*, nr. 4(226), 2014, pp. 135-142.

⁴ ASISRM, F. a., inv. 8, d. 1, f. 139.

⁵ Alexandru Malacenco, *op. cit.*, pp. 180-181.

comunicarea dintre ceilalți 16 „spioni moldoveni” și populația băștinașă a republicii.

Un alt document care prezintă interes vizând subiectul componenței etnice a efectivului securității sovietice în RSSM este Directiva nr. 24 din 21 noiembrie 1944 a comisarului Iosif Mordoveț, care stipula că tot efectivul operativ al NKGB al RSS Moldovenești era obligat să studieze „limba moldovenească” conform graficului săptămânal prestabilit¹. Conform documentului, erau formate șase grupe pentru studierea „limbii moldovenești”, dintre care primele includeau efectivul subdiviziunilor operative, iar ultimele două grupe erau formate din personalul secretariatului NKGB-ului „moldovenesc”, direcția cadre, secția „A” etc. Totodată, frecvențarea orelor de studiu era obligatorie, fiind controlată de însuși comisarul Iosif Mordoveț².

Prin extensie, având în vedere că, potrivit indicației din 21 noiembrie 1944 a lui Iosif Mordoveț, tot efectivul operativ era obligat să frecventeze cursurile de studiere a „limbii moldovenești”, putem deduce că personalul operativ al NKGB al RSSM *in corpore* era adus din interiorul Uniunii Sovietice, cel puțin pentru anii 1944–1945. În același timp, bazându-ne pe sursele documentare cercetate, considerăm că pentru perioada primilor ani postbelici, din rândurile personalului operativ al NKGB-MGB al RSSM nu făcea parte niciun moldovean, iar categoria acestor cadre era formată exclusiv din alogeni veniți din Uniunea Sovietică. Totodată, în baza documentelor de arhivă studiate, observăm că și în anul 1946 politica de cadre a NKGB al URSS privind completarea efectivului securității sovietice din RSS Moldovenească cu personal străin adus din interiorul Uniunii a rămas neschimbată. În acest sens, sunt relevante un șir de ordine de numire în funcție, semnate de Iosif Mordoveț, prin care cadrele din diverse subdiviziuni ale organelor securității sovietice și din structurile de contrainformații ale SMERȘ erau desemnate să suplinească diferite poziții în MGB al RSS Moldovenești³. Menționăm următoarele exemple de astfel de transferuri:

- „Căpitanul Buligak Iosif Karpovici – împuternicit operativ superior al direcției raionale Braviceni a MGB a direcției județene Orhei, venit din Direcția Contrainformații (abreviată în limba rusă: УКР)⁴ SMERȘ a Districtului Militar Moscova, din 30 martie 1946;

¹ ASISRM, F. a., inv. 8, d. 7, f. 25.

² *Ibidem*, ff. 25, 25v.

³ *Ibidem*, d. 3, ff. 112, 120, 126, 133, 139, 141, 148, 154, 179, 186, 204, 214, 243; d. 8, f. 1, 3, 6, 13, 19, 91, 238.

⁴ Din rusă „УКР” (Управление Контрразведки) – Direcția de Contrainformații.

- Locotenent-major Smirnov Pavel Ivanovici – împruternicit operativ al Direcției județene Soroca, venit din Direcția Generală Contrainformații SMERȘ, din 4 aprilie 1946;

- Venit din Direcția Contrainformații SMERȘ a Districtului Militar Moscova, căpitanul Klimenko David Israelovici – șef adjunct al Secției 1 a Direcției 2 a MGB al RSSM, din 20 martie 1946¹.

- „Venit din Direcția Cadre a MGB al URSS, maior Nagornîi Trofim Ivanovici, numit împruternicit operativ superior al Secției 1 al Direcției 2 a MGB al RSSM pe orașul Chișinău, din 30 iulie 1946.

- Venit din Direcția Contrainformații a MGB al Districtului Militar din Dalniy Vostok, locotenent-major Kariukina Alexandra Semionovna, numită împruternicit operativ superior al Secției 1 a Direcției 2 a MGB al RSSM pe orașul Chișinău, din 20 iulie 1946.

- Sergentul Bales – Kogan Sofia Iosifovna în rezerva de cadre după funcția de supraveghetor superior în penitenciarul intern al direcției Cahul, venită din Direcția cadre a MGB al URSS, din 2 decembrie 1946².

Așadar, conchidem că, la doi ani de la „eliberarea” Basarabiei și reinstaurarea puterii sovietice și a aparatului NKGB-MGB în RSS Moldovenească, securitatea regimului în această regiune continua să fie pusă pe seama cadrelor aduse din exteriorul republicii, din URSS, care erau considerate ca fiind cele mai de încredere și mai loiale regimului sovietic.

Referitor la calitatea și profesionalismul cadrelor aduse din URSS pentru completarea statelor de personal ale NKGB-MGB al RSS Moldovenești în primii ani postbelici, din sursele de arhivă extragem un șir de ordine și directive, prin care șeful securității republicii Iosif Mordoveț remarcă lipsa de disciplină și nemulțumirea sa față de executarea sarcinilor, indicațiilor și respectarea cadrului legal din partea cekiştilor. Prin urmare, pe lângă multiple nemulțumiri exprimate de comisarul Iosif Mordoveț față de conducătorii subdiviziunilor instituției privind modul incompetent prin care erau executate indicațiile sale și directivele NKGB al URSS și RSSM, șeful NKGB semnalează un **nivel modest** al activității de investigație a organelor periferice, abuzurile și încălcările comise. Documentul nr. 2/0117 din 10 iunie 1944, semnat de Iosif Mordoveț, demonstrează că „inspectarea stării activității de investigație și analiza dosarelor de investigație transmise către NKGB al RSSM din direcțiile județene și secțiile raionale relevă că organele periferice ale NKGB încă nu au atins nivelul convenit în activitatea investigativă. Direcțiile județene ale NKGB al RSSM gestionează ineficient

¹ ASISRM, F. a., inv. 8, d. 3, ff. 112, 120, 126.

² *Ibidem*, d. 8, f. 3, 13, 238.

activitatea investigativă în raioane, nu oferă suficient suport practic, și, prin urmare, continuă să existe persoane arestate fără temei, în baza materialelor neverificate, anumiți lucrători operativi ai subdiviziunilor județene și raionale ale NKGB nu respectă regulile elementare în activitatea de investigație, admit încălcări ale prevederilor Codului procesual-penal. De regulă, activitatea de investigație pentru multe cazuri se realizează superficial și nesistematic, protocoalele de interogare se întocmesc incompetent și fără acuratețe, în protocoale nu sunt indicate corectările, lipsește timpul începerii și încheierii interogării, traducătorii nu sunt informați despre responsabilitatea privind corectitudinea traducerii, conform art. 89 al Codului penal al RSS Ucrainene¹.

Ținem să menționăm că în RSS Moldovenească se aplicau, cu titlul provizoriu, codurile RSS Ucrainene, inclusiv Codul penal și Codul de procedură penală, începând cu 14 decembrie 1940, urmare a Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS². Deci aplicarea bazei legislației penale a RSSU pe teritoriul RSSM s-a prelungit până în 1961, după care la Chișinău a fost finalizat și a intrat în vigoare Codul penal și de procedură penală al republicii unionale³.

Revenind la șeful securității RSS Moldovenești – Iosif Mordoveț – și la efectivul NKGB, identificăm în sursele consultate pentru anul 1944 o multitudine de ordine și directive prin care comisarul reiterează necesitatea și importanța îndeplinirii acestora, exprimându-și, totodată, nemulțumiri repetate și avertizări ale subalternilor cu sancțiuni, inclusiv pentru abuzurile comise⁴. Spre exemplu, în Directiva nr. 2/049 din 26 mai 1944, se menționează că „raportarea operațională a structurilor periferice ale NKGB față de comisariatul central se află exclusiv la un nivel foarte scăzut. Rapoartele de activitate, mesajele speciale despre cele întâmplate, investigațiile de interes sporit și alte date, care neîntârziat trebuie să fie anunțate către NKGB de organele periferice, nu sunt prezentate sau sunt prezentate cu mare întârziere, motiv din care NKGB nu poate transmite la timp indicațiile corespunzătoare pe dosarele de investigații, nu poate să informeze NKGB al URSS și CC al PCM(b). Prezentarea cu întârziere a documentelor indicate organele NKGB o explică prin existența deficiențelor la comunicații, în timp ce comunicațiile speciale ale Comisariatului Poporului pentru

¹ *Ibidem*, inv. 6, d. 1, f. 38.

² Алексей В. Сурилов, *История государства и права Молдавской ССР (1917–1959)*, Кишинев, Картеа Молдовенеаскэ, 1963, с. 193.

³ Ion Guceac, *Legislația în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească*. În: *Panorama Comunismului în Moldova sovietică: context, surse, interpretări* / Ed. Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, p. 293.

⁴ ASISRM, F. a. inv. 6, d. 1, ff. 11, 38, 45, 51, 56, 60, 61, 75, 102.

Comunicații deservesc neîntrerupt toate raioanele eliberate regulat, peste o zi”¹. În contextul aceleiași directive, Iosif Mordoveț, în mod imperativ, intervine cu indicații către șefii secțiilor județene și ai grupurilor operative ale NKGB al RSSM, care sunt atenționați ca „raporturile operaționale să fie prezentate exact în termenele indicate [...], iar pentru tergiversarea acestora cei vinovați vor primi sancțiuni”².

Pentru anii 1945 și 1946, din materialele de arhivă autorul au fost analizate numeroase rapoarte și note, în care sunt reflectate abuzurile, fărădelegile în activitate față de populația locală, „încălcarea legislației revoluționare”, „pierderea documentelor de serviciu”, „încălcarea conspirației în lucrul cu documentele”, „falsificarea actelor” „încălcarea disciplinei de muncă”, aflarea „în stare de ebrietate la serviciu”, „șantajarea deținuților și luarea de mită”, „confiscarea ilegală a bunurilor”, „arestări fără teme”, „încălcările legilor sovietice în raport cu poporul moldovenesc”, „calitatea nesatisfăcătoare a investigațiilor” etc., – toate comise de către ofițerii NKGB-MGB al RSSM³.

Spre exemplu, Iosif Mordoveț, comisarul NKGB al RSS Moldovenești, prin Circulara 1/2/0061 din 7 decembrie 1945, adresată conducătorilor organelor periferice, menționează că „într-un șir de raioane și județe au fost înregistrate cazuri de încălcări grave ale legislației sovietice față de populația moldovenească. Sunt admise insultări dure ale cetățenilor, aplicarea constrângerilor fizice, sustragerea ilegală a bunurilor, iar în cazuri particulare, sunt reținuți și arestați țărani pentru un termen scurt, fără a avea vreun temei și vreun drept pentru aceasta”⁴.

De asemenea, descoperim date concludente dintr-o circulară semnată de Iosif Mordoveț la 29 ianuarie 1945 și, adresată întregului efectiv de conducere al NKGB al RSSM, precum și șefilor subunităților teritoriale, în care informează despre mai multe cazuri de degradare morală și profesională a mai multor ofițeri NKGB, manifestate prin abuzurile și nelegiuirile admise în activitate⁵. Spre exemplu, ofițerul P.P. Ivanov al secției raionale NKGB Râspopeni, „în timpul exercitării atribuțiilor de serviciu, pierzând vigilența politică și fiind în stare de ebrietate, în compania unor persoane necunoscute, a pierdut dosarul de anchetă”⁶. Un alt exemplu de lipsă a

¹ *Ibidem*, f. 11.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, inv. 6, d. 3, ff. 31-33, 36, 73, 77, 86, 95, 105, 137; inv. 8, d. 1, f. 176; d. 3, f. 117; d. 8, f. 14, 21, 23, 24, 30, 35, 193, 198, 205, 218.

⁴ *Ibidem*, inv. 6, d. 3, f. 137.

⁵ *Ibidem*, ff. 31-33.

⁶ *Ibidem*, f. 32.

disciplinei de muncă și abuz în serviciu se referă la șeful Secției raionale NKGB Rezina, locotenent-major al Securității Statului, Matveev, care a deturnat munca operativă, inducându-i în eroare pe superiorii săi¹. Ofițerul NKGB Matveev, „în adresarea către persoanele din mediul intelectualității, se comporta netacticos, se exprima necenzurat, fără vreun temei, amenința cu arestarea și efectua trageri cu foc de armă în gol”². Ulterior, ofițerul Matveev a fost sancționat cu eliberarea din serviciu și retrogradarea în funcție³.

În concluzie, menționăm că politica de cadre implementată de URSS prin aducerea de personal străin (ruși, ucraineni, evrei, armeni ș.a.), în detrimentul promovării moldovenilor, pentru formarea efectivului NKGB-MGB a RSS Moldovenești în primii ani postbelici, a avut un rol semnificativ în procesul sovietizării forțate și deznaționalizării agresive a populației băștinașe a republicii, aspecte care merită a fi elucidate mai aprofundat într-un studiu separat. Informațiile decupate din sursele documentare (in edite ne-au permis să identificăm multiple cadre ale NKGB-MGB al RSSM, al căror număr nu pretinde a fi unul exhaustiv. Totuși, faptul că majoritatea celor identificați erau de origine slavă ne conturează tendința de formare a efectivului securității sovietice din RSS Moldovenească, în primii ani postbelici, preponderent, din cadre alogene (ruși, ucraineni, bieloruși, evrei ș.a.), aduse din Uniunea Sovietică, precum și limitarea la maximum a numărului de cadre din rândul populației autohtone, români-moldoveni. Documentele recent declassificate din arhiva SIS ne demonstrează clar că puținele persoane din rândul populației băștinașe din RSSM, care erau angajate în NKGB-MGB, ocupau exclusiv funcții ierarhic inferioare: gardieni în penitenciarul securității, portari, șoferi, personal auxiliar, dactilografi și traducători.

De asemenea, considerăm că prezentul studiu, fundamentat prioritar pe materiale de arhivă, recent introduse în circuitul științific, constituie un punct important de pornire în elucidarea științifică a subiectului privind *specificul politicii de cadre a URSS în formarea efectivului organelor sovietice NKGB-MGB în RSS Moldovenească*, care este foarte puțin investigat în istoriografia noastră și poate fi aprofundat ulterior prin noi cercetări. Totodată, urmare a cercetării efectuate, am stabilit că întreg *efectivul uneia dintre cele mai conspirate subunități ale NKGB al RSS Moldovenești – Direcția 1*, responsabilă de activitatea de spionaj peste hotarele unionale, care între anii

¹ *Ibidem*, f. 31.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

1944–1945 avea 17 state, – *era format doar din alogeni: ruși, ucraineni, evrei ș.a.* Așadar, dovada faptului că structura etnică a efectivului operativ, atât al Direcției 1, cât și al celorlalte subunități operaționale ale NKGB-MGB republican, formate din cadre aduse din URSS, ne permite să afirmăm, fără echivoc, că rolul organelor sovietice de securitate nu era de a proteja drepturile suverane ale populației locale din acest spațiu, ci doar de a înrădăcina, de a consolida și de a menține regimul sovietic de ocupație în RSS Moldovenească în interesul expansionist al Moscovei.

The personnel policy of the USSR in the formation of the NKGB-MGB staff of Moldavian RSS in the first post-war years

The present study is focused on elucidating the peculiarities of the USSR personnel policy in building the staff of the Moldavian SSR NKGB-MGB sovietic bodies in the first post-war years, which will broaden the understanding of the Moscow sovietization policy hidden resorts implemented in our territory. Also, the research was made mostly based on declassified materials from the former archive of the KGB of the Moldavian SSR, currently the Archive of the Security and Intelligence Service of the Republic of Moldova (ASISRM). Despite the fact that the USSR personnel policy in building the staff of the Moldavian SSR rises scientific interest in the academic environment and not only in the Republic of Moldova, it remains a subject that was not in the research scope of the historians up to this moment. The personnel policy applied by the USSR in the process of establishing the effective NKGB-MGB of the Moldavian SSR represents an inherent component of the restoration and consolidation of Soviet power in the incorporated territory, in the present case, of Bessarabia /Moldavian SSR in the first post-war years. Also, in order to explain the trends pursued by Moscow in the policy of staffing the Soviet security organs of the Moldavian SSR, we will also focus on the analysis of the ethnic composition of the NKGB-MGB of the Moldavian SSR during the reference period.

Keywords: *sovietic security bodies, NKGB-MGB staff, ethnic structure, Moldavian SSR, USSR.*

Alexandru MALACENCO

doctor în istorie, cercetător științific

Centrul de Studii Interdisciplinare, Universitatea de Stat din Moldova,

e-mail: malacencoalexandru@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-2782-4849

PROBLEMA IDENTITARĂ ȘI LINGVISTICĂ ÎN ISTORIA ȘTIINȚEI DIN RSS MOLDOVENEASCĂ (1980-1990)

În anul 1985 s-a produs o schimbare radicală în viața politică a URSS prin alegerea lui Mihail Gorbaciov în fruntea CC al PCUS, care a proclamat un nou curs politic al restructurării tuturor domeniilor vieții din Uniunea Sovietică, fapt care a deschis noi posibilități de afirmare și de evoluție a științei în domeniul etno-național, dar care a scos la iveală și toate problemele și dificultățile cu care se confruntau instituțiile de cercetare, inclusiv numeroasele teme ideologizate, ce necesitau o revizuire radicală sau trebuiau abandonate. Dar restructurarea acestora nu a început imediat. Spre exemplu, anul 1985 a decurs la Academia de Științe a RSSM sub stindardul „întâmpinării și marcării destoinice a aniversării a 40-a de la victoria URSS în Marele Război pentru Apărarea Patriei din anii 1941-1945” și a 80-a de la prima revoluție burghezo-democratică din Rusia din anii 1905-1907¹.

Rămâneau în continuare prioritare teme precum *Formarea națiunii socialiste moldovenești*, al căror concep era ajustat ușor la tezele Congresului al XXVII-lea al PCUS (25 februarie - 6 martie 1986), precizându-se doar limitele cronologice ale lucrării și completându-se planul-prospect cu precizarea „caracterului interdisciplinar” al acelei lucrări². În anul 1985, șeful Secției de Etnografie și Studiul Artelor V.S. Zelenciuc a efectuat o deplasare de documentare de 30 de zile în Italia (Roma, Veneția, Milano, Genova), dar aceasta nici pe departe nu semnifica o dovadă a relaxării condițiilor vieții și cercetării științifice în RSSM. În argumentarea prezentată Secției de științe sociale, scopul deplasării consta în „acumularea de documente și materiale, în vederea demascării istoriografiei burgheze, care neagă în continuare caracterul independent al istoriei și culturii poporului moldovenesc”³.

De subliniat că tonul discuțiilor în republicile unionale era dat de evenimentele din capitala URSS. Între 24-28 iunie 1986, la Moscova a avut loc Congresul al VIII-lea al Scriitorilor din URSS, la care a participat și o delegație de 11 persoane din RSSM. Una dintre cele mai radicale cu-

¹ Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: ACAȘM), F.1, inv. 1, d. 110, ff. 1-6.

² *Ibidem*, d. 114, ff. 55-57.

³ *Ibidem*, d. 143, ff. 100-101. Vezi și: Ion Xenofontov, *Politica și etnografia la Academia de Științe a RSS Moldovenești (1961-1990)*. În: *Drobeta XXV*. Seria Etnografie, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2015, pp. 41-48.

vântări a fost cea a scriitorului bielorus Nil Ghilevici (1931–2016), care, la afirmația poetului Iakov Kozlovski (1921–2001) precum că scriitorul Vasili Bâkov (1924–2003) scrie în limba rusă, i-a replicat că Bâkov scrie în limba bielorusă, dar el este nevoit să-și traducă singur operele sale în limba rusă. În continuare, vorbitorul s-a oprit la problema degradării limbii bieloruse din cauza restrângerii drastice a sferei de întrebuițare a limbii materne în republică în rândul maselor populației și, mai ales, în școli – nu doar în mediul urban, ci și în cel rural. N. Ghilevici menționa că această neliniște a fost exprimată și de scriitorii din Ucraina și opina că „a sosit momentul în care examinarea acestei probleme la cel mai înalt nivel nu poate fi amânată în continuare”¹.

Dar problema pusă de scriitorul bielorus așa și nu a mai fost discutată, precum spera acesta, „la cel mai înalt nivel”. Peste doi ani, pe 1–2 martie 1988, Nil Ghilevici participa la Plenara Conducerii Uniunii Scriitorilor din URSS, care a formulat sarcina prioritară de a promova implementarea cât mai eficientă a „politicii naționale leniniste” prin intermediul literaturii. De data aceasta, scriitorul bielorus a fost destul de categoric, atât de categoric, încât fraza cea mai importantă din cuvântarea lui nici nu a fost publicată așa cum a fost rostită, ci în interpretarea redacției care a publicat-o: „Potrivit vorbitorului, semnificația și rolul limbii poporului care a dat numele republicii ar trebui să fie determinate de o lege corespunzătoare”². Cu alte cuvinte, era vorba despre legiferarea limbii vorbite de cetățenii majoritari ai republicii în calitate de limbă de stat.

În acest context social-politic și cultural, în aprilie 1988 revista *Nistru* publica articolul lui Valentin Mândăcanu cu titlul *Veșmântul fânței noastre*, în care supunea unei critici dure opinia exprimată de acad. N. Corlăteanu³ referitor la etapele dezvoltării „limbii moldovenești” și sublinia importanța tipăriturilor lui Coresi (sec. XVI), care au stat „la baza formării, unificării și consolidării limbii române literare”⁴. În continuare, autorul sublinia destul de clar că așa-numita „limbă moldovenească”, în realitate este limba română și trebuie lărgit rolul ei „în toate sferele activității umane, ca limbă

¹ Восьмой съезд писателей СССР. 24 июня – 28 июня 1986. Стенографический отчет, Москва, Советский писатель, 1988, с. 211-213.

² Литературная газета, № 10, 9 марта 1988, с. 4.

³ Despe activitatea lui Nicolae Corlăteanu a se vedea: Iulia Malcoci, Ion Valer Xenofontov, *Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005)*. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*. Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021 / Coord.: Liliana Rotaru, Chișinău, Lexon-Prim, 2023, pp. 133-149.

⁴ Valentin Mândăcanu, *Veșmântul fânței noastre*. În: *Nistru*, nr. 4, 1988, p. 131 (în grafie chirilică).

a culturii în general, de aceea suntem datori să sporim cu mult coeficientul de folosire a limbii materne în viața socială”¹. „Limba poporului trebuie privită prin prisma intereselor de stat”, sublinia autorul, ceea ce poate fi interpretat ca o solicitare de recunoaștere a limbii române (moldovenești) în calitate de limbă de stat pe teritoriul RSSM.

Articolul lui V. Mândăcanu a pus pe jar, în primul rând, redacția revistei *Nistru*, care, consemnând că „adevărurile științifice sunt întotdeauna relative”, menționa că „sunt relative [...] și adevărurile expuse în eseul semnat de V. Mândăcanu”. Iar fraza următoare, cred, redacția putea s-o omită total: „Combătând teza existenței a două limbi (moldovenească și română), teză pe care o susțin oamenii noștri de știință, autorul (V. Mândăcanu – *n.a.*) enunță o părere personală, credem noi (adică redacția – *n.a.*), insuficient sprijinită prin argumente”². La toate acestea, în *Nota redacției* se mai adaugă și considerente extrem de subiective, cum ar fi: felul „moldovenilor de a fi”, tonalitatea prea virulentă a expunerii materialului de către V. Mândăcanu, dar și faptul că N. Corlăteanu „multora dintre noi ne-a fost profesor la facultate” și „am avut ce învăța de la el”³.

În perioada restructurării, institutele AȘ a RSSM erau ținute strict sub control din partea organelor de partid⁴. Este remarcabil dosarul de la Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice cu titlul *Informații de la instituțiile care activează în domeniul științelor sociale, despre restructurarea activității științifice și despre influența cercetărilor asupra vieții ideologice a republicii*, care conține materiale depozitate la comitetul orașenesc de partid Chișinău din anul 1988. Este vorba de informații parvenite de la Institutul de Istorie, Secția de Etnografie și Studiul Artelor, Institutul de Economie, Institutul de Limbă și Literatură Moldovenească, care raportau activitățile lor din prima jumătate a anului 1988 referitoare la propaganda realizată în republică, desigur, în lumina sarcinilor trasate de congresul al XXVII-lea al PCUS, congresul al XVI-lea al PC din Moldova (23–25 ianuarie 1986), de plenarele CC al PCUS și al PCM. Informațiile Secției de Etnografie și Studiul Artelor a AȘ din RSSM subliniau că etnografii, împreună cu arheologii, istoricii și lingviștii, elaborează conceptul general de etnogeneză a „poporului moldovenesc” și rezultatele acestor cercetări au fost reflectate în lucrările *Moldovenii și Schițe din isto-*

¹ *Ibidem*, pp. 145-146.

² *Ibidem*, p. 146.

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi: Constantin Manolache, Ion Xenofontov, *Academia de Științe a RSS Moldovenești în perioada 1961–1990. Studiu retrospectiv*. În: *Akademos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 2 (41), 2016, pp 7-17.

ria formării poporului moldovenesc. Organele de partid erau asigurate că se încheie lucrul asupra culegerii tematică *Probleme privind formarea poporului moldovenesc*. De asemenea, se menționa că investigațiile ce țin de procesele etnice au condus la elaborarea studiilor privind formarea „națiunii burgheze moldovenești” etc.¹. Totul este foarte corect, numai că toate aceste studii aveau deja o vechime de cca 10 ani, ceea ce demonstrează că sectorul respectiv, cel puțin, în ultimul deceniu, a bătut pasul pe loc în ceea ce privește investigarea problemelor ce țin de etnogeneza „poporului moldovenesc”.

Dar erau și unele elemente pozitive în acest timp. Nicolai A. Demcenco, directorul Secției de Etnografie și Studiul Artelor în informația din 12 august 1988 regreta că ziarele din republică, inclusiv *Moldova Socialistă* și *Советская Молдавия*, de-a lungul unor luni întregi nu publică articolele lui Vasile N. Stati și A.M. Dâru².

La mijlocul anului 1988, Institutul de Istorie era văzut încă într-o dublă ipostază: în aprecierea lui V.I. Mocreac, secretarul Biroului de partid al Institutului, pe de o parte, acesta era una din subdiviziunile ideologice importante, activitatea căreia, sublinia el, influențează semnificativ viața ideologică și activitatea ideinico-educativă în republică, pe de altă parte, el era apreciat ca instituție științifică de frunte în domeniul istoriei RSSM³.

Institutul de Limbă și Literatură al AȘ al Moldovei venea și el cu recomandări pentru îmbunătățirea activității printre populația republicii și propunea să fie organizate emisiuni cu expuneri ale savanților de la Institut pe problemele de cultură a vorbirii moldovenești, ale normelor „limbii moldovenești” contemporane, pe probleme de bilingvism și multilingvism în RSSM, de literatură moldovenească etc., dar și să publice în presa periodică materiale privind aceste probleme⁴.

La ședința Biroului Politic al CC al PCM din 5 septembrie 1988, au fost luate în dezbatere mai multe subiecte, specificându-se că în societate se aborda problema alfabetului latin și că „limbile moldovenească și română sunt identice”. În urma dezbaterilor, s-a propus să fie organizată o „masă rotundă” cu cercetătorii științifici și S.C. Grossu, prim-secretar al Partidului Comunist din RSS Moldovenească, care a făcut următoarea apreciere: „savanții dau dovadă de lașitate”⁵.

¹ Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice (infra: ANA, DGAOSP), F.12, inv. 34, d. 68, ff. 1-6.

² *Ibidem*, f. 6.

³ *Ibidem*, ff. 11-17.

⁴ *Ibidem*, f. 10.

⁵ E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965–1989). Studiu și documente, vol. II (1976–1989), Chișinău, Tehnica-Info, 2016, p. 596.

Iată așa pe arena politică destul de incertă a RSSM apar „curajoșii” în Biroul Politic al CC al PCM. Ocrotiți de baionetele sovietice, de KGB, miliție, justiție etc., acest individ, care susținea „limba moldovenească” și alfabetul chirilic și care era atunci prim-secretar al PC din RSS Moldovenească, în realitate, s-a dovedit a fi un hoț ordinar¹, aruncând murdăria asupra savanților onești, care nu și-au putut expune deschis opiniile, iar atunci când și le-au spus, și ele nu conveneau, în primul rând, anume politici promovate de PCM, aceștia au fost persecutați, represați, înlăturați din procesul de cercetare. Cazul Ion Hâncu este mai mult decât elocvent în acest sens.

Dar evenimentele evoluau cu o repeziciune nemaipomenită. La 17 septembrie 1988, ziarul *Învățământul Public* publica un document memorabil – *Scrisoarea celor 66*, adresată Comisiei Interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Moldovenești pentru Studiarea Istoriei și Problemelor Dezvoltării Limbii Moldovenești, în care savanți și scriitori din RSSM solicitau recunoașterea oficială a identității limbii moldovenești și limbii române, revenirea la alfabetul latin, „[...] repunerea limbii populației de bază în funcțiile necesare pentru dezvoltarea ei”².

Ședința Biroului CC al PCM din 2 decembrie 1988, la care a participat, printre alții, și Vasili N. Kostețki, lucrător responsabil în Secția propagandă și agitație a aparatului CC al PCUS relatând în cadrul ședinței, că „savanții din Moldova nu au o poziție consolidată în ceea ce privește alfabetul și denumirea limbii (moldovenească sau română)”. El mai face referință la o dezbatere în cadrul căreia un savant (nu i se dă numele – *n.a.*) a fost întrebat, în cazul în care „limba va fi numită română, ce urmează? Răspunsul a fost: urmează proclamarea Republicii Democratice Române”³.

În virtutea acestor schimbări, s-a activat lucrul și în centrele universitare din RSSM. Problema democratizării învățământului a fost legată de cea națională. La 19 octombrie 1988, profesorul universitar de la Catedra Istoria PCUS a Universității de Stat din Chișinău Ion Buga a publicat în ziarul *Învățământul Public* articolul intitulat *O limbă maternă – un alfabet*, în care erau iarăși abordate problemele etno-naționale ale românilor moldoveni. Articolul era adresat Comisiei Interdepartamentale a Prezidiului Sovietului Suprem pentru Studiarea Istoriei și Problemelor Dezvoltării Limbii Moldovenești, dar și locuitorilor republicii. Autorul invoca argumente de

¹ *Daca era om de rând, l-ar fi mâncat pușcăria*. În: *Ziarul de Gardă*, nr. 123, 29 martie 2007.

² Viorel Pâslaru, „*Scrisoarea celor 66*” și contribuția filologilor la democratizarea RSS Moldovenești. În: *Filologia modernă: realizări și perspective în context european*. Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”: 65 de ani de la fondare, Chișinău, Pro Libra, 2022, pp. 350-360.

³ E. Negru, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 631.

ordin istoric, literar și lingvistic și concluziona că „[...] limba maternă, orală și literară, pe care o vorbește populația autohtonă din RSSM și RSR este o singură limbă. Clasicii noștri au numit această limbă de origine latină – limba română și au folosit alfabetul latin. Această limbă se numește în RSR limba română și se scrie cu alfabetul latin, iar în RSSM este numită «limbă moldovenească» și se scrie cu alfabet rusesc”. Mai mult chiar, Ion Buga solicita Comisiei „de a unifica denumirea limbii noastre materne, dându-i denumirea precum o numeau clasicii, limba română. Și să revenim la alfabetul latin pe care l-au folosit clasicii la scrierea operelor lor [...]”¹.

Pe 24 octombrie 1988, la inițiativa șefului Catedrei universitare, evident, sub ochiul vigilent al organelor de partid, era convocată o ședință extraordinară a Catedrei de istorie a PCUS de la Universitatea de Stat din Chișinău. Motivul convocării era destul de limpede: publicarea articolului semnat de prof. univ. Ion Buga, în care se afirma destul de convingător că moldovenii sunt români, iar limba este unică – limba română. Se argumenta necesitatea introducerii grafiei latine și a limbii române în calitate de limbă de stat etc. La ședința respectivă au participat rectorul USM, acad. Boris Melnic, locțiitorul șefului Secției de știință și instituții de învățământ al CC al PC al Moldovei, reprezentanții a cinci organe de presă din republică. Membrii catedrei s-au pronunțat deschis asupra articolului în cauză, unii l-au acceptat în întregime, alții nu au fost de acord cu anumite poziții, cum ar fi: necesitatea introducerii grafiei latine, moldovenii sunt români, limba este unică – limba română. Un singur reprezentant al catedrei a vorbit, cum s-a exprimat el, în „limba maternă”, adică în limba română, fiindcă pentru unii reprezentanți ai catedrei „limba maternă” era rusa. Vorbitorul și-a exprimat nedumerirea că „tovarășii” care au venit la noi de decenii și pe care îi numim băștinași, nu-și dau interesul să cunoască măcar 100 de cuvinte din limba băștinașilor. Reprezentantul Secției știință și instituții de învățământ al CC al PC al Moldovei declară că sunt necesare argumente științifice referitoare la trei probleme importante: identitatea limbii române și a celei moldovenești, necesitatea introducerii limbii moldovenești ca limbă de stat, necesitatea trecerii la grafia latină. Boris Melnic, rectorul Universității, afirma că articolul ar fi trebuit să fie discutat la catedră înainte de a fi publicat, prin aceasta s-ar fi evitat discuția respectivă. În atare situație, șeful catedrei a propus ca în decizie să fie înscris că articolul se aprobă, dar să fie indicate și problemele cu care unii membri nu sunt de acord. Însă mai mulți membri ai catedrei s-au opus acestei propuneri și în Hotărârea definitivă a catedrei s-a subliniat că articolul lui I. Buga *O limbă*

¹ *Învățământul public*, 19 octombrie 1989.

maternă – un alfabet este scris pe o temă actuală, în spiritul restructurării și problemele enunțate merită să fie examinate în Comisia Interdepartamentală a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM privind studierea istoriei și problemele dezvoltării limbii moldovenești¹.

Ulterior, pe 31 octombrie – 1 noiembrie 1988, la Chișinău a avut loc Consfătuirea de lucru a savanților romaniști din URSS, care a recomandat Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei și a problemelor dezvoltării limbii moldovenești decretarea limbii naționale din RSSM drept limbă de stat în republică; recunoașterea unității limbilor care funcționează în RSSM și în România; revenirea la grafia latină. Ulterior, în Hotărârea Comisiei Interdepartamentale pentru studierea istoriei și problemelor dezvoltării limbii moldovenești din 28 decembrie 1988 se sublinia necesitatea renunțării la concepția existenței a două limbi est-romanice, recunoscându-se identitatea lingvistică moldo-română, se recomanda ca „limba moldovenească” să fie decretată drept limbă de stat pe teritoriul RSSM și să fie înaintat către Prezidiul Sovietului Suprem demersul privind trecerea la grafia latină².

Persoana lui Ion Buga a constituit și obiectul discuției la ședința Biroului al CC al PCM din 13 decembrie 1988. Ion Borșevici, rectorul Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, l-a caracterizat drept „un om excelent”, atunci când a lucrat la institutul pedagogic³. Gheorghe Rusnac, secretarul Comitetului de Partid al USM, declara la această ședință a Biroului CC al PCM că tovarășul Buga „este un om cu pregătire profesională înaltă, mi-a spus că și părinții lui, și copiii au vorbit și vorbesc limba moldovenească”⁴. Singur Ion Buga se pronunța pentru alfabetul latin, afirmând că și savanții de la Moscova se pronunță pentru ca să se treacă la alfabetul latin⁵.

Este important de subliniat și faptul că savanții romaniști din centrele universitare din URSS R.A. Budagov și S.B. Bernștein recunoșteau unitatea lingvistică româno-moldovenească. În nr. 11 al revistei *Nistru* din anul 1988 era publicat studiul lingviștilor moscoviți R.A. Budagov și S.B. Bernștein cu titlul *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*, în care autorii se pronunțau destul de răspicat că „moldoveneasca trebuie

¹ *Istoria Universității de Stat din Moldova* /Coord. Ion Eremia, Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et.al.], red. șt. Ion Niculiță, Chișinău, CEP USM, 2016, pp. 247-249, 275-276.

² *Ibidem*, p. 276.

³ E. Negru, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 652.

⁴ *Ibidem*, p. 670.

⁵ *Ibidem*, p. 688.

recunoscută ca fiind aidoma cu româna¹. Articolul fusese prezentat încă în anul 1956 revistei Institutului de Lingvistică al AȘ al URSS Вопросы языкознания² pentru a fi publicat, lucru care nu s-a întâmplat însă. În schimb, în numita revistă, în anul 1956, au apărut studiile a doi autori de la Chișinău – al lui M.A. Gabinschi privitor la elementele autohtone în „limba moldovenească”³, și, respectiv, al lui N. Corlăteanu, consacrat „limbii moldovenești” contemporane⁴.

Pentru a înțelege mai bine natura transformărilor în știința din RSSM pe calea explicării obiective a problemelor etno-naționale, ne adresăm și unui studiu de lingvistică, semnat de N.D. Raevski⁵. Cu toate că este o publicație bazată pe fapte lingvistice din diferite epoci, pe care le investighează, autorul preîntâmpină cititorul că el „va judeca după anumite evenimente politice cruciale ș.a., ce privesc istoria romanicilor”⁶, oprindu-se și la unele probleme ce țin de problematica pur istorică, cum ar fi orânduirea social-economică și politică etc. Cu alte cuvinte, autorul a folosit și a interpretat și sursele istorice cunoscute.

Lucrarea respectivă a avut undă verde pentru tipar pe 21 martie 1988 și, cum ne informează autorul, a fost citită „cu atenție și solicitudine” de S.G. Berejan, D.M. Dagnev, V.S. Zelenciuc, N.G. Matcaș, V.C. Pavel și L.L. Polevoi. Redactor responsabil al lucrării a fost R.If. Udler⁷. În primul paragraf din *Introducere*, intitulat *Privire de ansamblu asupra elementelor slave din limba moldovenească*⁸, autorul asigură cititorul că „elementele de proveniență slavă conferă limbii moldovenești o trăsătură particulară”⁹. Lucrarea, în aprecierea autorului, este consacrată „contactelor romanității răsăritene, ale poporului moldovenesc cu slavii”¹⁰ și partea întâi tratează „istoria etnolingvistică a poporului moldovenesc”¹¹. În continuare, N. Raevski scrie

¹ S.B. Bernștein, R.A. Budagov, *Cu privire la unitatea de limbă româno-moldovenească*. În: *Nistru*, nr. 1, 1988, p. 136 (în grafie chirilică).

² Este de remarcat că această revistă după anul 1956 nu a mai publicat articole în care să se fi încercat să se demonstreze că „limba moldovenească” este o altă limbă decât limba română.

³ M.A. Габинский, *Автохтонные элементы в молдавском языке*. În: *Вопросы языкознания*, № 1, 1956, c. 85-93.

⁴ Н.Г. Корлэтяну, *Конверсия в современном молдавском языке*. În: *Вопросы языкознания*, № 3, 1956, c. 84-93.

⁵ N.D. Raevski, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe baze de date lingvistice*, Chișinău, Știința, 1988 (în grafie chirilică).

⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁷ *Ibidem*, p. 20.

⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁹ *Ibidem*, p. 16.

¹⁰ *Ibidem*, p. 18.

¹¹ *Ibidem*, p. 18.

despre romanicii est-carpatici, care sunt viitorii moldoveni și, din deceniile 6-7 ale secolului al XII-lea, „încep să contacteze cu slavii răsăriteni”, care sunt rusino-ucrainenii și velicorușii¹.

Autorul deosebește patru epoci *etnolingvistice*, sau *etnice*, în istoria „poporului nostru”, care, cum am văzut, în concepția sa, este „poporul moldovenesc”². Este vorba de epoca romanizării (anii 30 ai sec. I î.e.n. – sec. V e.n.), epoca romanică răsăriteană comună (secolele V-X), în acest timp „romanicii nord-dunăreni vor constitui un grup aparte”³. Epoca următoare, nord-dunăreană, cum o definește autorul, ar cuprinde segmentul cronologic din sec. XI până la formarea statului Țara Moldovei. Acum, în sânul populației romanizate „se fac observate tot mai vădit deosebiri locale”, care, în opinia sa, „reprezentau tendințe mai vechi de dezvoltare divergentă”⁴. Ultima epocă este cea moldovenească – „de la descălecat până astăzi”⁵.

Referindu-se la a doua epocă etnică (secolele V-X), autorul concretiza că aceasta este situată după epoca romanizării și „până la divizarea romanității de est în grupurile pe care le cunoaștem și în prezent”⁶. Așadar, după sec. al X-lea ar fi fost o etapă a divizării romanității în grupuri care există și în prezent.

Examinând teoria autohtonă, autorul formula concluzia că, deși această teorie este „conformă cu realitatea în sensul că romanicii răsăriteni la epoca de comunitate au avut ca loc de trai un spațiu ce se extindea atât la nord, cât și la sud de Dunăre, până în prezent numai unele dovezi invocate în sprijinul ei, pot fi socotite convingătoare”⁷. Cu toate acestea, conform autorului, anume această teorie este „acceptabilă” pentru el⁸. Mai mult chiar, el aduce dovezi lingvistice, care, în opinia sa, atestă prezența populației romanice în această perioadă la nord de Dunăre, unde pătrunde și populația slavă⁹. Foarte interesantă este viziunea autorului referitoare la termenul *vlach*, pe care dânsul îl consideră etnonim. Conform lui N. Raevschi, anume în a doua perioadă etnică, „când slavii se aflau pe teritoriul vechii Dacii, adică încă nu ajunseseră în peninsula Balcanică, în limba lor (a slavilor – *n.a.*) capătă răspândire etnonimul *valch*, adus la Dunărea Mijlocie și

¹ *Ibidem*, p. 19.

² *Ibidem*, p. 22.

³ *Ibidem*, p. 27.

⁴ *Ibidem*, p. 27.

⁵ *Ibidem*, pp. 27-28.

⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁷ *Ibidem*, p. 49.

⁸ *Ibidem*, p. 53.

⁹ *Ibidem*, pp. 70-75.

Inferioară de germanici”¹, mai precis, de către goți, ulterior, termenul s-ar fi răspândit datorită gepizilor și longobarzilor². Da, dar dacă lucrurile s-au întâmplat anume așa, atunci termenul *vlach* nicidecum nu poate fi apreciat drept *etnonim*, el este un termen dat de străini, germanici și slavi.

Examinând teoria savantului român Alexandru Philipide (1859–1933), N.D. Raevschi consideră că opiniile acestuia referitoare la „cele două grupuri de romanici nord-dunăreni”, la „direcțiile de mișcare a elementelor etnice romanice, care s-au statornicit la est de Carpați ș.a.” „rămân actuale, nu și-au pierdut însemnătatea”³. Desigur, apare întrebarea: de ce anume acestea sunt considerate demne de încredere? Răspunsul este foarte simplu – anume acestea erau invocate de autorii sovietici pentru „demonstrarea” existenței a două popoare romanice de răsărit – moldovenii și românii. Tot în virtutea opiniei emise de A. Philipide, autorul insistă asupra a două arii lingvistice la nord de Dunăre – aria sudică și cea nordică⁴. Aria nordică, mai ales începând cu sec. al XII-lea, se va lărgi considerabil spre Nistru, „creându-se, astfel, noi premise de dezvoltare a viitorului idiom moldovenesc”⁵. Ceva mai jos, N. Raevschi face unele concluzii, reieșind din „trăsăturile fonetice și morfologice ale limbii moldovenești”⁶, semn că vedea în „limba moldovenească” o limbă deosebită de limba română.

Referindu-se la arealul locuit de romanici în această a doua etapă, N. Raevschi scrie că la „teritoriul primar”, unde locuia populația romanizată (Moezia Superioară și Inferioară de Vest, Dacia Traiană – *n.a.*), s-au adăugat unele regiuni noi, printre care și „regiunile de la răsărit de Dacia Traiană, populată până atunci de descendenți ai triburilor autohtone, eventual, de alte seminții”. Spre sfârșitul acestei epoci, încheie autorul, „romanicii au venit în contact intens cu slavii bulgari”⁷, contact care s-a prelungit în perioada secolelor IX–XIII⁸. La sfârșitul acestei epoci, mai concluzionează autorul, „limba romanică va apare «parcelată» în câteva dialecte: aromân, meglenit, istriot și nord-dunărean”, aceste diferențieri lingvistice fiind apreciate în sensul că „populația romanică încetează de a mai forma o unitate compactă, că ea se divizează în grupuri aparte”⁹.

¹ *Ibidem*, p. 74.

² *Ibidem*, pp. 160-161.

³ *Ibidem*, p. 52.

⁴ *Ibidem*, p. 137.

⁵ *Ibidem*, p. 138.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 75.

⁸ *Ibidem*, p. 177.

⁹ *Ibidem*, p. 80.

Așadar, conform autorului, menținerea dialectului nord-dunărean unic atestă la sfârșitul acestei epoci și unitatea compactă etno-națională a poporului.

Examinând cea de-a treia epocă (sec. XI – mijlocul sec. XIV), N. Raevschi face referință la sursa bizantină a lui Niketas Choniates (1155–1215/1216) din anul 1164, care îi amintește pe vlahi pe teritoriile de la est de Carpați și conchide că „această dată poate fi considerată ca limită de început a perioadei colonizării în masă pe teritoriul Statului vechi Moldovenesc”¹, admițând însă, în altă parte, că această limită „coboară mai jos, până spre sec. X”². „Romanicii de la răsărit de Carpați, continuă autorul, viitorii moldoveni, în masa lor principală, sunt veniți din diferite regiuni ale Platoului Carpatic”³. Conform unor estimări, numărul satelor din Ardeal în perioada 1251–1350 s-a micșorat cu 32,4% și, credea Raevschi, „multe dintre aceste sate, eventual, părți ale lor, se vor stabili la est de Carpați”⁴. Însă, mai adaugă Raevschi, pe teritoriul de la est de Carpați se stabilesc și slavi răsăriteni (rusini), dar și mici grupe de populație de alte origini etnice⁵. În acest cadru geografic nou, „ramura aceasta de romanici – viitorii moldoveni – va veni în contact cu slavii răsăriteni, ceea ce va avea consecințe profunde asupra istoriei ei ulterioare”⁶.

Problema cu moldoveni este însă destul de confuz prezentată de autor. Spre exemplu, el scrie că „începând cu mijlocul sec. XIV, romanicii de la răsărit de Carpați parcurg o nouă epocă etnică în istoria lor – cea moldovenească”⁷, pomenește despre extinderea „ariei etnice moldovenești spre est și asupra raporturilor ei cu grupurile de alte origini”⁸, afirmă că „populația moldovenească a sporit, mai ales, prin migrări din exterior”⁹. Cum să înțelegem, au venit moldovenii din exteriorul statului moldovenesc? În opinia sa, populația est-slavă „constitue o parte integrantă a etnosului romanic, moldovenesc” în care „s-au «vărsat» și unele grupuri de bulgari, sârbi, turanici ș.a.”¹⁰.

Unul din paragrafele lucrării examinate se numește *Particularități ale limbii moldovenești*, în care autorul scrie despre „graiurile moldovenești” actuale, de „limba literară actuală” etc.¹¹.

¹ *Ibidem*, p. 118.

² *Ibidem*, p. 127.

³ *Ibidem*, p. 119.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 120.

⁶ *Ibidem*, p. 127.

⁷ *Ibidem*, p. 139.

⁸ *Ibidem*, pp. 139-140.

⁹ *Ibidem*, p. 140.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, pp. 141-144.

În numele demonstrării existenței „limbii moldovenești”, Raevschi nu ezita să falsifice și *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Miron Costin. „Din *Letopisețul* lui Miron Costin, scrie Raevschi, aflăm că marele vornic Bucioc traducea în moldovenește, ceea ce spunea Gașpar-vodă în „sârbește”¹. În realitate, din *Letopisețul* lui Miron Costin aflăm cu totul altceva. „Le talmăcia apoi aceste cuvinte pre *rumânie* Bucioc vornicul de Tara de Gios”², scria Miron Costin. Cu alte cuvinte, este vorba de limba română, nu de limba moldovenească.

În această perioadă, o atenție sporită era acordată și culturii balcano-dunărene, autorii locali sau din alte republici căutau să nege cu înverșunare prezența elementului romanic. Într-un studiu publicat de N.P. Telnov la Kiev se afirma că noile materiale arheologice ar confirma punctul de vedere conform căruia cultura materială a monumentelor slave din secolele VIII–IX, situate mai sus de râul Răut, treptat, se dezvoltă în cultura rusă veche. Referindu-se la relația dintre cultura Luka-Raikovețkaia (sec. VII–X) cu așa-numita cultură balcano-dunăreană și, în același timp, la cercetarea problemei genezei culturii balcano-dunărene, autorul scrie că este foarte probabil ca siturile de tip Luka-Raikovețkaia, apreciate drept cultură medievală timpurie slavă, să constituie baza pe care se dezvoltă cultura balcano-dunăreană³.

Cultura balcano-dunăreană a constituit obiectul interesului și pentru doi cercetători ucraineni. Autorii invocau opiniile lui G.B. Fedorov, V.M. Negrușa și G.F. Cebotarenco, ce „au semnalat pozițiile eronate ale arheologilor români, care determinau cultura balcano-dunăreană ca protoromână”⁴. În prima jumătate a sec. X, considerau cercetătorii ucraineni, aceste teritorii erau locuite de triburile slave ale ulicilor și tivertilor și au intrat în componența statului rus vechi⁵. Concomitent, ei resping opiniile savanților români, care văd în cultura materială din secolele VIII–X elemente ale culturii locale geto-dace, provincial romane și slave, iar cultura materială Dridu din sec. X–XII o consideră protoromână, că, chipurile, „o asemenea interpretare nu se confirmă de materialul arheologic”⁶. Ei consideră că tră-

¹ *Ibidem*, p. 230.

² M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, Chișinău, 1972, p. 101.

³ Н.П. Тельнов, *Изучение славянской культуры в Молдавии в конце 70-х – в 80-е годы. Днестро-Дунайское междуречье в I – начале II тыс. н.э.* În: *Сборник научных трудов*, Киев, Наукова Думка, 1987, с. 66.

⁴ А.Т. Смиленко, А.А. Козловский, *Средневековые поселения в приморской части Днестро-Дунайского междуречья, Днестро-Дунайское междуречье в I – начале II тыс. н.э.* În: *Сборник научных трудов*, Киев, Наукова Думка, 1987, с. 70.

⁵ *Ibidem*, с. 82.

⁶ *Ibidem*.

săturile caracteristice monumentelor din sec. X–XII de la Prut, Nistru și Dunărea de Jos, după caracterul lor, sunt slave, totuși sunt nevoiți să recunoască și existența unor elemente locale, dar, afirmă ei, „unele elemente locale în monumentele de tipul Dridu nu sunt de bază”¹.

În anul 1988 apărea primul volum al preconizatei în șase volume *Istoria a Moldovei*, în care era un compartiment special, intitulat *Formarea populației² moldovenești*, populație care s-a format, conform opiniei lui V.S. Zelenciuc, autorul compartimentului respectiv, „concomitent cu apariția societății moldovenești feudale”. Baza etnică a populației moldovenești ar fi constituit-o „ramura carpato-nistreană a volohilor și slavii de est”, rolul hotărâtor fiind al volohilor, care au „determinat individualitatea etnică a poporului moldovenesc și a limbii lui”³.

Conform autorului, la hotarul mileniilor I și II ar fi avut loc niște „mutații considerabile”, care, ulterior, au condus la divizarea volohilor în două grupe – de nord-est și de sud-vest, divizare care începe în virtutea diferitor condiții geografice, dar și a diferitor „orientări politice”, care la nord ar fi fost ungară, iar la sud – bulgară. Această încadrare a volohilor în formații politice diferite – ar trebui să înțelegem: ale bulgarilor și ungarilor – și-ar fi „pus pecetea asupra caracterului dezvoltării lor sociale și culturale ulterioare”. Dar, în continuare, autorul uită de unguri și scrie de anturajul etnic în care au locuit volohii în cele două grupuri de slavi – slavii meridionali, în sud-vest, și slavii de est în nord-est, încheind cu grupa, apreciată favorabil „pentru integrarea volohă, est-slavă, care a constituit baza etnică a populației moldovenești”. Este vorba de așa-numita de către V. Zelenciuc, „încorporare” a regiunii carpato-nistrene „în sfera de influență a Cnezatului Halici”⁴.

Conform opiniei deformate a lui V. Zelenciuc, denumirea *moldovan* apare pentru prima dată în actul regelui maghiar Ludovic I de Anjou (1342–1382) din anul 1360⁵, dar actul respectiv, redactat în limba latină, amintește de țara noastră a Moldovei (*terre nostre Moldauane*), locuitorii

¹ *Ibidem*.

² Nu cunoaștem ce a fost în mintea autorului când a folosit termenul *poporație*. Termenul respectiv înseamnă și popor. A.D. Xenopol, referindu-se la Bucureștii de la mijlocul secolului al XIX-lea scrie că „Bucureștii cuprind o populație compact românească” (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. XII, București, Editura Cartea Românească, 1925, p. 56). De asemenea, el scria că „Românii din Basarabia, Transilvania, Banat și Bucovina, care alcătuiesc o populație de aproape patru milioane” (*Ibidem*, p. 222). Al. Xenopol invoca și opinia exprimată de cotidianul *Viitorul* în anul 1861, care vedea în populație altceva decât nația (*Ibidem*, p. 112).

³ *Istoria Moldovei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1988, p. 342 (în grafie chirilică).

⁴ *Ibidem*, p. 342.

⁵ *Ibidem*, p. 350.

fiind desemnați cu termenul *Olachos*, termen cu care erau desemnați și românii din Transilvania¹.

Potrivit lui V. Zelenciuc, în sec. XII – începutul sec. XIV au avut loc contactele volohilor cu slavii de est și, drept consecință, s-a determinat individualitatea etnică a moldovenilor, iar luptele cu tătarii și cu maghiarii „au creat baza pentru formarea conștiinței de sine a moldovenilor”². Autorul mai deosebea câteva etape în procesul de formare a „poporației moldovenești”. Prima ar fi avut loc în sec. XII–XIII, când s-a produs separarea ramurii carpato-nistrene a volohilor, care trecea din Transilvania, și contactele acesteia cu populația rusă veche, ceea ce a condus la constituirea „limbii moldovenești”, limba populară formându-se în sec. XIII–XIV, iar „limba literară moldovenească” s-ar fi format în sec. XVI–XVII³. A doua etapă ar fi inclus sec. XIV, când s-a format societatea feudală și a avut loc organizarea statală, „teritorială și de limbă, de apariție a conștiinței etnice a poporației moldave”. Ultima etapă ar fi inclus sec. XV–XVIII și s-ar fi caracterizat prin „consolidarea și dezvoltarea poporației moldovenești”⁴.

Publicațiile realizate la Moscova susțineau în continuare ideea existenței „limbii moldovenești”, alta decât limba română⁵, dar B.A. Serebrenikov, autorul lucrării la care facem referință aici, de rând cu sintagma „limbile română și moldovenească”, folosește și sintagma „graiurile moldovenești”, „dialectul moldovenesc”⁶.

Pe 20–21 februarie 1989, redacția revistei *Вопросы истории* a organizat o „masă rotundă” pe tema *Problema națională și relațiile interetnice din URSS: istorie și contemporaneitate*, la care au participat și specialiști din republicile unionale. Din partea RSSM a fost V. Zelenciuc. În nr. 5 al revistei numite era publicată opinia lui V. Zelenciuc referitoare la „stereotipurile etnice false”. Autorul invocă stereotipul anterior, când se considera că „alipirea” Basarabiei la Rusia în anul 1812 a fost un fenomen progresist, astăzi însă, afirmă V. Zelenciuc, unii scriitori și savanți locali afirmă că la 1812 a fost o „anexare”, și acest stereotip fals se seamănă în conștiința oamenilor prin intermediul presei, radioului, televiziunii, ei susțin că moldovenii au fost „trădați”, că

¹ *Documenta Romaniae Historica*, D. *Relații între Țările Române*, vol. I (1222–1456), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977, p. 76.

² *Istoria Moldovei...*, p. 342. Câteva pagini mai jos, V. Zelenciuc scrie că „formarea conștiinței de sine a moldovenilor în secolele XIII–XIV s-a desfășurat în condiții de statornicire a relațiilor feudale, de apariție a claselor, de creare a statului”, *Ibidem*, p. 349.

³ *Ibidem*, p. 345.

⁴ *Ibidem*, p. 343.

⁵ B.A. Серебренников, *Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление*, Москва, Наука, 1988, c. 18, 50.

⁶ *Ibidem*, c. 103.

nu au întrebat și opinia moldovenilor. Zelenciuc considera că pentru înțelegerea corectă a acestui fenomen, trebuie să se țină cont de mai mulți factori, cum ar fi faptul că încă din sec. XVI (sic! – *n.a.*) în Rusia veneau zeci de rugăminți din partea domnilor, mitropoliților și boierilor despre primirea Țării Moldovei în componența Rusiei. De asemenea, Zelenciuc considera că nivelul social-economic și politic al Rusiei era mai înalt decât nivelul Turciei și trecerea Basarabiei sub puterea Rusiei a avut o influență binefăcătoare asupra dezvoltării moldovenilor¹. Cu alte cuvinte, V. Zelenciuc nicidecum nu se putea debarasa de vechile stereotipuri sovietice. Dar, în interviul acordat ziaristei Rodica Iuncu și publicat în *Literatura și Arta* în ianuarie 1990, V. Zelenciuc accepta stereotipul apreciat de dânsul ca fals în februarie 1989 și vorbea de „anexarea Basarabiei la Rusia în 1812”². Or, constatăm un oportunism al acestui cercetător, cum, de altfel, se constată și în cazul multora.

La 13 iulie 1989, CC al PCM și Consiliul de Miniștri al RSSM a adoptat Hotărârea prin care obliga AȘ a RSSM și Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PC al Moldovei să formeze un grup de cercetători, care să studieze și să pregătească materialele „legate de principalele repere istorice din viața poporului moldovenesc după 1812”³. Problemele etno-naționale intraseră în impas după numeroasele declarații de identitate a poporului român și „poporului moldovenesc”, a limbii române și „limbii moldovenești”. Totuși, S.C. Grossu, la ședința Biroului CC al PC al Moldovei din 27 iulie 1989 cerea cu insistență ca din proiectul de lege cu privire la grafia latină „să se omită referințele la identitatea dintre limbile moldovenească și română”, preferând formula „trecerea limbii moldovenești [...] la grafia latină”⁴. Un tovarăș, al cărui nume nu este indicat în sursă, s-a pronunțat și mai interesant: „nici acum, nici în viitor, în niciun caz nu poate fi scris «identitatea limbilor moldovenească și română». La modul practic, recunoaștem acest lucru, deoarece așa și este, însă în lege nicăieri, niciodată nu trebuie să fie scris”⁵. În continuare, opiniile acestui anonim „tovarăș” sunt și mai interesante. Continuând discuția asupra proiectului de Lege cu privire la grafia latină, „tovarășul” afirma că „nu avem dreptul să ne referim la «poporul moldovenesc», „fiindcă în această noțiune se includ și ucrainenii, și rușii, și toți cei care locuiesc aici [...]”. La aceasta S. Grossu afirma: „Înțeleg.

¹ В.С. Зеленчук, *Преодолеть ложные этнические стереотипы*. În: *Вопросы истории*, № 5, 1989, с. 27.

² Valentin Zelenciuc, *Năzuințele nu se formează la dorința unor grupuri de activiști*. În: *Literatura și Arta*, nr. 2, 1990, p. 7.

³ E. Negru, Gh. Negru, *op. cit.*, p. 770.

⁴ *Ibidem*, pp. 792, 794.

⁵ *Ibidem*, p. 793.

Atunci, continua el, de folosit fraza „la propunerea națiunii moldovenești” sau ceva de felul acesta”. „Tovarășul” anonim a venit cu precizarea: „poate mai potrivit ar fi «la propunerea naționalității moldovenești». Deși totuși nu aș vrea să se evidențieze”. La rândul său, S. Grossu propunea să se scrie „la propunerea oamenilor muncii de naționalitate moldovenească”, dar „tovarășul” anonim recomanda că „pur și simplu, trebuie să evităm acest aspect”. În opinia lui S. Grossu, termenul „cetățeni”, în contextul respectiv, „nu sună deloc bine”¹.

În continuare, S. Grossu și „tovarășul” anonim discută problema introducerii alfabetului latin pentru „limba moldovenească”, ultimul precizând că situația încă nu este recunoscută univoc de știință, „de fapt, la nivel științific, discuțiile privind introducerea sau neintroducerea grafiei latine mai continuă”². În realitate, savanții nu discutau aceasta – ei abordau problema corespunderii mai bune pentru „limba moldovenească” a grafiei latine, moldoveniștii de tot soiul negând cu înverșunare acest lucru.

Deosebit de sugestivă este Hotărârea Biroului CC al PCM din 12 septembrie 1989 *Cu privire la aprofundarea cercetărilor științifice, ameliorarea predării și propagandei istoriei RSS Moldovenești în condițiile restructurării*. Hotărârea constata destul de exact că procesul de cercetare istorică în această perioadă se reducea la identificarea și explicarea „spațiilor albe” prin „seminare cu participarea istoricilor”; la dezbateri în cadrul diferitor „mese rotunde”; la publicarea materialelor pe teme istorice în presa periodică; emisiuni la radio și la televiziune. Aceste „spații albe” însă „merită a fi cercetate în mod special”, constata Hotărârea dată³, fiindcă „în istoriografia moldovenească se observă o deviere de la adevărul istoric”, că „sunt cercetate insuficient etnogeneza moldovenilor, formarea națiunii moldovenești burgheze și socialiste”⁴. Cu alte cuvinte, membrii CC al PCM, contaminați total de istoriografia sovietică, nu puteau depăși conceptul sovietic, moldovenist, de cercetare a problemelor etno-naționale. Hotărârea propunea ca AȘ a RSSM și alte instituții de cercetare să studieze aprofundat legăturile „reciproce de fraternitate dintre poporul moldovenesc și alte popoare ale URSS”, să fie accelerată și dinamizată „activitatea secțiilor de relații interetnice, de găgăuzologie și de bulgaristică”, iar Secția de Etnografie și Studiul Artelor „să intensifice activitatea de cercetare în domeniul etnogenezei popoarelor Moldovei, formării popoarelor și a națiunilor”⁵.

¹ *Ibidem*, p. 795.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 815.

⁴ *Ibidem*, p. 816.

⁵ *Ibidem*, p. 818.

Dar, în *Programul activităților de cercetare, predare și propagandă a istoriei RSS Moldovenești*, practic, aceste probleme nu au fost planificate, prevăzându-se doar studiul monografic al autoarei N.A. Ceaplâghina, *Romanii la Dunăre (primele secole ale erei noastre)* (1990), lucrarea lui L. Polevoi, *De atunci a început Țara Moldovei (formarea și afirmarea Statului Moldovenesc Medieval)* și monografia colectivă *Aspecte ale formării poporului moldovenesc* (1994). Evident, nu erau ignorați nici slavii, arheologul P.P. Telnov urma să realizeze studiul *Antichități slave de est între Nistru și Prut (sec. VIII-IX)* (1993)¹.

Comparativ cu anii precedenți, membrii Institutului de Etnografie și Studiul Artelor încep a elabora texte și informații privitor la situația etno-națională din RSSM. Astfel, la o solicitare a Consiliului de Miniștri al RSS Moldova din anul 1990, institutul a prezentat o serie de hărți, scheme și tabele privind repartizarea etniilor în mediul rural și în cel urban al RSS Moldova². La o altă solicitare, tot din anul 1990, V.S. Zelenciuc, A.T. Furtună și S.S. Ciubotaru au pregătit pentru Prezidiul Sovietului Suprem al RSS Moldova informații despre categoriile „națiune”, „poporație”, „grup etnic”, „minoritate etnică, lingvistică și religioasă”³.

În lucrarea tipărită în anul 1990, L.L. Polevoi folosea ediția trunchiată de la Chișinău din anul 1971 a cronicii lui Grigore Ureche referitor la trecerea legendarului Dragoș la est de Carpați, evitând informația că din Maramureș la est de Carpați au trecut românii⁴. Autorul admitea că Dragoș a venit în mediul unei populații locale est-romanice, în Codri exista o populație băștinașă, fără să precizeze caracterul ei etnic, iar atunci când amintește de volohii pomeniți de Ian Dlușoș la 1325, L. Polevoi îi asociază cu „moldovenii”. Dar autorul recunoștea și existența, la 1340, a unei Valahii cu centrul de reședință la Siret⁵.

Cu toate acestea, chiar dacă la sfârșitul lui 1990 angajații Institutului de Etnografie și Studiul Artelor continuau să elaboreze în cadrul unor direcții generale, precum *Etnogeneza și istoria etno-demografică a moldovenilor* sau *Istoria etnică și procesele naționale în lumea contemporană*, temele individuale pe care le elaborau acum cercetătorii erau doar într-o anumită măsură adaptate rigorilor cerute de restructurarea gorbaciovistă. Între compartimentele elaborate în cadrul institutului pot fi evidențiate probleme de

¹ *Ibidem*, pp. 823-825.

² ACAȘM, F. 24, inv. 1, d. 219, f. 9.

³ *Ibidem*.

⁴ Л.Л. Полевой, «... и с того времени началась Земля Молдавская», Кишинев, Штиинца, 1990, с. 10.

⁵ *Ibidem*, с. 11, 14, 18.

demografie istorică a URSS și a Europei Occidentale (perioada feudalismului și capitalismului, V.S. Zelenciuc, I.V. Tabac); schițe privind formarea populației moldovenești (V.S. Zelenciuc); populația rusă din Moldova (număr, amplasare geografică, relații interetnice, I.V. Tabac); studierea istorico-etnografică a culturii popoarelor din URSS (inclusiv din RSSM); locuințele rurale ale moldovenilor (S.S. Ciubotaru); alimentația tradițională a moldovenilor (V.A. Iarovoi); știința etnografică în Moldova (O.S. Luchianet); probleme de etnografie și demografie a Moldovei (V.S. Zelenciuc, E.A. Postolachi); găgăuzii (M.V. Marunevici, S.S. Kuroglo); obiceiuri de nuntă la țigani (V.S. Zelenciuc, L.D. Loskutov) etc.¹.

În acest context, un interes deosebit prezintă și interviul lui V. Zelenciuc, acordat ziaristei Rodica Iuncu și publicat în ianuarie 1990. Problema principală abordată era cea a găgăuzilor, care pretindeau la autonomie politică. V. Zelenciuc se pronunța destul de categoric pe problema populației băștinașe din RSSM, care, considera el, sunt numai moldovenii „etnogeneza cărora a decurs pe aceste pământuri”. Celelalte comunități etnice (ucrainenii, bulgarii, evreii, țigani), inclusiv găgăuzii nu sunt băștinași, ei au apărut pe aceste teritorii abia pe la sfârșitul sec. XVIII, iar în masă numai după anul 1807 și, cel mult, la ce pot aspira găgăuzii, considera V. Zelenciuc, este „autonomia național-culturală”².

V. Zelenciuc recunoștea că „sudul arealului dintre Prut și Nistru a fost o zonă a romanizării geto-dacilor, aceste teritorii au intrat în componența provinciei romane Moesia Inferioară”. V. Zelenciuc era convins că în timpul migrațiilor, cu toate că au fost mari distrugerii, „cultura poporului n-a pierit. Ea se păstra din generație în generație, renăscând în sec. IX–XI, odată cu răspândirea dinspre Dunărea de jos a culturii balcano-dunărene”. Toate acestea însă, nici pe departe, nu înseamnă că V. Zelenciuc și-a modificat opiniile în ce privește existența „poporului moldovenesc”³.

Pe de altă parte, se intensifică și cercetările moldoveniștilor. În anul 1990 apărea studiul, apreciat de autor ca „popular-științific”, al lui N. Babilunga. Autorul își propunea aceleași scopuri false de a arăta cum s-a format – în sec. XIX, în Basarabia și în raioanele din stânga Nistrului, – „națiunea burgheză moldovenească”. De asemenea, el își propunea să supună criticii pe acei „ne specialiști”, cum îi apreciază el, care neagă existența „națiunii socialiste moldovenești” și scriu despre unitatea a două națiuni,

¹ ACAȘM, F. 24, inv. 1, d. 219, ff. 1-34, 142-163, 238-245. Documentul citat conține temele de cercetare a 14 angajați ai Institutului, la data de 30 noiembrie 1990.

² Valentin Zelenciuc, *op. cit.*, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 7.

română și moldovenească, nu înțeleg că există două națiuni diferite, națiunea română și moldovenească, și chiar îi va supune criticii pe cei care au îndrăznit să-i reproșeze împăratului Alexandru I (1777–1825) că a luat o decizie greșită de a coloniza Basarabia de sud cu coloniști străini, după expulzarea, de fapt, el scrie „plecarea”, de aici a tătarilor etc.¹. Autorul afirmă că, în condițiile specifice evoluției orașelor din Basarabia sec. XIX, diminuarea greutății specifice a populației moldovenești și creșterea populației evreiești în orașele guberniei au determinat următoarea particularitate a formării națiunii burgheze moldovenești: națiunea moldovenească s-a consolidat, într-o mare măsură ca o națiune țărănească, principalele clase antagoniste fiind, pe de o parte, burghezia agrară și moșierii proprietari de pământ, pe de altă parte, proletariatul agricol. Proletariatul orășenesc și burghezia industrială orășenească nu aveau, în sec. XIX, destule forțe de formare națională a națiunii moldovenești care se constituia².

O altă teză a autorului era că procesul de asimilare reciprocă în orașe și însușirea de către orășenii de naționalitate moldovenească a limbii ruse a contribuit la consolidarea moldovenilor într-o națiune unică³. Autorul împărtășește opinia sovietică precum că moldovenii și românii sunt două națiuni diferite, au rădăcini comune, nu au pierdut până acum apropierea dintre ele, au strămoși comuni, tradiții culturale și spirituale comune, clasicii literaturii și artei sunt comuni, este și comunitatea limbii, dar, cu atât mai mult, acestea sunt două națiuni diferite⁴.

Neli A. Ceaplâghina⁵ admitea romanizarea populației locale din nordul Dunării doar în Oltenia și Transilvania, unde a fost organizată provincia romană Dacia. În sec. VI–VII, opinia autoarea în continuare, aceste teritorii au fost valorificate de slavi, care locuiau împreună cu populația romanizată, excluzând însă regiunea Carpați–Nistru, unde, potrivit cercetătoarei, până în sec. X sunt doar monumente care au aparținut slavilor și nomazilor. În urma vieții comune a slavilor și a populației romanizate de pe ambele maluri ale Dunării, s-a format comunitatea etnică est-romanică a vlahilor, sau volohilor. La nord de Dunăre, contactele vlahilor cu diferite ramuri ale slavilor – de sud și de est – au condus la formarea a două po-

¹ Н.В. Бабилунга, *Население Молдавии в прошлом веке: миграция? ассимиляция? русификация? Научно-популярное издание*, Кишинев, Издательство «Штиинца», 1990, с. 13, 16.

² «Достаточно сильных национальных формирований складывавшейся молдавской нации». *Ibidem*, с. 67.

³ *Ibidem*, с. 90.

⁴ *Ibidem*, с. 96.

⁵ În 1987 susținuse la Moscova teza de candidat (doctor) în științe istorice (Н.А. Чаплыгина, *Население Днестровско-Карпатских земель и Рим в I-начале III вв. н.э.* Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. ист. наук, Москва, 1987).

poare diferite – valah și moldovenesc, a căror dezvoltare istorică a avut loc în limitele unor state diferite: cnezatele Valahia și Moldova¹. Era ultimul cuvânt al istoriografiei oficiale sovietice, spus de o cercetătoare sovietică, într-o culegere de studii, semnată pentru tipar pe 25 martie 1991 și apărută în același an la Chișinău.

În concluzie la cele relatate de mai sus, putem afirma că, dincolo de numeroasele probleme, dificultăți și neajunsuri datorate caracterului de tranziție a perioadei anilor 1985–1991 de la o societate închisă și dominată de ideologia marxist-leninistă oficială spre o societate deschisă, importanța acestei perioade constă în modificarea treptată a discursului științific pe problema etno-națională. Totuși, restructurarea societății declarată de Mihail Gorbaciov nu a condus la schimbarea imediată a discursului identitar și lingvistic în RSSM. Organele locale și centrale ale Partidului Comunist țineau sub un control strict această direcție de cercetare, se implicau direct în procesul de planificare a cercetărilor și urmăreau atent evoluția evenimentelor. Anul 1988 a fost decisiv în modificarea discursului pe problema etno-națională în RSSM, cu atât mai mult că și la unele foruri unionale, cum a fost Plenara Uniunii scriitorilor din martie 1988 de la Moscova, s-a atenționat categoric asupra problemelor existente în societatea sovietică. Articolele semnate de Valentin Mândâcanu și Ion Buga, *Scrisoarea celor 66* etc. au formulat clar problemele existente și modul de soluționare a acestora: „limba moldovenească” este identică cu limba română, trecerea „limbii moldovenești” la grafia latină, moldovenii sunt români, limba națiunii titulare – limbă de stat. Cercetarea istorică pe problemele etno-naționale se reducea la dispute pe paginile presei periodice, emisiuni la radio și televiziune, diferite mese rotunde etc. Examinarea investigațiilor academice atestă că ele rămâneau în urmă față de cerințele stridente ale societății, unele studii, apărute pe parcursul anului 1988–1990, mai continuau să „argumenteze” existența „limbii moldovenești”, mergând până la prezentarea falsificată a surselor istorice documentare și narrative. La acestea se mai alăturau o parte din autori, așa-numiții „moldoveniști”, care, examinând problemele etno-naționale, au rămas consecvent pe pozițiile istoriografiei sovietice.

¹ Н.А. Чаплыгина, *Население Днестровско-Карпатских земель и Рим в I – начале III в. н.э.* Отв. ред. Ю.К. Колосовская, Кишинев, Штиинца, 1990; Н.А. Чаплыгина, *Ареал романизации и проблема античного наследия в истории Молдавии.* În: *Молдавский феодализм, Общее и особенное (История и культура)*, Кишинев, Штиинца, 1991, с. 35-36.

On the balance of decades: significance of years 1980s–1990s in the history of science in the RSSM related to the identity and linguistic problem

The reforms initiated in the USSR by Mikhail Gorbachev and his contradictory statements regarding the national situation in the USSR led to the awakening of national consciousness in most of the Union Republics. On one hand, Gorbachev stated that the national problem in the USSR is resolved, the peoples of the USSR deeply respect and thank the great Russian people for their disinterestedness, genuine internationalism and invaluable contribution to the creation, development and consolidation of free and equal republics, on the other hand, he affirmed that the national relations in the USSR represent a vital life problem. Here, this „vital life problem” was accentuated to maximum since 1988. The scientists from the Moldavian SSR, historians and linguists, took a decisive step in the history of science in the SSR, they returned to objective, authentic research, leaving away the utopian field of Marxism-Leninism, declared by the Soviets as the only doctrine capable of answering all the vital questions, and promptly raised the issue of national identity of Moldovans from the SSR with the Romanians in Romania and the issue of the identity of the «Moldovan language» with the Romanian language. At an initial stage, this desire was expressed in the article «A mother tongue» – an alphabet signed by university professor Ion Buga. In the following years, numerous historians and linguists demonstrated with certainty the identity and linguistic unity of the Moldovans from the SSR and the Romanians across the Prut. However, during this period of time, there were also those who continued to intensively propagate the speculations of pseudoscientific historiography from the Soviet period regarding the existence of two nations, Moldovans and Romanians, and two different languages, Moldavian and Romanian.

Keywords: Romanians, Moldavians, Romanian language, Moldavian language, Slavs, Volochs.

Natalia MOROI

doctorandă

Școala Doctorală de Științe Umanistice,

Universitatea de Stat din Moldova,

specialist principal la Direcția Generală a Arhivelor Naționale,

Agenția Națională a Arhivelor

REPERE ISTORIOGRAFICE ALE CULTURII FIZICE ȘI SPORTULUI ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

După cel de-al Doilea Război Mondial, în Uniunea Sovietică a început un amplu proces de refacere a activităților de masă, în domeniul social, inclusiv al culturii fizice și al sportului. Domeniul sportului, asemenea altor componente sociale, includea o serie de funcții de esență social-politică și ideologică¹. În art. 41 al Constituției Uniunii Sovietice din 1977, erau prevăzute drepturile cetățenilor la practicarea sportului de masă, a culturii fizice și a turismului². În spirit propagandistic, spațiul public abunda în slogane de genul: „Fiți puternici și abili!”, „O minte sănătoasă într-un corp sănătos!”, „Tinerii merg pe stadioane!”, „Vârsta nu este un obstacol pentru practicarea sportului”.

Potrivit lui Mike O'Mahony, sportul sovietic a constituit o parte componentă a ideologiei, politicii, culturii, iar prin reprezentările culturii fizice și sportului se poate urmări întreaga istorie a URSS, se poate înțelege mai bine care au fost atât atitudinile statului, cât și aspirațiile societății. A existat o conexiune complexă între sport ca practică socială aprobată oficial și sport ca produs cultural. Instituind o cultură a cotidianului, paradele culturii fizice și gimnasticii, olimpiadele și spartachiadele trebuiau să demonstreze măreția statului sovietic³.

Aplicarea sportului era estimată și drept o pârghie economică de ridicare a productivității muncii oamenilor sovietici. Cultura fizică și sportul erau puternic marcate de acțiuni politico-ideologice și militare. În cadrul pregătirii tineretului, a viitorilor militari se avea în vedere că aceștia urmau să fie încorporați în mod obligatoriu în cadrul Armatei Sovietice. Participarea tinerilor în acțiunile militare desfășurate de URSS a scos în evidență necesitatea nu doar a unei bune pregătiri teoretice (ideologice), ci și a celei fizice, inerente condițiilor precare reclamate de desfășurarea acțiunilor militare, în mod special a celor desfășurate în afara statului sovietic⁴.

¹ В.А. Голов, *Функции и социально-политическая деятельность государства в сфере физической культуры и спорта*. În: *Фундаментальные исследования*, № 3, 2007, с. 41-43.

² Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик /Закон СССР от 7 октября 1977 г., № 6367-IX.

³ Майк О'Махоуни, *Спорт в СССР: физическая культура – визуальная культура* /Пер. с англ. Е. Ляминой, А. Фишман, Москва, Новое литературное обозрение, 2010, 293 с.

⁴ Vezi: Ion Xenofontov, *Pregătirea ideologică a recruților pentru Armata Sovietică. Cazul RSS Moldovenești (anii '80 ai sec. XX)*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Revistă științifică, Seria științe umanistice, nr. 4 (34), Chișinău, 2010, pp. 24-27; *Idem, Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută și adăugită /Resp. de ed.: Liliana Rotaru, Larisa Noroc, Iași, Lumen, 2020, pp. 85-125, 283-284.

Istoria culturii fizicii și a sportului a fost estimată ca un domeniu aparte al cercetării, fiind predat în instituțiile de învățământ de profil¹. Din perspectiva aceasta, un instrument util pentru a analiza lucrările de specialitate din domeniul vizat îl constituie îndrumarul bibliografic în două volume, editat în anul 1983².

Amplourea sportului în epoca sovietică deseori a fost interpretată de cercetătorii occidentali drept un factor al totalitarismului, o presiune asupra populației, care se eschiva să participe la acțiunile sportive de masă, fiind mai mult o presiune venită „de sus”³.

Parte componentă a Uniunii Sovietice, RSS Moldovenească a fost inclusă în sistemul general al culturii fizice și al sportului. O caracteristică generală a sportului din Moldova sovietică rezidă în faptul că s-a încercat o radiere din memoria colectivă a sportului interbelic basarabean ajuns pe anumite segmente la performanțe⁴.

În continuare, vom face o succintă prezentare de ansamblu a literaturii de specialitate, ce are în vizor domeniul culturii fizice și al sportului în Moldova sovietică. Din perspectiva abordării, puternic influențate de marcajele timpului și rigurile solicitate de societate, demersul istoriografic îl divizăm în *sovietic* și cel *postsovietic*.

O caracteristică generală a literaturii sovietice este în amprenta profundă a ideologiei, scoaterea în evidență a rolului jucat de Partidul Comunist, antagonismul dintre statul sovietic (socialist) și lumea occidentală (burgheză) în domeniul vizat.

¹ Vezi: Б.Р. Голощапов, *История физической культуры и спорта*, Москва, Издательский центр «Академия», 2001, 312 с.; В.В. Столбов, Л.А. Финогенова, Н.Ю. Мельникова, *История физической культуры и спорта*, Москва, 2003; Б.Р. Голощапов, *История физической культуры и спорта: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений*, Москва, Издательский центр «Академия», 2004, 312 с.; Б.Р. Голощапов, *История отечественных и зарубежных систем физического воспитания и спорта: учеб. пособие*, Москва, 2005; В.И. Жолдак, В.Г. Камалетдинов, *Очерки истории физической культуры и спорта*, Челябинск: Урал ГАФК, 2005; Е.М. Нахаева, *История физической культуры и спорта: КУРС лекций*, Витебск, Изд-во УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2005, 88 с.; *Хрестоматия по истории физической культуры и спорта* / сост.: В.И. Столяров, Н.Н. Чесноков, Е.В. Стопникова, Москва, Физическая культура, 2005. Ч.1-2; Н.Н. Визитей, *Курс лекций по истории спорта: учеб. пособие*, Москва, Физическая культура, 2006, 328 с.; В.В. Столбов, Л.А. Финогенова, Н.Ю. Мельникова, *История физической культуры и спорта*, Москва, Физкультура и спорт, 2008, 424 с.

² *Физкультура и спорт. Библиографический указатель: В 2 т. Т. 1. (1923–1972 гг.)*, Москва, Издательство «Физкультура и спорт», 1983, 384 с.

³ Майк О’Махоуни, *ук. соч.*, с. 12.

⁴ Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Viața sportivă în Chișinăul interbelic*. În: *Akademios. Revistă de Știință*, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (67), 2022, pp. 89-95.

În anii 1940–1960, activitatea sportivă era în vizorul jurnaliștilor, care mențineau în presa timpului rubrici și pagini consacrate sportului, creionând cronici ale dinamicii culturii fizice și a celei sportive. Domeniul sportiv este diseminat în spațiul public prin intermediul culturii și artei¹.

Un jalon semnificativ în istoria culturii fizice și sportive din Moldova sovietică îl constituie teza de doctor în științe istorice, elaborată de A.V. Safonov. Autorul a făcut o retrospectivă a sportului în intervalul anilor 1920–1967. Se vorbește dihotomic – din perspectiva ideologică a spațiilor din dreapta și stânga fluviului Nistru².

În anii 1970, la Chișinău constatăm o „explozie informațională” în domeniul editorial. S-au elaborat lucrări de sinteză, prezentându-se o panoramă complexă a domeniilor sportive. S-au întocmit schițe de portret ale sportivilor de performanță. Este valoros faptul că aceste materiale includ date statistice, indicatori de performanță, dar și diferite instantanee de la cursele sportive. În acest context, menționăm lucrarea sintetică a triadei A. Safonov, S. Crasotchin și A. Maslovschi³. Activitatea sportivă a fost racordată la prezentarea unor momente jubiliare, cum a fost anul 1974, atunci când s-au marcat 50 de ani de la formarea RSS Moldovenești⁴. În acest sens, s-a negat activitatea sportivă din Basarabia, chiar dacă la Chișinău s-a manifestat campionul mondial la lupte greco-romane Ivan Zaikin (1880–1948). Din vizor n-a fost exclusă nici lovitura de stat bolșevică din anul 1917 ca jalon al sportului din RSS Moldovenească⁵.

În literatura de epocă se pune accentul, în mod deosebit, mai mult pe sportivii formați în perimetrul Moldovei sovietice, cu performanțe atinse la nivel internațional⁶. Totodată, au fost scoase în evidență colective de cultură fizică cu rezultate deosebite, sportivi și antrenori emeriți⁷. Avân-

¹ *Expoziția republicană „Cultura fizică și sportul în arta plastică” = Республиканская выставка «Физическая культура и спорт в изобразительном искусстве»: Май–июнь 1971. Pictură, sculptură, grafică, artă decorativă. Catalog: Май–июнь 1971 г. Живопись, скульптура, графика, декоративное искусство. Каталог, Chișinău, 1972, 38 p.*

² A.V. Сафонов, *Развитие физической культуры и спорта в Молдавии (1920–1967 гг.)*. Диссертация кандидата исторических наук, Кишинёв, 1969, 343 с.

³ A. Сафонов, С. Красоткин, А. Масловский, *Физкультура и спорт в Молдавии*, Кишинёв, 1971.

⁴ *Спортивная поступь Молдавии: Физическая культура и спорт Молдавии за 50 лет [Текст] / сост. Е. Кучер, Кишинёв, [б. и.], 1974, 246 с.*

⁵ Е.И. Кучер, *Физическая культура и спорт Молдавской ССР накануне 60-летия Великого Октября*, Кишинёв, 1977.

⁶ Г.Л. Гринберг, В.А. Одиноц, *Спортсмены Молдавии на международной арене*, Кишинёв, Cartea moldovenească, 1972, 109 с.

⁷ *Правофланговые. Очерки о лучших коллективах физкультуры, ведущих спортсменах и тренерах*, Кишинёв, 1971.

du-se în vedere că majoritatea populației era concentrată în mediul rural, se scotea în evidență acest spațiu, zonă de recrutare a multor sportivi de performanță¹.

Din vizor nu au lipsit nici probele sportive individuale. Astfel, Grigori Grinberg (1929–2013), multiplu campion al URSS la tenis de masă, primul maestru în sport din Moldova, a scris lucrări metodice referitoare la proba în care s-a remarcat².

În volumul enciclopedic consacrat RSS Moldovenești (1979), s-a abordat și domeniul culturii fizice și sportului³. Menționăm faptul că, spre deosebire de alte compartimente, domeniului, vizat de noi i s-a acordat un spațiu infim (doar trei pagini!), ceea ce – în interpretarea cercetărilor enciclopedice – semnifică faptul că este un domeniu mai puțin relevant în economia lucrării⁴. Autorii au descris în evidență istoricul domeniului în autonomia moldovenească și au trecut-o sub tăcere pe cea din Basarabia românească. Au prezentat dinamica sportului prin prisma realizărilor socialiste, au fost remarcați sportivi și antrenori. Autorii atenționează asupra faptului că în anul 1979 în Moldova sovietică se practicau 40 de genuri de sport și în permanență se organizau întreceri sportive⁵. Un merit al autorilor rezidă în faptul că au prezentat un tablou al recordurilor sportive din republică pe genuri la probele de atletică ușoară și de natație.

Menționăm și lucrări ce aveau drept scop popularizarea sportului din Moldova sovietică în plan internațional⁶. Un capitol aparte îl constituie actele ce prevedeau reglementările genurilor de sport⁷.

Pe fundalul euforiei Olimpiadei de la Moscova din anul 1980, la care Larisa Popova, originară din RSS Moldovenească, împreună cu belarusa Elena Hlopteva, cuceresc aurul la canotaj academic pe canalul Krîlatskoe, s-au publicat materiale consacrate acestui fenomen sportiv. Astfel, V. Rogozen-

¹ Д.С. Марков А.Н. Мухин, Н.А. Раду, *Организация работы в сельском коллективе физкультуры*, Кишинёв, 1970.

² Г.Л. Гринберг, *Настольный теннис: техника, тактика, методика обучения* / под редакцией заслуженного тренера МССР И.С. Московича, Кишинёв, Лумина, 1973, 95 с.; *Idem, Настольный теннис в школе: Пособие для учителей*. Кишинёв, Лумина, 1988, 120 с.; *Idem Tenisul de masă în școală*, Кишинёв, Лумина, 1988, 122 с.

³ К.Г. Згерая, Д.С. Марков, А.В. Сафонов, *Физическая культура и спорт*. În: *Молдавская Советская Социалистическая Республика*, Кишинёв, Главная Редакция Молдавской Советской Энциклопедии, 1979, с. 296-298.

⁴ Didina Țăruș, Ion Xenofontov, Asea Timuș ș.a., *Recomandări metodice pentru autorii și redactorii „Enciclopediei Moldovei”*. Chișinău, „Enciclopedia Moldovei”, 2009, p. 24.

⁵ К.Г. Згерая, Д.С. Марков, А.В. Сафонов, *ук. соч.*, с. 297.

⁶ *Moldova sportivă*, Chișinău, 1979, 40 p.

⁷ V. Rogozenco, *Caiak-Canoe. Regulamentul competițiilor*, Chișinău, Cartea moldovenească, 1974, 87 p.

co ne prezintă o schiță de portret al „echipajului de aur” Larisa Popova și Elena Hlopteva. Canotoarele sovietice au dominat net cursa¹. V. Rogozenco conchide că „Larisa Popova, prima campioană olimpică din Moldova, campioană mondială, a devenit în prezent cunoscută unui cerc mare de amatori ai sportului atât din țară, cât și de peste hotare. Ea ocupă un loc binemeritat printre vedetele stadioanelor, ale bazinelor de înot și canotaj, ale sălilor sportive [...]”².

Un aport substanțial în istoriografia sportului din Moldova sovietică îi aparține publicistului Dumitru Coval³, „primul ziarist moldovean acreditat la olimpiadă”.

La sfârșitul anilor 1980 se conturează o nouă abordare în cercetarea istoriei culturii fizice și a sportului din Moldova. În prim-plan apare o nouă generație de jurnaliști sportivi, care scot în evidență valorile naționale. Aceștia au asigurat o tranziție de la literatura sovietică la cea postsovietică, aflată în concordanță cu interesele Moldovei. În acest sens, îl menționăm pe Efim Josanu, comentator, reporter, publicist, scriitor, om de televiziune. A debutat editorial în anul 1986 cu o carte de publicistică „Entuziaști ai sportului”⁴. În anul 2008, Efim Josanu a publicat volumul „Cartea Jocurilor Olimpice”⁵. Lucrarea a fost acceptată cu entuziasm de către publicul consumator de informație valoroasă din domeniul mișcării olimpice⁶, fapt ce l-a determinat pe autor să publice a doua ediție, revăzută și adăugită, a cărții respective⁷.

După proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova, cultura fizică și sportul au fost tratate prin prisma reanimării valorilor naționale, a fost conturat locul domeniului sportiv în plan regional, european și global. Dacă în perioada sovietică, în lucrările enciclopedice și lexicografice sportul din Moldova era reflectat ca un domeniu complementar al

¹ *Idem*, *Prima campioană olimpică din Moldova*. În: *Vedete ale stadioanelor*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1983, pp. 3-11.

² *Ibidem*, p. 11.

³ Dumitru Coval, *Popas pe meridianul olimpic*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1978; *Idem* (alcătuitor), *Culorile spectrului olimpic*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1980; *Idem*, *Ora olimpică a Moscovei*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească”, 1982.

⁴ Efim Josanu, *Cartea Jocurilor Olimpice: cronici, portrete, reflexii*, Chișinău, Tipografia Reclama, 2008, 632 p.

⁵ Elena Tamazlăcaru, *Efim Josanu și spiritul olimpismului nativ*: [despre lansarea vol. „Cartea jocurilor olimpice”, scrisă de distinsul jurnalist, publicist și scriitor Efim Josanu]. În: *Literatura și arta*. Săptăminal al Uniunii Scriitorilor din Moldova, 2009, 26 noiembrie, p. 5.

Idem, *Cartea Jocurilor Olimpice: cronici, portrete, reflexii*, Chișinău, Editura Arc, 2017, 632 p.

⁶ Iurie Colesnic (ed.), *Chișinău. Enciclopedie*, Editura Museum, Chișinău, 1997, 576 p.

⁷ Manolachi, Veaceslav; Budevici, Anatolie; Triboi, Vasile; *Cultura fizică și sportul*. În: *Republica Moldova. Ediție enciclopedică*, Enciclopedia Moldovei, Chișinău, 2009, pp. 693-707.

cunoașterii, treptat i se acordă un spațiu editorial mai generos¹. O primă abordare din această perspectivă se constată în volumul enciclopedic consacrat municipiului Chișinău². În această lucrare, autorii au scos în evidență personalități notorii ale sportului național, fenomene și instituții ale culturii fizice și ale sportului.

Compartimentul „Cultură fizică și sport”, elaborat de trei reprezentanți ai sportului, și-a găsit reflectare în ediția enciclopedică „Republica Moldova”, întocmită sub egida Institutului de Studii Enciclopedice al Academiei de Științe a Moldovei³. În materialul sintetic, autorii au prezentat un scurt istoric al domeniului vizat, menționând că „dintre formele naturale cu funcții utilitare ale mișcării (alergarea, săriturile, aruncarea obiectelor, înotul etc.) populația stabilită în spațiul actual al Republicii Moldova le-a preferat pe cele mai complicate și mai spectaculoase: trânta, oina, tirul cu arc, alergările de cai”⁴. În lucrarea respectivă, autorii au prezentat genurile de sport aplicate pe parcursul timpului. Este interesantă descrierea spațiului de desfășurare a activităților sportive: Basarabia versus RASS Moldovenească. Astfel, se notează că „în perioada 1920–1930, sportul din Basarabia era orientat către stilul, normele și standardele europene. În RASSM (1924–1940), cultura fizică și sportul evoluau în conformitate cu stilul și normativele sportului sovietic”⁵.

O ediție valoroasă este cartea „Sport. Mică enciclopedie”, prima cercetare enciclopedică din domeniul sportului, realizată în Republica Moldova. Lucrarea a revoluționat domeniul sportului din spațiul românesc, obținând mai multe recenzii pozitive⁶, fiind nominalizată de Asociația Presei Sportive din

¹ Constantin Manolache, Didina Țăruș, Ion Xenofontov, *Concepția „Enciclopediei Moldovei”: 10 volume = The conception of “The Encyclopedia of Moldova”: 10 volumes = Концепция «Энциклопедии Молдовы»: 10 томов / ked. șt.: Demir Dragnev, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, p. 113; Константин М. Манолаке, Ион В. Ксенофонтов, *Спорт и олимпийское движение в системе энциклопедических исследований Республики Молдова*. În: *Вопросы энциклопедистики*: [сб. ст.]. Вып. 7, Уфа, Башк. энцикл., 2018, с. 101-108.*

² *Chișinău. Enciclopedie* / Editor: Iurie Colesnic, Chișinău, Museum, 1997, 569 p.

³ Veaceslav Manolachi, Anatolie Budevici, Vasile Triboi, *Cultura fizică și sportul*. În: *Republica Moldova. Ediție enciclopedică, Enciclopedia Moldovei*, Chișinău, 2009, p. 693.

⁴ *Ibidem*, p. 694.

⁵ *Ibidem*, p. 695. Lucrarea a mai apărut încă în două ediții enciclopedice. Vezi: *Republica Moldova. Ediție enciclopedică*. Ed. a 2-a revăz. și adăug, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice (Tipogr. „Bons Offices” SRL), 2011; *Republica Moldova: Enciclopedie* [Consacrată aniversării a 25-a de la independenței Rep. Moldova]. Ed. specială, Chișinău, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan” (Inst.), 2016.

⁶ „Sport. Mică enciclopedie”, o lucrare de pionierat așteptată de mult timp. În: *Vocea poporului*, nr. 30, 22 august 2014, p. 14; *Apariții editoriale „Sport. Mică enciclopedie”*. În: *Evenimentul zilei*, nr. 150, 22 august 2014, p. 5; Constantin Matache, *O valoroasă apariție editorială*. În: *Jurnal de Chișinău*, 22 august 2014; Elena Constantinovici, *Prima enciclopedie sportivă*. În: *Akadosmos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, Chișinău, 2014, nr. 2 (33), pp. 160-161; *Idem*, *O enciclopedie sportivă inedită*. În: *Literatura și arta*, nr. 447 (3612), 20 noiembrie 2014, p. 4; Tatiana Cotoman, *O ediție-eveniment*. În: *Revista științifico-metodică „Teoria și arta educației fizice în școală”*, nr. 3, 2014.

Moldova la categoria „Cartea Sportivă a anului 2014” și a fost distinsă la Salonul Internațional de Carte cu Premiul „Cartea de referință”. Drept urmare a acestui succes răsunător, pe parcursul a doi ani lucrarea a beneficiat de două ediții¹. Volumul a fost elaborat de antrenorul emerit și organizatorul mișcării olimpice din Republica Moldova Nicolai Ambrosi și jurnalistul sportiv Pavel Brădescu. În ediția enciclopedică găsim personalități notorii din sportul moldovenesc al epocii care include și perioada vizată de noi în studiul de față, valorificând potențialul rezervelor naționale, în pofida faptului că autoritățile sovietice se opuneau deseori ca reprezentanții Moldovei sovietice să participe la turneele internaționale. Drept dovadă, se poate observa numele de familie de origine slavă ale sportivilor din RSSM, care reprezentau Uniunea Sovietică.

O colecție valoroasă o reprezintă „Legendele sportului moldovenesc”, lucrare inițiată de Centrul de Cercetări Enciclopedice al Bibliotecii Științifice (Institut) „Andrei Lupan” al Academiei de Științe a Moldovei.

Prima lucrare în cadrul acestei colecții a fost dedicată sportivului autohton Tudor Casapu, campion olimpic, cavaler al Ordinului Republicii, laureat al Premiului Național în domeniul sportului. Cartea cuprinde repere biografice și bibliografia selectivă despre protagonist. În volum au fost incluse opinii, mărturii, consemnări, evocări și dedicații ale personalităților din ramura sportului, științei, culturii, educației referitoare la protagonist, precum și reflecțiile despre propria activitate sportivă ale lui Tudor Casapu, tablete, mărturii, percepții despre univers, țară². În context, menționăm altă lucrare enciclopedică – „Simbolurile naționale ale Republicii Moldova” (2011) – în care numele lui Tudor Casapu este menționat ca al unui făuritor de istorie³.

Cea de-a doua lucrare din cadrul colecției nominalizate este consacrată dublului campion olimpic Nicolae Juravschi, maestru emerit al sportului, cavaler al Ordinului Republicii, laureat al Premiului Național în domeniul sportului, președintele Comitetului Național Olimpic și Sportiv al Republicii Moldova⁴. Lucrarea este structurată în opt capitole și vizează opinii și omagii ale personalităților din diferite domenii dedicate *campionului in-*

¹ Nicolai Ambrosi, Pavel Brădescu, *Sport. Mică enciclopedie* / Resp. ed.: Ion Xenofontov, Chișinău, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan” (Inst.), 2014, 400 p.; *Idem, Sport: mică enciclopedie*. Ed. a 2-a, rev. și ad. / Resp. ed.: Ion Xenofontov, Chișinău, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan” (Inst.), 2015, 408 p.

² *Tudor Casapu, eternul campion*. Ediția a doua, revăzută și adăugită / Colecția „Legendele sportului moldovenesc” / resp. ed.: Ion Xenofontov; coord.: Elena Baban, Chișinău, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan” (Inst.), 2015, 287 p.

³ Andrieș Silviu-Tabac, *Imnul de Stat*. În: *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova*, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2011, pp. 204-205.

⁴ *Nicolae Juravschi, dublu campion olimpic sau campionul invincibil* / Colecția „Legendele sportului moldovenesc” / red. șt. și coord. vol.: Boris Boguș; resp. ed.: Ion V. Xenofontov, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut), 2017, 496 p.

vincibil, precum și percepțiile protagonistului despre sport, lume, familie etc. Merită atenție dedicația lui Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova în anii 1990–1996, referitoare la simbolul sportului din republică: „În galeria sportivilor de performanță mi-a atras atenția Nicolae Juravschi, un tânăr dintr-o familie modestă, din satul Chircăiești, de pe malul râulețului Botna. Este simbolul copilului de la țară care prin muncă, abnegație și stil spartan de viață poate înlătura toate barierele vieții și poate ajunge pe cele mai înalte culmi sportive. Are cel mai impresionant palmares sportiv dintre toți performerii din Republica Moldova”¹.

Tot din cadrul lucrărilor enciclopedice, elaborate sub egida Centrului de Cercetări Enciclopedice, menționăm cele două volume ale „Enciclopediei curiozităților”, elaborate de cercetătorul științific Ion Valer Xenofontov, în care autorul prezintă biografii ale sportivilor de performanță, instituții și fenomene sportive din spațiul pruto-nistrean².

Profilul de personalitate și de activitate sportivă al personalităților care au activat în RSS Moldovenească sunt și în prezent în vizorul unor cercetători. Sunt luate în seamă personalități din domeniul administrației³, al „oamenilor devotați Sportului și Olimpismului”⁴.

Alături de lucrări consacrate profilurilor de sportivi, menționăm și pe cele dedicate unor genuri de sport, cum ar fi fotbalul⁵, sau unor echipe sportive⁶.

În recenta apariție editorială, sportivul și istoricul Octavian Țicu a prezentat o imagine de ansamblu a sportului din Moldova sovietică⁷. Autorul atenționează asupra următoarelor aspecte: sportul în politica statului sovietic; sportul, ideologia și politica în RSS Moldovenească. Se ajunge la concluzia că „cel mai important aspect negativ al perioadei sovietice a fost

¹ *Ibidem*, p. 10.

² Ion Valer Xenofontov, *Enciclopedia curiozităților. Trecut și prezent*. Vol. I, Iași, Lumen, 2016, pp. 52-55, 61; Vol. II, Iași, Lumen, 2019, pp. 65-74, 96-104, 166-171, 179-185.

³ Nicolai Ambrosi, *Grigore Popovici – o viață dedicată sportului*, Chișinău, Universul, 2006, 256 p.

⁴ *Idem*, *Oameni devotați Sportului și Olimpismului*, Chișinău, 2012, 398 p.; Tudor Casapu, *destin unic de mare campion*, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2013, 136 p.; Christian Thau, Ion Popescu-Negruță, *The Olympic quest of Nicolae Juravschi and his companions*, United Kingdom, Penarth, 2016, 136 p.; Irina Bahtin, *Campioana olimpică Larisa Popova – repere biografice*. Disponibil online: Sesiunea națională cu participare internațională de comunicări științifice studențești dedicată aniversării a 75-a a USM, Chișinău, Moldova, 22-23 aprilie 2021. Comunicări științifice studențești dedicate aniversării a 75-a a USM Ediția 25. Vol. 1, Chișinău, USM, 2021, p. 85.

⁵ Boris Harcenco, *Fotbalul în Moldova. Cronică în imagini*, Chișinău, Editura Baștina-Radog, 2005, 200 p.; Serghei Donets, Valentin Iacovlev, *100 de ani ai fotbalului moldovenesc. 100 лет молдавскому футболу*, Chișinău, S.n., 2010, 576 p.

⁶ Vladimir Țincler et al., *Zimbru. 60 de ani glorioși*, Chișinău, Elan Poligraf, 2007, 194 p.

⁷ Octavian Țicu, *Sportul în RSSM. În: Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* /Ed.: Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, pp. 681-692.

neglijarea dezvoltării sportului autohton și preponderența în principala echipă a republicii a sportivilor și antrenorilor din alte republici sovietice”¹.

Un nou suflu în istoriografie îl aduce istoricul și publicistul Andrei Prodan, administratorul unui blog consacrat istoriei sportului din Moldova². Autorul trece în revistă participările sportivilor moldoveni la toate edițiile Jocurilor Olimpice, referindu-se, bineînțeles, și la anii 1970 – sfârșitul anilor 1980. S-au analizat performanțele echipelor sportive din Moldova sovietică. Merită apreciat că materialele bine documentate sunt însoțite și de resurse iconografice.

Cele două perioade istoriografice ale istoriei culturii fizice și sportului din Moldova sovietică – perioada sovietică și cea postsovietică – dezvoltă abordări marcate de realitățile epocii în care au fost scrise. Producția istoriografică de sorginte sovietică o vedem puternic ancorată în spiritul ideologic al statului sovietic. Activitatea sportivă era una de masă și avea drept obiectiv crearea imaginii unui stat puternic, aflat în concurență cu o lume antagonistă. Lucrările apărute la sfârșitul anilor 1980 și până în prezent sunt axate pe redarea valorilor sportive naționale, căutarea unei identități de marcă sportivă, ancorată pe dimensiuni ale performanțelor internaționale.

Historiographical landmarks of physical culture and sport in the Moldavian SSR

The study analyzes the Soviet and post-Soviet historiography regarding physical culture and sport in Soviet Moldova. The chronological frame refers to years 1970 – the end of the 1980s, when there is an unprecedented activation of sports life in the republic. These realities were aimed at fitting the reality of sport of Soviet Moldova with those of the Soviet Union. As a result, it analyzed the synthesis works related to the sports activity in the indicated chronological segment. The study is interesting in the context in which a historical phenomenon was analyzed from the perspective of writing from two distinct periods.

Keywords: *historiography, history of sport, physical culture and sport, sport in the RSSM.*

Sergiu GURIN,
Ministerul Educației și Cercetării
e-mail: sergiugurin@icloud.com
ORCID (0000-0001-5512-4471)

¹ *Ibidem*, p. 691.

² Andrei Prodan, *Moldova Sport History*. Disponibil la: <http://andron-prodan.blogspot.com> (accesat: 07.10.2022).

PROFILURI PROFESIONALE

Ion EREMIA

*Decanul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău
Mihail C. Sâtnic (1929–1988)*

Andrei PRODAN

Dumitru Coval – primul ziarist moldovean acreditat la olimpiadă

Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC

Anatol Petrencu: profesorul și istoricul ieșit din tipare

Valentina URSU

Iosif Moldovanu: devotament și abnegație

DECANUL FACULTĂȚII DE ISTORIE A UNIVERSITĂȚII DE STAT
DIN CHIȘINĂU MIHAIL C. SÂTNIC (1929–1988)

Mihail Sâtnic s-a născut pe 8 noiembrie 1929, într-o familie de țărani din s. Jura, rn. Râbnița din fosta RASS Moldovenească. A fost primul copil din familia cu cinci copii a lui Condratie și Antonina Sâtnic. Studiile la școala primară din satul natal le-a început la vârsta de opt ani și până la începutul războiului germano-sovietic din 1941 a terminat patru clase. În timpul războiului, familia Sâtnic nu s-a refugiat, iar Mihail și-a continuat studiile în școala din satul natal. După reinstaurarea, în aprilie 1944, a puterii sovietice în Jura, tânărul Mihail s-a angajat în câmpul muncii și, pe parcursul unui an, a lucrat căruțaș în colhozul *Partizanu Roș*. Pentru această activitate, prin Ucazul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 6 iulie 1945, a fost decorat cu medalia *Pentru muncă eroică în anii Marelui război pentru apărarea patriei a Uniunii Sovietice în anii 1941–1945*. Mihail a decis să continue și studiile și, în 1948, termina Școala Medie nr. 1 din or. Râbnița. În același an, era înscris în rândul studenților de la Universitatea de Stat din Chișinău, la Facultatea de Istorie și Litere. După absolvirea cu Diplomă cu mențiune a facultății, în anul 1953, a fost angajat în câmpul muncii și pe parcursul a doi ani a activat în calitate de asistent la Catedra de marxism-leninism de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău. Dar, în august 1955, din cauze pe care nu le cunoaștem, cariera de cadru didactic în învățământul superior a fost brusc întreruptă și, din august 1955 până în octombrie 1957, M. Sâtnic activează în calitate de director al Școlii Medii din s. Izbești, rn. Criuleni. În octombrie 1957, Mihail Sâtnic se înscrie la doctorat la Filiala Moldovenească a Academiei de Științe din URSS, la specialitatea Istoria Moldovei. După finalizarea studiilor la doctorat, din noiembrie 1960, M. Sâtnic este angajat la Institutul de Istorie în calitate de colaborator științific inferior în Secția de istorie a Moldovei, perioada sovietică, sectorul de istorie a construcției socialiste și comuniste în Moldova. În octombrie 1961, M. Sâtnic a susținut teza de candidat (doctor) în științe istorice¹.

În iunie 1962 M. Sâtnic a promovat concursul la postul vacant de conferențiar (docent) la Catedra de istorie a URSS, situație confirmată de Or-

¹ *Arhiva Universității de Stat din Moldova (infra: AUSM), F. 1, inv. 8, d. 1328, ff. 4-7; Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: ACAȘM), F. 1, inv. 3, d. 1613, ff. 1, 8, 14, 15.*

dinul rectorului interimar I. Racul nr. 124-III din 9 iulie 1962¹. Totuși, conform unui nou Ordin, cu nr. 157-III din 27 august 1962, semnat de rectorul V. Cepurnov, M. Sâtnic era angajat la numita catedră în calitate de lector superior². Ulterior, prin decizia Comisiei Superioare de Atestare a URSS din 1 aprilie 1964 lui M. Sâtnic îi era confirmat titlul (*zvanie*) de docent al Catedrei de istorie a URSS³.

Prin Ordinul Ministerului Învățământului Public din RSSM nr. 679-a din 6 septembrie 1967 și Ordinul rectorului USM A. Medvedev din 12 septembrie 1967, M. Sâtnic a fost numit decan al Facultății de Instruire a Studenților Străini⁴.

În dosarul personal al lui M. Sâtnic sunt incluse și două caracteristici nedatate, semnate de conducerea Universității (rector, secretarul comitetului de partid și președintele sindicatului), dar acestea ar putea fi datate cu anul 1968. O caracteristică era dată pentru a fi prezentată la Comitetul de partid orășenesc Chișinău⁵, alta – la Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate al URSS⁶. Nu cunoaștem cu exactitate pentru ce au fost necesare asemenea caracteristici, putem bănuși că erau solicitate de organele respective în legătură cu cele două plecări ale lui M. Sâtnic peste hotare. Este vorba de plecarea din martie-aprilie 1968, pe linia societății „Знание”, în Emiratele Arabe Unite, Sudan, Irak și Liban. În noiembrie al aceluiași an, M. Sâtnic, în componența delegației din RSS Moldovenească, pleca în Republica Populară Mongolă, unde se desfășurau Zilele Moldovei în Mongolia⁷. Plecărilor peste hotare ale lui M. Sâtnic au continuat. În toamna anului 1970, acesta pleca la Moscova, pentru ca, ulterior, să meargă pentru două săptămâni în deplasare în România (Iași)⁸, pe domeniul de colaborare interuniversitară, în scopul (cum era formulat în actul de deplasare) de a ține prelegeri⁹. Următoarea deplasare a prof. M. Sâtnic avea loc în septembrie 1987 în Bulgaria¹⁰.

Între timp, anume din septembrie 1969, M. Sâtnic a fost transferat la Catedra de istorie a Moldovei¹¹. În anul 1969 a fost reorganizată Facultatea

¹ AUSM, F. 1, inv, 8, d. 1328, ff. 2, 14.

² *Ibidem*, f.1.

³ *Ibidem*, f. 30.

⁴ *Ibidem*, f. 42.

⁵ *Ibidem*, f. 50.

⁶ *Ibidem*, f. 62. Evident, caracteristicile au fost prezentate, fiindcă în Dosarul examinat s-au păstrat semnăturile originale necesare, doar al doilea exemplar, primul fiind trimis la destinație.

⁷ AUSM, F. 1, inv, 8, d. 1328, f. 68.

⁸ *Ibidem*, f. 74.

⁹ *Ibidem*, f. 75.

¹⁰ *Ibidem*, ff. 272, 273, 278.

¹¹ *Ibidem*, f. 67v.

de Istorie și, prin Ordinul nr. 192 al Ministerului Învățământului Public al RSSM din 27 mai, au fost create trei catedre. În baza Catedrei de Istorie Universală au fost create alte două catedre: Istorie Antică și Evul Mediu; Istorie Modernă și Contemporană. Suplimentar, a fost creată Catedra Istoria Moldovei¹. După cum sublinia V. Cozma, crearea Catedrei de Istorie a Moldovei „a încheiat procesul de formare a catedrelor de istorie națională în cadrul universităților din republicile fostei URSS”².

În anul următor, pe 26 noiembrie 1970, în temeiul Ordinului Ministerului Învățământului Public al RSSM nr. 680-A din 25 noiembrie, era emis Ordinul rectorului Universității de Stat din Chișinău A. Lazarev, prin care M. Sâtnic era eliberat din funcția de decan al Facultății de Instruire a Studenților Străini și numit decan al Facultății de Istorie³. În timpul aflării în funcția de decan, în afară de obligațiile directe pe care le avea față de facultate, M. Sâtnic a participat activ la organizarea conferințelor teoretice și a olimpiadelor la istorie, matematică, chimie, fizică și biologie, pentru care fapt, în mai 1973, primea mulțumiri din partea Secției de învățământ a Ministerului Căilor Ferate al URSS, Direcția căii ferate Odesa-Chișinău⁴.

Pe 15 octombrie 1974, M. Sâtnic era reales în funcția de decan al Facultății de Istorie⁵.

La sfârșitul lunii iunie 1975, M. Sâtnic a obținut un concediu de creație în perioada 5 septembrie – 5 decembrie, pentru finalizarea tezei de doctor habilitat⁶. Dar, începând cu 1 noiembrie, prin ordinul rectorului USM, concediul de creație, pe motivul „necesității de producție” (производственной необходимостью), a fost întrerupt⁷.

În septembrie 1976, prin decizia Colegiului Ministerului Învățământului Public și a Prezidiului Comitetului Republican al sindicatelor lucrătorilor din învățământul școlilor superioare și instituțiilor științifice, lui M. Sâtnic i se decerna Diploma de onoare a organelor respective⁸.

Pe 28 aprilie 1977, conducerea Universității de Stat din Chișinău (rectorul, secretarul comitetului de partid, președintele comitetului sindical) semna o caracteristică pozitivă pentru M. Sâtnic, trimisă la CC al PC al

¹ *Istoria Universității de Stat din Moldova* / Ion Eremia (coord.), Anatol Petrencu, Liliana Rotaru [et.al.]), red. șt. Ion Niculiță, Chișinău, CEP USM, 2016, pp. 105, 149.

² Valeriu Cozma, *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, Chișinău, 1996, pp. 219-220, 232.

³ AUSM, F. 1, inv. 8, d. 1328, f. 76.

⁴ *Ibidem*, f. 90.

⁵ *Ibidem*, f. 105.

⁶ *Ibidem*, f. 112.

⁷ *Ibidem*, f. 120.

⁸ *Ibidem*, f. 128.

Moldovei¹. Consecințele nu s-au lăsat mult așteptate. Prin Ordinul rectorului USM din 4 mai 1977, M. Sâtnic „în legătură cu trecerea la alt serviciu” era eliberat din funcția de conferențiar al Catedrei de istorie a URSS și de decan al Facultății de Istorie².

În cariera lui M. Sâtnic începea o nouă filă: din mai 1977 începea să dețină funcția de vicedirector al Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PC al Moldovei, care era o Filială a Institutului de marxism-leninism de pe lângă CC al PCUS, dar, în anii 1977–1980, continua să predea și la Universitate³.

Prin decizia Comisiei Superioare de Atestare a URSS din 4 aprilie 1980, lui M. Sâtnic i se conferea titlul științific de doctor habilitat în științe istorice⁴.

În vara anului 1980, M. Sâtnic revenea la Universitate, fapt confirmat de Ordinul rectorului din 25 iulie 1980 și Ordinul din 6 august 1980⁵. În toamna aceluiași an, în luna septembrie, Catedra de Istorie a URSS recomanda candidatura lui M. Sâtnic la funcția vacantă de profesor la subdiviziunea universitară respectivă⁶. Titlul de profesor i-a fost acordat de Comisia Superioară de Atestare a URSS la 21 mai 1982⁷.

Din anul 1981 au apărut probleme grave de sănătate, ceea ce nu i-a permis realizarea stagiului de instruire la Universitatea de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova⁸. Ulterior, stagiul respectiv a fost realizat la Institutul de Istorie al AȘ din RSSM⁹.

În legătură cu înrăutățirea stării de sănătate a prof. Anatolie M. Lișețchi, șeful Catedrei de Istorie a URSS, în februarie 1985 M. Sâtnic era numit în funcția de șef al acestei catedre¹⁰. S-au aflat în această funcție până la sfârșitul lunii aprilie a aceluiași an¹¹.

Prin Ordinal rectorului Universității de Stat din Chișinău nr. 145-III din 31 august 1987, prof. M. Sâtnic, începând cu 1 septembrie 1987, a fost transferat din funcția de profesor al Catedrei Istoria URSS în funcția de profesor al Catedrei interuniversitare de Istorie a Moldovei¹². Conform

¹ *Ibidem*, f. 135

² *Ibidem*, f. 138.

³ *Ibidem*, ff. 143, 144, 145, 146, 147, 148.

⁴ *Ibidem*, f. 160.

⁵ *Ibidem*, ff. 149, 150.

⁶ *Ibidem*, ff. 162-163.

⁷ *Ibidem*, f. 195.

⁸ *Ibidem*, f. 191.

⁹ *Ibidem*, ff. 197-203.

¹⁰ *Ibidem*, f. 204.

¹¹ *Ibidem*, f. 205.

¹² *Ibidem*, f. 266.

unui nou ordin al rectorului din 10 septembrie 1987, începând cu 8 septembrie 1987 prof. M. Sâtnic suplinește funcția de șef al Catedrei de Istorie a Moldovei¹, înlocuindu-l în această funcție pe prof. A.V. Repida². Ulterior, M. Sâtnic a fost ales prin concurs la funcția de șef al Catedrei interuniversitare de Istorie a Moldovei și confirmat în această funcție prin Ordinul rectorului din 27 decembrie 1987³.

Prin Ordinul nr. 147-III din 20 septembrie 1988, M.C. Sâtnic era exclus, din 3 septembrie 1988, din rândul colaboratorilor Universității de Stat din Chișinău în legătură cu decesul⁴.

Activitatea științifică

Începutul activității științifice a lui M. Sâtnic a coincis, practic, cu o nouă perioadă în evoluția istoriografiei sovietice, anume cu anii 1953–1964, perioada „dezghețului hrușciovist”⁵. Tema de cercetare a lui Sâtnic se includea perfect în noua linie a Partidului, exprimată de N. Hrușciov în referatul prezentat la plenara CC al PCUS din 3 septembrie 1953, *Despre măsurile privind dezvoltarea de mai departe a agriculturii în URSS*, în care a fost formulată sarcina de a crea un belșug de produse agricole pentru oamenii sovietici⁶. Până în anul 1964, M. Sâtnic a publicat 18 materiale, inclusiv o recenzie și tezele a două comunicări la conferințe. Dintre materialele publicate, șase erau în coautorat. Problema principală abordată era cea a mișcării colhoznică în anii 1940–1941 în Basarabia și problema colectivizării până în anul 1948. Trebuia să demonstreze că anexarea Basarabiei la URSS a fost un act progresist pentru locuitori, iar includerea lor în colhozurile sovietice – cea mai bună formă de organizare a agriculturii. Aceasta, de rând cu „industrializarea socialistă”, au asigurat, în opinia organelor de partid sovietice, „biruința deplină și definitivă a socialismului” în URSS, fapt despre care s-a declarat la congresul al XXI-lea al PCUS din ianuarie 1959. Peste trei ani, această declarație a generat alta, tot atât de stupidă: trecerea la construirea pe scară largă a comunismului, declarație făcută la congresul al XXII-lea al PCUS din octombrie 1961.

¹ *Ibidem*, f. 270.

² *Ibidem*, f. 271.

³ *Ibidem*, f. 274.

⁴ *Ibidem*, f. 279.

⁵ O apreciere a istoriografiei sovietice din această perioadă a se vedea: С.Ф. Володин, *Историография периода «оттепели» (1953–1964 гг.) об эффективности труда в годы первых пятилеток*. Disponibil la: www.gramota.net/materials/3/2015/12-1/9.html (accesat: 7 martie 2022).

⁶ Н.С. Хрущев, *О мерах дальнейшего развития сельского хозяйства СССР, Доклад на Пленуме ЦК КПСС 3 сентября 1953 г.*, Москва, Государственное Издательство Политической Литературы, 1953.

După înlăturarea lui N. Hrușciiov de pe arena politică a URSS, începea o nouă perioadă în evoluția atât a țării, cât și a istoriografiei sovietice, asupra căreia încep să acționeze o serie de factori, care au influențat negativ asupra ei. Această perioadă a durat din 1964, când plenara CC al PCUS a luat decizia de a-l înlătura pe N. Hrușciiov din toate posturile pe care le-a ocupat, și până în 1985, atunci când M. Gorbaciov declara începutul faimoasei restructurări.

În acest timp, are loc un proces de revenire la stalinism. O importanță deosebită în trasarea direcțiilor de evoluție a științei istorice a avut-o Hotărârea CC al PCUS privind măsurile pentru dezvoltarea ulterioară a științelor sociale și creșterea rolului acestora în construcția comunistă. Marxism-leninismul era declarat baza de care urma să se conducă poporul în procesul dezvoltării societății socialiste, un instrument puternic de cunoaștere și transformare revoluționară a lumii, care deschide calea pentru practică, asigură o abordare științifică pentru determinarea politicii partidului în toate domeniile vieții publice¹.

Istoricii sovietici, inclusiv cei din RSSM, trebuiau să țină cont de acest document și să „demonstreze” că sistemul socialist (în agricultură, industrie, politică) este cel mai puternic și de nezdruccinat². În conformitate cu principiile ideologiei dominante, istoricii au apreciat foarte înalt principiile politicii de stat în domeniul agriculturii, al industriei, al politicii interne și externe a statului sovietic etc. O caracteristică importantă a studiilor istorice create în această perioadă este orientarea spre deciziile Partidului și Guvernului sovietic (materialele congreselor PCUS și deciziile de partid din republicile unionale), decizii care reglementau ritmurile și direcțiile de dezvoltare social-economică a URSS și a republicilor unionale.

În iulie 1980 M. Sâtnic indica un număr de 106 lucrări, monografii și articole publicate pe parcursul activității sale științifice, începând cu primul articol publicat în anul 1955 și ultimul în 1979, în majoritatea lor singur, dar unele dintre ele în coautorat³. În perioada 1980–1985 M. Sâtnic, conform Listei prezentate în dosar, a publicat 112 lucrări dintre care 60 de studii științifice și 52 de popularizare a științei, cifre indicate și în Decizia catedrei⁴. Publicațiile au o pronunțată orientare propagandistică și dezvă-

¹ Постановление ЦК КПСС о мерах по дальнейшему развитию общественных наук и повышению их роли в коммунистическом строительстве. În: *Вопросы истории*, № 9, сентябрь 1967, с. 3-11.

² *Историография истории России в конце 70 – первой половине 80-х годов XX в.* Disponibil la: https://www.zinref.ru/000_uchebniki/02800_logika/011_lekcii_raznie_39/055.htm (accesat: 7 martie 2022).

³ AUSM, F. 1, inv. 8, d. 1328, ff. 166-184.

⁴ *Ibidem*, f. 217.

luie esența aparentă a deciziilor organelor de partid și sovietice, care au determinat scopurile și obiectivele așa-numitelor transformări socialiste în agricultură și industrie.

Evident, acest număr impresionant de articole a trezit nedumerirea unor colegi de la catedră. Șeful catedrei, prof. A.M. Lisețchi a atenționat asupra faptului că i s-a reproșat, fără a indica cine anume, asupra faptului că membrii catedrei sunt ademeniți de lucrările cu onorar. Prof. Lisețchi a întrebat care este situația la el. M. Sâtnic a răspuns că onorar primește, în temei, de la articolele publicate în ziare și reviste, dar lucrările mari publicate conform planului Institutului de Istorie a Partidului, nu se includ în această categorie¹. Deosebit de agresiv a fost prof. S.C. Brâseachin, care, cu toate că a apreciat înalt activitatea lui M. Sâtnic, avea totuși o pretenție aparte ce ținea de numărul prea mare de publicații. „Trebuie să vă păstrați numele și renumele, îl sfătuiă Brâseachin, micșorând numărul publicațiilor. Nu trebuie să vă irosiți (тратить) ca savant și propagandist, numărul mare de publicații duce la o reacție negativă. Trebuie să acordați o mai mare atenție calității. Uneori, continua acesta, pierdeți simțul tactului și eticii”². Alți membri ai catedrei au subliniat că în anii 1980-1985 au avut loc un șir de evenimente importante în viața țării și a republicii și prof. M. Sâtnic nu a avut cum să nu reacționeze la ele³.

Este destul de interesantă și poziția prof. Sâtnic, care era de acord cu opiniile exprimate de colegii săi și promitea că pe viitor se va strădui să fie mai tacticos, dar că așa este caracterul lui, direct, și îi este greu să se rețină, dacă vede că undeva nu este ordine⁴.

În Decizia Comisiei universitare care a examinat dosarul lui M. Sâtnic sunt indicate doar 40 de lucrări științifice și 43 de lucrări au fost apreciate drept științifico-propagandistice⁵. Este necesar a sublinia că elementul propagandistic era preponderent în toate publicațiile autorului.

Așadar, activitatea științifică a lui M. Sâtnic nu a ieșit din tiparele timpului în care a scris, pentru care era caracteristică atât reflectarea comenzi sociale a organelor de partid și de stat, cât și argumentarea ideologică a problemelor examinate. Directivele propagandistice, menite să justifice anexarea Basarabiei la URSS și să laude sistemul socialist existent în RSSM, precum și critica „falsificatorilor burgheji” au luat forma doctrinei oficiale de partid.

¹ *Ibidem*, f. 219.

² *Ibidem*, f. 209.

³ *Ibidem*, f. 210.

⁴ *Ibidem*, f. 211.

⁵ *Ibidem*, f. 219.

Profesorilor M. Sâtnic, S. Brâseakin, în 1983, le-a fost decernat Premiul de Stat al RSSM în domeniul științei și tehnicii¹.

În legătură cu participarea la concursul pentru suplinirea postului vacant de șef al Catedrei interuniversitare de Istorie a Moldovei, în noiembrie 1987, prof. Mihail Sâtnic prezenta și o Listă selectivă a studiilor publicate pe parcursul activității sale, în care a inclus 50 de titluri. Dar la sfârșitul Listei era indicat numărul total al publicațiilor pe parcursul întregii activități: 256 de lucrări, inclusiv 19 cărți individuale și împreună cu alți autori, cu un volum total de 380 de coli de autor².

Studiile publicate de profesorul M. Sâtnic în anii 1985–1987 au aceeași tematică, ca și anterior. Autorul continua să lupte cu falsificatorii burghezi, prezenta importanța progresistă a anilor 1812 și 1940 în viața locuitorilor Basarabiei, se referea la ajutorul acordat de statul sovietic țăranilor moldoveni în timpul secetei din anii 1946–1947 și, în general, prezenta în culori roze transformările socialiste în regiunile „reunite” la URSS în anii 1939–1940.

M. Sâtnic în amintirile mele

Prima cunoștință cu decanul M. Sâtnic, memorizată de mine, a fost în iarna lui 1971–1972. Eram student la anul I. Am venit la ore mai dimineață și mergeam pe coridor [...] cu căciula pe cap. Deodată aud că cineva mă strigă din urmă pe numele de familie. M-am întors cu fața spre persoana respectivă. La vreo 10 m în urma mea era decanul Sâtnic, care a continuat: *Scoate, măi, căciula de pe cap!* Mare mi-a fost mirarea că m-a recunoscut, eram abia la anul I. Să-i fi cunoscut așa pe toți studenții? Eram cinci cursuri a câte 75 de studenți la curs.

Eram studenți pe la anul III. Cineva din grupele noastre se căsătorise și, evident, majoritatea din cele două grupe de studenți cu predare în limba română am plecat la nuntă. Revenind duminică spre seară și fiind cam obosiți, noi, băieții, am luat hotărârea să nu ne ducem luni la lecții, la pregătirea militară, ore care se desfășurau de la 8:00 până la 17.00. Ne-am prezentat la ore marți. La facultate eram așteptați de șeful Catedrei militare, însoțit de un grup de ofițeri și de decanul Facultății de Istorie, Mihail Sâtnic. Pe parcursul a vreo două ore, ofițerii ne-au tot explicat, ce faptă urâtă, antipatriotică etc. am săvârșit noi. După plecarea ofițerilor, noi am rămas cu decanul M. Sâtnic. Din câte mi-aduc aminte, întreg discursul său, destul de loial față de noi, l-a ținut zâmbind. Probabil, nu mai avusese loc un asemenea caz la Universitate: neprezentarea unui întreg pluton (28 de

¹ *Ibidem*, F.1, inv. 1, d. 2990, f. 6.

² *Ibidem*, inv, 8, d. 1328, ff. 279-281v.

persoane) la lecțiile de pregătire militară. Nu mai țin minte exact cuvintele de încheiere ale decanului, dar mesajul lui a fost destul de explicit: să nu ne punem mintea cu ofițerii de la Catedra militară. Și noi am apreciat mesajul lui la justa valoare: decanul este cu noi!

Deși activam la Facultatea de Istorie din 1 decembrie 1979, „rândul” la doctorat mi-a venit abia în 1982. Între timp, susținusem deja două examene la doctorat, așa că la admitere aveam de susținut numai unul – specialitatea, Istoria URSS. La acest loc mai depusese documentele un pretendent, de prin Ucraina sau Rusia. Biletele (testele) erau alcătuite în limba rusă. Eu, evident, cum era obiceiul, am pregătit răspunsul în limba rusă, dar când am început să răspund, M. Sâtnic, care era membru al Comisiei de admitere a insistat să vorbesc în „limba moldovenească”, cum era numită limba română în RSSM. Eu zic că pot vorbi în limba rusă, notițele pe care le-am făcut sunt în limba rusă. La care el zice puțin iritat: „Măi, ți-am zis să vorbești în limba moldovenească”. Așa am și făcut. Celălalt pretendent, care a ascultat și el răspunsul meu, nu a avut nici un fel de obiecții – una dintre întrebări ținea de istoriografia rusă de până la revoluția din octombrie și numele de familie a istoricilor pe care i-am amintit, restul nu a trezit dubii asupra esenței răspunsurilor mele.

După discuția tezei mele de doctorat în cadrul Secției de istorie medievală de la Institutul de Slavistică și Studii Balcanice în ianuarie 1987, s-a luat decizia ca susținerea să aibă loc în luna iunie a aceluiași an, dar din cauză că o parte a membrilor Consiliului științific de susținere erau plecați în deplasare și nu putea fi convocat cvorumul, susținerea a fost amânată pentru luna octombrie 1987. Am primit informația de la Moscova și am discutat cu Elena Podgradscaia, care urma să fie referentul din Moldova la teza mea. Elena Podgradscaia mi-a spus că ea nu va putea merge la Moscova în ziua fixată, fiindcă are o conferință la Odesa și va veni de acolo obosită. Evident, eu fuga la stația de telefoane de pe str. Bender (Tighina) să-l anunț pe Eugeniu P. Naumov (1932–1990), secretarul științific al Institutului de Slavistică și Studii Balcanice, că susținerea nu poate avea loc la data convenită și i-am explicat pricina. El a zis: *Bine, vom stabili o altă dată*. Repede m-am întors la facultate și Podgradscaia, cu lacrimi în ochi, se apropie de mine și îmi spune că ea va merge la Moscova la data fixată în octombrie. Eu i-am explicat că deja am telefonat la Moscova și o altă dată a susținerii va fi stabilită ulterior. Cineva mi-a spus că M. Sâtnic a avut o discuție cu Podgradscaia, fără ca să-mi spună detaliile.

Când am plecat la Moscova pentru susținerea tezei de doctorat (ianuarie 1988), M. Sâtnic era șeful Catedrei unde activam. La plecare mi-a spus

ca după susținere, să-l sun neapărat și să-l informez despre rezultat. Am încercat să-i explic că voi putea suna destul de târziu, undeva după ora 24:00, atunci când am să mă întorc de la susținere, poate să-l sun mai bine a doua zi. La care M. Sâtnic zice: *Ți-am zis să mă suni noaptea, când o să poți, la ora 24:00, la ora 01:00, la ora 02:00, nu contează. Eu am să aștept. Ai înțeles? Păi, cum să nu înțeleg?* L-am informat despre rezultatele susținerii tezei după ora 24:00, atunci când am ajuns la gazda unde locuiam.

În concluzie, putem afirma că M.C. Sâtnic a fost omul epocii sale – a scris ceea ce recomanda (de fapt, dicta) Partidul Comunist. Este greu de spus, dacă a crezut cu adevărat în ceea ce afirma pe paginile lucrărilor sale, dar, ca om, a manifestat cele mai bune calități.

SURSE ICONOGRAFICE

Mihail Sâtnic în anul 1962

Mihail Sâtnic în anul 1969

M. Sâtnic printre participanții la conferința științifică, organizată de Senatul USM și comitetul raional de partid Florești, dedicată celei de-a 70 aniversări de la evenimentele revoluționare din s. Trifănești, mai 1971

M. Sâtnic (primul din dreapta) în cadrul unei întâlniri cu studenții și profesorii de la Facultatea de Istorie, 1974

Mihail Sâtnic (primul din stânga) la parada din 7 noiembrie 1975

Parada din 7 noiembrie 1987. T. Josan, M. Sâtnic, V. Bezedo

***M. Sâtnic (1929–1988), the history faculty dean of the
Chisinau State University***

The article describes the life and activity of M. Sâtnic (1929–1988), the History Faculty Dean of the Chisinau State University. It can be stated that M.C. Sâtnic was the man of his era – he wrote what the communist party recommended. It is difficult to say whether he really believed what he stated on the pages of his works. As a man, he displayed the best qualities.

Keywords: *M. Sâtnic, historian, dean, History Faculty, Chisinau State University, Moldavian SSR.*

Ion EREMIA

doctor habilitat, profesor universitar
Facultatea de Istorie și Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: ioneremia2007@gmail.com

DUMITRU COVAL - PRIMUL ZIARIST MOLDOVEAN
ACREDITAT LA OLIMPIADĂ

Dumitru Coval s-a născut la 6 iunie 1939 în s. Sânger, jud. Hotin, România (astăzi - Jilovka, reg. Cernăuți, Ucraina). A fost primul copil în familia învățătorilor Agafia și Vasile Coval. Mama era învățătoare în clasele primare, iar tata - profesor de geografie. Părinții i-au oferit lui Dumitru și celorlalți copii ai lor (Valeriu, Eugeniu, Tatiana și Andrei) o educație deosebită și tot ceea ce este mai bun în viață. Nu întâmplător toți au studii superioare, Dumitru a devenit doctor habilitat în filologie, iar Andrei - doctor în fizică.

De mici, copiii au fost pasionați și de sport. Dumitru și Andrei au practicat luptele, Eugeniu și Tatiana (ambii - medici) - ciclismul și gimnastica, iar Valeriu (fizician) este pasionat de șah.

Dumitru Coval a simțit că are harul de a scrie. Deja la începutul anilor 1950 semnează în ziarul „Bucovina sovietică” diverse crochiuri și relații, apoi și proze scurte. După ce, în 1956, absolvă cu medalie de argint Școala Medie Moldovenească în s. Mămăliga (rn. Noua Suliță, regiunea Cernăuți), devine student la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Istorie și Filologie, Secția de limbă și literatură moldovenească.

Învățând la Universitate, Dumitru Coval a început să practice luptele libere la nivel profesionist (Este interesant că a îmbrățișat și alte genuri de sport. Spre exemplu, în 1961 a fost campion al Spartachiadei Universității la jocul de dame). Avea parametrii antropologici excelenți pentru un atlet: înălțimea - 180 cm, greutatea - 80 kg.

Apărând culorile Asociației Sportive „Moldova”, a participat la diverse competiții de nivel republican și unional. A fost campion și premiant al campionatului RSS Moldovenești, a orașului Chișinău, a Spartachiadei universitare, a Asociației sportive Moldova, a Cupei „Ivan Zaikin”. A participat la Jocurile studențești unionale, Jocurile studențești din RSS Ucraineană, campionatul deschis în RSS Bielorusă¹.

Cel mai reușit - pe plan sportiv - a fost anul 1963, atunci când a câștigat medalia de bronz la Spartachiada RSS Moldovenești și la campionatul deschis al Asociației Sportive „Dinamo” de la Riga (Letonia). Tot în acel

¹ Arhiva privată a familiei Coval.

an, pentru performanțele stabilite s-a învrednicit de înalta distincție de maestru al sportului din URSS. După finalizarea carierei sportive (1967), a fost, o perioadă, și arbitru la diferite turnee de lupte libere și trântă.

Din amintirile soției lui Dumitru Coval, Eleonora, fostă profesoară la Liceul „Alexandru Ioan Cuza” din Chișinău, spicui: „Pe lângă multele sale calități și preocupări profesionale, Dumitru a fost și un reputat sportiv de performanță, practicând luptele libere. Pe acest făgaș s-a afirmat ca unul dintre cei mai înzestrați și talentați luptători, devenind maestru în sport, performanță care nu i s-a dat deloc ușor. Antrenamentele istovitoare, competițiile obositoare, dar și victoriile strălucite pe covorul de luptă i-au întărit nu numai mușchii, dar și caracterul, toate acestea conturându-i inconfundabila-i personalitate, unică în felul ei, el fiind capabil în cel mai fericit mod să îmbine sportul cu știința academică și cu munca didactică”.

„Luptele au fost marea pasiune a lui Dumitru, își amintește fratele Andrei Coval. Cu ele sunt legate și unele situații hazlii din viață. Chiar în ziua când trebuia să se căsătorească, urma să participe la o competiție sportivă. Astfel, când a apărut la Oficiul Stării Civile avea o vânătaie sub ochi, „obținută” la întrecerile desfășurate dimineața... Lucrând deja la ziarul «Moldova Socialistă», deseori avea deplasări în satele și raioanele republicii. Și iată că la una din aceste deplasări a nimerit la o sărbătoare sportivă. A hotărât să participe la concursul de luptă, unde, în finală, a câștigat victoria asupra celui mai voinic om al satului, un fierar. După competiții, acesta se mira cum de el, cel care poate să îndoiaie o potcoavă, a fost învins de un ziarist... Dumitru a participat și la diferite competiții de rang unional. Tare nu-i plăcea să se lupte cu gruzinii, întrucât aceștia deseori încercau să te muște pe furiș, când nu vedea arbitrul”, îmi mărturisea fratele.

Ion Stici, jurnalist, colegul și prietenul lui Dumitru Coval, își amintea: „Îmi plăcea că simultan cu acel mare volum de muncă în cadrul redacției [a ziarului «Moldova Socialistă»], șeful mai reușea să se ocupe intens cu sportul. Ba mai mult, am fost suporterul, mai drept, eram fanul său la unele competiții, chiar dacă lupta cu unii prieteni de ai mei – în cazul confruntărilor, să zicem, cu viitorul acad. Gheorghe Ghidirim de la Institutul de Stat de Medicină, ori cu un consătean de-al meu, fost coleg de școală, Andrei Chetraru, devenit apoi colonel în Armata Sovietică. „Acest Chetraru al tău e foarte chetros, cu greu l-am pus pe omoplați!”, mi-a spus odată Dumitru Coval. [...] Nimeni nu știa cum, când reușea să se antreneze, căci pe toate le reușea. Am impresia că nimeni nu a observat nici când a selectat, adunat material pentru prima sa teză științifică. Îi plăcea să-și pună colegii în fața faptului săvârșit. Și atât!”.

Constantin Popovici, istoric și critic literar, scria, în 1989, în ziarul „Viața satului”: „Acum un sfert de veac am avut fericitul prilej de a întâlni un tânăr simpatic, smead cu postură de atlet, vorbăreț și optimist la infinit. Câștigându-mi simpatia prin caracterul deschis și altruismul inocent, el, în același timp, m-a frapat printr-o dragoste aproape necumpănită față de literatură și, concomitent, oricât ar părea de paradoxal, față de sport. Această îngemănare de predilecții, la prima vedere nefirească, cu timpul ne-a îmblânzit întru perceperea ei, astfel încât nu ne-a mai mirat, când amândouă și-au găsit apoi o frumoasă autoexprimare într-un serial de lucrări publicate”.

De menționat că mulți oameni de știință din Moldova au tangență cu sportul de performanță¹. Să-i amintesc doar pe medicii-academicieni Gheorghe Ghidirim, Valeriu Rudic², doctorul habilitat în filologie Dumitru Coval, care au practicat la nivel profesionist luptele libere, doctorul în științe agricole Gheorghe Șușu, care a fost campion al RSS Moldovenești la fotbal³, doctorul în științe istorice Octavian Țâcu, care a participat la Jocurile Olimpice din 1996 de la Atlanta (SUA), făcând parte din selecționata Moldovei la box.

Sportul i-a oferit prilejul lui Dumitru Coval să facă cunoștință cu mari personalități din domeniu. Una din aceste legende a fost belarusul Alexandr Medved (triplu campion olimpic în trei categorii de greutate diferite, în 2005 desemnat cel mai bun luptător de stil liber din istorie). În cartea „Aur olimpic”, dedicată Jocurilor Olimpice din 1972, Dumitru Coval scria: „Cu stegarul echipei sovietice – căpitanul luptătorilor noștri de stil liber Alexandr Medved – ne cunoaștem de zece ani. În primăvara anului 1963, am avut ocazia să fim împreună timp de o lună de zile într-o tabără sportivă de întremare. De atunci soarta ne-a hărăzit să ne vedem la diferite competiții de rang unional, disputate la Moscova, Tbilisi, Kiev, Minsk, Tallinn, Donețk și alte orașe.

Și la fiecare întâlnire descopeream noi calități, aflam noi amănunte din biografia sportivă a acestui tânăr din Minsk, care s-a manifestat ca unul din cei mai merituoși atleți ai contemporaneității. Evoluând în categoria

¹ Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Activități extracurriculare la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” din Republica Moldova*. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. Seria „Științe umanistice”, nr. 4 (144), 2021, pp. 61-71.

² Ion Valer Xenofontov, *Zece curiozități din biografia academicianului Valeriu Rudic*. În: *Academicianul Valeriu Rudic: Biobibliografie* /Resp. de ed. Ion Valer Xenofontov; Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan” (Institut), Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut), 2017, pp. 52-56.

³ Vezi: http://andron-prodan.blogspot.md/2016/07/normal-0-false-false-false_9.html?spref=fb

supergrea, el – axios! – a reușit să dezmință că aici pot să domine numai adevărații giganți. Am admirat în repetate rânduri, cum Alexandru, luptător cu figură de baschetbalist (înălțimea 190 cm, greutatea 108 kg), utilizează reacția și tehnica sa impecabilă, reușind să-i răpună cu o ușurință uimitoare pe atleți mult mai masivi, care cântăreau 150-160 kg.

Cartea de vizită a lui Medved ar face cinste celor mai celebri campioni la această probă din orice epocă, inclusiv voinicilor legendari, cum au fost pe timpuri în Rusia, Ivan Poddubnii și Ivan Zaikin¹. Atletul din capitala Bielorusiei a câștigat de zece ori campionatele țării, de șapte ori – campionatele mondiale, a fost triumfătorul Olimpiadelor din Tokyo și Ciudad de Mexico. În cinstea lui la Minsk, în fiecare toamnă, se dispută un concurs internațional al luptătorilor de stil liber.

În ajunul Olimpiadei de la München Medved a declarat oficial că aceasta este ultima întrecere în biografia sa sportivă – „cântecul lui de lebedă”. Abia mai târziu am aflat că medicii i-au interzis, în genere, vestitului atlet să participe la competiții în anul olimpic. El n-a apărut pe covorul de luptă în timpul campionatului țării... În cele din urmă, ei au cedat insistențelor cereri ale lui Alexandr și l-au admis la cantonamentul selecționatei olimpice a țării noastre”. În continuare, autorul descrie cu lux de amănunte cum Alexandr Medved devine pentru a treia oară campion olimpic...

...Dar să revin la biografia plină de evenimente a lui Dumitru Coval. Încă fiind student în anul IV (1960), el a fost angajat la cotidianul „Moldova Socialistă” (în prezent, „Moldova Suverană”). După absolvirea Universității și până în 1972, activează în calitate de corespondent, colaborator literar, șef de secție, apoi membru al colegiului redacțional al acestui ziar.

În anul 1962 este acceptat în rândurile Uniunii Jurnaliștilor din Moldova (UJM), iar peste zece ani devine membru al Comitetului de Conducere al UJM. Puțin mai devreme, în 1969, este ales președinte al Federației Jurnaliștilor Sportivi din Moldova (această funcție avea s-o dețină mai mult de 15 ani). A demonstrat că este și un bun conducător, fiind menționat pentru buna organizare și promovare a ediției a III-a a Jocurilor unionale pentru sportivi de la sate (1978), a ediției a VII-a a Spartachiadei popoarelor din URSS (1979), a ediției a XXII-a a Jocurilor Olimpice de la Moscova (1980).

„Sportiv de performanță în tinerețe, scria în 2004 ziaristul Mihai Lescu, doctor, conferențiar universitar, Dumitru Coval ca nimeni altul cunoaște în subtilitate tainele diverselor probe sportive, simțind mereu bucuria suc-

¹ Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Viața sportivă în Chișinăul interbelic*. În: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (67), 2022, pp. 89-95.

ceselor în domeniu, dar și amărăciunea înfrângerilor. El a relatat în materiale de diverse genuri despre nenumărate competiții sportive din țară și de peste hotarele ei”.

În 1972, Dumitru Coval devine primul ziarist moldovean acreditat la o ediție a Jocurilor Olimpice¹, desfășurate la München, în RF Germană. Astfel, în numărul celor cca 4 000 de jurnaliști din peste 140 de țări, acreditați în Centrul de presă al celei de-a XX-a ediții a Olimpiadei de la München, peste 80 de jurnaliști reprezentau gazete, reviste, agenții de presă, radioul și televiziunea din URSS (detașamentul sovietic a fost unul din cele mai impunătoare din punct de vedere numeric). Printre ei s-a aflat și Dumitru Coval, corespondent special al ziarului „Moldova Socialistă”.

Au urmat Jocurile Olimpice de la Montréal (Canada) din 1976 și de la Moscova (URSS) din 1980.

După fiecare ediție a Olimpiadei la care a fost prezent, Dumitru Coval a scris câte o carte². Toate aceste lucrări prezintă și astăzi un interes deosebit pentru amatorii sportului și olimpismului.

Din amintirile Eleonorei Coval: „Specializându-se, în particular, în tematica sportivă, Dumitru Coval s-a remarcat drept unul dintre cei mai înzestrați și dintre prolificii jurnaliști-sportivi din Moldova, fiind acreditat la trei Olimpiade – de la München, de la Montréal și de la Moscova. Când revenea acasă, era încărcat ca o albină cu tot felul de suvenire și obiecte destinate copiilor, rudelor, prietenilor. Dar cele mai valoroase pentru el erau impresiile culese la acele mari jocuri. Toate acestea, mai apoi, și-au aflat locul în cunoscutele sale cronică sportive, adunate în cărțile care, în scurt timp, au devenit adevărate rarități bibliografice: «*Aur olimpic*», «*Popas pe meridianul olimpic*», «*Cele cinci culori ale Olimpiadei*», «*Ora olimpică a Moscovei*», «*Culorile spectrului olimpic*”.

„Făcea la modul practic sport de performanță, scrie Ion Stici, dar și cu multă dăruire oglindea în ziar [„Moldova Socialistă”] tematica sportivă. Aici se are în vedere nu doar dimensiunea republicană, ci și cea universală – a participat la Olimpiade sportive, a lansat cărți despre acele evenimente cu rezonanță mondială. A fost primul care a scris „*Aur olimpic*” după el au apărut unele volume de la alte Olimpiade, semnate de Efim Josanu, Ion Robu etc. Dar Dumitru Coval a fost acel care a deschis drumul [...]”.

¹ Vezi: <http://andron-prodan.blogspot.md/2015/07/normal-0-false-false-false.html?sref=fb>

² Dumitru Coval, *Aur olimpic*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974, 118 p; *Idem*, *Popas pe meridianul olimpic*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1978, 144 p; *Idem*, *Culorile spectrului olimpic*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1980, 237 p; *Idem*, *Ora olimpică a Moscovei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1982, 262 p.

Încă un episod din viața lui Dumitru Coval merită o atenție deosebită. În 1968 a fost mobilizat și trimis în cadrul unei unități militare a Armatei Sovietice în Cehoslovacia. Astfel, în noaptea de 20 spre 21 august, 2 000 de tancuri sovietice și 200 000 de trupe din URSS, Bulgaria, Polonia, Ungaria și RD Germană, au invadat Cehoslovacia, pentru a pune capăt reformelor democratice inițiate de autoritățile locale și cunoscute sub denumirea „Primăvara de la Praga”¹. Despre aceasta Eleonora Coval scrie: „Una din deplasări mi-a părut lungă cât de o viață, această deplasare pricinuindu-mi multe neliniști și nopți nedormite. Ea a durat mai mult de trei luni, după care, slavă Domnului, Dumitru s-a întors acasă viu și nevătămat. Vorba e că dânsul a fost mobilizat în vara anului 1968 și trimis cu trupele fostei Armate Sovietice în Cehoslovacia, acele evenimente rămânând în istorie prin scurta și laconica frază «Evenimentele din Cehoslovacia». Dar și acolo, în scurtele clipe de răgaz, ofițerul Dumitru Coval nu irosea timpul, își făcea zilnic notificări într-un jurnal intim. Îl păstrez și astăzi cu mare grijă, deoarece el prezintă un document viu despre cele întâmplate acolo, pe pământ străin, descriindu-se multe cumpene prin care i-a fost dat să treacă împreună cu camarazii săi de arme – ostaș chemat la datorie, în aceste pagini-jurnal sunt reflectate și relațiile superioare cu subalternii, și dorul de casă, de soție, de fetița lui dragă Angela, dar și regretul că evenimentele neașteptate l-au rupt atunci de la teza de doctor [...]. Acest caiet de stat [este, *n.a.*] un document care ar putea fi denumit o povestire-mărturisire, [...] câteva cuvinte-imagini care nu pot să nu te emoționeze. Recitindu-le, am senzația că-i aud pașii alături de mine în odaie, că-i simt respirația și atingerea brațelor sale”.

Ulterior, Dumitru Coval a povestit ce s-a întâmplat totuși în realitate. În 1991, în revista „Moldova” a fost publicată schița intitulată „O filă de istorie: august-68: Cronica unei campanii [în Cehoslovacia] neîncununate de lauri”.

În 1970 Dumitru Coval susține teza de doctor în științe filologice și devine lector superior, docent la Catedra de jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău. Apropo, după cum susține, pe merit, Mihai Lescu: „Dumitru Coval este considerat, pe drept cuvânt, părintele-fondator al actualei Facultăți de Jurnalism și Științe ale Comunicării de la USM, ale cărei temelii au fost puse la sfârșitul anilor 1960, încadrându-se plenar în munca de instruire a viitorilor jurnaliști”.

¹ Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Intervenția sovietică în Cehoslovacia (1968). Din memoriile unui medic militar*. În: *The 1st Annual Kurultai of then Endangered Cultural Heritage*. AKECH 2018, 5–8 July, Constanța, Romania, Constanța, Anticus Press, 2018, pp. 100-113.

În zilele anilor 1973–1980 Dumitru Coval a îndeplinit funcția de consilier pentru învățământ, știință și cultură în Aparatul Guvernului RSS Moldovenești, după care revine la munca pedagogică și științifică. Este conferențiar la Catedra de jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău. Din anul 1980 devine membru al Uniunii Scriitorilor din RSSM. În perioada 1986–1992 este decan al Facultății de Jurnalistică a USM și membru al Senatului Universității.

În 1987 susține, la Universitatea din Leningrad (azi, Sankt-Petersburg), teza de doctor habilitat cu titlul „Publicațiile periodice și procesul literar în Principatul Moldovei și Basarabia”¹. În 1988 a fost ales, prin concurs, șef al Catedrei de teorie și practică a presei (funcție pe care a deținut-o până în 2003). Tot din acest an devine membru al Consiliului special pentru conferirea titlului de doctor în filologie pe lângă Institutul de Istorie și Teorie a Literaturii al Academiei de Științe a Moldovei. În 1990 i se conferă titlul de profesor universitar. A desfășurat stagii științifice și didactice la catedrele de jurnalism și de literatură ale universităților din Moscova, Sankt-Petersburg, Kiev, Roma și Madrid. A fost conducător științific la mai multe teze de doctorat. Pentru muncă prodigioasă, în 1996, a fost decorat cu „Ordinul Republicii”, cea mai înaltă distincție de stat a Republicii Moldova.

În „palmaresul” lui găsim 36 de monografii, manuale, studii, culegeri de publicistică, eseuri și portrete literare, broșuri instructiv-didactice și peste 300 de articole și recenzii, publicate în diferite culegeri tematice, reviste săptămânale, ziare, enciclopedii, culegeri de teze ale referatelor și comunicărilor la diferite conferințe științifice². Este autorul unor manuale universitare³.

Dumitru Coval a încetat din viață la 2 august 2005, fiind înmormântat la Cimitirul Central din Chișinău. A fost evocat de către cei care l-au cunoscut și i-au studiat opera⁴. Pentru consemnarea meritelor sale pe tărâmul pedagogic și științific, Aula 421 a Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării USM poartă numele lui Dumitru Coval, considerat, pe merit, unul dintre părinții-fondatori ai învățământului jurnalistic din Republica Moldova.

¹ Această direcție științifică a fost materializată în monografia lui Dumitru Coval, *Din istoria jurnalisticii românești: sec. XIX – începutul sec. XX*, Chișinău, Editura Știința, 1992, 309 p.

² Vezi: Dumitru Coval: *Biobibliografie / Alcăt. și studiu introd.*: Sava Pînzaru, Chișinău, 1996, 44 p.

³ Dumitru Coval, *Jurnalism de investigație. Manual pentru studenții Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării a USM*, Chișinău, 1998, 96 p.

⁴ Dumitru Coval: *Evocări / Coord.: Mihai Leșcu [et. al.]*, Chișinău, 2013, 208 p.

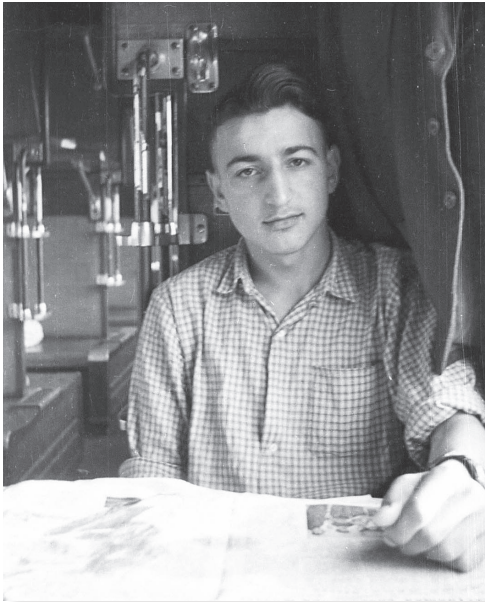
SURSE ICONOGRAFICE

Dumitru Coval. Portret în timp.
Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Frații Coval (de la stânga la dreapta): Valeriu, Eugeniu, Tatiana, Dumitru și Andrei,
Chișinău, 5 aprilie 1962. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Student. Sursă: *Colecția foto Dumitru Maxim*

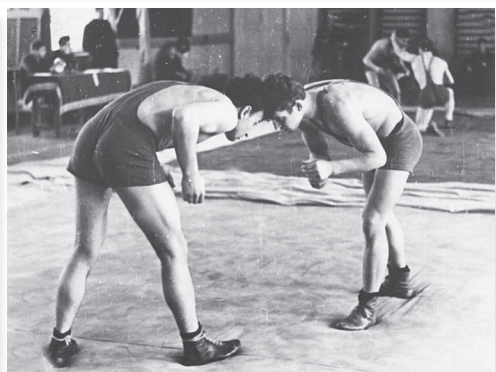
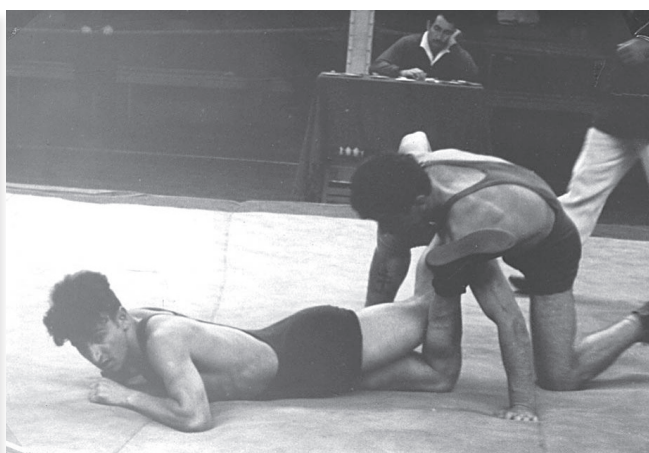
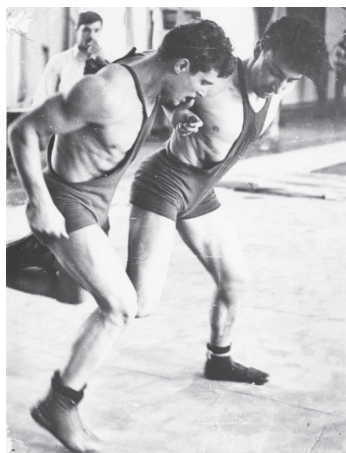
Mobilizat în Armata Sovietică și trimis în Praga, în contextul evenimentelor din Cehoslovacia (1968). Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

La aniversarea a 70-a a lui Vasile Coval, 1977. Rândul de sus, de la stânga la dreapta: soții Coval, Andrei și Alexandra; Valeriu și Galina; Eleonora și Dumitru; Maria și Eugeniu. Rândul de mijloc – Tatiana Coval-Corduneanu; Olga Tcaciuc (mama Eleonorei); Agafia Coval; Aurica (fiica lui Eugeniu); Vasile Coval; Nicolae Tcaciuc (tata Eleonorei). Rândul de jos – Andrei (fiul lui Valeriu); Rodica (fiica Tatianei); Marina (fiica lui Valeriu) și Anatol (fiul lui Dumitru). Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Practicarea sportului de performanță de către Dumitru Coval, membru al selecționatelor RSS Moldovenești la lupte libere. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Competiția Institutului de Stat de Medicină din Chișinău, câștigător – Valeriu Rudic, Arbitru – viitorul academician Gheorghe Ghidirim. Sursă: *Arhiva privată a acad. V. Rudic*

Jocurile Olimpice de la Munchen, 1972. Două legende ale luptelor libere: campionul olimpic Alexandr Medved (în dreapta) și americanul Chris Taylor, medaliat cu bronz. Sursă: *RIA Novosti/Iuri Somov*

Un grup de jurnaliști sovietici acreditați la JO de la Munchen (1972) în timpul întâlnirii focului olimpic pe una din piețele capitalei bavareze. Primul din dreapta – Dumitru Coval

Eleonora și Dumitru Coval alături de copiii Angela și Anatol.

Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Frații Dumitru și Andrei Coval. Primul – doctor habilitat în filologie, al doilea – doctor în fizică. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

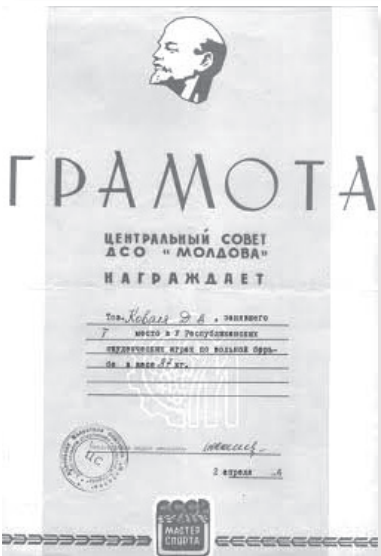

Profesorii de la Universitatea de Stat din Chișinău la o competiție de volei (1980). Dumitru Coval – primul din stânga. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

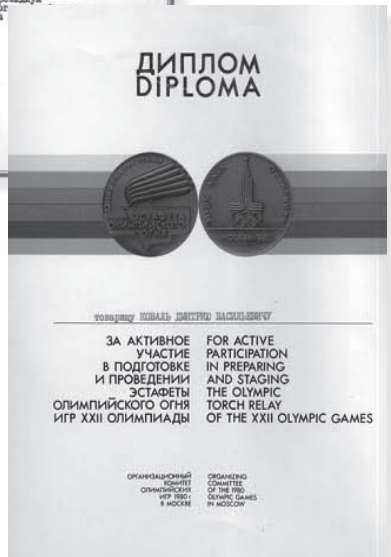
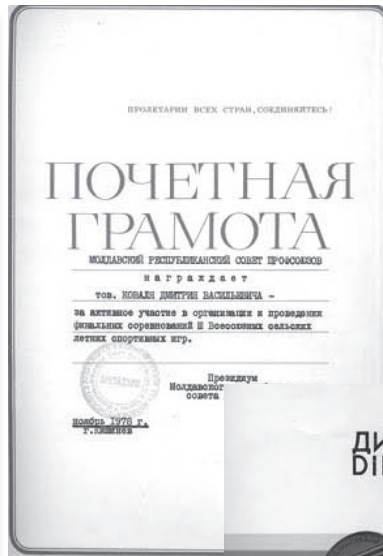
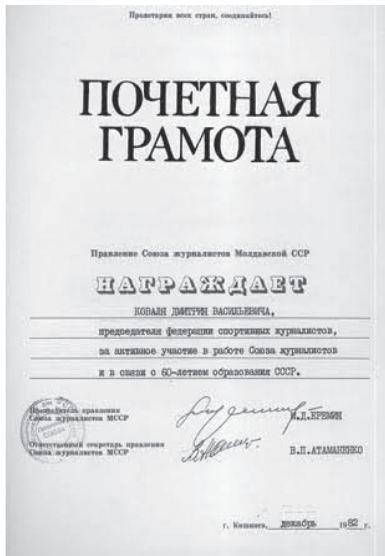
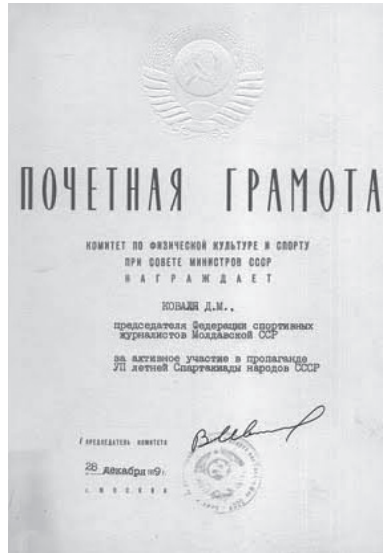
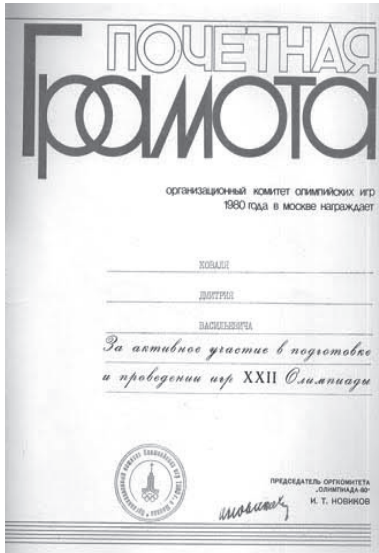

Înalta distincție de Maestru al sportului din URSS, 28 noiembrie 1963. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Din diplomele obtinute de Dumitru Coval în calitate de sportiv de performanță. Sursă: Arhiva privată a familiei Coval

Diplomele obținute de Dumitru Coval în calitate de organizator al mișcării sportive. Sursă: *Arhiva privată a familiei Coval*

Cele trei ediții ale Jocurilor Olimpice de vară – München (1972), Montréal (1976) și Moscova (1980) – au fost valorificate de Dumitru Coval prin apariții editoriale realizate la editura „Cartea Moldovenească”

*Dumitru Coval – the first moldovan journalist
accredited to the olympiad*

The article is devoted to the journalist, university professor, researcher, athlete Dumitru Coval. During several years he excelled in the field of practical and theoretical sports activity, in written media journalism. He was a teacher, founding member and dean of the Faculty of Journalism of the Chisinau State University. He was involved in historical events of performance sports, but also of some towers generated by the Soviet Union, such as the intervention of the socialist bloc (except Romania) in Czechoslovakia (1968).

Keywords: Dumitru Coval, journalist, university professor, researcher, athlete, University, Olympics, Moldavian SSR, Republic of Moldova.

Andrei PRODAN,
Jurnalist, istoric

Secretar general de redacție al ziarului „Moldova Suverană”
e-mail: andrei_prodan@inbox.ru

Ion Valer XENOFONTOV, Lidia PRISAC

ANATOL PETRENCU: PROFESORUL ȘI ISTORICUL IEȘIT DIN TIPARE

Motto: „Adevărat, sunt istoric de meserie [...], nu mă sfiesc și nu mi-e rușine, dimpotrivă, sunt mândru!”

Anatol Petrencu

De-a dreptul cel mai popular istoric, specializat în istoria contemporană, mentorul câtorva generații de istorici și autorul unui șir de lucrări științifice, profesorul universitar Anatol Petrencu este una dintre figurile-simbol ale istoriei recente a Republicii Moldova. În studiul de față, având la bază literatura de specialitate și mai multe mărturii, inclusiv câteva interviuri semi structurate (caracteristice metodologiei de istorie orală), vom prezenta dimensiuni care reflectă viața și activitatea profesională a acestuia: 1) *Date biografice*; 2) *Profil de personalitate*; 3) *Câteva principii definitorii caracteristice istoricului și profesorului universitar Anatol Petrencu*; 4) *Profesorul total*; 5) *Istorie! Istorie! Istorie!*; 6) *Lider al grevelor studențești*; 7) *Școala științifică*; 8) *Președinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova: istoricul incomod autorităților politice*; 9) *Biblioteca: averea uriașă*; 10) *Istoricul și blogul*; 11) *Omul sportului matinal tot istoric rămâne*; 12) *„Fenomenul Anatol Petrencu”*; 13) *Bibliografie selectivă*; 14) *Evocări*; 15) *Date iconografice*.

Date biografice

Anatol Petrencu s-a născut la 22 mai 1954, la Căușeni, devenit oraș în anul 1964. Provine dintr-o familie de muncitori¹, rădăcinile trăgându-i-se din regiunea Odesa (Ovidiopol), străbunii stabilindu-se, probabil, cu traiful dincoace de Nistru, la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. „Bunicii

¹ Cea mai documentată biografie a dr. hab., prof. univ. Anatol Petrencu a fost realizată în baza Arhivei curente a Serviciului personal, secretariat și arhivă a Universității de Stat din Moldova (Dosarul personal Anatol Petrencu, P-20, P.I) de către dr. hab., prof. univ. Valentin Tomuleț, *Profesorul și istoricul Anatol Petrencu la 60 de ani*. În: Anatol Petrencu, *Un scurt popas necesar drumului*, Chișinău, Tipografia „Balacron”, 2014, pp. 6-10.

după tată s-au născut și au trăit în Chițcani [...], (iar) în perioada interbelică, dorind să emigreze în America, și-au vândut gospodăria [...]. Ratând însă posibilitatea, aceștia „și-au cumpărat un teren la Căușeni”, în preajma râului Botna. „Bunelul era prezbiter la bapțiști, om cărturar, citea *Biblia* în fiecare zi, era o tradiție [...], deși tata era ateu”. În general, bunicii „erau disciplinați, nu beau, nu fumau, nu înjurau și nu permiteau nici altora să înjure [...].”¹

Mama, moldoveancă, pe nume Cernean („tot unul combinat”), provenea din Feștești, sat constituit în majoritate din români.

Viitorul istoric a copilărit în mahalaua numită *Rusească*: „spre deosebire de Căușenii Vechi, unde erau români din talpă, aceștia (de aici) erau veniți din alte părți [...], amestecați în mai multe etnii (și) mai multe naționalități [...], erau ucraineni, ruși și evrei [...]”. „Eram în centrul orașului, la 1 km spre Zaim, pe loc drept [...]. Botna era șerpuită și, când dădea apa primăvara, ajungea până la pragul casei. Era șes și apa se întindea [...]. Iarna ne dădeam cu sania, schiuri aveam din doage de poloboc [...]”².

Atmosfera în care a crescut Anatol Petrencu era una trilingvă, vorbindu-se limbile ucraineană, română și rusă: „Noi în familie vorbeam limba română. Tata în pașaport era scris ucrainean, dar vorbea limba română și rusă, ucraineana – mai puțin. Numai bunicii vorbeau ucraineana și româna”. „Tatăl a fost un om mai deosebit pentru acele timpuri, citea foarte mult, scria foarte frumos, de multe ori veneau oamenii din sat [...] și-l rugau să scrie caligrafic, era important (acest lucru, pe vremuri), știa gramatica [...]”³.

Studiile le-a început la Școala Medie nr. 1 din localitate și le-a absolvit în anul 1971. A fost acceptat la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău abia după câțiva ani, timp în care a lucrat în construcție și și-a făcut stagiul militar la Stavropol și lângă Rostov-pe-Don. „După 10 clase, am susținut [...] patru examene, (dar) n-am trecut concursul [...]. În primul rând, erau avantajați membrii de partid, aceștia cu armata făcută, grupa de 25 de oameni, deci numai pe «5» trebuia-i să susții [...]. Am lucrat un an la Căușeni, în cartea de muncă prima inscripționare este cea de pietrar. Doi ani, din 1972 și până în 1974, m-au luat la armată”⁴.

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*. Vezi și: Petrencu Anatol: „Comuniștii au răsturnat comunismul” (Interviu realizat de Lidia Prisac). În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească* / ed.: Liliana Rotaru; coord.: Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov; resp. de ed.: Lidia Prisac, Chișinău, Lexon-Prim, 2022, pp. 469-499.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

În 1974, demobilizat, a revenit iar la Istorie. „Erau cursuri de pregătire pentru clasa muncitoare, reprezentanții colhoznicilor, inclusiv cei cu armata făcută. Am venit [...] la convorbire [...] și m-au acceptat. Dacă treceai cursurile de pregătire, din decembrie, 9 luni de zile, prin iunie sau iulie le terminam [...], nu era foarte greu, trebuia să frecventezi orele și să susții examenele [...]. Am trecut și am fost înmatriculat în 1975, în primul an, și cinci ani am făcut studiile la facultate”¹, până în 1980. „La facultate am promovat toate cursurile, n-am avut nicio restanță, nimic, am învățat normal! Nu zic că eram genial, dar am învățat normal. Era pusă problema să mi se confere *Diplomă Roșie* [...], decanul a zis: *el oricum rămâne aici, ce-i trebuie?* [...]”².

Propunerea de a rămâne la facultate a venit din partea lui Alexandru Moșanu, care abandonase funcția de secretar științific la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești și fusese numit în calitate de șef de catedră. „Noroc de Moșanu, care vorbise deja cu mine să rămân la catedră! Cu entuziasm și bune intenții, (el) a adus tineri la facultate [...], a împrăștiat catedra. Moșanu predă istoria țărilor din vest și din America, prima perioadă, până în 1939”³.

Între timp, în perioada 1982–1985, Anatol Petrencu și-a continuat studiile de doctorat la Institutul de Cercetări Internaționale Economice și Politice al Academiei de Științe a URSS. „Am venit cu relațiile româno-italiene, perioada 1945–1985, erau niște trăsături specifice, pe de o parte, spiritualitatea aceasta latină, pe de altă parte, ideologia comunistă. Am atins aspectele politice, economice și culturale, cum era (atunci). Îmi părea o glumă, dar am fost nevoit să învăț și limba [...], *un poco*, nu foarte mult, să citesc [...] ziare: *L’Unita*, ziarul Partidului Comunist [...]. Era un sector la Biblioteca *V.I. Lenin*, literatura străină (cu cifrul *DSP* (ДСП) – для служебного пользования (de uz intern), materialele erau deschise și puteai să le folosești, dar la susținere [...], era regulă, nu puteai să (le) faci publice [...]. Am susținut, cu ușile închise, în timpul lui Brejnev, în 1986, dar am publicat-o în 1993⁴ [...], când nu mai era nimic secret acolo”⁵.

După susținerea tezei de doctor a urmat o altă susținere, în 1997, cea de doctor habilitat⁶.

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ Anatol Petrencu, *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945–1985*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, 216 p.

⁵ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

⁶ Anatol Petrencu, *Politica României privind Basarabia. 1940–1944*. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice: Specializarea 07.00.02 – Istoria Patriei, Chișinău, 1997, 44 p.

În calitate de tânăr specialist, Anatol Petrencu și-a început cariera la 23 septembrie 1980, urmând, gradual, treptele de asistent universitar (noiembrie 1985) la Catedra de istorie universală la *Alma Mater*, conferențiar universitar (noiembrie 1988), profesor universitar (iulie 1998), unde activează până în prezent la Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie.

A fost ales decan al Facultății de Istorie în anul 1990. „După ce prof. Alexandru Moșanu a fost numit președintele Parlamentului, am fost decan doi ani de zile, ani când tocmai s-a destrămat URSS, perioada când era o fierbere [...] (continuă - *n.a.*), lumea era entuziasmată, era solidaritate, mitinguri, domina același spirit [...], și studenții erau entuziasmați [...]. Atunci am desființat Catedra de istorie a URSS și am înființat Catedra de Istoria Românilor”¹.

Între anii 1998 și 2006, Anatol Petrencu a fost președintele Asociației Istoricilor din Republica Moldova. Această funcție o exercită și din anul 2021. Printre alte funcții menționăm pe cea de președinte al Partidului Mișcarea Acțiunea Europeană (2006–2010), membru al Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova (2010), directorul Centrului de Excelență Institutul de Istorie Socială *ProMemoria* (din 2010). Membru de onoare al: Academiei Oamenilor de Știință din România (2014); Academiei Civice; Institutului de Istorie *Gheorghe Barițiu* din Cluj-Napoca al Academiei Române (2020). Doctor Honoris Causa al: Universității de Stat *Bogdan Petriceicu Hâșdeu* din Cahul (2017); Universității de Stat *Aleco Russo* din Bălți (2021). Cetățean de Onoare al orașului Căușeni (2014). Autor al mai multor monografii, manuale universitare și școlare, culegeri de documente, studii și articole științifice, materiale de popularizare a cunoștințelor istorice. A fost distins cu ordinele *Gloria Muncii* (Republica Moldova, 2010), *Crucea de Merit de Argint* (Polonia, 2011), *Serviciul Credincios* în grad de *Comandor* (România, 2014); cu medaliile *Universitatea de Stat din Moldova* (2006, 2019), *ProMemoria* (Polonia, 2013), *Premier i mąż stanu Ignacy Jan Paerewski* (Polonia, 2018), *Nicolae Milescu Spătaru* (Academia de Științe a Moldovei, 2018), *Dimitrie Cantemir* (Academia de Științe a Moldovei, 2019). Premiul pentru Științe Istorice al Academiei Internaționale *Mihai Eminescu* (România, 2018). Premiul Academiei de Științe a Moldovei în domeniul istorie și filosofie *Alexandru Boldur* (2020). Diploma Guvernului Republicii Moldova (2014) etc.

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

Profil de personalitate

Ceea ce atrage atenția celor care îl cunosc pe istoricul Anatol Petrencu este profilul său de personalitate. Doctorul habilitat Valentin Tomuleț ne prezintă o caracteristică de ansamblu a colegului său de catedră: „Anatol Petrencu este savantul cultivat și distins, are un deosebit cult al prieteniei și cumsecădeniei. Este un om modest, onest, cu un pronunțat simț al datoriei și responsabilității civice. Dispune de o bogată experiență științifică și didactică și o ținută excelentă de pedagog. Acestor calități li se mai adaugă: hărnicia, acribia, responsabilitatea lucrului bine făcut, zelul administrativ. Întotdeauna politicos, înzestrat cu o cultură și inteligență deosebită, un optimism și o voință de invidiat, capacități incomparabile de lucru, profesorul Anatol Petrencu se bucură de respectul și dragostea colegilor de facultate, a studenților și a tuturor celor care îl cunosc”.

Anatol Petrencu este personalitatea cu caracter puternic, onest, specialist notoriu în domeniul profesional: „Istoric perseverent, cu un înalt simț al demnității, corectitudinii și adevărului. Cu acest bagaj de recunoștință l-am purtat și îl port pe domnul Profesor Petrencu prin viață. Dincolo de calitățile de istoric și de profesor, în orice situație rămâne modelul de inspirație și omenie” (Octavian Țicu).

„Riguros în discurs și ferm în opinii, domnul Profesor m-a impresionat deopotrivă prin viziunile sale neclintite asupra depășirii crizei identitare, specifice, spre regret, încă multor conaționali de-ai noștri. L-am remarcat energic și neobosit în activitatea de cercetare și cea didactică, entuziast și perseverent în realizarea unor idei de valoare, ferm și imperturbabil în decizii, responsabil și exigent față de rezultatele propriei activități și față de cea a discipolilor. Pentru Anatol Petrencu demnitatea, principialitatea, curajul civic și verticalitatea au reprezentat și reprezintă nu doar niște calități proprii, ci îi caracterizează Eul în toate ipostazele sale. Sunt convinsă că și în continuare domnul Profesor Anatol Petrencu ne va bucura cu noi și valoroase performanțe în activitatea profesională” (Rodica Solovei).

Câteva principii definitorii caracteristice istoricului și profesorului universitar Anatol Petrencu

Unele principii care îl definesc pe profesorul Anatol Petrencu au fost expuse într-o manieră cu totul deosebită de către doctorul habilitat Valentin Tomuleț: 1. Principiul lui Octavianus Augustus – *Festina lente!* („Grăbește-te încet”). Deși îl știm cu toții mereu grăbit și preocupat de diverse probleme, în activitatea științifică (cu toate că publică destul de mult), se grăbește încet, cântărind fiecare cuvânt, punând în el greutate, convingere

și interes. 2. Principiul lui Plato – *să spui lucrurile așa cum sunt* – dezvoltat ulterior de Tacitus, care puncta că în istorie trebuie să scrii *sine ira et studio* („fără mânie și părtinire”). În consecință, lucrările sale sunt mereu actuale, căutate și citite. 3. Principiul de a fi un *spiritus rector* – un savant care știe să coaguleze energiile și forțele celor tineri, care împărtășesc doctrina maestrului. De fapt, așa se nasc școlile științifice, așa s-a născut și avem prezență la facultate școala Anatol Petrencu, prin care au trecut mii de licențiați, masteranzi și zeci de doctoranzi. 4. Profesorul Anatol Petrencu *s-a eschivat de a rămâne „în turnul său de fildeș”*, așa cum au făcut-o unii, muncind pentru cei mulți, care se interesează de istoria și limba neamului, de destinul acestui popor, scriind manuale, fiind un publicist și un activist politic de marcă. 5. Este omul care își consacră întreaga viață, activitate științifică și didactică *Zeitei Clio*. Activitatea sa în cadrul Universității de Stat din Moldova este un exemplu incontestabil de vocație, discernământ și consacrare științei și învățământului. 6. Antrenat în ceea ce cunoscutul istoric francez Marc Bloch numește „meseria de istoric”, savantul și profesorul Anatol Petrencu a găsit în studierea prezentului *resurse inepuizabile de viață și de voință*. Pe parcursul întregii sale activități științifice, prin numeroasele studii și lucrări monografice, articole publicistice sau luări de cuvânt, confirmă plenar afirmațiile cronicarului Miron Costin, că pentru scrierea istoriei „gândul slobod și fără valuri trebuiește”. 7. Un alt principiu de care se conduce este cel de a fi *stăpân al destinului*, pentru care muncește mult și rezultativ, potrivit-i-se vechiul aforism: „Cu penele altuia te poți împodobi, dar nu poți zbura”.

În opinia noastră, mai pot fi incluse și alte principii caracteristice istoricului Anatol Petrencu: 8. Este cercetătorul care *studiază toate cărțile de istorie*, le coroborează cu surse istorice și *apoi scrie și el o carte*, una autentică și documentată. La fel, se bucură foarte mult când i se dăruiesc cărți. 9. Formează trei pariuri cu propriul eu: Anatol Petrencu de ieri pariază cu Anatol Petrencu de azi, ca Anatol Petrencu de mâine *să fie unul mai bun*. 10. Respect față de predecesori, față de dascăli. Îi amintește cu orice ocazie. În acest fel, profesorul Petrencu arată atitudinea sa față de valoarea și prestigiul Învățătorului și Profesorului, acest fapt având efectul unui bumerang asupra-i, întrucât și tineretul studios îl respectă. 11. Măreția Profesorului Petrencu este simplitatea sa. 12. Ajuns în vârful Everestului, coboară rapid la poalele muntelui, știind că cei cuprinși de euforie, îngheață pe vârful celui mai înalt munte din lume.

Profesorul total

Potrivit profesorului Vladimir Potlog, care, la fel, a fost decan al Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova, Anatol Petrencu a devenit decan între 1990 și 1992 „fără voia lui”¹. În această funcție pe care a exercitat-o o perioadă relativ scurtă a reușit să schimbe itinerarul multor destine. Octavian Țicu își amintește: „După un an de studii la facultate, la începutul anilor 1990, asemeni multor studenți basarabeni, care se manifestau cu reușite mari la sesiuni, mi s-a propus să urmez studiile în România. Cel care a făcut-o era chiar domnul decan, Anatol Petrencu. El m-a chemat în biroul Dumnealui și mi-a spus că pot alege să merg la București sau la Iași. În acel an, datorită pregătirilor pentru Campionatele Republicii Moldova la box, am refuzat să plec și mi-am continuat studiile la Chișinău. Dar în primăvara anului 1991 am venit la domnul Petrencu și l-am rugat să mă ajute să merg la Iași. Cu surâsul caracteristic, m-a întrebat: *Ce, te-ai răzgândit?* Dumnealui m-a îndrumat și mi-a ajutat să trec toate formalitățile aplicării la bursa românească, iar în toamnă eram deja student în anul III la Facultatea de Istorie a Universității *Al. I. Cuza* din Iași. Astfel a început drumul meu spre un alt nivel de percepere și cunoaștere a istoriei”.

Profilul pedagogic al profesorului universitar este unul indisolubil legat de caracteristicile sale de personalitate. L-am cunoscut (Ion Valer Xenofontov) pentru prima dată din perspectiva profesorului carismatic. În vara anului 1994 susțineam examenul de admitere la facultate, în Blocul nr. 1, de la intersecția străzilor A.S. Pușkin cu M. Kogălniceanu. Examinatori la disciplina de Istorie a Românilor și Universală erau conferențiarul universitar Anatol Petrencu și Constantin Drachenberg. Testele de examinare erau elaborate în limbile română și rusă. Mi-amintesc că în formularea subiectului în limba română referitor la politica externă a Marii Britanii în perioada postbelică era strecurată o eroare tehnică care îmi îngreuna formularea răspunsului. Colacul de salvare mi-a venit din limba rusă, în care formularea era una clară. La răspuns, când am fost examinat, am atras atenția asupra gafei redacționale în limba română, pentru care Anatol Petrencu m-a susținut, afirmând că am spirit de observație și e bine să avem atitudine critică față de orice tip de texte.

Printre studenți, istoricul Anatol Petrencu se bucură de un vast prestigiu social. De exemplu, la cursul pe care îl susțin (IVX) la facultate la ciclul I, licență - „Istoriografia Istoriei Românilor în Epoca Contemporană”, la

¹ Interviu realizat de Ion Valer Xenofontov și Lidia Prisac cu conferențiarul universitar Vladimir Potlog la 1 octombrie 2015. *Arhiva audio a Bibliotecii Științifice (Institut) „Andrei Lupan” a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării.*

proba lucrului individual le propun studenților să prezinte o comunicare cu referire la opera științifică a istoricilor din Republica Moldova cu preocupări în domeniul Istoriei Românilor în Epoca Contemporană, și am observat că cca 2/3 din studenți își aleg drept subiect „Profesorul universitar Anatol Petrencu”. Totodată, o bună parte dintre studenți și masteranzi aleg să fie îndrumați de profesorul A. Petrencu în elaborarea științifică a tezelor de licență și de master.

„L-am îndrăgit [...] chiar de la primele lecții pe care ni le-a predat. M-a impresionat prin erudiția, siguranța interpretărilor și argumentelor, prin forța de convingere, dar și prin felul specific, deosebit de a se prezenta la ore, care predispune la stimă și admirație. Ca profesor universitar, domnul Petrencu, se distinge printr-o măiestrie pedagogică rar întâlnită. Este profesorul care știe să coboare la nivelul discipolilor și de acolo să construiască punți spre cunoaștere, cu sinceritate, bunătate, empatie, dragoste și autenticitate. Este profesorul care formează oameni, cu adevărat culți, cu dragoste de valorile neamului. Pot afirma cu recunoștință că am învățat multe de la profesorul Petrencu, de la dedicare profesională, perseverență, profunzime, insistență, corectitudine, meticulozitate, responsabilitate, verticalitate până la omenie” (Crina Harea).

„Nu e triumf mai mare, nici comoară mai de preț decât un dascăl luminos aiudoma unei făclii care arde neîncetat și oferă căldură necondiționat. Despre profesorul universitar Anatol Petrencu se poate spune că este întocmai acea candelă care oferă lumină generațiilor de studenți. L-am descoperit în calitate de profesor și cercetător, personalitate proeminentă, erudit, cu un farmec aparte în a susține prelegerile în domeniul istoriei contemporane. Îmi amintesc cu cât entuziasm ascultam relatările-i despre cel de-al Doilea Război Mondial, istorii pline de amănunte din viața lui Rasputin și a influenței acestuia asupra împăratului Nicolae al II-lea. Când ajunsesem să dezbaterem subiectul Războiului Rece, Domnul Profesor era inegalabil. Ne oferea răsturnări de situații, iar când ți se părea că ești ditamai istoric, acesta îți dădea replicile triumfale prin care orgoliul tău se spulbera pe dată [...] și încercai să devii mai profund în gândire. E un dar să ai profesori minunați, de care să te lege cele mai memorabile momente” (Irina Bahtin).

„În anul cinci, aproape toți studenții lucrau câteva ore pe zi. Lecțiile erau după masă, cei mai harnici reușeau, chiar dacă urmau examenele de stat, tezele de licență. Orele la Istoria Contemporană a Statelor Europene (prelegeri și seminare) aveau loc de patru ori pe săptămână – Estul Europei cu profesorul Valeriu Cozma și Vestul – cu profesorul Anatol Petren-

cu. Ultimul avea linii de subiect mai deosebite, pe lângă politică, cele două conflagrații mondiale, ne vorbea și despre invenții în domeniul tehnicii de război, a fizicii, aeronauticii, medicinei, explorarea spațiului cosmic etc. Domnul Petrencu discuta cu toți, ne știa pe nume, deși eram mai mult de o sută, iar grupele erau de cca 30 studenți. Când începea să povestească, nu observam cum se înnopta. Nici nu reușeam să facem conspect [...]. Poate câteva frânturi de propoziții, un plan al lecției, nume de autori, de cărți, de filme, ani, date, documente. Apoi, când ne pregăteam de examen [...], aveam și lucrarea sa *Istoria universală. Epoca contemporană, 1939–1995 (Europa, SUA, Canada), prelegeri*, ediția a II-a completată, Chișinău, Editura Muzeum, 1995. Vocea sigură, timbrul de prezentator radio [...]. Atunci când l-am văzut aveai impresia că a fost martor la toate evenimentele [...]: în dimineața de duminică, 7 decembrie 1941, a avut loc un atac militar dat prin surprindere de Marina Imperială Japoneză împotriva bazei navale de la Pearl Harbor. Japonezii [...] au omorât 2 402 persoane și au rănit altele 1 282. După asemenea atac, Statele Unite ale Americii au luat decizia să intre în război [...]. Domnul Petrencu niciodată nu avea notițe, doar cărți, pe care ni le prezenta [...]. Despre o conflagrație se poate învăța un an și tot nu epuizezi tema, aveam impresia că știa personal toți liderii de state. Despre aviatorii militari polonezi, staționați în Marea Britanie, prim-ministrul Winston Churchill spunea: *Niciodată un grup atât de mare de oameni nu i-a fost îndatorat unui grup atât de mic*. Interesul față de istorie, suscitată de Domnul Profesor, era atât de mare, încât citeam nopțile [...]. Ne simțeam detectivi, judecători, apărători [...]. Anatol Petrencu împreună cu Gheorghe Paladi, ne-a antrenat să participăm la conferințe studențești, apoi la cele din afara Universității, dedicate masacrului de la Katyń, Polonia. Ne-a încredințat pentru prima dată sarcini de pregătire a materialelor pentru conferință, ne-a învățat să facem invitații, anunțuri, program, cum să mediatizăm evenimentul, oferindu-ne șansa de a ne manifesta. A avut încredere, făcându-ne să ne simțim importanți. A fost în preajmă, ca să ne asigure succesul, și ne-a lăudat, chiar dacă poate nu meritam. Am primit câte un 10, notă care era un adevărat trofeu. La examen să iei 10, trebuia să meriți! Îmi amintesc cu plăcere prelegerile sale [...] și sunt bucuroasă să-l întâlnesc la prezentări de carte. Domnul profesor are sufletul veșnic tânăr, al unui istoric profesionist” (Elena Cojocar).

„De câteva decenii formarea la facultate a specialiștilor în domeniul istoriei este de neînchipuit fără aportul distinsului profesor Anatol Petrencu. Îmi amintesc cu emoții, toamna lui 2009, când așteptam cu nerăbdare orele de *Probleme de istorie universală contemporană*, cu un amalgam de în-

trebări și problematizări referitoare la evenimentele și procesele desfășurate în sec. XX, despre care aveam unele cunoștințe și idei preconcepute din liceu, de la bunici și părinți. În auditoriu intra Anatol Petrencu, zâmbind sarcastic. Ne-a invitat să descoperim principalele probleme legate de evoluția statelor lumii în Epoca Contemporană și impactul acestora asupra evenimentelor desfășurate în spațiul românesc, urmând prezentarea surselor bibliografice care urmau să stea la baza cercetărilor noastre. În acest sens, profesorul Petrencu ne-a explicat că specificul studierii istoriei contemporane constă în faptul că o mare parte din documente sunt încă secretizate [...]. În cadrul orelor, ne-a familiarizat cu metodologia istoriei orale, de studiere a memoriei, care, în viziunea sa, reprezintă un izvor inestimabil în aflarea trecutului de la persoane reale. Prelegerile ținute de Anatol Petrencu sunt memorabile prin talentul narativ, limbajul elevat, inclusiv prin seria de gesturi și atitudini care ne-au devenit modele de ținută pedagogică. De fiecare dată, orele începeau cu o discuție dirijată privind problema care urma să o abordăm, ca ulterior, având tabloul celor cunoscute, să ne prezente evoluția problemei din perspectiva istoriografiei românești, sovietice/ruse și occidentale. Seminarele erau bazate pe problematizări, dezbateri și discuții controversate, iar în momentul în care, în viziunea noastră, era identificată soluția problemei, domnul profesor venea cu un comentariu, care ne făcea să reîncepem analiza evenimentului/procesului etc. Mai interesant era că, după multiple discuții, profesorul ne propunea, din bogata sa bibliotecă, studii / articole / lucrări de istorie alternativă, unde problemele studiate aveau cu totul alte abordări decât cele cunoscute de noi. Astfel, istoricul și profesorul Anatol Petrencu marchează formarea fiecărui student [...]" (Cristina Gherasim).

„În anii mei de studenție [...], urmărind cu atenție clipele din trecut, pot să remarc, în primul rând, spiritul deschis și prietenos al lecțiilor din cadrul cursurilor de istorie universală contemporană. Probabil, cele mai remarcabile amintiri sunt cele legate de temele dedicate Europei interbelice și postbelice, în care domnul Petrencu, în felul său deosebit, specific doar lui, prezenta multe momente complexe și contrastante. Prin maniera atractivă și familiară de a explica cele mai complicate momente ale istoriei sec. XX, profesorul Petrencu ocupă un loc important în pleiada istoricilor, care activează în cadrul facultății" (Alexandru Bejenaru).

„Am avut onoarea și plăcerea să audiez și să particip, în anul II și III de licență, la prelegerile și seminarele conduse de distinsul profesor Anatol Petrencu din cadrul cursurilor: *Stat, societate și mentalități în epoca contemporană, Probleme de istorie contemporană, Teoria și practica bolșevismului*. Pre-

darea unor astfel de tematici nu se prezintă ca o muncă ușoară, dat fiind complexitatea subiectelor abordate, caracterul (pe alocuri) controversat al acestora, ingerințele politice exercitate în prezentarea lor, abundența de material istoriografic și subiectivitatea firească, mai cu seamă în situația în care rănilor provocate de evenimentele sec. XX mai sunt vii și ne afectează astăzi în mod direct. Constat cu mare admirație faptul că domnul Profesor a dat dovadă de maxim profesionalism, dedicație, de spirit științific elevat – calități ce vin la braț cu atitudinea respectuoasă, democratică și tolerantă față de studenți. Informația transmisă, maniera clară și concisă în care a fost expusă mi-au prins bine nu doar la examene, ci și în activitatea profesională ulterioară în calitate de profesor de istorie. Desfășurând lecțiile de istorie contemporană cu clasa a XII-a, constatam că povestesc în maniera Domniei sale și furnizam aceleași informații pe care le-am obținut de la domnul profesor Petrencu. Țin să remarc interesul deosebit al elevilor, manifestat față de aceste cunoștințe, și aduc mulțumiri și pe această cale Domnului Profesor, pentru că m-a ajutat să trezesc atenția elevilor față de istoria contemporană, să-i sensibilizez la anumite subiecte din istoria națională și universală, desfășurând lecții interesante și utile” (Constantin Tcaci).

„La facultate [...], încă de la primele ore am fost cucerit de erudiția și stilul de a povesti a domnului profesor. Și acum mai aud zgomotul motoarelor și praful lăsat în urmă de tancurile de pe câmpia de la Kursk. Asemenea lui Socrate, ne aduna în jurul său, încercând să creeze din noi cetățeni curajoși, cu inițiativă și spirit civic. Pregătirea noastră, ca viitori specialiști în domeniu, exacerba în momentul în care dânsul ne preda. Informațiile, mai mult decât slove narate despre cele mai bune practici din domeniu, sunt cele care m-au ajutat să ajung cercetătorul de astăzi. Cunoscător profund al istoriei universale, dar și al celei locale, cu disciplină de fier și dârzenie demnă de urmat, îl revăd pe Profesorul Petrencu drept cavaler în zale strălucitoare, care, neobosit, împreună cu noi, studenții, dar și cu colegii, promovează zi de zi idealurile neamului românesc. Izvor de înțelepciune și purtător al stindardului identității românești, Anatol Petrencu rămâne în inima mea drept omul cu respect față de națiune, dascălul cu vorbe iscusite și salvator al identității naționale” (Anatol Bajora).

Faptul că profesorul A. Petrencu se bucură de prestigiu din partea studenților rezidă din felul său de a fi prietenos cu aceștia, îndrumându-i cu har pedagogic în identificarea literaturii de specialitate, tinerii fiind orientați din studenție să realizeze cercetări științifice: „Menționez conlucrarea activă a domnului Petrencu cu studenții facultății. Colegii mei din anii

de licență evidențiau atenția deosebită, pe care le-o acorda în momentele când aceștia se adresau cu câte o întrebare suplimentară sau solicitau ajutor în elaborarea lucrului lor individual de la curs. Momentul cel mai memorabil din anii mei de studenție, legat de personalitatea domnului profesor, reprezintă atât ajutorul acordat în elaborarea lucrului individual la istoria Poloniei interbelice, cât și oportunitatea de a participa, timp de două săptămâni, în Polonia, în cadrul unui proiect internațional destinat tinerilor, fapt care nu s-ar fi produs fără informația furnizată din partea domnului profesor” (Alexandru Bejenaru).

„Studenții îl cunosc nu doar ca pe un profesionist dedicat, ci și ca pe un prieten. Fiecare știe că Anatol Petrencu poate îndruma cu un sfat, în special atunci când se anunță organizarea conferințelor științifice. Nu există o conferință studențească, fără ca, cel puțin, doi studenți să nu participe, avându-l pe A. Petrencu în calitate de conducător științific. De remarcat deschiderea istoricului față de domeniile de cercetare ale studenților, pe care îi ajută în cele mai diverse moduri, inclusiv prin aprovizionare cu literatură din propria-i bibliotecă” (Sandu Antocean).

În fața studenților profesorul Anatol Petrencu vine oricând cu argumente raționale și convingătoare, prelegerile pregătite fiind „aduse la zi”¹. Potrivit lui, „un bun profesor trebuie să fie un cercetător asiduu, cu lucrări publicate [...], dar și un om atent la nevoile societății, un bun cunoscător al problemelor reale [...]”². Totodată, „trebuie să fie un bun specialist în domeniul pe care îl profesază [...], să fie la curent cu ceea ce apare nou, (iar drept) dovadă să scrie câte o recenzie [...], să facă cercetări proprii în arhive, în domeniul istoriografic (în care este) specializat”³. Această conexiune – dintre profesorul/istoricul bine documentat și tineretul studios – este înalt apreciată de generațiile de studenți: „Profesorul Anatol Petrencu este o personalitate cu atitudini nuanțate și explicite, mereu cu lectura la zi, ceea ce îi permite să realizeze analize consistente și studii aprofundate” (Sandu Antocean).

Cultura istorică și măiestria pedagogică pe care o deține Anatol Petrencu este percepută drept cheia succesului. „Un bun cunoscător al istoriei contemporane, profesorul Anatol Petrencu este un pedagog înnăscut, prelegerile prezentate de domnia sa sunt urmărite cu interes de către studenți și masteranzi; este un om responsabil față de obligațiunile sale.

¹ Anatol Petrencu, *Un scurt popas...*, p. 102.

² *Istoria, la prezent. În dialog cu Anatol Petrencu*. În: Rodica Ursu Naniu, Igor Șarov, *Patrimoniul educațional universitar: dascăli și discipoli*, Chișinău, Cartdidact, 2019, p. 214.

³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

Prin activitatea sa prodigioasă în domeniul științifico-didactic contribuie substanțial la dezvoltarea științei istorice și la pregătirea specialiștilor de înaltă calificare pentru economia națională a Republicii Moldova” (Valentin Tomuleț).

De remarcat că în măiestria pedagogică a lui Anatol Petrencu nu lipsesc elemente de actorie, care au menirea de a-i include mai bine pe audienți în subiectul abordat. Se pune accentul pe prelegerea de gen detectiv, cu descrierea detaliată a timpului, spațiului și personalității: „Prima și cea mai vizibilă amintire legată de domnul Profesor este stilul său hazliu și, uneori, teatral de a povesti. De exemplu, la prelegerea referitoare la Marea Epurare din 1937, nu a ezitat să ne explice, pas cu pas, (și să ne arate ca un adevărat actor) cum a fost asasinat Kirov, descriind încăperea, timpul și asasinii până la primele intervenții ale autorităților” (Cristian Bolotnicov¹).

„L-am remarcat pe domnul profesor Anatol Petrencu la anul II de facultate datorită capacității extraordinare de a prezenta informația. Fiind la lecțiile acestuia, imaginar te transferai în perioada sau evenimentul despre care vorbea, fie despre Primul Război Mondial, fie despre cel de-al Doilea Război Mondial sau despre colectivizarea organizată, deportările în Siberia etc. Explica detaliat anumite aspecte, încât aveam senzația că vedeam personajul despre care povestea: Mussolini, Woodrow Wilson, Troțki, Jukov, Lenin ș.a. Profesorul Petrencu este un pedagog prin menire și vocație, pentru că doar un om cu har de la Dumnezeu poate face din Istorie o adevărată poveste care să te captiveze într-atât, încât să dorești să o cunoști cu toate fațetele ei, să studiezi mai mult. La orele lui, timpul se scurgea parcă mai repede, aveam impresia că o ora și douăzeci de minute dura doar cinci minute” (Alina Chironică).

Prelegerile profesorului Petrencu rămân „miza studenților”, care (re)descoperă Istoria atât în aulele universitare, cât și în spațiile cu artefacte istorice: „Septembrie 2016, Facultatea de Istorie și Filosofie, Aula 530 [...] – abia peste un an înțelegeam laudele aduse Domnului Profesor de către studenții din cursurile mai mari: un Profesor cu har Dumnezeiesc, un mentor și un OM minunat. Cu el am vizitat Muzeul Național de Istorie a Moldovei², am îndrăgit istorioarele expuse despre Lenin, Troțki, Stalin ș.a., am comparat trăirile noastre actuale cu amintirile lui din perioada postbelică, am analizat conexiunile destinului individual cu cel colectiv, dar cel mai important, ne-a demonstrat că istoria nu este plictisitoare, ci

¹ Cristian Bolotnicov, *Alegeri parlamentare și comunale în județul Cahul în perioada interbelică*. Teză de licență. Conducător șt.: Anatol Petrencu, Chișinău, 2020.

² Mărturie este fotografia „Alături de studenții anului III, la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2019” de la pagina 213 din lucrarea *Istoria, la prezent...*

dimpotrivă, *molipsitoare*. Vocația sa pedagogică ne-a îndrumat mereu, iar povața-i rămâne mereu la datorie în fața a zeci de studenți dornici de carte. Cu profund respect în fața unuia om minunat, care m-a învățat multe și utile într-ale istoriei și vieții!" (Adriana Butnaru).

„Fiind o studentă foarte activă în cadrul facultății, am participat la mai multe conferințe, avându-l în calitate de coordonator științific pe domnul Profesor Anatol Petrencu. Tot în această perioadă am definitivat teza de licență «Manifestări de rezistență ale intelectualității față de regimul comunist în RSS Moldovenească» (anii '50-'80 ai sec. XX), coordonatorul tezei fiind regretatul profesor Gheorghe Palade. În anul în care am aplicat la programul de master în istorie, am decis ca la teză să fiu ghidată de profesorul Petrencu. Atunci l-am redescoperit ca fiind o persoană de o verticalitate deosebită, cu o maximă responsabilitate și seriozitate, la fel ca și în procesul educațional de la facultate. O altă colaborare frumoasă am avut-o în cadrul programului național al proiectului de stat *Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953*¹. Această cooperare științifică a contribuit la formarea mea ca cercetător în teren, care colectează și valorifică informația din prima sursă" (Alina Chirondă).

O altă caracteristică a profesorului Anatol Petrencu rezidă în dinamismul acțiunilor, în aplicarea noilor inovații tehnologice solicitate de societate în situația pandemiei, instituite la începutul lui 2020. Prima conferință științifică inter-universitară on-line la Facultatea de Istorie și Filosofie a USM, în condițiile crizei pandemice, a fost realizată anume de A. Petrencu, lucrările manifestării științifice fiind valorificate și din perspectivă editorială².

Alături de menirea principală (cea de transmitere a conținuturilor din curriculum la disciplină), profesorul A. Petrencu altoiește caracter și responsabilitate viitorilor specialiști: „Dincolo de profesionalismul și dedica-

¹ Alina Chirondă, *Oamenii gospodari sunt gospodari și în Siberia*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz: [în vol.]*, vol. 3, tom 3: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova / Min. Educației, Culturii și Cercet. al Rep. Moldova, Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan”, INIS ProMemoria; dir. progr., consul., red. șt.: Anatol Petrencu; coord.: Ion Valer Xenofontov; resp. de ed.: dr. Lidia Prisac, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2019; pp. 243-259; Idem, *Le-au spus că suntem din cei care mănâncă carne de oameni, iar nouă ne-au spus că ei mănâncă carne de om*. În: Idem, pp. 260-274.

² *Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate*. Conferință științifică interuniversitară: Materialele Conferinței științifice interuniversitare on-line „30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova”; 23 iunie 2020 / Concept și coordonare: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chișinău, Tipogr. „Balacron”, 2020.

rea întru profesarea istoriei, apreciez simțul responsabilității personale pe care l-a educat discipolilor. Responsabilizarea persoanei care se manifestă prin oferirea libertății individuale pentru student (în cazul meu, doctorand) nu doar de a-și conceptualiza singur ideile sau teoriile pe care urmează să le expună, dar și prin non-forțarea discipolului de a face ceva împotriva voinței sale. Adevăratul mentor îndrumă, susține și are convingerea că cea mai bună tutelare este insuflarea convingerii că prin voință individuală¹ se ajunge la rezultat, nu prin metoda «bătei» (Alexandru Ghețan).

Cei care au audiat prelegerile profesorului Anatol Petrencu, prin distanțare istorică, în timp, scot în evidență caracteristicile sale de personalitate, care sunt esențiale pentru profilul complex al unui cadru didactic. *Volens-nolens*, acesta contribuie la cizelarea unor abilități inerente, specifice generațiilor de specialiști în domeniul istoriei: „Un profesor care ne marchează este cel care ne oferă ceva mai mult decât simple informații sau note (care, în timp, pot fi uitate ori își pierd din relevanță). Un profesor care ne marchează este cel care ne oferă o părticică din el însuși, din timpul și din felul său de a fi. Anatol Petrencu este profesorul care m-a marcat și a făcut-o, în primul rând, prin calitățile sale și prin maniera de a preda. Mereu optimist și bine dispus, reușește să transmită în timpul lecțiilor atâta entuziasm și pasiune, încât ai impresia că nu doar înveți istoria, ci și o trăiești. Aceeași dedicație, energie și implicare domnul Petrencu o manifestă și în activitatea cu studenții, inclusiv în cea de cercetare². Modest și perseverent, inspiră prin simplitate și capacitatea extraordinară de muncă” (Mihaela Melnic).

„Anatol Petrencu mi-a transmis un set de valori care-mi sunt de real folos în activitatea pedagogică pe care o realizez. Permanent, în căutarea realității istorice, Domnul Profesor este modelul de cercetător autentic, care aduce un beneficiu enorm științei istorice, dar și societății, în general. Am fost onorată ca Domnul Profesor să mă ghideze în realizarea tezei de licență și de magistr³, unde am învățat că prin străduință și muncă, reușita este garantată” (Parascovia Mîndrescu).

¹ Alexandru Ghețan, *Boli contagioase în Basarabia interbelică: impact social și eforturi de combatere: teză de master* / coord. Anatol Petrencu, Chișinău, 2017. În prezent, Al. Ghețan elaborează teza de doctorat *Sistemul medico-sanitar în Basarabia anilor 1918–1925* (coord. Anatol Petrencu).

² Mihaela Melnic, *Rolul ONU în soluționarea crizelor: cazul Kosovo*. Teză de masterat. Lucrare elaborată în limba engleză / coord.: dr. hab. Anatol Petrencu, Chișinău, 2020.

³ Parascovia Țârdea (Mîndrescu), *Aspecte ale politicii sociale ale președintelui John Fitzgerald Kennedy (1961–1963)*. În: *Conferința studențească de totalizare a activității științifice. Anul de studii 1998–1999, 11 martie 1999: rezumatele comunicărilor*, Chișinău, 1999, p. 17 / coord. Anatol Petrencu; *Idem, Instituția prezidențială în perioada anilor 50–60 ai secolului XX (SUA): rezumatul tezei de licență*. În: *Analele științifice ale Univ. de Stat din Moldova. Seria Lucrări studențești*, vol. 2, Chișinău, 1999, pp. 167–170 / coord. Anatol Petrencu; *Idem, Instituția prezidențială în perioada anilor 50–60 ai secolului XX (SUA): teză de magistr* / coord. Anatol Petrencu, Chișinău, 2000.

Profesorul A. Petrencu este invitatul de onoare al diferitor activități socio-culturale și nu refuză niciodată organizatorii (în cazul dacă nu există cauze obiective de a nu putea participa la aceste manifestări). De obicei, se conduce după formula: *primul chemat, primul servit*. „Am organizat planul unei mese rotunde «Sărut, femeie, mâna ta...», cu ocazia Zilei Internaționale a Femeilor, 8 Martie, având ca invitați o serie de istorici [...], scriitori, poeți ș.a. Atunci l-am descoperit pe profesorul Petrencu drept omul de-o blândețe rară și cu inimă blajină, cel care se dăruiește în totalitate activităților de suflet” (Irina Bahtin).

O altă caracteristică a profesorului Anatol Petrencu este faptul că menține o bună legătură cu mediul preuniversitar, lucru care constituie o bună platformă de atragere la facultate a viitorilor studenți și de informare a profesorilor de istorie cu cele mai recente realizări din domeniul științei. „În afara orelor de curs, profesorul Petrencu desfășoară o vastă activitate în cadrul cursurilor de formare continuă, fiind susținute o serie de lecții cu profesorii din Republica Moldova. În cadrul reuniunilor metodice, au loc discuții aprinse pe aspecte istorice controversate. În repetate rânduri, A. Petrencu a participat la întrunirile cu profesorii de istorie din rn. Orhei, organizând pentru aceștia prelegeri publice cu tematici puțin cercetate până atunci, asigurându-i cu suport didactico-științific. În urma acestor reuniuni, a apărut ideea unui curs de prelegeri la Istoria universală contemporană¹, care era solicitat nu doar de studenții de la facultățile de profil, dar și de elevii și profesorii de istorie din Republica Moldova” (Ludmila Tihonov).

Profesorul Anatol Petrencu este cunoscut și de elevii din Republica Moldova, care studiază din manualele acestuia: „Despre profesorul universitar Anatol Petrencu și opera sa am putut să aflu încă de când eram elev la liceu, din manualul de istorie contemporană se pregăteau toți absolvenții” (Anatol Bajora). „Pentru prima oară am auzit de profesorul Anatol Petrencu în clasa IX-a. Era coautor al manualelor școlare de Istorie din care învățam. Ulterior, în clasa a XII-a, autorul manualelor din care studiam la istorie era tot el, precum și al cărților pe care le citeam suplimentar pentru Olimpiada Republicană la Istoria Românilor și Universală. Fiind deja la un colegiu cu profil real, am ales la bacalaureat susținerea examenului la disciplina Istorie” (Alina Chirondă).

¹ Vezi: *Istorie universală. Epoca contemporană, 1939–1993 (Europa, SUA, Canada): prelegeri*, Chișinău, Știința, 1995, 272 p.; Ed. a 2-a compl., Chișinău, Museum, 1995, 356; Ed. a 3-a corectată și compl., Chișinău, Museum, 1995, 344 p.; Ed. a 3-a corectată și compl., Iași, Tipografia Moldova, 2010, 344 p. Colecția Opera Omnia. Ediție anastatică.

Profesorul Anatol Petrencu susține activitatea de cercetare a elevilor, participând la multe festivități socio-culturale ale instituțiilor de învățământ. De exemplu, a participat la mai multe manifestări ale Centrului de Excelență în Construcții, oferind donații de carte și susținând creațiile elevilor¹.

Pe parcursul mai multor ani, Anatol Petrencu a fost președintele Consiliului Național Olimpic la disciplina Istoria Românilor și Universală. „Am apreciat corectitudinea, verticalitatea și profesionalismul manifestat de profesorul Anatol Petrencu în organizarea olimpiadelor naționale la Istorie, aprecierea obiectivă a participanților, evidențierea celor mai talentați elevi, pasionați de istorie. Era o schimbare radicală a concursului sub conducerea lui A. Petrencu, în comparație cu același concurs organizat în perioada regimului totalitar-comunist. Posibilitatea de a deveni premiant era mare atât pentru cei din spațiul urban, cât și din cel rural, fiind apreciate la justa valoare cunoștințele, competențele și capacitățile fiecărui elev. Printre învingătorii de atunci se numără doctorul în istorie Viorica Olaru-Cemîrtan și Nadejda Hriptievschi – fondatoarea și directoarea Programului Justiție și Drepturile Omului la Centrul de Resurse Juridice din Moldova. Sunt doar două nume din șirul de învingători ai olimpiadei naționale la istorie, descoperite de juriul dirigit de Anatol Petrencu” (Ludmila Tihonov).

Pentru elevii-participanți la Olimpiada Republicană de Istoria Românilor și Universală profesorul Anatol Petrencu, autor de manuale școlare, este o legendă vie. De exemplu, Oleg Chiseliov, absolventul Liceului Teoretic „Pro Succes” din Chișinău, pasionat de istorie, politică și geopolitică, participant la olimpiadă, etapa republicană, 2–4 martie 2020, nota în Jurnalul săptămânal la Radio *Europa Liberă*: „Cu mari emoții am făcut cunoștință cu Anatol Petrencu, prof. univ., dr. hab. în științe istorice. După o discuție de câteva minute, mi-a dat cartea lui de vizită. L-am rugat să mă ajute la scrierea unui eseu. A acceptat cu mare drag și m-a invitat [...] la Biblioteca Națională pentru a discuta”².

¹ *Ecoul represiunilor politice din RSS Moldovenească (1940–1991)* /Coord.: Viorel Bolduma, Recenzent și prefață: Anatol Petrencu, Chișinău, Tipografia „Garamond Studio”, 2020, 144 p. Vezi: Xenofontov Ion Valer. *O platformă de comunicare între generații. În: Univers Pedagogic. Săptămânal al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova și al Institutului de Științe ale Educației*, nr. 37 (732), 22 octombrie 2020, p. 1.

² Oleg Chiseliov, „*Politica nu o fac partidele, ci sărăcia, disperarea și întunericul*” [editat la 21.11.2020]. Disponibil la: <https://moldova.europalibera.org/a/politica-nu-o-fac-partidele-ci-s%C4%83r%C4%83cia-disperarea-%C8%99i-%C3%AEntunericul-/30962147.html?fbclid=IwAR1yj7fjDXdbcaKBU-9KuOQPwl-I0se9shI1V31f-yhXWojp5jHidzJECgEY#comments> (accesat: 08.01.2021)

Istorie! Istorie! Istorie!

În formarea culturii sale istorice, Anatol Petrencu face trimitere la influența pe care a avut-o asupra sa profesorul de istorie Maxim Popușoi, venit la Școala Medie nr. 1 din Căușeni (astăzi, Liceul „Mihai Eminescu” – *n.a.*) din Volontirovca: „el (profesorul Maxim Popușoi – *n.a.*) mi-a cultivat dragostea aceasta față de istorie”, era „înalt (și – *n.a.*) povestea foarte frumos, era erudit”, iar la lecțiile lui „nu se auzea nici musca [...], și acum țin minte *Bătălia de pe lacul Ciud*, cu Alexandr Nevski”¹. „Un profesionist de înalt nivel [...]. Avea un dar înăscut de a povesti trecutul popoarelor, dar și de a formula anumite întrebări la care, noi elevii, eram îndemnați să răspundem [...], mi-a aprins interesul pentru istorie [...]. După absolvirea școlii [...], nu mai vedeam nimic altceva decât Facultatea de Istorie”².

Ulterior, la Universitatea de Stat din Chișinău i-a avut în calitate de profesori pe remarcabilii corifei ai învățământului superior în domeniul istoriei: Vladimir Potlog (1927–2022), Constantin Drachenberg (1927–2020), Pavel Cocârlă. Profesorul Ion Niculiță (1939–1922) i-a fost conducătorul tezei de licență „Orașul antic Tyras (sec. VI î.e.n. – sec. I î.e.n.)”: „Profesorul Ion Niculiță are un magnetism (aparte și – *n.a.*), atrăgea studenții [...]. Mi-a zis foarte clar să rămân la Catedra de Istorie Antică. Voia profesorul Ion Niculiță să aibă un specialist pentru seminare și avea niște planuri. Trebuia să știi obligatoriu limba latină și începusem s-o învăț, să mă pregătesc, dar [...]”³.

Un rol special în formarea profesională a profesorului Anatol Petrencu l-a avut istoricul Alexandru Moșanu (1932–2017), care i-a propus să rămână la catedră și care ulterior i-a fost consultant științific la elaborarea tezei de doctor habilitat⁴. „La prelegeri și seminare Alexandru Moșanu a putut spune adevăruri și a știut să ne cultive spiritul realității așa cum era ea”⁵, „a fost într-adevăr un istoric foarte bun”⁶. Pentru Alexandru Moșanu, discipolul său, Anatol Petrencu, ajuns la semicentenar, este considerat omul cu „viața trăită din plin”⁷.

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

² Anatol Petrencu, *Un scurt popas..*, p. 102.

³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

⁴ Anatol Petrencu, *Politica României privind Basarabia: 1940–1944*. Teza de doctor habilitat în șt. istorice: (07.00.02) /Universitatea de Stat din Moldova. Fac. de Istorie, Chișinău, 1997, 224 p.

⁵ *Idem*, *Un scurt popas..*, p. 117.

⁶ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

⁷ Alexandru Moșanu, *O viață trăită din plin* [despre Anatol Petrencu – istoric, specialist în domeniul ist. contemporane a românilor și ist. universale, dr. habilitat în ist., prof. univ. – 50 de ani de la naștere]. În: *Literatura și arta*. Săptămânal al Uniunii Scriitorilor din Moldova, 20 mai, 2004, p. 6.

Referitor la condiția istoricului în Republica Moldova, profesorul Anatol Petrencu susține că e „greu să fii istoric într-o republică condusă de oameni nu doar incompetenți, dar și rău porniți împotriva intelectualității naționale”¹.

Istoricul Anatol Petrencu este apreciat de colegii de breaslă ca un specialist consacrat, recunoașterea venind și din alte medii intelectuale: „Un Om cu literă mare! Un istoric inegalabil!” (George Mârzenco).

Subiectele abordate de istoricul Anatol Petrencu se axează pe Istoria contemporană a Românilor și Universală și vizează o gamă largă de aspecte: învățământul istoric în România (1948–1989); relațiile româno-italiene în anii 1945–1985; Basarabia în al Doilea Război Mondial (1939–1949); polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial; teroarea stalinistă în Basarabia etc. În cadrul Programului de stat *Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953*, coordonat de Anatol Petrencu pe parcursul anilor 2016–2019, au fost realizate cercetări în localitățile din Republica Moldova, fiind intervievați martorii deportărilor din RSS Moldovenească. Monografia recentă a cercetătorului Anatol Petrencu este consacrată realităților care marchează istoria actuală a Federației Ruse².

Potrivit studenților, „Profesorul Anatol Petrencu este unul dintre cei mai buni specialiști în domeniul istoriei contemporane a spațiului românesc, dar și al istoriei universale. Spațiul basarabean, țările europene și America sunt doar câteva dintre preocupările sale profesionale. Numeroasele studii elaborate de Anatol Petrencu se datorează spiritului nesecat de cercetare, hărniciei, dar și a dorinței de promovare a realității istorice” (Sandu Antocean).

Pentru profesorul universitar Anatol Petrencu, istoria s-a configurat ca un *modus vivendi*. În martie 2018, împreună (Ion Valer Xenofontov) cu domnul Anatol Petrencu și colegii de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat „Alec Russo” reveneam de la Memorialul Victimelor Comunismului și ale Rezistenței. Pe parcursul itinerarului, am întreținut discuții pe diverse teme de istorie, dar și din actualitatea noastră recurentă. La un moment dat, domnul Petrencu s-a destăinuit: „Nu știu ce aş putea face, în afară de cercetarea și predarea Istoriei”.

Din această ultimă perspectivă, se cuvine a face observația că nu trece o zi ca istoricul Anatol Petrencu să nu scrie câte ceva, fapt însoțit de o amplă activitate de diseminare a rezultatelor științifice. Prolific și sur-

¹ Anatol Petrencu, *Un scurt popas...*, p. 118.

² *Idem*, *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu...”* [«Это был тяжелый год...»]. Monografie, Chișinău, S.n., 2020, 296 p.

prinzător, Anatol Petrencu este omul noilor apariții editoriale: „Îl cunosc ca fiind mereu pregătit să ne surprindă cu o nouă apariție de carte, ceea ce noi, cititorii, așteptăm cu mult drag” (Mihaela Melnic). De exemplu, în anul 2020, istoricul Anatol Petrencu a publicat o monografie (17 coli de autor), două capitole într-o monografie colectivă (4 coli de autor), articole științifice (6,3 coli de autor), recenzii, cuvinte-înainte (2,0 coli de autor), articole pe suport electronic (6,3 coli de autor), în total – 35,6 coli de autor. A participat la cinci conferințe internaționale și cu participare internațională, la cinci conferințe naționale, la opt emisiuni TV și 17 emisiuni la posturile de radio¹. Este activitatea științifică anuală și de diseminare a rezultatelor a unui întreg institut de cercetare!!!

Lider al grevelor studențești

Manifestările studențești declanșate în primăvara lui 1995 au reprezentat reacția la acțiunile Partidului Democrat Agrar din Moldova, majoritar în Parlament, în vederea includerii în sistemul de învățământ a cursurilor de *Limbă și Literatură Moldovenească* și de *Istorie a Moldovei*. La 16 martie 1995, Colegiul Ministerului Învățământului Republicii Moldova decidea înlocuirea cursului de *Istoria Românilor*. Drept răspuns, în lunile martie-mai 1995, populația din Chișinău, ai cărei reprezentanți de frunte erau studenții, în special cei de la Facultatea de Istorie și Facultatea de Litere a Universității de Stat din Moldova, au organizat o amplă grevă în Piața Marii Adunări Naționale. Formele de manifestare ale studenților intrați în grevă au fost: marșurile, protestul non-stop, blocarea infrastructurii, tratative cu autoritățile publice centrale. În pofida dezacordurilor cu inițiativele manifestate din partea puterii, nu a fost aplicată forța, chiar dacă au avut loc provocări de diferite genuri.

Publicând cronică evenimentelor din Piața Marii Adunări Naționale, intitulată *Cronică pentru urmași*, ziarul „Literatura și Arta” califica studenții intrați în grevă drept „Garda conștiinței naționale”. În susținerea protestatarilor, ziarul mai titra: *Să triumfe adevărul științific și istoric; În apărarea demnității naționale. Jos analfabeții!; Și studenților le-a ajuns cuțitul la os!* etc.

De remarcat faptul că mediul profesoral-didactic universitar a făcut front comun cu studenții, dovedind aceleași sentimente naționale. De exemplu, președintele Comitetului de grevă era conf. univ. Anatol Petrencu, care, în contextul manifestărilor, a fost intimidat, făcându-i-se atentate asupra vieții membrilor familiei din partea unor forțe obscure.

¹ Anatol Petrencu, *Activitatea științifică în 2020*. Disponibil la: <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=3371#more-3371> (accesat: 06.01.2021).

Școala grevei a fost una esențială, întrucât profesorul Anatol Petrencu a fost implicat nu doar în derularea evenimentelor, ci și în modelarea de caractere: „Manifestată în perioada grevelor studențești pentru apărarea Istoriei Românilor, verticalitatea a fost o altă valoare pe care ne-a transmis-o profesorul Anatol Petrencu, acțiunile sale fiind un ghid de civism în raport cu realitatea ce punea în pericol demnitatea națională” (Parascovia Mîndrescu).

În contextul campaniei de denigrare în mass-media subordonată puterii, inițiată împotriva participanților la grevă, în perioada imediată a alegerilor locale generale din 16 aprilie 1995, autoritățile centrale au îndeplinit, în parte, revendicările sociale și cele privind organizarea învățământului. Cu referire la problema studierii Istoriei Românilor, a Limbii și Literaturii Române a fost instituit un moratoriu pentru mai mulți ani. Printre consecințele politice poate fi considerată divizarea formațiunii de guvernământ, a Partidului Democrat Agrar din Moldova. Conștienți de forța tineretului, partidele politice din Republica Moldova au format „aripi tinere”, în care au fost incluși cei mai promițători studenți¹.

Anatol Petrencu rememorează că „în 1995 [...] a fost o amploare, și s-a reușit [...], aceasta însemnând că Istoria Românilor a rămas până în ziua de azi. Faptul că nu (a evoluat – *n.a.*) așa cum s-a vrut, la două obiecte (distincte – *n.a.*): Istoria Universală și Istoria Românilor [...], care sunt (astăzi – *n.a.*) împreună, oricum rămâne [...] spiritul acesta românesc, care există, [...] avem intelectualitate și cred că nu a fost în zadar”².

Anatol Petrencu mai consideră că în perioada manifestărilor studențești din 1995 s-a constituit o categorie de „profitori politici (de pe urma – *n.a.*) protestelor firești de atunci”, dovadă servind „faptele celor care au trădat (atât cât li s-a cerut sau cât au putut – *n.a.*) cauza și efortul colectiv al tineretului, ridicat în apărarea demnității noastre naționale”³.

Școala științifică

O componentă increată a biografiei științifice a prof. univ. Anatol Petrencu o constituie pregătirea cadrelor științifice de înaltă calificare, prin elaborarea tezelor de doctorat și doctor habilitat, în aria geografică care include Republica Moldova și România. Primul doctorand îndrumat de conf. univ. Anatol Petrencu a fost *Igor Șarov*, ajuns ministrul Educației, Culturii și Cer-

¹ Sergiu Matveev, Ion Valer Xenofontov, *Greva studențească din anul 1995 reflectată în foi volante și în presa timpului*. În: *Historia est Magistra Vitae: Valori, paradigme, personalități: In honorem profesor Ion Eremia* /Coord.: Liliana Rotaru; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2019, pp. 621-642.

² Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

³ Anatol Petrencu, *Un scurt popas...*, p. 102.

cetării al Republicii Moldova (2020), actualmente – rector al USM (din 17 martie 2021), care, în anul 1995, a susținut cu brio teza de doctor¹.

În anul 1999, tezele de doctor sub îndrumarea dr. hab. Anatol Petrencu au fost susținute de *Rodica Solovei*² și *Dumitru Sîrghi*³. „Domnul Profesor a fost mentorul care, pe parcursul cercetării, mi-a oferit sugestii valoroase. [...] Am avut multe de învățat, fiind profesorul-exemplu, modelul cercetătorului consacrat, al Omului de valoare. Am învățat, de asemenea, din articolele, studiile și cărțile de istorie ale acestuia, care se disting prin obiectivitatea analizelor, justificarea logică a aserțiunilor și rigoarea argumentării, dar și prin stilul sobru și corespunzător problematicii abordate. Îmi amintesc cu grațitudine contextele memorabile care, după susținerea tezei de doctor, au favorizat interacțiunea noastră colegială și profesională în cadrul Catedrei de educație socială de la Institutul de Științe ale Educației și, mai târziu, în cadrul Institutului de Istorie Socială *ProMemoria*” (Rodica Solovei).

Pe parcursul anului 2001 a susținut teza de doctor *Lidia Pădureac*⁴, iar în 2002 doctor în științe istorice a devenit *Silvia Grossu*⁵.

Tot în anul 2002, teza de doctor a fost susținută cu succes de *Ludmila Tihonov*⁶, care își amintește: „[...] În perioada școlii doctorale din cadrul Uni-

¹ Igor Șarov, *Basarabia în istoriografia rusă*. Autoreferatul tezei de doctor în șt. istorice (07.00.01), Chișinău, S.n., 1995, 20 p. La 29 iunie 2017 în ședința Consiliului științific specializat D 30.611.02-03 – Istorie universală (pe perioade) (președinte: dr. hab. Anatol Petrencu; secretar științific: dr. Ion Valer Xenofontov) din cadrul Universității de Stat din Moldova a susținut teza de doctorat Ludmila Burmenko, *Politica regimului totalitar față de intelectualitatea din RASSM (1924–1940)*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie (611.03 – istoria universală, pe perioade) / Cond. științific: Igor Șarov, Chișinău, S.n., 2017, 28 p. Cu referire la această susținere, dr., conf. univ. Igor Șarov semnală că după susținerea tezei de doctor a doamnei Ludmila Burmeko, s-a apropiat de dr. hab., prof., univ. Anatol Petrencu și i-a spus că simțea aceleași senzații pe care le avuse-se conducătorul său științific în anul 1995, întrucât proaspăta doctor în istorie era prima sa doctorandă.

² Rodica Solovei, *Activitatea guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic și cultural (19 august 1941–29 ianuarie 1944)*. Autoreferatul tezei de doctor în șt. istorice (07.00.02), Chișinău, S.n., 1999, 31 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Rodica Solovei, *Activitatea guvernământului Transnistriei în domeniul social-economic și cultural (19 august 1941–29 ianuarie 1944)*, Iași, Casa Editorială „Demiurg”, 2004, 182 p.

³ Dumitru Sîrghi, *Partidul Mișcarea Republicană populară în viața politică a Franței în anii Republicii a V-a (1958–1963)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chișinău, S.n., 1995, 26 p.

⁴ Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice în perioada 1917–1934*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chișinău, S.n., 2001, 30 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Lidia Pădureac, *Relațiile româno-sovietice în perioada 1917–1934*, Chișinău, Prut Internațional, 2004, 216 p.

⁵ Silvia Grossu, *Valențele presei clericale din Basarabia (1918–1940)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chișinău, S.n., 2002, 26 p.

⁶ Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944–1965)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chișinău, S.n., 2000, 24 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Ludmila Tihonov, *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944–1965)*, Chișinău, Prut Internațional, 2004, 170 p.

versității de Stat din Moldova mi s-au oferit cele mai bune și frumoase lecții în ceea ce privește epistemologia cercetării, teoria cunoașterii științifice, despre datorie și obligațiile morale. Am fost ghidată cu deosebită dăruire în procesul explorării arhivelor, de a pune în valoare documentul de arhivă prin prisma realității istorice și a obiectivității. Am avut parte de cele mai bune lecții de istorie, deontologie, dar și de omenie. Am apreciat dintotdeauna profesionalismul, perseverența, capacitatea de muncă a domnului profesor Anatol Petrencu. Exprim Respect, grațitudine și înaltă prețuire!”.

Sub îndrumarea științifică a domnului A. Petrencu a susținut teza de doctor, în 2005, *Mariana S. Țăranu* (2005)¹: „Am avut marele noroc ca profesorul Anatol Petrencu să fie conducătorul tezei mele de doctorat. Răbdarea, consecvența, insistența, dar și ambiția de a fi Primul în meserie, consider că sunt trăsăturile definitorii ale caracterului său. Mai mult, Profesorul Petrencu este modelul de dascăl, dar și *pilonul de încredere în timpuri mai tulburi*. Sunt onorată că suntem colegi și sper să realizăm împreună un proiect științific” (*Mariana S. Țăranu*). În anul 2008, teza de doctorat sub îndrumarea profesorului A. Petrencu a fost susținută de Fabian Denis².

Profesorul A. Petrencu a devenit conducător științific și pentru cercetătorii din România *Adrian Trifan* (2001)³, *Nicolae Dorel Ceuca* (2005)⁴ și *Sorin Lucian Trîncă* (2016)⁵.

La 16 ianuarie 2020, sub conducerea științifică a profesorului Anatol Petrencu (consultant științific: Gheorghe Palade), a fost susținută teza de doctor în ședința Consiliului Științific Specializat D 611.02-130 din cadrul Universității de Stat din Moldova, autor fiind lectorul universitar *Vasile Crețu*⁶.

Cea mai recentă teză de doctor în istorie îndrumată de A. Petrencu a fost cea susținută la 5 mai 2023 în ședința Comisiei de Doctorat din cadrul Școlii Doctorale Științe Umanistice a Universității de Stat din Moldova.

¹ Mariana Țăranu, *Politica statului față de intelectualitatea din Rusia sovietică (1917–1922)*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chișinău, S.n., 2002, 24 p. În baza tezei de doctor a fost publicată monografia Mariana Țăranu, *V. Lenin fără machiaj: teroarea intelectualității sovietice*, Chișinău, Grafema Libris, 2007, 219 p.

² Denis Fabian, *Relațiile politice româno-engleze în perioada 1918–1940*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chișinău, S.n., 2008, 21 p.

³ Adrian Trifan, *Relațiile româno-bulgare în perioada anilor 1918–1940*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.02), Chișinău, S.n., 2001, 32 p.

⁴ Nicolae Dorel Ceuca, *Relațiile dintre România și Vatican în anii '60 ai secolului XX*. Autoreferatul tezei de doctor (07.00.03), Chișinău, S.n., 2005, 26 p.

⁵ Sorin Lucian Trîncă, *Relațiile dintre Statul Român și Biserica Ortodoxă din Transilvania în perioada 1918–1928*. Autoreferatul tezei de doctor în științe istorice (611.02), Chișinău, S.n., 2016, 30 p.

⁶ Vasile Crețu, *Evoluția învățământului primar și secundar în Basarabia în anii 1918–1940*. Rezumatul tezei de doctor în științe istorice 611.02. Istoria Românilor (pe perioade), Chișinău, S.n., 2020, 37 p.

Este vorba de lucrarea „Locuitori din RASSM (1924–1940) și RSSM (1940–1941, 1944–1956) pe șantierele Gulagului”, al cărei autor este *Maria Zinovii*.

Subiectele abordate de discipolii Școlii științifice Anatol Petrencu includ teme de cercetare din perimetrul istoriografiei, vieții religioase, relațiilor internaționale, învățământ, deportări etc. Arealul geografic abordat este cel al spațiului românesc, Imperiul Rus, URSS, Marea Britanie, Italia.

O amplă activitate a fost desfășurată în cadrul seminarelor științifice de profil. În anii 2016–2020, prof. univ. Anatol Petrencu a fost președintele Seminarului Științific de profil la specialitatea D 30.611. – Istorie universală (pe perioade) în cadrul Universității de Stat din Moldova. În acest răstimp, au fost susținute două teze de doctor¹ și una de habilitat². Prin decizia Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare din 30 octombrie 2020, dr. hab. Anatol Petrencu a fost numit președinte al Seminarului Științific de profil la specialitatea 611.02. Istoria românilor (pe perioade); 611.03 Istoria Universală (pe perioade) din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, abilitat cu dreptul de a organiza susținerea tezelor de doctor / doctor habilitat pe un termen de patru ani.

Președinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova: istoricul incomod autorităților politice

În perioada 1998–2006, Anatol Petrencu a deținut funcția de președinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, deși nu s-a considerat „în fruntea tuturor istoricilor”, ci a unei organizații „care (re)unește istoricii de bună credință [...], istorici ce țin de Neam, la Adevăr”³. În acest timp, Asociația a fost antrenată într-un amplu proces de comunicare dintre *istorici, societate și putere*. S-a dus o luptă directă și deschisă întru apărarea istoriei și demnității naționale, fiind atenționată opinia publică (inter)națională despre intențiile comuniștilor de a înlocui cursul de *Istoria Românilor* cu cel de *Istoria Moldovei*. Preluarea puterii de către Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a fost percepută ca o revenire a forțelor reacționare.

¹ Ludmila Burmenko, *Politica regimului totalitar față de intelectualitatea din RASSM (1924–1940)*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie (611.03 – istoria universal, pe perioade) / Coord. șt.: Igor Șarov, Chișinău, S.n., 2017, 28 p.; Nicolae Dudnicenco, *Rolul agriculturii în economia orașelor din estul Europei (Rzeczpospolita și Țara Moldovei) în secolele XVI–XVII*. Autoreferatul tezei de doctor în istorie (611.03 – istoria universal, pe perioade) / Coord. șt.: dr. hab. Pavel Cocârlă, Chișinău, S.n., 2018, 30 p.

² Victor Țvirunc, *Viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir (Probleme controversate)*. Referat științific al tezei de doctor habilitat în istorie (în baza lucrărilor publicate). Specialitatea: 611.03 – Istoria Universală (pe perioade), Chișinău, 2019, 90 p.

³ Anatol Petrencu, *Un scurt popas...*, p. 118.

„În iarna lui 2001, când veneau comuniștii la putere, eram (LP) studenți la anul IV. Disciplina Istoria Universală în Epoca Contemporană ne era predată de Anatol Petrencu. Intrând în aula din Blocul I, la etajul II, unde aveam cursul, primele cuvinte care ni le-a rostit țineau de faptul că PCRM ne-a adus Siberia acasă! Afirmăția venea în contextul ninsorii abundente care troienise Chișinăul!”

În perioada vizată, atacurile partidului de guvernământ asupra *Istoriei Românilor* s-au intensificat. Din această perspectivă, Asociația a spus ferm că: „este inacceptabil orice amestec al forțelor politice în treburile profesionale ale specialiștilor. Noi nu putem accepta modificarea cursului de istorie, în funcție de schimbarea partidelor de guvernământ”¹; „Ideologia nu are nimic cu *Istoria Românilor*”². Au fost monitorizate și respinse cu argumente științifice activitatea unor propagandiști orientați împotriva istoriei naționale (Vasile Stati, Lucian Boia, Anatol Dubrovski ș.a.), a celor „vânduți pentru 30 de arginți” (de exemplu, Galina Gavriliță, autoare de manual a *Istoriei Românilor*, fiind șefă de direcție la Ministerul Învățământului, a fost prima care a semnat pentru introducerea *Istoriei Moldovei*)³. Sub vizorul profesorului Petrencu a fost și președintele Republicii Moldova Vladimir Voronin, notat cu 2 pentru lipsa de cultură istorică elementară⁴. O altă activitate desfășurată de Asociație a fost cea de organizare a manifestărilor științifice, a lansărilor de carte, a conferințelor științifice, omagierea istoricilor. Au fost donate loturi de carte, reviste, broșuri. Au fost convocate congrese ale istoricilor din Republica Moldova (2001, 2003), cu adoptarea unor apeluri de rezonanță.

În calitate de președinte al principalului forum al comunității istoricilor din Republica Moldova, valoarea istoricului Petrencu rezidă în atitudinea și acțiunile pe care le-a promovat. Este ceea ce discipolii profesorului au însușit pe deplin: „Valoarea unui om nu constă în capacitatea intelectuală, în averea pe care o are sau în puterea pe care o deține. Criteriul autentic de evaluare a omului este valoarea lui socială, ceea ce face pentru societate, beneficiul pe care îl aduce comunității. Este omul de la care noi toți, de la mic la mare, avem ce învăța. Un astfel de om este Anatol Petrencu, istoricul, cercetătorul și omul – valoare a societății, care, prin ceea ce face, merită aprecierea și respectul societății” (Parascovia Mîndrescu).

¹ *Ibidem*, p. 13.

² *Ibidem*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 43.

⁴ *Ibidem*, p. 103.

Biblioteca: averea uriașă

Într-o fotografie din 1962, copilul Anatol Petrencu a fost immortalizat ținând o carte în mână. Victoria Lazariuc, profesoara de istorie de la Liceul Internat Republican cu Profil Sportiv, comentând imaginea, afirma că distinsul profesor „din fragedă copilărie a fost captivat de Carte”. În aceeași cheie și jurnalistul Ilie Lupan estimează: „Fapt incontestabil, drumul oamenilor mari se întrezărește din copilărie: un important istoric nu a rămas înveșnicit pe retina fotografică cu un colac sau un biscuit în mână, ci cu o carte!”

În copilărie, atmosfera din familie a fost una direcționată spre lectură. Istoricul Anatol Petrencu își amintește: „am avut acasă, la părinți, bibliotecă (nu așa mare pe care o am acum – *n.a.*), dar atât cât era [...], (tata – *n.a.*) mă îndemna tot timpul să fiu atent la modelele vechi [...] (îmi zicea – *n.a.*) să nu arunc caietele (din) clasa I [...], cândva (aș avea – *n.a.*) interes să văd cum am scris”¹. „(O parte din cărți le-am păstrat – *n.a.*), tata era abonat la ziarul «Izvestia», despre care zicea că e mai puțin politizată, în comparație cu «Pravda»”².

„La școală învățam și [...] părinții trăgeau la carte [...], citeam și literatură adăugătoare, părinții ne stimulau, am avut noroc și de o învățătoare de limbă moldovenească, cum era atunci, ne îndemna să cumpărăm cărți, care erau 5 copeici, ieftine, părinții ne dădeau bani – cumpără, dacă îți trebuie la școală!”³.

Astăzi, biblioteca personală a profesorului Anatol Petrencu este formată din peste 50 000 de titluri de carte din domeniul istoriei. „În clasa a 9-a – 10-a deja eram conștient de necesitatea unei biblioteci personale [...], am și niște cărți de la părinți, nu foarte multe, o etajeră [...], am păstrat un calendar vechi [...] de la 1913, în legătură cu 300 de ani ai casei imperiale Romanov [...], editat de ruși, bunei l-au păstrat [...]. În perioada sovietică, se dădeau premii în cărți pentru activități, de exemplu, Lermontov era în două volume, tatei îi plăcea să citească versuri [...], de la dânsul le-am moștenit. Când am venit la facultate, erau niște profesoare la anul I, care ne spuneau: duceți-vă și cumpărați, a apărut acum o carte interesantă, și nu erau scumpe: 35-40 copeici. O rublă putea să fie, cărți pe care le-am păstrat până în ziua de azi, cu subiecte dedicate Greciei Antice, Romei Antice, Plutarh, autorii antici [...]. (Mai – *n.a.*) duceam maculatură și ne

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

² *Istoria, la prezent...*, p. 196.

³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată*.

dădea un *talonaș* (în baza căruia – *n.a.*) cumpăram cărți mai deficitare [...]. Cărțile le-am clasificat după teme [...]”¹, prevalând lucrările din domeniul istoriei contemporane universale și a românilor. Nu lipsesc însă nici cărțile din domeniile antropologiei, arheologiei, limbii române, lucrări lexicografice, enciclopedice etc. Valoarea acestor volume este cu atât mai mare cu cât multe dintre acestea au dedicații de-ale autorilor. Biblioteca este locul preferat al profesorului în casă, unde petrece majoritatea timpului.

„Am un *Manual de istorie contemporană*, din perioada interbelică, la români, publicat cred la 1923/24. Am o parte din *Viața Basarabiei*, perioada interbelică, dar nu toate numerele, (care – *n.a.*) nici la Biblioteca Națională nu sunt toate, și la Colesnic². Dacă le adunăm, probabil că vom întruni toată colecția. (Am lucrări – *n.a.*) de la conducătorul meu științific, Mihail Munteanu, de la Moscova. Acesta fiind la București, a cumpărat de la «Buchinist» cărțile lui Iorga, în original, zece volume, încă din perioada interbelică, și mi le-a dat mie, a zis că nu-i trebuie [...]. Am mai avut noroc în viața mea că m-am întâlnit și am fost în relații bune cu prof. univ. dr. Andrei Pippidi, nepotul lui Nicolae Iorga, care mi-a dat cărți de-ale lui Iorga, primele ediții. În biblioteca personală, cele mai multe cărți se referă la istoria contemporană”³.

Este interesantă și sistematizarea lucrărilor, fiind realizată după două criterii: 1) pe probleme (de ex., *Ajunul celui de-al Doilea Război Mondial*, *Războiul al Doilea Mondial*, *Relațiile internaționale postbelice* etc. și 2) pe țări (de ex., *Afganistan*, *Albania*, *Armenia* etc.). În bibliotecă sunt mai multe rafturi cu cărțile autorilor români, aranjate conform zilei de naștere a semnatariilor (de ex., primele cărți de pe aceste rafturi aparțin acad. Ioan-Aurel Pop, născut la 1 ianuarie – *n.a.*).

Această clasificare îi permite bibliofilului să structureze foarte bine materialele în manualele sale universitare și să cunoască bine zilele de naștere ale istoricilor, cu care ocazie nu uită să-i felicite.

În privința circuitului pe care le au cărțile din biblioteca profesorului Anatol Petrencu, trebuie menționat că este foarte generos și împrumută cărți pentru cei care doresc să le studieze, dar devine și foarte supărat pe cei care uită să i le restituie, astfel, ajungând rău în gura colecționarului.

Când am elaborat (IVX) teza de doctor, domnul Petrencu mi-a oferit multe cărți de specialitate, pe care nu le puteam găsi nici în bibliotecile mari. Istoricul A. Petrencu este și un autor generos. Donează cu drag cărți

¹ *Ibidem.*

² Iurie Colesnic, publicist, scriitor, *n.a.*

³ Interviu realizat de Lidia Prisac cu profesorul Anatol Petrencu la 12 ianuarie 2021. *Arhivă privată.*

al căror autor este prietenilor, colegilor, dar cel mai mult îi place să le ofere studenților: „M-am bucurat enorm când profesorul A. Petrencu «m-a ales» și mi-a oferit mai multe cărți cu autograf, pentru că, de fapt, urările erau mai mult decât un text scris din politețe, era un cadou desăvârșit, un îndemn spre nesecatul izvor al cunoașterii, nefiind dar mai prețios decât rodul muncii intelectuale – Cartea” (Irina Bahtin).

„Istoricul Anatol Petrencu ne fascinează prin cunoștințele enciclopedice pe care le posedă, având și o bibliotecă enormă din care pompează cele mai diverse informații dintr-o multitudine de domenii, începând cu studii specializate și monografiile istorice și terminând cu alte științe socio-umane, precum ar fi etnografia și antropologia” (Sandu Antocean).

„În cadrul cursurilor, am avut onoarea să iau cu împrumut lucrarea lui Alexandr Kerenski – *Revoluția rusă 1917*, în bază căreia am realizat lucrul individual. Mi-a plăcut să văd ștampila aplicată pe prima foaie a cărții, care arăta că este din Biblioteca Personală a domnului Anatol Petrencu. Un alt moment care denotă dragostea și pasiunea față de cărți a domnului profesor a fost prezentarea unei cărți cumpărate de el în una din vizitele sale de cercetare desfășurate în Rusia. Remarcând costul ridicat, profesorul Anatol Petrencu ne-a comunicat: într-adevăr este scumpă, dar, dacă nu ar fi cumpărat-o, ar fi regretat toată viața” (Constantin Tcaci).

Profesorul de istorie Igor Costiuc, proprietarul unei biblioteci constituite din 1 500 de cărți, afirmă că „minimum zece titluri sunt ale autorului Anatol Petrencu”. Doctorul în istorie Ludmila Tihonov punctează că biblioteca constituie „o avere întregă, de aceea domnul profesor Anatol Petrencu merită să fie respectat și apreciat”.

Dr. Ion Militaru face conexiunea directă dintre intelectualul Anatol Petrencu și cărțile lecturate: „Nu știm cum face, dar Domnul Petrencu nu lăsa niciodată biblioteca acasă. Peste tot o ia cu sine. Cel puțin, așa mi-a creat impresia”.

Bibliofilul Anatol Petrencu, bun observator al realităților pseudovalorice promovate de clasa politică moldovenească, a atenționat că se promovează premeditat politica de deznaționalizare prin cultură. „Am căutat o fotografie cu Voronin citind o carte – nu am găsit, dar Voronin cu paharul în mână – da; Vasile Tarlev¹ – cu paharul în mână, dna Ostapciuc, șefa Parlamentului, da. Toți cu paharul în mână. Dar nu am găsit o fotografie a oamenilor politici din Chișinău cu o carte în mână. Ei (pur și simplu) nu citească”².

¹ Vasile Tarlev, prim-ministru al Republicii Moldova (2001–2008).

² Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, material, atitudini*, Chișinău, Cartdicat, 2011, p. 227.

Istoricul și blogul

Anatol Petrencu este unul dintre puținii istorici din Republica Moldova care întreține cu regularitate un blog axat pe probleme de istorie și actualizat cu informația la zi¹. Autorul respectă cu strictețe esența vocabulei de *blog*, termen care provine de la expresia engleză *web log* – jurnal pe Internet. Din perspectiva parametrilor tehnici, blogul include următoarele rubrici: Acasă; Publicații; Comentarii²; Reportaje; Diverse; Contacte; Arhivă.

În prima postare a versiunii actualizate a blogului este informația publicată la 15 martie 2012, în care autorul menționează: „Stimați prieteni, dragi cititori, după o scurtă pauză, revin asupra blogului personal. Va fi un blog generalist, cu accente mai pronunțate în domeniul profesional, adică al istoriei. Voi informa cititorii despre noile apariții editoriale în domeniul istoriei contemporane, universale și a românilor, voi informa – ca și data trecută – despre întrunirile științifice (simpozioane, congrese, conferințe etc.), voi publica studii, interviuri, portrete ale istoricilor etc. Voi prezenta anumite analize ale vieții politice din Republica Moldova, voi informa cititorii despre viața cotidiană a basarabenilor, invitându-vă la dialog, la comentarii, la critici (dacă se va crede necesar – *n.a.*)”³. Obiectivul propus, așa cum se întrevește din materialele postate, au fost realizate anume prin această prismă.

Cele mai multe postări au fost realizate în luna august 2012 (în total 18), urmate de cele din luna mai 2012 (16), existând însă și luni ale anului în care nu există nicio postare (octombrie 2012; iunie 2013; decembrie 2013; septembrie 2015; iunie 2016; noiembrie–decembrie 2017; iunie 2018). În anul 2020, au fost postate în total 36 de materiale; cele mai multe – în luna mai (5), iar cele mai puține – în iunie (1).

Omul sportului matinal tot istoric rămâne

Programul cotidian al profesorului A. Petrencu este unul spartan, care începe la ora 05:00 cu tradiționala practicare a exercițiilor fizice în aer liber, la Valea Morilor.

Sportul este de nelipsit în viața lui Anatol Petrencu. A început să-l practice din copilărie: „La Căușeni era școală sportivă. Ne duceam la stadion de două ori pe săptămână, vineri și marți după masă, pe la ora 16:00, mi-a plăcut atletica ușoară. Acolo erau din tot orașul [...], mai mulți ruși (decât) moldoveni. Tata și mama ne permiteau să le frecventăm, și la fot-

¹ Vezi: <http://anatolpetrencu.promemoria.md>

² Pentru a face comentariu este necesară autentificarea persoanei.

³ Vezi: <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=53#more-53> (accesat: 01.01.2021).

bal, așa am mers la întreceri sportive, pe urmă în armată făceam obligatoriu gimnastică, exerciții de alergări. La universitate, trăiam în cămin [...] și tot făceam sport, pe urmă, când am fost la Moscova, tot am făcut sport, pentru mine, nu de performanță, de întreținere. Am participat la întreceri sportive, am și niște diplome, acum, la vârsta mea, fac doar sport de întreținere, fac exerciții, pentru că am glucoza ridicată în sânge și asta mă mai ține și mă mobilizează, totodată [...]”¹.

Doar când plouă, Anatol Petrencu, cel mai fidel practicant al sportului matinal, lipsește de la Valea Morilor, unde poate fi întâlnit în fiecare dimineață. Din perspectivă istorică, săpăturile arheologice din zonă, indică o stațiune pluristratigrafică cu cel mai vechi nivel datat cu mil. V î.Hr. aparținând culturii Precucuteni-Tripolie, iar straturile culturale superioare aparțin secolelor XVIII-XIX, XX. Lacul Comsomolist (în prezent, Valea Morilor) din sectorul Centru al Chișinăului a fost edificat în anii 1951-1952, având o suprafață totală de 34 ha și o lungime de 800 m. La lucrările manuale de renovare a lacului de acumulare au luat parte și echipe de studenți, constrânși cu privarea de burse să nu paseze lucrările². Parcul, aflat la sud-vest de lac, plantat în 1951 pe un teren viran din dreapta râulețului Durlești, are o suprafață totală de circa 115 ha³ și este una din zonele de practicare a sportului, de agrement și distracții preferate ale chișinăuienilor.

Lacul Valea Morilor constituie și spațiul de pregătire a viitorilor campioni, inclusiv a celor olimpici. Aici și-a cizelat calitățile motrice și dublul campion olimpic de la Jocurile Olimpice de la Seul, Coreea de Sud (1988)⁴, Nicolae Juravschi, pământeanul profesorului Anatol Petrencu, născut la Chircăiești, tot pe malul Botnei.

Programul sportiv zilnic al prof. A. Petrencu la Valea Morilor include alergat /mers și exerciții în jurul lacului. Dacă se întâmplă să-l saluți la

¹ Interviu realizat de Lidia Prisac la 12 ianuarie 2021 cu profesorul Anatol Petrencu. *Arhivă privată*.

² Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac, *Activitatea extracurriculară la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (1945-1991)*. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească - de la planificare la reproducere*. Lucrări prezentate la Conferința națională cu participare internațională, Chișinău, 15-17 octombrie 2020 / Coord.: Liliana Rotaru, Ion Valer Xenofontov, Chișinău, 2020, p. 216.

³ Ion Dron, *Valea Morilor*. În: *Chișinău. Enciclopedie* / Editor: Iurie Colesnic, Chișinău, Editura Museum, 1997, p. 531; V. Bucațel, *Parcul „Valea Morilor”*. În: *Ariile naturale protejate din Moldova. Pajiști și monumente de arhitectură peisajeră* / Coord.: Gheorghe Postolache, Chișinău, Știința, 2017, p. 95.

⁴ *Nicolae Juravschi, dublu campion olimpic sau campionul invincibil* / Red. șt. și coord. vol.: Boris Boguș; resp. de ed: Ion Valer Xenofontov / Colecția „Legende de sport moldovenesc”, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” (Institut), 2017, p. 394.

ora 09:00 cu „Buna dimineața!”, ar putea să-ți răspundă cu „Buna ziua!”, în sensul că deja se află pe alte coordonate temporale ale zilei. Ceea ce suscită interes este faptul că activitatea fizică devine una combinată cu cea intelectuală, de cercetare. Profesorul este observatorul atent al mediului în care se află, iar obiectul de cercetare devine tot ceea ce-l înconjoară, încât în timpul activităților sportive acesta tot cercetător rămâne. Spre exemplu, în urma unei monitorizări personale pe parcursul anilor 2014–2019 a stării de curățenie în diverse locuri ale Chișinăului, în special în Parcul Valea Morilor, A. Petrencu a elaborat un studiu referitor la salubritate¹ din perspectiva istoriografiei locului. Autorul a constatat că în peisajul „resturilor care se aruncă” se află mucusurile de țigări (*chiștoacele*), chibriturile, cojile de floarea-soarelui (*răsărită*), obiectele de masă plastică². „În peisajul gunoiului un loc vizibil îl au dopurile. Acestea sunt mult mai multe decât sticlele”³. Autorul conchide că diversitatea și cantitatea resturilor menajere sporește în zilele de odihnă: sâmbătă spre duminică și duminică spre luni.

La Valea Morilor, istoricul Anatol Petrencu l-a descoperit pe „cel mai reprezentativ om al sportului de dimineață”, Serghei Mikriukov, născut în toamna anului 1921, în Siberia. Ajuns la vârsta senectuții, cu grad de colonel-locotenent, fost aviator militar, a participat la Războiul germano-sovietic și la experimentarea noilor avioane sovietice de luptă, construite după 1945. În urma demobilizării din forțele armate a lucrat la aeroport, apoi la o uzină din Chișinău. A. Petrencu a reușit să înregistreze un interviu cu Serghei Mikriukov și tinde să publice un material, bazat și pe surse arhivistice. Atent la detalii, cercetătorul Anatol Petrencu ține să menționeze că S. Mikriukov „este un om cu caracter: (deoarece – *n.a.*) după interviu, (vrând – *n.a.*) să-l ajut (să se – *n.a.*) ridice de pe scaun, mi-a tăiat-o prompt: *Nu, eu singur!*”⁴.

Printre persoanele identificate „pe arena sportivă” este „nimeni altul decât penultimul (ultimul a fost Petru Lucinschi – *n.a.*) prim-secretar al Comitetului Central al PCM Simion Cuzmici Grosu. Astfel de personaj istoric nu poate să-i scape din vizor istoricului aflat în acțiune: „În repetate rânduri l-am rugat să-mi pună la dispoziție arhiva pe care o are. În vede-

¹ Anatol Petrencu, *Chișinău: istoria gunoiului. Contribuții. În: Identitățile Chișinăului. Orașul subteran*, ediția a VI-a, 24–25 octombrie 2019, Chișinău, Republica Moldova, Culegere de studii / Coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu, Chișinău, Editura Arc, 2020, pp. 182-186.

² *Ibidem*, pp. 183-184

³ *Ibidem*, p. 184.

⁴ Anatol Petrencu: *Privesc cu interes știrile din Habarovsk, Federația Rusă*. Disponibil la: <https://moldova.europalibera.org/a/anatol-petrencu-privesc-cu-interes-%C8%99tirile-din-habarovsk-f-rus%C4%83-este-interesant-ceea-ce-e-%C3%AEnt%C3%A2mp1%C4%83-aco-lo-/30745754.html> (accesat: 04.01.2021).

rea redactării unei biografii [...]. De fiecare dată, a refuzat, pe motiv că se ocupă singur de acest lucru [...]. M-am gândit că Simion Grosu a fost un om al timpului său, o persoană care a crezut în idealul utopic al comunismului, dar care nu a fost răutăcios, nu a făcut nimănui probleme, de aceea poate liber să meargă în jurul lacului din Valea Morilor. Uneori l-am întrebat ce părere are despre un politician sau altul. Am primit răspunsuri laconice. Nu pierd speranța să realizez totuși, cel puțin, câteva materiale pe teme istorice”¹.

Tot la Valea Morilor mișcări fizice matinale practică și doctorul în istorie Boris Gamurari, autor de cărți, fost ambasador al Republicii Moldova în Polonia. „Vorbim puțin, despre una, despre alta, de politică, bineînțeles. Deseori regretă calitatea actualei clase politice a Republicii Moldova”². Cel mai colorat sportiv rămâne Iulian Filip, autorul versurilor „Eu pe viață nu mă plâng, /Numai pe genunchiul stâng”. Poetul aleargă cu o minge tricoloră și atrage, *volens-nolens*, atenția nu doar a profesorului Anatol Petrencu, dar și altor sportivi.

Faptul că istoricul și profesorul A. Petrencu poate fi întâlnit nu doar în aulele universitare, la biblioteci sau la manifestări științifice, ci și pe terenul de sport este destul de surprinzător pentru studenți: „Mare mi-a fost mirarea să-l văd la ore matinale în parcul Valea Morilor, făcând sport cu pasiune. Mi-am zis că trupul este haina sufletului și l-am cunoscut dintr-o cu totul altă ipostază pe Inegalabilul, Irepetabilul și Sportivul Anatol Petrencu” (Irina Bahtin).

Atent la universul sportiv pe care îl practică, cercetătorul Anatol Petrencu, în baza observațiilor ajunge la anumite concluzii: „Cei mai mulți doritori de a face sport dimineața o fac luni, marți, miercuri. Joi sunt cam tot atâția ca și miercuri, iar de vineri începe declinul, duminică fiind doar cei mai fideli și devotați alergării și gimnasticii de dimineață”. În categoria sportivilor „de duminică” intră și istoricul Anatol Petrencu.

„Fenomenul Anatol Petrencu”

Din cele relatate în paginile acestui studiu putem afirma că istoricul și prof. univ. Anatol Petrencu se distinge printr-o serie de calități incontestabile, formate de-a lungul vieții. Interesul pe care îl prezintă față de istoria contemporană îl face să abordeze teme recurente și originale. Principala merit al acestuia este faptul că atrage atenția studenților și discipolilor asupra problemelor de istorie contemporană, făcând posibilă circulația

¹ *Ibidem.*

² *Ibidem.*

de idei, contribuind la un gen de „history cultural exchanges”, care poate duce la evoluția cercetărilor ulterioare în domeniul pe care îl profesază. În aceste împrejurări, activitatea doctorului habilitat Anatol Petrencu constituie un important element al transferurilor educaționale, științifice, profesionale și de formare a unei autentice culturi istorice. La toate acestea se adaugă contribuția și influența istoricului Anatol Petrencu în formarea unei elite intelectuale, necesare pentru definirea evoluției în ansamblu a societății.

Bibliografie selectivă

Anatol Petrencu, *Învățăământul istoric în România (1948–1989)*, Chișinău, Editura Știința, 1991, 112 p.

Anatol Petrencu, *Relațiile româno-italiene: de la confruntare la colaborare. 1945–1985*, Chișinău, Editura Universitas, 1993, 216 p.

Anatol Petrencu, *Basarabia în al Doilea Război Mondial: 1940–1944*, Chișinău, Editura Luceum, 1997, 346 p.

Anatol Petrencu, *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, Chișinău, Editura Epigraf, 1999, 176 p.

Anatol Petrencu, *Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Istoria politică*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2005, 246 p.; Ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 246 p.

Anatol Petrencu, *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939–1945*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2006, 224 p.; Ediția a II-a, anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2010, 224 p.

Anatol Petrencu, *Varșovia văzută de un istoric basarabean*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2006, 144 p.

Anatol Petrencu, *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2011, 580 p.

Anatol Petrencu, *Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2013, 360 p.

Anatol Petrencu, *Un scurt popas necesar drumului*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2014, 328 p.

Anatol Petrencu, *Rusia, 2019: „Acesta a fost un an greu...”* [«Это был тяжёлый год...»]. Monografie, Chișinău, S.n., 2020, 296 p.

Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate: conferință științifică interuniversitară: Materialele Conferinței științifice interuniversitare on-line „30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova”; 23 iunie 2020 / Concept și coordonare: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chișinău, Tipogr. „Balacron”, 2020, 352 p.

Anatol Petrencu, *A fi profesor de istorie în Republica Moldova. Cu prilejul conferirii înaltului titlu de Doctor Honoris Causa de către Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Chișinău, 2021, 216 p.*

Evocări¹

Sandu ANTOCEAN, masterand

Anatol BAJORA, doctor în istorie

Irina BAHTIN, masterandă

Alexandru BEJENARU, masterand în istorie, lector universitar

Cristian BOLOTNICOV, masterand

Adriana BUTNARU, masterandă

Alina CHIRONDĂ, masterandă în istorie

Elena COJOCARU, masterandă în istorie

Igor COSTIUC, profesor de istorie

Cristina GHERASIM, doctor în istorie, lector universitar

Alexandru GHETAN, doctorand, lector universitar

Crina HAREA, masterandă, profesoară de istorie

Victoria LAZARIUC, profesoară de istorie

Ilie LUPAN, jurnalist

George MÂRZENCO, jurnalist, publicist

Mihaela MELNIC, masterandă în istorie

Ion MILITARU, doctor în filosofie

Parascovia MÎNDRESCU, masterandă în istorie, profesoară de istorie

Rodica SOLOVEI, doctor în istorie, conferențiar universitar

Constantin TCACI, masterand, profesor de istorie

Ludmila TIHONOV, doctor în istorie, conferențiar universitar

Mariana ȚĂRANU, doctor în istorie, conferențiar universitar

Octavian ȚÎCU, doctor în istorie, conferențiar universitar

Valentin TOMULEȚ, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

¹ Materialele au fost solicitate de autori în perioada 11 octombrie 2020 – 26 februarie 2021. O parte de evocări au fost selectate din rețele de socializare, atunci când erau postate diferite materiale referitoare la profesorul universitar Anatol Petrencu.

SURSE ICONOGRAFICE

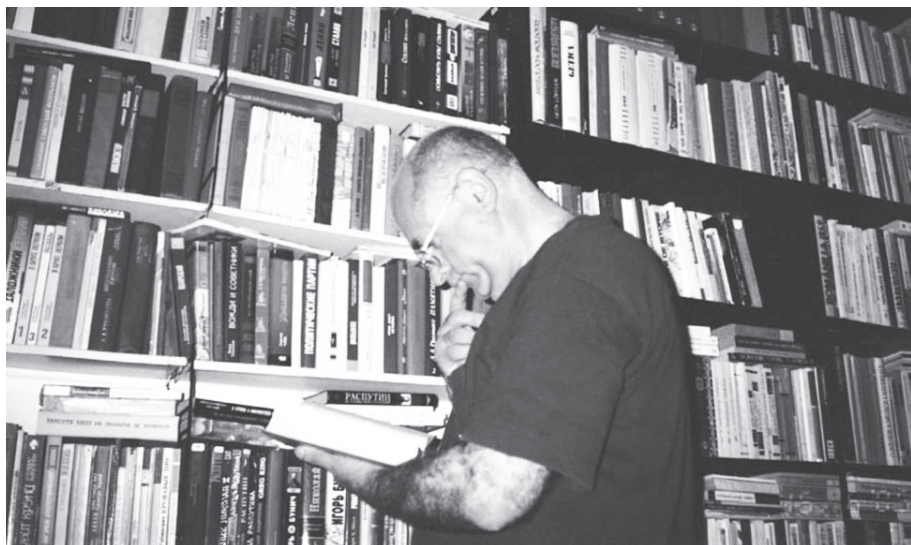
Anatol Petrencu (băiatul cu cartea în mână) alături de familia sa, 1962. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Anatol Petrencu (al doilea din dreapta), în anii studenției 1976–1977 la Facultatea de Istorie, Universitatea de Stat din Chișinău. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Membrii Catedrei de istorie modernă și contemporană. De la stânga la dreapta: A. Petrencu, D. Sîrghi, Al. Moșanu, Vi. Solonari. Chișinău, 1986. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Cercetătorul Anatol Petrencu în biblioteca privată.
Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Profesorii Anatol Petrencu și Ion Șișcanu împreună (pe fundal, dreapta, compozitorul Petre Teodorovici) la greva din 1995. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Membrii Catedrei de istorie universală. De la stânga la dreapta, primul rând: Dumitru Sârghi, Maria Bârsan, Pavel Cocârlă, Tatiana Josan, Constantin Drachenberg. Rândul doi: Valentin Arapu, Igor Bercu, Valentin Tomuleț, Anatol Petrencu, Valeriu Cozma, Igor Șarov, 2006. Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Istoricul Anatol Petrencu la sfințirea Crucii în memoria basarabenilor decedați la construcția Canalului Marea Albă – Marea Baltică (Belomor-canal), Sandormah, 2015.
Sursă: *Arhiva familiei Petrencu*

Istoricul Anatol Petrencu în *vâltoarea*¹ istoriei. Foto: *IVX*, 11 martie 2018

¹ *Vâltoare* – instalație tradițională care funcționează pe principiul hidraulic utilizat pentru spălarea și limpezirea textilelor de mari dimensiuni

Dr. hab. Anatol Petrencu și dr. Ion Valer Xenofontov la conferință științifică interuniversitară: on-line „30 de ani de la proclamarea Suveranității RSS Moldova”. Facultatea de Istorie și Filosofie, USM, Muzeul „Tudor Arnăuț”, 23 iunie 2020. Foto: *Ion Cheptene*

Cercetătorul Anatol Petrencu, laureat al Premiului Academiei de Științe a Moldovei în domeniul istorie și filosofie „Alexandru Boldur” (2020). Foto: *Ion Cheptene*, 17 noiembrie 2020

Editorul Anatol Petrencu prezintă pentru TVR Moldova 1 recentă apariție editorială *Suveranitatea Republicii Moldova: concept și realitate: conferința științifică interuniversitară* (concept și coordonare: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chișinău, Tipogr. „Balacron”, 2020, 352 p.). Foto: *Arhiva familiei Petrencu*, 24 ianuarie 2021

Secvențe de la lansarea cărții *Istoriografia separatismului transnistrean (1989–2005)* Lidia Prisac, Ed. a 2-a, revăzută și adăugită, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 172 p. De la stânga la dreapta: Lidia Prisac (autoarea lucrării), Anatol Petrencu (moderator), Liliana Rotaru, Eduard Potângă. 2 martie 2021, Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Sursă: *Arhiva personală a Lidiei Prisac*

Dr. hab. Anatol Petrencu prezintă comunicarea *Militari români pe paginile revistei Viața Basarabiei* la Agenția pentru Știință și Memorie Militară.

Foto: IVX, 14 mai 2023

The teacher and historian Anatol Petrencu

This article is dedicate to the university professor Anatol Petrencu, well-known personality in the Republic of Moldova and abroad. The study present geographical data, pedagogical profile, fields of scientific research, civic position, the fight for the defense of the Romanian History discipline in the context of political interference. It presents information on the private library of the historian, consisting of about 50 000 copies of books in the field of contemporary history. Also, in article is analyze the communication platform (personal blog) of Anatol Petrencu professor, as well as exposed information about his passions.

Keywords: *high education, history, didactic activity, science, professor, historian, Anatol Petrencu.*

Ion Valer XENOFONTOV

doctor în istorie, conferențiar universitar

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova,

e-mail: ion.xenofontov@usm.md

ORCID: 0000-0002-5993-1235

Lidia PRISAC

doctor în istorie, cercetător științific coordonator,

șefa Arhivei Științifice Centrale a AȘM,

Biblioteca Științifică (Institut) „A. Lupan”

Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: lidiaprisac@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3406-3670>

IOSIF MOLDOVANU: DEVOTAMENT ȘI ABNEGAȚIE

A doua jumătate a anilor '80 ai sec. XX a fost o perioadă tumultuoasă, când începeau să se zdruncine vechile dogme pedagogice comuniste și se deschideau noi oportunități de studiere a epocilor anterioare și de renaștere a multor tradiții educaționale uitate. Tânărul Iosif Moldovanu începea activitatea de cunoaștere a aspectelor pedagogice ale muncii cu copiii și tinerii, fiind student la Facultatea de Istorie și Pedagogie în perioada anilor 1985–1990. Ca student, îi avea în calitate de îndrumători pe pedagogii cu

vocație: Aurelia Pospai, Eudochia Șveș, Nicolae Chicuș, Boris Vizer, Gheorghe Căldare, Nicolae Tudoreanu, Eugeniu Certan, Nicolae Ciobotaru, Otilia Stamatina, Virgil Mândăcanu ș.a.¹.

Finaliza studiile cu brio și, fiind pasionat de științele educației, deja în anul 1992 era angajat la Ministerul Educației și Tineretului al Republicii Moldova în calitate de director-djunct al Departamentului Programe pentru Tineret. În această funcție a coordonat procesul de elaborare a conceptului politicii de tineret, a Legii Tineretului și a altor acte normative în domeniu, a proiectat și a susținut programele de dezvoltare pentru lucrătorii cu tineretul, reprezentanți ai administrației publice locale, organizații nonguvernamentale, devenind și membru al Comitetului European interministerial pentru tineret al Consiliului Europei.

Concomitent, Iosif Moldovanu devine organizatorul multor activități de implicare a tinerilor în viața asociativă. Împreună cu alți voluntari, a întreprins acțiuni hotărâte pentru crearea condițiilor de educație civică a copiilor și tinerilor. Astfel, alături de Iurie Emilian, șeful Direcției Tineret al Departamentului de Stat pentru problemele Tineretului și Sportului al Republicii Moldova, cu Leonid Bujor, specialist principal, șef al secției Tineret în cadrul aceluiași Departament ș.a., reușește să renască mișcarea

¹ V. Ursu, *Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în sistemul educațional sovietic (1976–1991)*. În: *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii* /Ed. S. Mustață, Chișinău, ARC, 2017, pp. 225-235.

cercetașilor, existentă în Basarabia anilor 1920–1930. În noiembrie 1993, avea loc Conferința de constituire a „Organizației (ulterior Asociației) Naționale a Scoutilor din Moldova” (ONSM), care, la scurt timp, întrunea în rândurile sale câteva mii de copii din întreaga republică¹. Cu concursul lui Iosif Moldovanu, în anul 1995 a fost semnată prima Convenție de colaborare cu Asociația „Exploradores de Madrid”, prelungită în următorii ani, grație căreia liderii scout din Moldova au beneficiat de mai multe stagii de formare, iar câțiva lideri au întreprins vizite în Spania².

Eforturile echipei nu au fost zadarnice și la 18 aprilie 1997 ONSM a fost acceptată cu drepturi depline în Organizația Mondială a Mișcării Scout³, cea mai mare asociație de copii și tineri din lume, ce cuprinde astăzi peste 50 mil. de membri din 165 de țări.

În vara anului 1998, de asemenea, cu concursul lui Iosif Moldovanu, în cadrul Convenției de colaborare cu „Exploradores de Madrid”, câteva grupe de cercetași din Spania au participat la trei campamente scout, organizate de filialele Orhei, Bălți și Ștefan-Vodă, la Trebujeni, Bolotina și Grădinița.

Iosif Moldovanu este unul dintre autorii documentelor de program ale asociației Proiectul Educativ⁴ și Programa Educativă a ONSM⁵, adoptate la Conferința ONSM din februarie 1999 de la Holercani. A sprijinit eforturile liderilor scout prin organizarea Primei Jamboree (tabere) Naționale a Scoutilor din Moldova în iulie 2001 la Vaticani, Orhei. Este coautorul unui ghid pentru liderii scout, elaborat în cadrul unui proiect susținut de Asociația *Boy scout of America*⁶. I. Moldovanu a continuat susținerea altor programe și proiecte scout în calitate de consultant UNICEF, prin promovarea proiectelor grupurilor de cercetași la nivel național și internațional⁷.

¹ Iosif Moldovanu, *Mișcarea scout – organizația adolescenților și tinerilor*. În: *Noi*, nr. 1-2, 1995, pp. 6-7.

² V. Ursu, *Contribuția organizațiilor obștești în formarea civică a tinerilor*. În: *Educația morală, etică și spirituală în contemporaneitate*, Chișinău, 2004, pp. 272-275; В. Урсу, *Некоторые аспекты деятельности молодежных неправительственных организаций Республики Молдова в 90-е гг. XX – нач. XXI вв.*. În: *Научное наследие М.Е. Евсевьева в контексте национального просветительства Поволжья*, Саранск, 2004, с. 90-94; *Scoutismul – metodă de educație. Culegere de documente și materiale* / Colegiul de redacție V. Ursu, I. Moldovanu, Iu. Emilian, L. Culea, Chișinău, Pontos, 2001, 84 p.

³ *Scoutismul – metodă de educație. Culegere de documente și materiale* / Colegiul de redacție V. Ursu, I. Moldovanu, Iu. Emilian, L. Culea, Chișinău, Pontos, 2001, p. 4.

⁴ *Proiectul Educativ al ONSM*. În: *Scoutismul – metodă de educație. Culegere de documente și materiale.*, pp. 51-54.

⁵ *Ibidem*, pp. 55-72.

⁶ *Dezvoltare pentru viață. Ghid pentru profesori* / coautori Valentina Ursu, Iurie Emilian, Iosif Moldovanu, Vladimir Vlas, Octavian Ursu et. al, Chișinău, Pontos, 2004, 128 p.

⁷ V. Ursu, *Contribuția asociațiilor obștești din Republica Moldova în domeniul cunoașterii și promovării patrimoniului cultural*. În: *Istorie. Cultură. Civilizație. Culegere de studii* (coord. D.C. Rogojanu, Gh. Boda), vol. 3, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2019, pp. 365-368.

Următoarea pagină în biografia lui Iosif Moldovanu o reprezintă crearea și activitatea Consiliului Național al Tineretului. În comun cu alți lideri de tineret – Igor Grosu, Sergiu Musteață, Iurie Emilian, Antonia Fonari ș.a. – a constituit „Consiliul Național al Tineretului din Moldova” (CNTM), înregistrat la 18 februarie 1999. Acesta este forul de reprezentare al structurilor asociative de tineret din Republica Moldova în relațiile cu instituțiile guvernamentale, instituțiile naționale și internaționale din domeniul tineret¹. Iosif Moldovanu a fost ales în funcția de președinte al Consiliului, fiind primul președinte al acestei structuri foarte importante pentru dialogul cu administrația publică centrală și organismele internaționale, preocupate de tineret².

Din primii ani și până astăzi, CNTM este considerat un partener de încredere în elaborarea legislației naționale în domeniul voluntariat și tineret, în atragerea de fonduri pentru asociațiile locale și regionale, în promovarea proiectelor grupurilor de inițiativă, în organizarea altor acțiuni pentru tineri. Reprezentând sectorul asociativ de tineret din Moldova, CNTM întrunește 38 de organizații non-guvernamentale de tineret la nivel național și două consilii regionale de tineret, din cadrul cărora fac parte peste 50 de organizații locale de tineret. CNTM promovează interesele tinerilor din Moldova, contribuie la dezvoltarea structurilor asociative de tineret prin desfășurarea programelor și activităților de instruire, informare, lobby și consultare. Membrii CNTM sunt activi în următoarele domenii: drepturile omului; participarea tinerilor în procese decizionale; dezvoltare comunitară; educație non-formală; voluntariat; sănătate și prevenirea excluderii sociale; informare, mass-media; istorie; protecția mediului; sport; cultură; integrarea socială a grupurilor minoritare. CNTM a colaborat și continuă colaborarea cu Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Alianța ONG-urilor în domeniul social din Republica Moldova, Coaliția pentru promovarea Legii și activităților de Voluntariat în Republica Moldova, Coaliția non-discriminare în Republica Moldova, Coaliția pentru Alegeri libere și corecte, Biroul de informare al Consiliului Europei în Republica Moldova, Forumul European de Tineret, Consiliul Internațional de Tineret al Organizațiilor Francofone, Cooperarea de Tineret Est-europeană etc.

O altă asociație nonguvernamentală în care Iosif Moldovanu a activat un timp îndelungat în calitate de voluntar, consultant și Director executiv

¹ *Ibidem*, pp. 368-370.

² *Acord de constituire a Consiliului Național al Tineretului din Moldova, 4 ianuarie 1999*. Disponibil la: www.cntm.md/despre-cntm (accesat: 11.09.2022).

este „Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului” (CIDDC). Propunându-și să promoveze drepturile copiilor și tinerilor în baza Convenției ONU cu privire la Drepturile Copilului și a altor acte naționale și internaționale privind drepturile omului, asociația a organizat, de-a lungul a peste două decenii, activități de informare a copiilor și tinerilor despre drepturile lor: susținerea spațiilor prietenoase copiilor; Parlamentul Copiilor; Consiliile Locale ale Copiilor și Tinerilor; Școli de vară pentru voluntari și copii; Seminare pentru profesori și funcționari publici; Educație pentru sănătate și prevenirea HIV/SIDA; Integrarea socială a tinerilor cu nevoi speciale; Granturi mici pentru grupurile de inițiativă ale copiilor; Publicarea și distribuirea materialelor informative privind drepturile copilului; Editarea Buletinului informativ „De Ce? – Drepturile Copilului”; Manuale, ghiduri pentru voluntari, profesori școlari, lideri de tineret¹.

În luna aprilie 1999, a fost creată Asociația „European Youth Exchange Moldova”, iar Iosif Moldovanu era ales în funcția de director executiv. În această calitate, a coordonat echipele multor proiecte: „Parlamentul copiilor”, „Parlamentul tinerilor”, „Participarea tinerilor la procesele decizionale la nivel local”, „Pașaport european împotriva rasismului”, „Acțiunea tinerilor”, „Promovarea ideilor tinerilor”, „Participarea tinerilor aparținând minorităților naționale”, „Fete și băieți: șanse egale de participare” etc. A participat la instruirea specialiștilor care lucrează cu tinerii din administrația locală și a membrilor Consiliilor locale ale tinerilor, organizând numeroase seminare, stagii, școli de vară, ateliere, fiind elaborate și editate mai multe ghiduri, materiale pentru lucrătorii cu tineretul².

În perioada 2003–2005, Iosif Moldovanu a fost consultant național/internațional în reprezentanța UNICEF-Moldova și a coordonat grupul de lucru pentru elaborarea conceptului și a regulamentului privind activitatea Centrului de resurse pentru tineret și a Consiliului local al tinerilor. În acest context, au fost elaborate standardele minime de calitate pentru

¹ *Ghidul Formarea deprinderilor de viață pentru prevenirea traficului de ființe umane* / Coautori: Iosif Moldovanu, Aliona Stepan, Tatiana Tintiuș ș.a. Chișinău, CIDDC, 2004, 228 p.; *Ghid pentru profesioniștii care lucrează cu copiii migranților* / Coautori Cezar Gavriliuc, Daniela Platon, Iosif Moldovanu, Chișinău, CIDDC, 2010, 183 p.

² *Educație pentru dezvoltare. Ghidul animatorului*, UNICEF-Moldova, CIDDC, 2001, 188 p.; *Educație pentru formarea deprinderilor de viață: Raport de evaluare* / Coord. Larisa Lăzărescu-Spetețchi, Iosif Moldovanu, Chișinău, UNICEF-Moldova, 2003, 110 p.; *Tinerii în acțiune sau cum să antrenăm elevii în activități de voluntariat în folosul comunității* / Coautori: Rodica Solovei, Rodica Secară, Iosif Moldovanu ș.a. Chișinău, SIEDO, CIDDC, EYEM, 2003, 104 p.; *Includerea socială a tinerilor. Ghidul lucrătorului de tineret* / Coautori: Iosif Moldovanu, Claudia Coadă, Sergiu Tomșa ș.a. Chișinău, 2004, 221 p.

centrele de tineret. Iosif Moldovanu a fost inițiatorul elaborării, monitorizării și evaluării proiectelor ce țin de participarea și dezvoltarea tinerilor, precum și crearea de servicii prietenoase pentru copii și tineret. A contribuit la crearea și coordonarea Rețelei naționale a centrelor de resurse pentru tineret și a rețelei consiliilor locale pentru copii și tineri. În comun cu alți voluntari, Iosif Moldovanu a elaborat programe de instruire privind serviciile prietenoase cu tinerii, managementul proiectelor, a organizat activități de sensibilizare, animații în timpul liber, dezvoltare organizațională, monitorizare și evaluare participativă, drepturile copiilor și tinerilor, management bazat pe rezultate. A fost implicat în supravegherea cercetărilor privind evaluarea participării tinerilor, educația pentru dezvoltarea deprinderilor de viață, activitatea centrelor de resurse pentru tineret etc.¹.

Iosif Moldovanu a facilitat instruirea pentru formatori cu parteneri guvernamentali și neguvernamentali UNICEF în Azerbaidjan, Uzbekistan, Tadjikistan și Turkmenistan în domeniul drepturilor copiilor/tinerilor, al educației pentru dezvoltarea deprinderilor de viață, al participării copiilor și tinerilor în luarea deciziilor.

O altă structură asociativă creată grație eforturilor lui Iosif Moldovanu este „Centrul Național de Resurse pentru Tineret din Chișinău”. Aici a activat între 2006 și 2012, fiind trainer-consultant, a susținut programele de formare pentru profesori cu privire la planificarea carierei, integrarea socială a copiilor rămași fără îngrijire părintească în urma migrației, dezvoltarea abilităților pentru o viață independentă, participarea tinerilor la procesele de luare a deciziilor; oferirea de consiliere individuală și de grup privind crearea și dezvoltarea serviciilor prietenoase tinerilor; implementarea standardelor de calitate ș.a.².

În anii 2012–2015, Iosif Moldovanu a fost reangajat în Reprezentanta UNICEF-Moldova, fiind consultant național în politica de protecție a

¹ *Participarea copiilor și tinerilor. Centrul Național de Resurse pentru Tineri /Coautori Iosif Moldovanu ș.a. Chișinău, 2003, 128 p.; Ghidul educatorului de la egal la egal în prevenirea HIV/SIDA. Coautori Iosif Moldovanu, Elena Racu, Claudia Coadă, Aliona Stepan ș.a. Chișinău, UNICEF, CIDDC, 134 p.; Monitorizarea și evaluarea activităților cu tinerii. Ghid pentru tineri și profesioniștii care lucrează cu tinerii /Coautori: Iosif Moldovanu, Claudia Dăniș, Cezar Gavriluț, Sergiu Tomșa ș.a. Chișinău, UNICEF, 2006, 96 p.; Situația copiilor rămași fără îngrijire părintească în urma migrației. Raport de studiu. Coautori Iosif Moldovanu, Cezar Gavriluț, Daniela Platon ș.a. Chișinău, 2006, 94 p.*

² *Participarea copiilor și tinerilor la luarea deciziilor. Principii și modalități practice. Centrul Național de Resurse pentru Tineri, Chișinău, 2003, 169 p.; Ghid de implementare a standardelor minime de calitate pentru Centrele de tineret /Coautori: Iosif Moldovanu, Liliana Palihovici, Sergiu Tomșa, Claudia Dăniș ș.a. Chișinău, UNICEF, 2006, 262 p.; Ghid privind coordonarea activităților educatorilor de la egal la egal în prevenirea HIV/SIDA. Coautori Iosif Moldovanu, Claudia Coadă, Viorel Babii ș.a. Chișinău, 2009, 60 p.*

copilului pentru Ministerul Educației. Din atribuțiile lui Iosif Moldovanu putem menționa: revizuirea documentelor de politici educaționale, a legislației, a standardelor și a programelor pentru formarea inițială și continuă a profesioniștilor din perspectiva protecției copilului împotriva violenței; elaborarea recomandărilor specifice pentru a integra prevederile mecanismului de cooperare intersectorială; elaborarea cadrului politicii de protecție a copilului la nivelul școlii (proceduri pentru recrutarea și instruirea personalului, protocoale de comportament, proceduri de comunicare, protocoale de raportare și reacție, siguranța mediului fizic și online etc.).

Începând cu anul 2015 și până în prezent, Iosif Moldovanu activează în calitate de cadru didactic la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. A fost invitat la catedră pentru a inspira studenții și colegii cu valoroasa experiență în domeniul educației pentru cetățenie democratică, pentru drepturile omului, acumulată la nivel național și internațional. Iosif Moldovanu este titularul mai multor cursuri de licență, masterat, formare continuă/recalificare pentru programele *Educație civică și Istorie*, *Didactica educației civice*, *Educație pentru societate*, printre care menționăm: „Drepturile omului/Drepturile copilului, Instituții naționale și internaționale de protecție”, „Educația pentru drepturile omului”, „Participarea copilului în procesul decizional”, „Formarea competențelor prin învățarea bazată pe proiect”, „Metodologia evaluării competențelor prin descriptori”, „Formarea competențelor pentru viață independentă” etc. În aceste domenii ghidează studenți, masteranzi și cadre didactice în cercetarea pentru elaborarea tezelor de licență, masterat, recalificare profesională la *Educația pentru societate*; participă la elaborarea resurselor didactice în domeniul educației civice și a guvernării democratice a școlii.

Împreună cu echipa de la Facultatea de Istorie și Geografie a UPS „Ion Creangă”, a organizat patru Conferințe științifice naționale cu participare internațională cu genericul „Educația privind drepturile omului/drepturile copilului: obiective, finalități și realități”, la care au participat anual peste 100 de cadre didactice, masteranzi și studenți din Republica Moldova și România. Conferințele au contribuit la o înțelegere mai profundă a conceptului de Educație în domeniul drepturilor omului și la îmbunătățirea procesului de predare-învățare-evaluare a drepturilor omului în sistemul educațional. Aceste evenimente au permis implicarea a mii de elevi și profesori într-un proces autentic de cercetare a respectării drepturilor omului/copilului¹.

¹ Iosif Moldovanu, *Conferința națională „Educația privind drepturile omului/drepturile copilului: obiective, finalități și realități”, 10 decembrie 2015*. În: *PLURAL. Istorie. Cultură. Societate*, vol. 3, nr. 2, 2015, pp. 253-256.

Anual, în cadrul universității, sunt organizate dezbateri despre cum titularii de obligații asigură și protejează drepturile omului, iar cadrele didactice fac schimb de experiență referitor la demersul educațional bazat pe valorizarea demnității umane, justiției și a statului de drept.

Altă inițiativă realizată cu aportul lui Iosif Moldovanu a fost organizarea, în parteneriat cu Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului din Moldova (CIDDC) și Amnesty International Moldova, a *Turnamentului republican în domeniul Drepturilor omului*. Acest eveniment a permis extinderea conceptului despre drepturi la nivelul școlii și al comunității.

Iosif Moldovanu este de mai bine de zece ani implicat în procesul de elaborare a politicilor naționale și practicilor în domeniul educației pentru societate, bazate pe standardele europene și internaționale în acest domeniu, colaborând cu valoroși experți naționali și internaționali: Rolf Gollob, Călin Rus, Salvador Sala, Sarah Keating, Corina Lungu, Natalia Cebotar, Petru Golban, Galina Gumen, Natalia Popov, Snejana Dascal, Diana Galanton ș.a.

Este unul dintre autorii proiectului de reconceptualizare a disciplinei *Educație pentru societate*, inițiat de minister, cu suportul Consiliului European, în anul 2018. În acest context, a contribuit la elaborarea mai multor resurse care fac parte din pachetul curricular la disciplina „Educație pentru societate”, precum și a celor care completează acest pachet, printre care specificăm: Curriculumul la disciplina „Educație pentru societate în învoățăământul gimnazial și liceal”, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 2018¹; Metodologia de evaluare prin descriptori la disciplina „Educație pentru societate (clasele V-VII și X-XII)”, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 2020²; Repere metodologice privind organizarea procesului educațional la disciplinele școlare „Educație pentru societate/educație civică” în anii de studii 2017–2018, 2018–2019, 2019–2020, 2020–2021, 2021–2022, 2022–2023³; „Educație pentru societate”. Ghidul profesorului, clasa a V-a, Ministerul

¹ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/eps_gimnaziu_2018-08-14_curriculum_ghid.pdf (accesat: 11.09.2022).

² Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/metodologie_evaluare_descriptori_eps_2020_ro.pdf (accesat: 10.02.2022).

³ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/_19.educatie_pentru_societate_repere_metodologice_2020-2021_ro_final.pdf (accesat: 10.02.2022); https://mecc.gov.md/sites/default/files/17._educ._pt_societate_educ._civica_2019-2020_ro.pdf (accesat: 10.02.2022); https://mecc.gov.md/sites/default/files/21_ed._civica_ed._pt_societate_ro_2018-2019_final.pdf (accesat: 10.02.2022); https://mecc.gov.md/sites/default/files/educatia_civica_repere_metodologice_rom.pdf (accesat: 08.08.2022).

Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Consiliul Europei, 2020¹; Curriculum pentru disciplina opțională „Educație pentru drepturile omului și pentru cetățenie democratică”, clasele V-IX, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova (Ordinul MECC nr. 792 din 25 mai 2018); Curriculum pentru disciplina opțională „Educație pentru drepturile omului”, clasele I-IV, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova (Ordinul MECC nr. 792 din 25 mai 2018); „Educație pentru Drepturile Omului și pentru Cetățenie Democratică”, clasele V-IX. Curriculum și Ghidului profesorului, Ministerul Educației al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova. Gunivas, 2019²; „Educație pentru Drepturile Omului”, clasele I-IV. Curriculum și Ghidul învățătorului, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova. Gunivas, 2019³; Ghid de monitorizare a Drepturilor omului/ copilului, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Amnesty International Moldova, CIDDC, Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare Internațională, 2019 (în limbile română și rusă)⁴; Metodologia privind continuarea la distanță a procesului educațional în condiții de carantină, pentru instituțiile de învățământ primar, gimnazial, liceal, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, 2020⁵; „Dezvoltare personală”. Ghidul profesorului, clasa a V-a, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea Pedagogică din Zurich, 2020⁶; „Dezvoltare personală”. Ghidul profesorului, clasa a VI-a, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Universitatea Pedagogică din Zurich, 2020⁷.

Iosif Moldovanu este organizator și coorganizator a numeroase ateliere, stagii, workshop-uri, conferințe, seminare cu cadrele didactice, elevii,

¹ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/coe_educatie_pentru_societate_clasa_5_ro.pdf (accesat: 08.08.2022).

² Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/curriculum_optional_educatie_pentru_drepturile_omului_cl_v-ix.pdf (accesat: 08.08.2022).

³ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/curriculum_optional_educatie_pentru_drepturile_omului_cl_I-IV.pdf (accesat: 10.09.2022).

⁴ Disponibil la: <http://amnesty.md/wp-content/uploads/Ghid-de-monitorizare-a-drepturilor-omului-copilului.pdf> (accesat: 10.09.2022).

⁵ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordin_mecc_metodologia_invatamant_distanta.pdf?fbclid=IwAR34rYKyQLpQrKbgKvdLXBbMzhzxNexex26ixYelUtD5Nu-8WaHNZkRS04M (accesat: 12.09.2022).

⁶ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/dezvoltare_personala_clasa_5_print.pdf (accesat: 14.09.2022).

⁷ Disponibil la: https://mecc.gov.md/sites/default/files/dezvoltare_personala_clasa_6_print.pdf (accesat: 14.09.2022).

membrii Consiliilor de elevi, angajații Direcțiilor de învățământ, responsabili din instituțiile naționale preocupate de problemele copiilor și tinerilor. Este mentor al profesorilor de „Educație civică/Educație pentru societate”.

Participă la mai multe conferințe naționale și internaționale, dedicate protejării drepturilor copilului, educației pentru democrație, formării competențelor pentru o cultură democratică.

De remarcat faptul că prin Decretul din 5 octombrie 2022, Președinta Republicii Moldova Maia Sandu l-a decorat pe Iosif Moldovanu cu înalta distincție de stat „Ordinul de Onoare” pentru merite deosebite în pregătirea cadrelor didactice și formarea competențelor pentru o cultură democratică, pentru corectitudine și profesionalism, pentru implementarea politicilor educaționale și contribuție în educarea tinerei generații, precum și pentru implicarea foarte activă de-a lungul a mai bine de 30 de ani în munca cu copiii și tinerii¹.

Evocări

Drăgălina MIHALCEAN, profesoară de Limba și literatura română / Educație pentru societate, IPLT „Constantin Stere”, Soroca: „Am avut ocazia să-l cunosc pe domnul Iosif Moldovanu în cadrul programului de recalificare profesională la «Educație pentru societate» la UPS «Ion Creangă». Prima trăsătură pe care o admir la un profesor este omenia, iar domnul Moldovanu face parte din categoria Pedagogul – Om. Este o persoană ce deține calități alese: purtare blândă, înțelegătoare; atitudine cuviincioasă, respectuoasă. Este profesorul care m-a învățat cât este de important să ne ascultăm eul interior, să nu neglijăm propriile nevoi și să ținem cont de ritmul pe care îl are fiecare om. E asemeni mecanismului funcționării unui ceas. Fiecare piesă are rolul său, iar ceasul este funcționabil și util, doar având toate elementele în stare perfectă. Domnul Moldovanu este profesorul care subliniază importanța omului în societate, cât este de necesar ca acest om să fie văzut, auzit, ascultat, înțeles. Și zicând omul, pornim de la vârsta fragedă a copilăriei și continuăm cu celelalte etape ale vieții. A fi om înseamnă a fi egal și, totodată, diferit de ceilalți, a fi acceptat, a fi respectat, a avea drepturi și a te bucura de ele. Îi sunt recunoscătoare domnului Iosif Moldovanu pentru atmosfera calmă și degajată din cadrul orelor, cursurilor, atelierelor organizate de către dumnealui. Activitățile moderate de că-

¹ Decretul Președintelui Republicii Moldova Maia Sandu nr. 650-IX din 05.10 2022 privind conferirea unor distincții de stat. Disponibil la: <https://www.presidente.md/app/webroot/Decrete/650.pdf> (accesat: 20.10.2022).

tre domnul Moldovanu sunt model pentru crearea stării de bine, cu liniște și pace interioară. Iar aceste elemente sunt indispensabile oricărui cetățean al secolului XXI”.

Aurica MUNTEANU, profesoară de „Educație pentru societate”, Instituția Publică Gimnaziul „Vasile Anestiade”, s. Sărăteni, rn. Telenеști: „Dl Iosif Moldovanu este un foarte bun specialist în domeniul «Educației civice» /«Educație pentru societate». Deține cea mai potrivită pregătire să abordeze demersuri didactice cu referire la drepturile omului, copilului. Este creativ, un ghid ce îndrumă eforturile receptive ale elevilor, profesorilor, inteligent, imaginativ, sensibil. Prin întregul său comportament, este amabil, manierat. Posedă un limbaj accesibil tuturor. Este binedispus, pasionat de activitatea ce o monitorizează. Are tact și talent pedagogic, are capacitatea de a preda în mod creativ, de a capta atenția auditoriului cu care comunică. Este un inovator, acordă o mare valoare colegilor”.

Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU, dr., conf. univ., consultant principal al Direcției Învățământ Profesional Tehnic, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova: „Dl Iosif Moldovanu, pe parcursul său profesional, se manifestă ca fiind un promotor al drepturilor copiilor, cu implicare activă și substanțială în activitățile organizate în acest sens. Expert în domeniul drepturilor copiilor, dumnealui se regăsește în lista autorilor mai multor acte normative (curriculum, regulamente, metodologii), elaborate și aprobate, la nivel național, în scopul formării la elevii de toate vârstele a competențelor pentru cultura democratică. Lector universitar la Universitatea Pedagogică de Stat «Ion Creangă» din Chișinău, dl Iosif Moldovanu, pe lângă desfășurarea orelor de curs, este implicat în procesul de coordonare a elaborării tezelor de licență, masterat, recalificare, oferind suport consultativ și asigurând, prin profesionalism, rezultate remarcabile discipolilor săi”.

Natalia CEBOTAR, profesoară de Istorie și Educație pentru societate, Gimnaziul Sârcova, rn. Rezina: „Iosif Moldovanu – un Om deosebit, un coleg desăvârșit, un excelent profesionist cu suflet frumos, ce inspiră prin simplul obicei de a zâmbi și de a asculta. Este cel care m-a ajutat să înțeleg că ceva mareș se poate atinge doar prin forța convingerii pozitive, pornind de la un scop clar definit și credință. De la el am desprins că gândul este cea mai benefică sau cea mai periculoasă putere de care dispunem. Din discuțiile cu el am reușit să înțeleg că tactul înseamnă a face și a spune ceea ce se cuvine atunci când se cuvine. Respectul și tratarea cu demnitate a oricărui om sunt competențele definitorii ce îl caracterizează. Entuziasmul și energia nelimitată emană încredere celor din jur în puterea de a face și de a schimba spre bine”.

SURSE ICONOGRAFICE

Iosif Moldovanu alături de profesori și colegi de la Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău într-o activitate extracurriculară, februarie 1987

Iosif Moldovanu într-o ședință cu tinerii consilieri

Iosif Moldovanu, moderator în cadrul Conferinței naționale „Protejăm copiii împotriva abuzului, exploatării și traficului, printr-un sistem consolidat și funcțional”, 10 martie 2016, Chișinău

Alături de Angela Cutasevici, secretar de stat al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova și Daniela Sâmboteanu, director executiv al Centrului Național de prevenire a abuzului față de copii, la Conferința „Aspecte multidisciplinare în protecția copiilor față de violență”, 20–21 iunie 2018, Chișinău

La o pauză de cafea cu Rolf Gollob, expert internațional, Universitatea Pedagogică din Zurich, și Corina Lungu, specialist principal, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, 5 octombrie 2022, Niederweningen, Elveția

Cu formatorii naționali la disciplina Educația pentru societate din Moldova la Conferința internațională „Democratic practices in school”, 18 octombrie 2019, Tbilisi, Georgia

Dumitru Lazur, director de proiect al Consiliului Europei, Corina Lungu, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, și Iosif Moldovanu, la Conferința internațională „Consolidarea culturii democratice în învățământul general”, 21 septembrie 2022, Ankara, Turcia

În componența unei echipe de profesori și experți din Republica Moldova într-o vizită de studiu, 6 octombrie 2022, Strasbourg, Franța

Iosif Moldovanu: devotion and selflessness

This communication is dedicated to Mr. Iosif Moldovanu, graduate of the Faculty of History and Pedagogy of the State Pedagogical University "Ion Creanga" in Chisinau from 1985–1990, Council of Europe expert, UNICEF expert, national and international trainer in the field of rights education man, university teacher. Numerous innovative initiatives of Mr. Iosif Moldovanu must be known and appreciated: National Youth Council of Moldova, Information and Documentation Center on Children's Rights, Children's Parliament, Youth Parliament, Student Councils, numerous national and international scientific conferences, internships, round tables, workshops, workshops, camps etc. Mr Moldovanu is actively involved in the development of national policies and practices in the field of education for society based on European and international standards.

Keywords: *children, young people, internships, rights, associations.*

Valentina URSU

doctor în istorie, conferențiar universitar
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
e-mail: ursuvalentina@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5711-8726>

NOTE DE LECTURĂ

Anatol PETRENCU

Contribuții noi la rolul și locul intelectualității în regim comunist

Liliana COROBICA

Grecia și Roma antică și Profesorul Vladimir Potlog

Adrian ROȘCA

O perspectivă franceză asupra sistemului de învățământ sovietic

CONTRIBUȚII NOI LA ROLUL ȘI LOCUL INTELECTUALITĂȚII ÎN REGIM COMUNIST

Recent au fost publicate materialele celei de-a doua Conferințe științifice naționale cu participare internațională „Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism”¹, coordonate de conf. univ., dr. Liliانا Rotaru.

Volumul cuprinde o *Prefață*, semnată de coordonatoarea ediției și două compartimente. În primul, intitulat „De la Imperiul rus la Imperiul sovietic: strategii de rezistență și tactici de supraviețuire a intelectualității basarabene”, au fost incluse nouă articole-studii. Cel de-al doilea capitol, având genericul „Intelectualitatea românească și comunismul: între vicisitudinile timpului și povara opțiunii”, a cuprins, de asemenea, nouă studii.

În *Prefață*, conf. univ., dr. Liliانا Rotaru a menționat că ediția a doua a Conferinței naționale cu participare internațională s-a realizat în cadrul proiectului nr. 20.80009.16.11 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici* (Program de Stat 2020–2023). Semnatară *Prefaței* a expus succint desfășurarea Conferinței și problemele științifice abordate de participanți.

În prima parte a volumului recenzat a fost publicat articolul „Limba «moldovenească»: de la prohibiție la instrument de rusificare (1900–1914)”, semnat de drd. Ilie Gulica și conf. univ., dr. hab. Ion Gumenâi (pp. 12–26). În urma studiilor realizate autorii articolului au tras concluzia că, la începutul sec. al XX-lea, autoritățile țariste au conchis că rusificarea rapidă a românilor basarabeni este imposibilă „doar cu eliminarea limbii române

¹ *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*. Conferința națională cu participare internațională, ediția a 2-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021, coordonator conf. univ. dr. Liliانا Rotaru, Chișinău, S. n., 2023, 355 p.

din spațiul public” (p. 25). Autorii scriu că autoritățile țariste i-au permis ieromonahului Mihail Ceakir să elaboreze un instrument didactic, „menit să-i ajute pe etnicii români din Basarabia să învețe limba rusă” (*Ibidem*). Elaborarea cărții a fost condiționată: să fie folosit alfabetul rusesc (autorii subliniază că este pentru prima dată în scrierea limbii române), reducerea lexicului românesc la cuvintele cu rădăcină slavă și suprimarea cuvintelor de origine latină... (*Ibidem*). Autorii consideră că aceste și alte ingrediente „sunt valabile pentru experimentul moldovenist sovietic” (*Ibidem*).

Cercetătorul Alexandru Roitman a studiat și a prezentat în cadrul Conferinței comunicarea „Evoluția instituțiilor educaționale evreiești în Imperiul rus. Cazul Basarabiei” (pp. 27-36). Autorul a examinat corelația dintre educația evreiască religioasă și învățământul public laic. A. Roitman scrie: „Interesul populației evreiești pentru educația laică de stat, în special cea gimnazială și universitară, a început să se manifeste în special în a doua parte a sec. al XIX-lea, ca rezultat al reformelor liberale ale împăratului Alexandru al II-lea. Totodată, educația talmudică și-a păstrat actualitatea pe parcursul sec. al XIX-lea, școlile evreiești de stat fiind mai mult o excepție decât o opțiune permanentă pentru comunitatea evreiască” (p. 36).

Urmează un amplu studiu semnat de coordonatoarea volumului, conf. univ. dr. Liliana Rotaru, intitulat „Indigenizarea învățământului superior din RSS Moldovenească: intenția regimului și «socotelile» intelectualității autohtone” (pp. 37-93). Scopul propus și atins cu succes de autoare a fost analiza și evaluarea „din punct de vedere cantitativ și calitativ a corpurilor didactico-științifice create la cele șapte instituții de învățământ superior din RSS Moldovenească¹ în perioada de fondare și consolidare a lor” și estimarea compatibilității „grupurilor etnice și profesionale, reușitele și insuccesele procesului de indigenizare a învățământului superior și reacțiile noii intelectualități academice moldovenești” (p. 38). Pentru realizarea scopului propus, autoarea articolului (are volumul unei broșuri) a depistat și utilizat o mulțime de documente inedite din Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivelor Organizațiilor Social-Politice, memoriilor, o bogată bibliografie la temă.

Urmează câteva studii biografice. Este vorba de personalități notorii ale RSSM, între care doi istorici – Iachim Grosul (autor – prof. univ., dr. hab. Ion Eremia, pp. 96-118) și Pavel Sovietov (autori: membrul corespondent al Academiei de Științe a Moldovei Demir Dragnev și conf. univ.,

¹ În realitate au fost șase. Autoarea le enumeră: Institutul Pedagogic din Chișinău, Institutele Învățătoarești din Tiraspol și Bălți, Institutul Agrar și Institutul de Medicină din Chișinău, precum și Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău), p. 37.

dr. Ion Xenofontov, pp. 119-132). În continuare, a fost expusă biografia și activitatea academicianului Nicolae Corlățeanu (autori: Iulia Malcoci și Ion Xenofontov, pp. 133-149), cea a Nataliei Gheorghiu (autoare: dr., cercet. șt. coord. Lidia Prisac, pp. 150-176). După articolul drd. Sorin Șclearuc „Specificul apariției muzicii occidentale în RSS Moldovenească, în baza mărturiilor studenților Universității de Stat din Moldova (anii 70-80)”, (pp. 177-184) urmează studiul Asei M. Timus „Un basarabean în sistemul universitar din România: George Munteanu (1924-2001)” (pp. 185-206). Studiile biografice sunt bazate pe documente din arhivele de stat sau cele private, completate cu interviuri luate de la persoane competente, pe bibliografii. Este important de subliniat că articolele publicate sunt completate cu fotografii din albumele de familie sau din diverse arhive. Imaginile nu doar completează textele narațiunilor, ci și înviorează lectura cărții.

Apreciind înalt studiile prezentate, am avea totuși o obiecție la prezentarea istoricilor Iachim Grosul și Pavel Sovietov. Autorii studiilor au prezentat date biografice ale celor doi istorici, au expus activitatea lor în funcțiile avute etc. În cazul academicianului sovietic Iachim Grosul se observă o ușoară prezentare pozitivă a personajului: I. Grosul „nu a manifestat exces de zel în vederea realizării indicațiilor ce veneau de la organele de partid”; el a publicat articole în limba „moldovenească”, în timp ce la Universitate „predarea era realizată în limba rusă” (ce are una cu altă? *n.n.*); înainte de deces (septembrie 1976), fiind la spital, I. Grosul l-a chemat pe academicianul Petru Soltan (transnistrean ca și I. Grosul) și i-ar fi spus: „Noi avem o limbă, dar facem din ea două”. I. Grosul nu a zis limba română. În schimb, autorul articolului consideră că Iachim Grosul „a avut în vedere limba română” (pp. 116; 117). Este o presupunere a autorului. Mult mai plauzibilă este teza: (Iachim Grosul) „Noi avem o limbă, limba moldovenească. Sunt însă niște «deștepți» la Chișinău, care o consideră română; avem o limbă, dar facem din ea două”.

Dar să luăm lucrurile în serios. Iachim Grosul nu a fost un „biet om sub vremuri”, el a fost nomenclaturist, un pilon de bază al regimului comunist (sovietic) în RSSM. Istoricul I. Grosul nu a spus/scriș o opinie personală în privința istoriei Basarabiei. I. Grosul a fost convins și a impus și altora să creadă cum că la 1 ianuarie 1918 în Basarabia ar fi fost instaurată Puterea sovietică, iar România regală a trimis trupele militare, pentru a ocupa Basarabia, a răpit-o și a instaurat aici un regim de teroare. Despre raptul teritorial sovietic din 28 iunie 1940 I. Grosul scria: „În această zi (28 iunie 1940) Basarabia a fost eliberată de sub jugul ocupației boierești-românești, din nou a devenit sovietică. A fost realizat visul poporului moldovenesc de a

se uni într-un stat socialist. Ziua de 28 iunie, atunci când în 1940 a triumfat dreptatea istorică, a devenit sărbătoarea noastră națională”¹. Autorii broșurii, în primul rând Iachim Grosul au expus în culori roze, triumfaliste, cruntele realități din numita RASSM; de parcă autoritățile comuniste nu au organizat Holodomorul sau de parcă nu a existat Marea Teroare (1937–1938). Privind România interbelică, autorii considerau că aici basarabenii erau săraci lipiți pământului, erau terorizați de „boierii” români etc. Altfel spus, Iachim Grosul a fost un falsificator al istoriei.

Privind personalitatea lui Pavel Sovietov: competent, viclean, afemeiat, acest istoric a dus cu sine multe păcate. Iată ce-și amintea arheologul Ion Hâncu în cartea de memorii „Scara vieții” (Chișinău, 2016, editor: conf. univ. dr. Igor Șarov): „Nicolae Mohov și Pavel Sovietov, fiind la Moscova, l-au rugat pe academicianul Rybakov, directorul Institutului de Arheologie, să-i ajute la demascarea unui grup de naționaliști de la Chișinău, printre care și fostul aspirant al Institutului sus-numit, Ion Hâncu. Academicianul Rybakov, unul din cei mai mari șoviniști ruși contemporani, a semnat o scrisoare adresată președintelui Academiei de Științe a RSS Moldovenești, care a fost pregătită de Nicolae Mohov, Pavel Sovietov, Gheorghe Fedorov, Pavel Birnea și Isac Rafalovici. În această scrisoare, Ion Hâncu era numit naționalist, anti moscovit, anti slavist, învinuit de minimalizarea rolului slavilor în istoria Moldovei, de excluderea tematicii slave din planurile de cercetare etc. Această scrisoare a impresionat mult organele de resort din Chișinău”.

Concomitent cu scrisoarea de la Moscova, Comitetul Securității de Stat, informat de către Pavel Sovietov, a trimis la Academie un securist, pentru a „studia” situația. El l-a informat direct pe președintele Academiei că, potrivit informațiilor adunate de Comitetul Securității de Stat, în cadrul Academiei se profilează un grup de istorici cu tendințe naționaliste și că el este prezent acolo pentru a controla informațiile respective (pp. 58, 59).

Articolul semnat de dr. Ruslan Șevcenco „Controlul ideologic al partidului asupra instituțiilor de învățământ superior în RSSM” (pp. 208-229) deschide suita de materiale în a doua parte a volumului. R. Șevcenco a depistat nouă etape ale controlului ideologic al organelor de partid comunist asupra instituțiilor de învățământ superior în RSSM (vezi pp. 228-229).

Volumul cuprinde studii referitoare la intelectualitatea românească și regimul comunist, atât în RSSM, cât și în alte regiuni ale României. Prof.

¹ Я.С. Гросул, Б.К. Визер, *Знаменательная дата в истории молдавского народа (К 30-летию воссоединения молдавского народа)* [Ia.S. Grosul, B.K. Vizer, *O dată memorabilă în istoria poporului moldovenesc (Către aniversarea a 30 de ani de la reunirea poporului moldovenesc)*], Chișinău, 1970, p. 2.

univ., dr. Gabriel Moisa a studiat și expus tema „Studentii și partidul unic. Dimensiuni ideologice și represive în România anilor 1954-1955” (pp. 230-244). Urmează studiul prof. univ., dr. Sorin Domițian Șipoș, „*Revue de Transylvanie* – înființare, structură, colaboratori și tematica cercetării” (pp. 245-270).

István Bandi a prezentat un studiu intitulat „Studenti ortodocși români în Ungaria «în atenția» Securității ceaușiste” (pp. 271-286), după care Fabian Doboș a elaborat studiul „Episcopul martir Anton Durcovici – teolog și păstor”. Urmează alte studii referitoare la personalități și instituții de învățământ superior, semnate de dr. Petru Ciobanu, „Raymund Netzhhammer, un intelectual benedictin pe plaiurile românești” (pp. 301-311), dr. Ludmila Burmenko, „Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol în perioada «destalinizării ușoare», 1953-1956” (pp. 312-329). Patru autori – Gheorghe Baci, Anatolii Bondarev, Andrei Pădure și Vasile Șarpe – au semnat articolul intitulat „Instituționalizarea medicinei legale în sistemul de învățământ superior din RSS Moldovenească” (pp. 330-339). Încheie suita de articole studiul prof. univ., dr. hab. Georgeta Stepanov „Învățământul superior din RSS Moldovenească: dimensiunea academică a specialiștilor cu profil de creație” (pp. 340-355).

Neîndoielnic, apariția de sub tipar a acestui volum de studii este un succes al coordonatoarei, conf. univ., dr. Liliana Rotaru, care a organizat Conferința, dar și a convins participanții la eveniment să prezinte la timp textele comunicărilor.

Felicitări dnei Liliana Rotaru.
Felicitări autorilor articolelor!

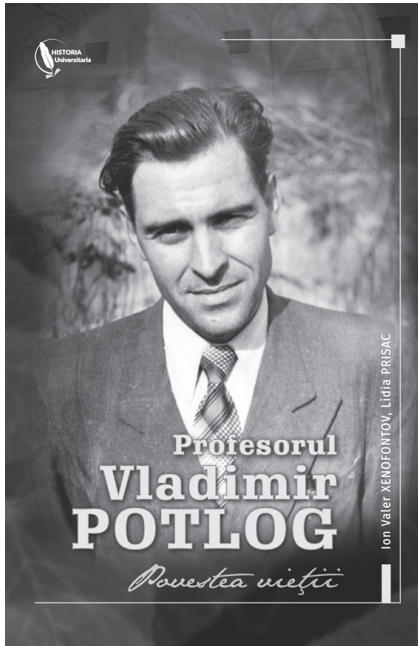
Anatol PETRENCU

doctor habilitat, profesor universitar

Facultatea de Istorie și Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova

<https://orcid.org/0000-0002-5449-1023>

GRECIA ȘI ROMA ANTICĂ ȘI PROFESORUL VLADIMIR POTLOG

După 1991, multe lucruri s-au schimbat, inclusiv multe materii universitare, cum ar fi „limba și literatură română” sau „istoria românilor”, profesorii universitari cu experiență au trebuit să citească și să predea autori noi, subiecte până atunci necunoscute sau chiar interzise. Din fericire, Grecia și Roma antică au rămas aceleași, nefiind o materie expusă (aproape) deloc politizării. În 1991, mai mulți profesori de la Facultatea de Litere au avut frumoasa inițiativă de a înființa o grupă de latinști, selectați pe baza celor care au intrat la filologie (ulterior s-a înființat și o Catedră de latină). În afară de gramatica limbii latine, de greaca veche și de traduceri din autori latini, în program s-a propus predarea istoriei

Greciei și Romei antice. Așa l-am avut profesor pe renumitul istoric Vladimir Potlog. Confirm: povestea/vorbea fascinant, ascultam cu gura căscată și uitam să luăm notițe. Mi-aduc aminte și de o întâmplare hazlie: cursul nostru se ținea luni dimineața. O colegă venise de acasă, dintr-un sat îndepărtat, și se trezise prea devreme. Profesorul povestea cu o voce egală și învăluitoare, iar acea colegă obosită își aplecase capul pe bancă și era gata să adoarmă. Profesorul o observase, probabil. În orice caz, a început să vorbească tot mai încet, aproape șoptind, noi ciuleam urechile să auzim mai bine, iar el, în timp ce șoptea, se apropiase de colega noastră care adormise, probabil, de-a binelea și, tot povestind, a început s-o mângâie pârintește pe cap. Nu-mi amintesc dacă, în cele din urmă, fata s-a trezit, dar noi am invidiat-o atunci, pentru tandrețea ce i s-a acordat și ea nici măcar nu și-a dat seama. Profesorul Vladimir Potlog nu era doar blând, i se dusese vestea și că este exigent la examene. Am învățat atât de bine materia, încât, atunci când orașul Roma împlinise nu mai știu ce vârstă onorabilă și rotundă, din trei echipe care au marcat evenimentul printr-un

concurs (un fel de *KVN*), noi, latinistii (de fapt, latinistele, că eram numai fete) am luat locul I. Celelalte două echipe concurente erau istoricii de la Universitatea de Stat și cei de la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”. Sala era plină de studenți și profesori, cred că era și domnul Potlog printre ei, iar eu eram căpitanul echipei și eram în stare să recit istoria Romei ca pe poezie. De fapt, întrebările căpitanului chiar le-am versificat, spre delectarea publicului.

Având asemenea amintiri luminoase, am parcurs cu mult interes și încântare volumul „Profesorul Vladimir Potlog. Povestea vieții” al celor doi dragi autori, cu care am avut bucuria să colaborez, Lidia Prisac și Ion Valer Xenofontov. Am apreciat valoarea documentară a volumului, cu date istorice și note bogate de subsol, care completează mărturia istoricului, cu minunate fotografii de epocă ale școlilor, străzilor din Chișinăul interbelic sau sovietic (de pildă, detalii despre „likbez” – lichidarea analfabetismului, fotografii cu Școala Națională de Viticultură din Chișinău din perioada interbelică sau Facultatea de Teologie din anii 1930 etc.). Fiind un studiu de istorie orală, cred că a fost foarte bună ideea autorilor de a fragmenta textul, care, având și subtitluri expresive, este mai dinamic și se parcurge mult mai alert. Partea strict memorialistică este desfătătoare, cu tentă literară și comic involuntar (aduc un singur exemplu): „Când eram mic, am decis să scurtez cozile boilor, ca să nu-și murdărească spatele cu noroi. Am fost aspru pedepsit. Tata cu greu a reușit să-i vândă. Era o rușine pentru ei să aibă așa boi” (*Boii cu coada scurtă*, p. 80).

Volumul este, într-adevăr, „mai mult decât un gest pios de recunoștință pentru profesorul profesorilor, pentru patriarhul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova”, așa cum consideră conf. univ. Lilianna Rotaru în „Prefață” (p. 13). Născut în 1927, „patriarhul” a fost martor al unui război, a trecut prin refugiu, foamete, deportările consătenilor și rudelor, a făcut parte din primele generații de studenți, apoi a rămas la facultate, „având cea mai longevivă carieră didactică universitară a unui profesor care a activat în două epoci: sovietică și postsovietică” (p. 15). Toate etapele vieții sunt urmărite cu atenție și obiectivitate de autorii volumului în două părți ale cărții: „Vladimir Potlog între biografia privată și cea publică” și „Istoria narată și trăită. Interviu cu Vladimir Potlog”.

Dincolo de accentele generale asupra unor evenimente istorice cunoscute, atrag atenția nuanțele. De pildă, se știa că în timpul regimului comunist erau rusificate numele (Ursulov, Țaranov, Bradulov, p. 115), dar aflăm că și autoritățile românești le-au impus basarabenilor cu nume rusești să și le românezeze: Antonov devenind Antoniu, iar „Osipovii au luat numele

satului Sinești și au devenit Sinescu”, cu precizarea că „în timpul lui Antonescu s-a decis ca numele de familie rusești să dispară..., așa că trebuie oficial să depui o cerere și să-ți alegi un nume de familie românesc” (p. 107). Recunosc, aflu prima oară de așa ceva.

M-am identificat cu viitorul istoric, când acesta se pregătea de sesiuni în timpul studenției. Și noi, după jumătate de secol, tot la Cimitirul Armenesc învățam, unde chiar „era o liniște nemaipomenită, multă iarbă, era frumos” (p. 117). Aproape de preocupările literare este și teza de doctorat a istoricului, dedicată lui Dimitrie Cantemir, care a fost și unul din primii noștri scriitori. M-am bucurat mult când am găsit menționat satul „vestit” Vorniceni, unde Vladimir Potlog a fost la practică împreună cu alt istoric merituos, Gheorghe Palade (p. 164): „Îmi plăcea biserica lor. Are un tablou pe temă bisericească extraordinar, semioval, și o Casă de Cultură lângă ea, în spatele bisericii. Dar ce vii! Și-apoi cântăreții aceștia vestiți. Așa că satul este foarte renumit” (p. 181). Este satul de naștere al mamei mele, unde am petrecut multe vacanțe la bunici și la verișori. E și printre puținele sate unde biserica funcționa, cel puțin în copilăria mea din anii 1980 era deschisă, în timp ce multe altele erau depozite sau săli de sport. Nu-mi amintesc însă de icoană, sper că încă e acolo.

Impresionează și dorința tinerilor din anii comuniști de a citi carte românească, care se găsea la Moscova, la Cernăuți sau Odesa și aproape deloc (în vânzare) la Chișinău. Când se întorceau studenții moldoveni de la Moscova, vagonul lor era plin cu cărți, „toți erau încărcăți” (p. 178). Probabil că și această interdicție a intensificat dorința de emancipare națională și de aceea, la momentul potrivit, numărul intelectualilor de cea mai bună calitate, care au promovat idealurile naționale, a fost atât de ridicat.

Vladimir Potlog este un exemplu că poți fi o personalitate remarcabilă, un om destoinic și un profesionist desăvârșit, indiferent de timpurile în care trăiești. Adică și în timpuri foarte vitregi. De pildă, într-o perioadă profund antireligioasă, el le spunea studenților, care considerau (așa cum au fost învățați) că *Biblia* e o carte pentru ignorați, că „aceasta a influențat istoria omenirii” și că „nu poți fi un bun specialist în istorie, dacă nu cunoști *Biblia*” (p. 58). Astăzi putem trece pe lângă acest exemplu, dar în contextul anilor comuniști îți asumai o mare responsabilitate să faci astfel de afirmații. Aspecte precum intrarea în comsomol sau în rândurile Partidului Comunist sunt și ele evocate, ca pe un rău pe care nu îl poți evita, dar fără patetism și vreun devotament deosebit, de asemenea, culisele vieții de profesor, caracteristici ale istoricilor care s-au perindat pe la catedră, unii mai puțin pregătiți, dar promovați (cei din stânga Nistrului). Notele de

subsol vin și ele să completeze aceste biografii. Delicioasă este în acest sens relatarea despre Timotei Antipovici Crăciun (numit și Antilopovici), căruia studenții, fiind întrebați cum îi cheamă, îi răspundeau: Mihai Eminescu, Creangă, Alecsandri... Iar profesorul habar nu avea cine sunt aceștia (p. 147). Și după căderea comunismului avem personaje privite cu ironie sau criticate, istorici sau intelectuali din alte domenii, dar sunt și portrete creionate cu admirație și respect...

Profesorul Vladimir Potlog a lucrat până aproape de 84 de ani și s-a stins din viață peste zece ani, la 19 februarie 2022. Cu el s-a stins o epocă și e bine că există interviurile, cărțile pe care le-a scris, dar și acest volum despre om și epoca sa, despre un destin care poate/trebuie să inspire pe viitorii istorici, și nu numai.

Liliana COROBCA

doctor în litere

scriitoare și cercetătoare a cenzurii comuniste

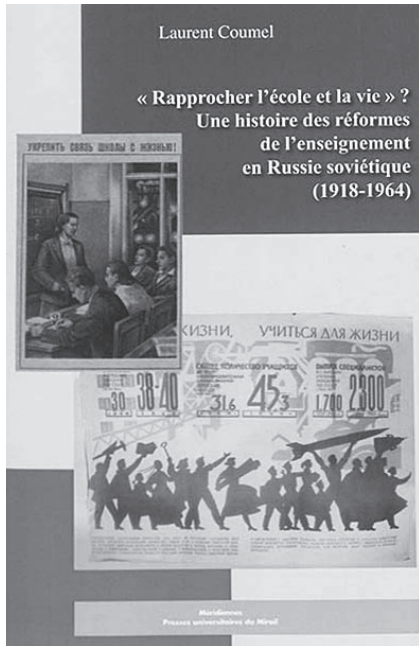
Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și

Memoria Exilului Românesc

București, România

e-mail: liliana.corobca@gmail.com

O PERSPECTIVĂ FRANCEZĂ ASUPRA SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT SOVIETIC

Laurent Coumel, autorul monografi-ei, *Rapprocher l'école et la vie? Une histoire des réformes de l'enseignement en Russie soviétique (1918–1964)*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 2014, 503 p., este cercetător la Institutul Național de Limbi și Civilizații Orientale de la Paris (Franța), centrul de studii Europa-Eurasia, specializat – pe plan politic și ecologic – pe URSS. Textul nemijlocit al lucrării cuprinde 403 p., inclusiv 38 p. – bibliografie, cu 10 grafice și 9 tabele. Publicată în anul 2014, la Editura Universității din Toulouse (Franța), lucrarea nu a beneficiat de vreo traducere în limba română sau engleză.

Compartimentată în câteva părți, monografia cuprinde o *Introducere*; capitolul intitulat *Moștenirile. Învățământul sovietic între ideologie și pragmatism 1918–1958*; un alt capitol denumit *O decizie contestată. Discuții și modalități de adoptare a Perestroicii din 1958*; și ultimul capitol *O aplicare nefinalizată. Rezultate și percepții asupra Reformei școlare și universitare în Rusia anilor 1960*; precum și *Concluziile*.

În cadrul *Introducerii*, autorul explică scopul studiului, menționând că intenționează să prezinte câteva aspecte mai puțin studiate ale istoriei Uniunii Sovietice, și anume în ceea ce privește sistemul școlar și universitar, evidențiind schimbările la care au fost supuse acestea în perioada lui Stalin și Hrușciiov. Laurent Coumel consideră că perioada 1953–1964 a fost marcată de legea adoptată la 24 decembrie 1958, încercând să analizeze rolul jucat de fiecare actor în cadrul procesului de adoptare, dar și de implementare a reformei educaționale. În contextul reformei, intelectualii și savanții sovietici doreau ca universitățile să continue să asigure un ni-

vel de calificare cât mai înalt, în timp ce Hrușciov și adepții săi își doreau să asigure forța de muncă necesară sectoarelor de producere industrială ce concureau cu marile economii din Occident. Practic, cauza primară a reformei a fost încercarea elitei politice sovietice de a obține un nivel de dezvoltare economic, racordând educația, pe de o parte, la standardele ideologice, pe de altă parte, la planurile de producție. În felul acesta, se spera că reformarea sistemului educativ ar fi dus la depășirea economică a inamicului URSS din perioada Războiului Rece.

În *Introducere*, istoricul trece în revistă numele celor mai importanți cercetători care au cercetat evoluția sistemului educațional sovietic. Astfel, în studierea perioadei 1920–1930 s-au remarcat Sheila Fitzpatrick și Wladimir Berelowici, care au analizat conexiunea dintre aspectele sociale, instituționale, culturale și evoluția sistemului școlar. Pe de altă parte, francezul Jean Paul Depretto a studiat etapele de proletarizare a învățământului tehnic din Rusia sovietică în anii 1920 și 1930. Dintre autorii ruși care au analizat evoluția dinamicii sociale și intelectuale de până la revoluția rusă și după aceasta sunt remarcați Daniil Aleksandrov și Alekdandr Dimitriev. Dintre istoricii anglo-saxoni care s-au ocupat de subiect au fost Michael David Fox și James Andrews, ultimul cercetând modul în care era prezentată știința sovietică de mijloacele de informare în masă¹.

Laurent Coumel argumentează necesitatea cercetării sale prin faptul că discuția generală din toamna anului 1958 comporta un caracter ambiguu, autorul considerând că este loc de noi interpretări ale documentelor cu referire la acest aspect, majoritatea celor menționați în documente fie conformându-se în discursul lor liniei oficiale de partid, fie prezentând declarații critice, opuse schimbărilor propuse de Hrușciov, fapt care frapează cititorul surselor primare².

În contextul analizei documentelor, autorul susține că pentru orice istoric, una din cele mai importante provocări este *abundența surselor, fiind atât o oportunitate, cât și un mare risc pentru cercetător*.

Laurent Coumel subliniază că în elaborarea cercetării sale au fost utilizate trei tipuri importante de surse, dintre care o bună parte au devenit accesibile între 2004 și 2014, și anume: documentele din arhivele din Rusia (Moscova – arhiva CC al PCUS, Direcția știință; Nijnii Novgorod – arhiva Universității); publicațiile de epocă (presa, în general, și cea specializată);

¹ Laurent Coumel, *Rapprocher l'école et la vie? Une histoire des réformes de l'enseignement en Russie soviétique (1918–1964)*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 2014, p. 19.

² *Ibidem*, p. 20.

mărturiile publicate în autobiografii, precum și cele colectate de la actorii care au fost implicați direct în elaborarea și implementarea reformei. Documentele de arhivă utilizate provin atât din cadrul instituțiilor de stat, cât și de la organele de partid, autorul având ocazia să analizeze și o serie de discursuri de la sfârșitul anilor 1950, care s-au ținut în prezidiul CC al PCUS, menționând că în textul discursurilor era fixată o serie de remarci ofensive din partea mai multor cercetători importanți din domeniul chimiei și fizicii: Nikolai Semionov, Piotr Kapița și Alexandr Nesmeianov (președinte al Academiei de Științe a URSS între 1951 și 1961).

Un rol aparte în cercetare, potrivit autorului, l-a avut presa sovietică de la finele anilor 1950 – începutul anilor 1960, care i-a oferit o imagine generală privind dezbaterile și discuțiile interne cu referire la reforma școlară. Autorul consideră că „intelectualitatea culturală, profesională și științifică a devenit resursa principală de influență a politicilor publice”¹.

În baza surselor de cercetare enunțate, autorul a împărțit lucrarea în trei părți. Prima analizează evoluția învățământului sovietic în primii 40 de ani de instituire a puterii bolșevice, inclusiv anii 1920, fiind cercetate toate reformele de până la moartea lui Stalin; a doua pune în discuție deciziile luate în materie de politică educațională din 1954 și până în 1958, inclusiv dezbaterile cu privire la modul de adoptare și aplicare a legii din 1958; în a treia parte sunt analizate percepțiile din RSFSR asupra reformei din anii 1960.

În prima parte, Laurent Coumel explică modul în care bolșevicii au demarat o serie de reforme educaționale ce aveau intenția: 1) de a crea și dezvolta învățământul politehnic, proces demarat în baza conceptelor lui Marx și Engels, prin conectarea sistemului educațional la producția industrială, și 2) de a alfabetiza masele și a organiza sistemul sovietic de învățământ. Autorul a constatat faptul că, odată ce entuziasmul inițial trecuse, implementarea rapidă a reformelor s-a dovedit a fi un proces care necesita mult mai mult timp².

Cea mai importantă decizie care a stat la baza organizării sistemului educațional sovietic, potrivit autorului, este decretul votat de Sovietul Comisarilor Poporului al URSS la 15 mai 1934, ce prevedea trei tipuri de școli: 1) *elementare* – învățământ cu patru clase, de școlarizare a copiilor de la 7 la 11 ani; 2) *secundare*, zise și incomplete, ce pregăteau elevi pentru școlile profesionale și includeau trei clase, de la a V-a la a VII-a, numite și „școli

¹ *Ibidem*, p. 26.

² *Ibidem*, p. 36.

de șapte clase”; 3) *medii*, zise complete, ce pregăteau elevi pentru admiterea în instituțiile sovietice de învățământ superior. Acestea includeau trei clase, de la a VIII-a la a X-a, fiind numite școli de zece clase.

Laurent Coumel reliefează importanța anilor 1930 în dezvoltarea învățământului în URSS, în perioada respectivă fiind elaborate și aprobate curriculumurile și manualele școlare, precum și creat un sistem de evaluare și notare. Adițional, în ianuarie 1934, au fost stabilite titlurile și gradele științifice în domeniul universitar¹.

Un alt aspect analizat de Laurent Coumel ține de discriminarea pozitivă a copiilor de proletari în procesul de admitere la instituțiile de învățământ superior. Acest aspect a fost definit drept *scopul bolșevicilor de a crea o elită intelectuală loială, prin înlocuirea vechilor intelectuali*. În relevarea discriminării pozitive, autorul aduce o serie de statistici, axate pe originea socială a studenților. Pentru perioada 1928–1936 se asistă la o creștere importantă a studenților cu origini muncitorești. Dacă în 1928 din categoria socială a muncitorilor făceau parte 25,4% dintre studenți, în 1933 ei reprezentau deja circa 50,3%. Accentul pus pe admiterea unui număr cât mai mare de copii ai muncitorilor în instituțiile de învățământ superior este percepută de autor drept metodă de legitimare a regimului². Concluzia istoricului despre sistemul educațional din Uniunea Sovietică de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial este că primii 20 de ani s-au caracterizat printr-un eșec al învățământului politehnic, abandonat total în anul 1937.

În continuare, L. Coumel analizează evoluția sistemului educațional sovietic (la nivel școlar și universitar) în anii 1950, explicând detaliat măsurile luate pentru îmbunătățirea structurii sociale a contingentului de studenți, cât și cele de revenire la proletarizare. Pe lângă problemele de ordin economic, în cadrul sistemului educațional sovietic au apărut probleme cauzate de *criza maghiară* din noiembrie–decembrie 1956, care a marcat începutul conflictului dintre regimul sovietic și studenți în URSS. Drept exemplu pot servi manifestările organizate de studenții din anul IV de la Institutul Politehnic din Tomsk. Comitetul regional de partid a catalogat manifestările respective drept nesănătoase, cauza nemulțumirilor fiind introducerea unui stagiu obligatoriu în cadrul producției, fără de care nu puteau fi absolvite studiile superioare³. Existând teama, în rândul oficialilor, de repetare a scenariului maghiar, elementul catalizator, în acest sens,

¹ *Ibidem*, p. 43.

² *Ibidem*, p. 57.

³ *Ibidem*, p. 136.

au fost studenții, care erau nemulțumiți atât de ideologizarea în exces, cât și de calitatea proastă a condițiilor de cazare în căminele sovietice.

Cu referire la calitatea studiilor din cadrul sistemului de învățământ sovietic, autorul menționează nota lui Nikolai Kazmin adresată Biroului Politic al RSFSR, cel din urmă constatând că noile angajări în cadrul învățământului superior reprezentau, în mare parte, copiii intelectualității și ai birocraților care activau în sistemul educațional superior, favoritismul și nepotismul afectând calitatea sistemului educațional sovietic. Nikolai Kazmin considera că singura soluție era selecția mai calitativă a viitorilor studenți¹.

În a doua parte a monografiei, Laurent Coumel analizează dezbaterile și discuțiile legate de reforma învățământului școlar și universitar, prin adoptarea legii din 1958, care trebuia să asigure o îmbunătățire a includerii forței de muncă în cadrul anumitor sectoare de producție, agricolă și industrială.

Pe lângă mecanismul reformei, L. Coumel consideră că este important de știut aspirațiile și interesele directe ale actorilor implicați în proces, și anume: „Care a fost sprijinul cercurilor educaționale pentru diverse forme de politehnizare, desfășurate în cadrul instituțiilor de învățământ secundar”? și „Ce a avut de spus personalul din învățământul superior despre schimbările la admitere și noul accent pus pe munca studenților în procesul de producție”?

Laurent Coumel susține că acest fenomen a constituit un adevărat dezgheț în materie pedagogică și educațională, prin manifestarea deschisă a opiniilor și a eventualelor nemulțumiri. În opinia autorului, termenul de „dezgheț” desemna în perioada guvernării lui Hrușciiov o relativă libertate de exprimare.

Pregătirea proiectului de reformă în sfera învățământului a început odată cu dezbaterile necesității de reformare a sistemului în cadrul comunității pedagogico-științifice, și anume de către institutele și revistele de specialitate ale ministerelor și ale Academiei de Științe Pedagogice din RSFSR. După al XIX-lea Congres al PCUS a început iar să fie dezbătută tema politehnizării în cadrul Academiei de Științe Pedagogice din RSFSR, referirile la anii 1920 încetând să mai fie subiecte tabu².

În cadrul dezbaterii legii, dreptul la exprimare li s-a acordat instituțiilor mari de învățământ superior, precum Universitatea de Stat din Mosco-

¹ *Ibidem*, p. 148.

² *Ibidem*, p. 177.

va, dar și cercetătorilor, birocrăților din cadrul sistemului de învățământ superior, membrilor Academiei de Științe a URSS, toți având o influență importantă asupra reformei. L. Coumel consideră că, în acest fel, a fost atenuată dimensiunea ideologică a proiectului în favoarea unei viziuni tehnocrate.

În partea a treia a lucrării, Coumel se axează pe cauzele ce au stopat implementarea definitivă a reformei, care au fost efectele acesteia, dar și percepția per ansamblu a contemporanilor asupra ei. Autorul califică legea din 1958 ca fiind una ambițioasă, având repercusiuni în cadrul fiecărei republici sovietice, nu doar în RSFSR. În final, abandonarea legii din 1960 a fost generată de modalitățile diferite de aplicare, dar și de divergențele persistente între discursul autorităților și cel al oamenilor de știință. Autorul consideră că o consecință a eșuării reformei a fost apariția unui proiect educațional alternativ, ce a determinat o diferențiere puternică în cadrul sistemului educațional sovietic, fapt care a condus la apariția unei autonomii pedagogice¹.

În *Concluziile* prezentate, istoricul se întreabă cine a fost de vină de eșecul reformei din 1958, abandonată la mijlocul anilor 1960. Pe de o parte, rezultatele așteptate nu au fost realizate, pe de altă parte, reforma în sine s-a ciocnit de opoziția și nemulțumirea oamenilor de știință, a pedagogilor, profesorilor universitari și a unor membri de partid. Autorul consideră că proiectul lui Hrușcirov, care a început într-o perioadă de relativă liberalizare, a oferit, aparent, șansa apariției unei opinii publice în URSS.

Laurent Coumel susține că politica școlară a reprezentat un moment important de confruntare între savanți și conducători, fapt care a putut duce la apariția fenomenului de disidență. Dintre actorii implicați în debaterile din anii 1950 și 1960 privind educația, niciunul, cu excepția savantului Andrei Saharov, nu a rupt cu adevărat legăturile cu regimul. Contestarea proiectului educațional hrușcirovist, în viziunea lui L. Coumel, nu a reprezentat un act real de disidență și nici de aderare completă la proiectul oficial. Autorul pune accentul pe cazul lui A. Saharov și consideră că doar luarea unei atitudini critice față de această reformă a dus la crearea unei opoziții față de regim și față de acțiunile acestuia. Laurent Coumel conchide că poziția oamenilor de știință din URSS, la fel ca și a celorlalți actori menționați, necesită alte studii și cercetări în înțelegerea complexității procesului istoric vizat.

¹ *Ibidem*, p. 397.

Astfel, datorită unei baze documentare detaliate, istoricul și cercetătorul L. Coumel a încercat să prezinte istoria sistemului educațional sovietic din 1918 până în 1964, accentul fiind pus pe reforma din 24 decembrie 1958. Practic, autorul a prezentat în detaliu atitudinile și acțiunile fiecărui grup implicat în reformarea sistemului educațional sovietic. În același timp, a dedicat un volum important din economia monografiei unor aspecte precum istoria sistemului educațional sovietic din 1918 până în 1940, dar și efectele *crizei maghiare* asupra studenților sovietici. Ambele subiecte menționate ar putea fi în continuare subiectul unor monografii, racordate la spațiul RSS Moldovenești, unde, începând cu anul 1945, au fost încropite câteva instituții de învățământ superior.

Adrian ROȘCA

Doctorand

Școala Doctorală de Științe Umanistice,

Universitatea de Stat din Moldova

e-mail: roscaadrian21@gmail.com

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR ȘI CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ. GALERIE FOTO

Rubrică îngrijită de
Ion Valer XENOFONTOV¹
și **Iulian SALAGOR**².

VIAȚA STUDENȚEASCĂ

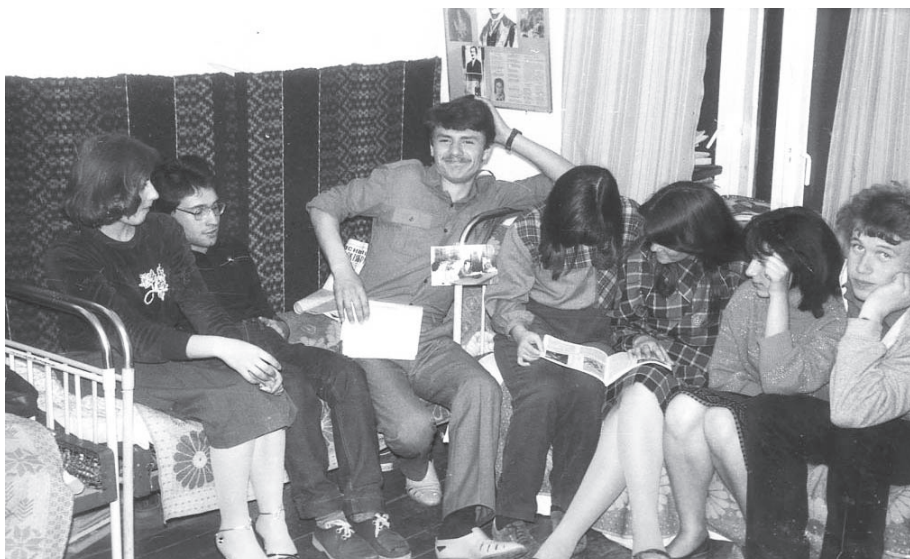
Studenți la anul I la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău, 1986. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

¹ Dr., conf. univ., Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

² Doctorand, Școala Doctorală de Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova; arhivist și restaurator în cadrul Arhivei Științifice Centrale a AȘM aflată în subordinea USM.

Profesorii Gheorghe Bârsan și Timotei Melnic, precum și studentele anului I Maia Lefter și Viorica Meșină, de la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău, 1985–1986. Actualul bloc al Liceului de Creativitate și Inventică „Prometeu-Prim”. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studenți la anul I de la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău, în cămin, 1986. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studenții Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău în activități artistice. Căminul nr. 6, et. 5, Sala de lectură 1985/1986. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studentul Doru Ciocanu, „tractorist”.
Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Grupa de șoc studențească de la Facultatea de Jurnalism a Universității de Stat din Chișinău la depozitarea produselor agricole în beciul colhozului Cioburciu, 1985.
Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Instantanee cu studenți implicați la muncă în colhoz.
Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

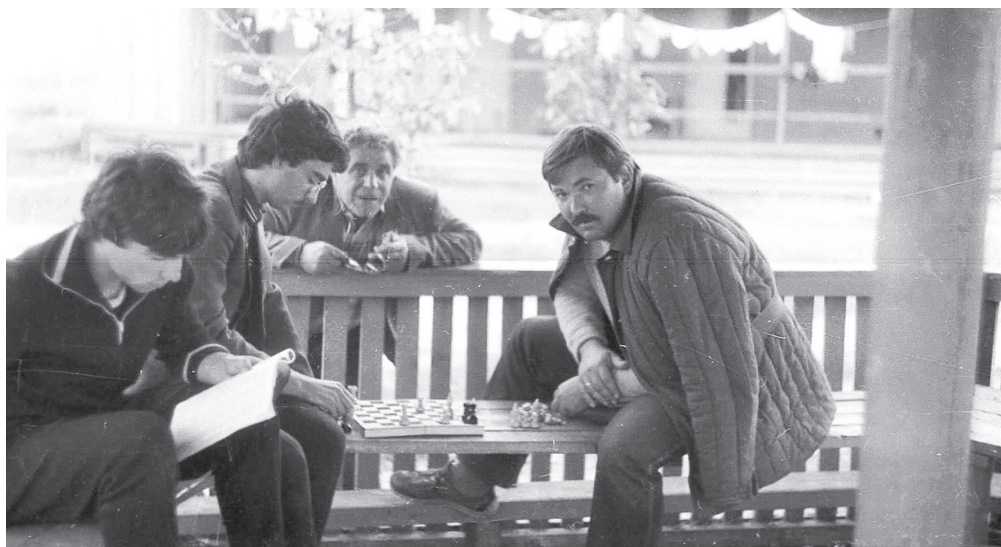
În așteptarea bursei în timpul muncii în colhoz.

Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studentii de la jurnalism la muncile agricole, s. Ciobruciu

(actualmente, rn. Ștefan-Vodă), 1985. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

Studentii de la jurnalism în timpul liber în cadrul muncii agricole din s. Ciobruciu (actualmente, rn. Ștefan-Vodă), 1985. Sursă: *Arhiva privată Dumitru Maxim*

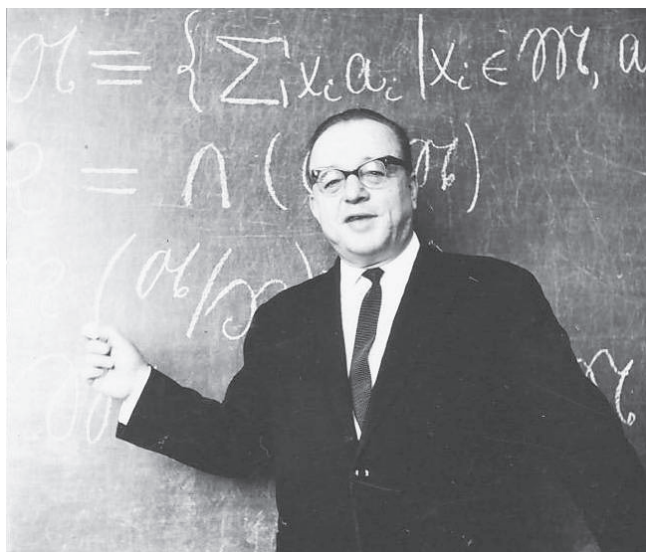

Fotografia de grup a absolvenților Facultății de Jurnalism a Universității de Stat „V.I. Lenin” din Chișinău, 1989. Sursă: *Arhiva privată Mihai Vengher*

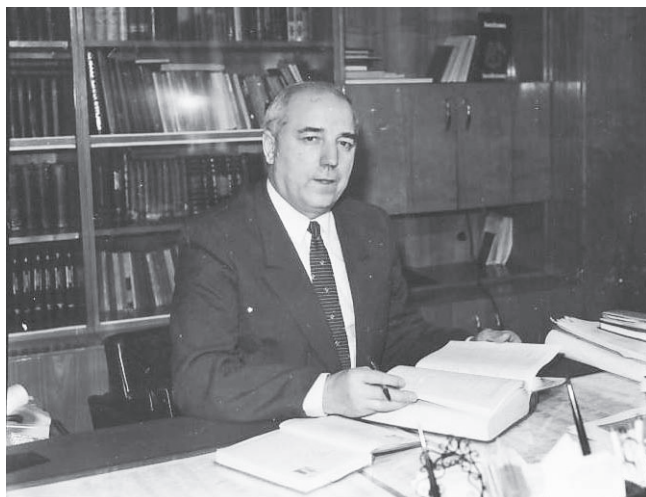

Discotecă studențească în Sala de lectură a Căminului nr. 6 a Universității de Stat din Chișinău, cca 1985. Sursă: *Colecția foto Dumitru Maxim*

ACTIVITATE ȘTIINȚIFICO-EDUCAȚIONALĂ

Profesor universitar (1961), academician (1961), Vladimir Andrunachevici (1917–1997) – matematician, domeniul științific: algebra. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

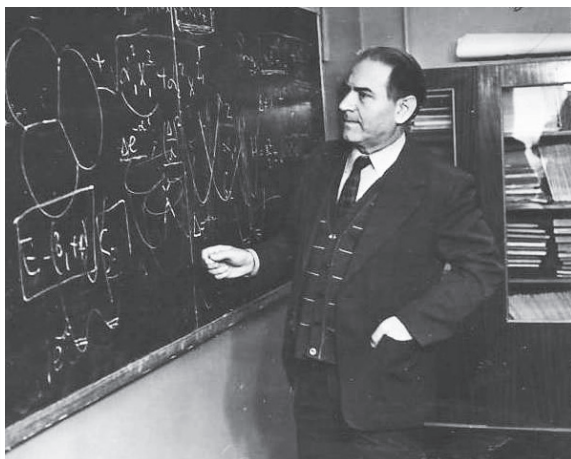
Profesor universitar (1990), academician (1984), Andrei Andrieș (1933–2012) – fizician, domeniul științific: semiconductorii necristalini și optoelectronica. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Academicianul Andrei Andrieș împreună cu tinerii cercetători. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

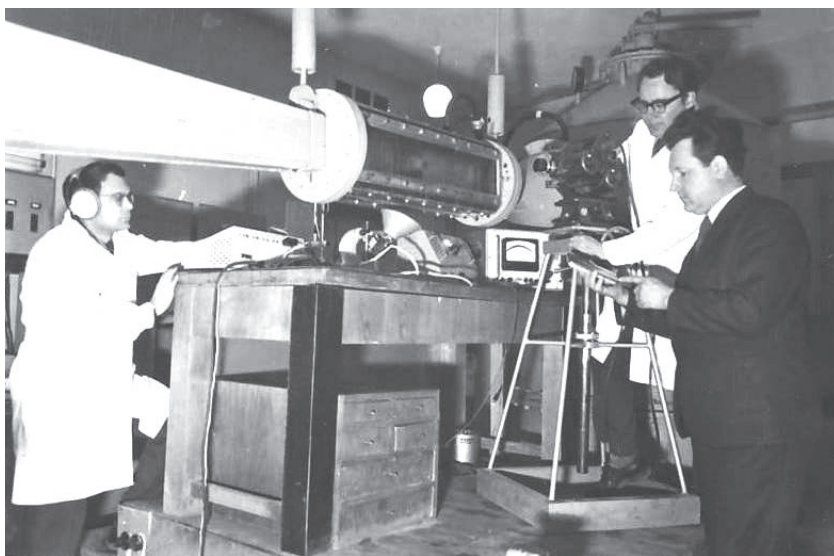
Profesor universitar (1964), academician (1972), Vasile Anestiade (1928–2014) – medic, domeniul științific: morfologie, patologie, patobiologie, angilologie, biogerontologie. Rector al Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesor universitar (1989), academician (1989), Isaak Bersuker (n. 12 februarie 1928, Chișinău) – fizician, domeniul științific: fizica teoretică și chimia cuantică. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Chimiștii în acțiune, împreună cu prof. univ., dr. hab. Dumitru Batâr în Laboratorul de Chimie bioanorganică, anii 1980. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

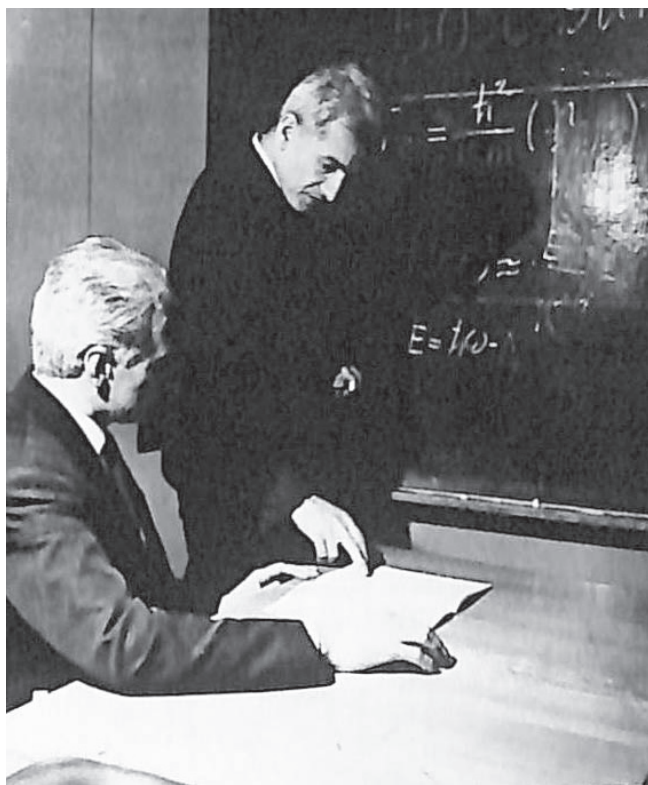
În laboratorul de termofizică. Primul din dreapta: Profesor universitar (1976), academician (1992) Mircea Bologa (n. 31 mai 1935, s. Parcova, azi rn. Edineț) – fizician, domeniul științific: termo- și electrofizică. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Iacov M. Copanschi (1930–2006), istoric, domeniul științific: istoria evreilor din Basarabia. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesor universitar (1977), academician (1976) Artiom Lazarev (30 octombrie 1914, or. Camenca – 14 aprilie 1999, Chișinău) – istoric, domeniul științific: istoria Moldovei, perioada contemporană. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Frații Moscalenco. Profesor universitar (1974), academician (1992) Sveatoslav Moscalenco (26 septembrie 1928, s. Bravicea, azi rn. Călărași - 22 ianuarie 2022, Chișinău) - fizician, domeniul științific: teoria semiconductoarelor și optica cuantică; Profesor universitar (1971), academician (1976) Vsevolod Moscalenco (26 septembrie 1928, s. Bravicea, azi rn. Călărași - 2 aprilie 2018, Chișinău) - fizician, domeniul științific: fizica teoretică a stării condensate. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesor universitar (1967), academician (1972) Sergiu Rădăuțanu (17 iunie 1926, Chișinău - 6 martie 1998, Chișinău) - fizician, domeniul științific: fizica și tehnologia materialelor semiconductoare. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Fizicienii la sfat, iunie 1987. Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

Profesorul universitar (1961), chirurgul-pediatru Natalia Gheorghiu (1914–2001). Sursă: *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei, Fond fotografic*

